MONDROS'TAN MUDANYA MÜTAREKESİ'NE MİLLİ MÜCADELENİN KRONOLOJİSİ

YEŞİL ATLAS

ATLAS Tarih

Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı

SAYI: 2019 / 01
FİYATI: 19.90 TL

ISSN 1303-2852

100. YILINDA

19 MAYIS'TAN BÜYÜK ZAFERE

KURTULUŞA İLK ADIM

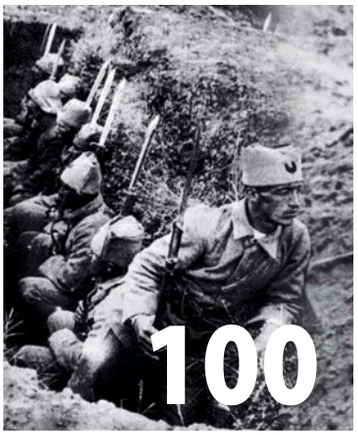
19 MAYIS VE BANDIRMA VAPURU • SAMSUN'A İSTANBUL'A DÖNMEK İÇİN ÇIKMADI • ANADOLU'NUN SESİ MECLİS'TE • İNÖNÜ MUHAREBELERİ • HALK ELİNDE NE VARSA ORDUYA VERDİ • SAKARYA'DA BELİREN UMUT • SOVYET YARDIMININ ANATOMİSİ • YEREL DİRENİŞTEN BÜYÜK TAARRUZ'A

BANA BAK
P&G
#GENÇLİK100YAŞINDA
19 Mayıs'ın 100. yılını
coşkuyla kutluyoruz.
MELİH MAHMUTOĞLU
Fenerbahçe Beko
Basketbol Takım Kaptanı
İREM YAMAN
Dünya Tekvando
Şampiyonu
P&G
Gençlik 100 yaşında

İçindekiler

06 **Savaşın Kronolojisi**

30 **Tarihi An -** Sultanahmet mitingleri

32 **Kurtuluşa ilk adım -** 19 Mayıs ve Bandırma

40 **"Samsun'a İstanbul'a dönmek için çıkmadı"** İlber Ortaylı ile söyleşi

48 **Karabekir: Emrinizdeyim Paşam /** Erhan Çifçi

54 **Karakol Cemiyeti /** Erol Ülker

58 **Özbekler Tekkesi /** Olgay Söyler

60 **"Anadolu'nun sesi Meclis'e yansıdı"** Mehmet Ö. Alkan ile söyleşi

72 **Gazi meclis böyle açıldı /** Feza Kürkçüoğlu

74 **İşgale karşı sivil direniş /** Tolga Gerger

80 **Halk elinde ne varsa orduya verdi /** Fatih Baş

88 **Milletin makûs talihinin yenildiği an!** M. Tanju Akad

94 **"İsyanlar direnişi filizlenmeden bitirebilirdi"** Sina Akşin ile söyleşi

100 **Sakarya'da beliren umut /** Selim Erdoğan

110 **"Moskova, Sevr'i tanımadı"** Candan Badem ile söyleşi

118 **"Büyük Harp'in tecrübesi zafere taşıdı"** Mesut Uyar ile söyleşi

130 **Süvariler: İzmir'e doğru doludizgin**

134 **Halide Edip'ten İzmir yangını**

136 **Çanakkale'de 7 yıl sonra karşı karşıya** Tuncay Yılmazer

144 **İstanbul ve Ankara'nın kalem savaşları** Gazanfer İbar

152 **Savaşın ve Gazi'nin fotoğrafçıları** Cengiz Kahraman

156 **Türk sinemasında İstiklal Harbi /** Ali Özuyar

162 **Kurtuluş Savaşı propaganda kartı**

Kapak Görseli
BANDIRMA VAPURU - CUMHUR KORALTÜRK

Editör

KANSU ŞARMAN
ksarman@doganburda.com

Ortak tarihi mirası korumak!

Atlas Tarih, Kurtuluş Savaşı'nın en önemli milatlarından birisi olan Mustafa Kemal'in karargâhıyla birlikte 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasının 100'üncü yıldönümünü, artık bir klasik haline gelen "özel sayı" çıkarma geleneğiyle, "Atlas Tarih Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı"yla selamlıyor.

Bu özel sayıda Atlas Tarih olarak iki amacı sürekli göz önünde tutmaya çalıştık: İlk olarak Kurtuluş Savaşı'nı sırf askeri tarih açısından değil, siyasal, toplumsal, ekonomik ve sosyolojik açıdan ele almak istedik. İkinci olarak Kurtuluş Savaşı'nın temel tartışma alanlarını aydınlatmaya çalışırken, her zaman olduğu gibi spekülatif tarih anlayışından uzak durmaya gayret ettik.

Kurtuluş Savaşı özellikle son dönemde Türkiye'de en çok tartışılan dosyalar arasında yer alıyor. Mustafa Kemal'in Samsun'a niçin gönderildiğinden başlayarak Sovyet yardımı, İnönü muharebelerinin detayı, Anadolu'da milli mücadele karşıtı isyanların kimler tarafından çıkarıldığı, Çerkes Ethem'in düzenli ordu karşıtı tutumuna kadar birçok konu, dönem dönem güncel tartışmaların konusu oluyor. Diğer taraftan Kurtuluş Savaşı'yla ilgili tartışmalarda oldukça dikkat çekici bir durum var: Türkiye'nin yakın dönem siyasal tarihi içinde en önemli dönemeç olan Kurtuluş Savaşı bazı kesimlerce ya yok sayılıyor, ya da aşırı kutsallaştırılıyor.

Filozof Ernest Renan, Sorbonne'daki ünlü "Millet Nedir" başlıklı konuşmasında milletin manevi olarak en değerli şey olduğunu söyler ve doğru konuşmayı gerektiren iki şey olduğuna dikkat çeker: "İlki geçmişte, ikincisi günümüzdedir. İlki zengin hatıraları elinde bulundurur. Diğeri ise günceldir. Beraber yaşamanın zevkini, devamlılığı istemeyi ve ortak tarihi mirasının herkes tarafından korunmasını bölünmeksizin kabul eder."

Atlas Tarih Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı'nı, geçmişe ilişkin doğrularla konuşmak ve ortak tarihi mirasımızın herkes tarafından korunmasını temin etmek için hazırladık. Herkese iyi okumalar.

ATLAS Tarih

DB DOĞAN BURDA DERGİ

Yayıncı
Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.

İcra Kurulu Başkanı
Cem M. Başar

Yayın Direktörü
Murat Köksal

Yayın Yönetmeni (Sorumlu)
Kansu Şarman

Görsel Yönetmen
Tolga Çoruh

Yazı İşleri Müdürü
Melih Şabanoğlu

Sayfa Tasarım
Bahadır Erşık

Yayın Kurulu
Prof. Dr. İlber Ortaylı,
Prof. Dr. Nurhan Atasoy, Melih Şabanoğlu, Prof. Dr. Haluk Oral, Orhan Koloğlu, Mehmet Ö. Alkan, Erol Makzume, Cengiz Kahraman, Gazanfer İbar, Erol Üyepazarcı

Etkinlik ve Proje Direktörü
Ali Erman İleri

Marka Müdürü: Ayşegül Parlayan

Ankara Temsilcisi: Erdal İpekeşen
0 312 207 00 71
www.atlastarih.com / bilgi@atlastarih.com

Yönetim
Tüzel Kişi Temsilcisi: M.Rauf Ateş
Satış ve Dağıtım Direktörü: Egemen Erkorol
Finans Direktörü: Didem Kurucu
Üretim Planlama Direktörü: Yakup Kurtulmuş

Reklam
Reklam Grup Başkanı: Nisa Aslı Erten Çokça
Reklam Grup Başkan Yardımcısı: Neslihan Can
Reklam Satış Koordinatörü: Burcu Kevser Karaçam
Reklam Satış Müdürü: Ecem Arda, Hatice Tarhan

Reklam Bölgeler Satış Müdürü: Dilek Ünlü
Tel: 0 212 336 53 72 **Faks:** 0 212 336 53 91

Reklam Teknik Müdür: Ayfer Kaygun Buka
Tel: 0 212 336 53 61 - 62 **Faks:** 0 212 336 53 91

Reklam Rezervasyon
Tel: 0 212 336 53 00 - 57 - 59 **Faks:** 0 212 336 53 92 - 93

Reklam Hedef Sayfalar:
Tel: 0 212 336 53 70 **Faks:** 0 212 336 53 91

Ankara Reklam: Beliz Balıbey
Tel: 0 312 207 00 72 -73

Uluslararası Reklam Satış Temsilcilerimiz
ALMANYA: Julia Mund
T +49 89 92 50 31 97, Julia.Mund@burda.com
Michael Neuwirth
T. +49 89 9250 3629, michael.neuwirth@burda.com
İSVİÇRE: Goran Vukota
T. +41 44 81 02 146, goran.vukota@burda.com
FRANSA / LUKSEMBURG: Marion Badolle-Feick
T. +33 1 72 71 25 24, marion.badolle-feick@burda.com
İTALYA: Mariolina Siclari
T. +39 02 91 32 34 66, mariolina.siclari@burda.com
İNGİLTERE / İRLANDA: Jeannine Soeldner
T. +44 20 3440 5832, jeannine.soeldner@burda.com
ABD / KANADA / MEKSİKA: Salvatore Zammuto
T. +1 212 884 48 24, salvatore.zammuto@burda.com

Yönetim Yeri
Kuştepe Mah. Mecidiyeköy Yolu Cad. No:12
Trump Towers Kule 2 Kat: 21 - 22 - 23 34387 Şişli-İst.
Tel: 0 212 410 32 00 **Faks:** 0 212 410 35 81

Baskı: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.
Adres: Dudullu Organize San. Bölgesi 1.Cad. No:16 Ümraniye-İSTANBUL
Tel: 444 44 03 **Faks:** Faks: (0216) 365 99 07
www.bilnet.net.tr
Sertifika No: 42716

Dağıtım: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama A.Ş.
Yayın Türü: Yerel, Süreli

© Atlas Tarih dergisi, Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş. tarafından T.C. yasalarına uygun olarak yayımlanmaktadır.

Atlas dergisinin isim ve yayın hakkı Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş'ye aittir. Dergide yayımlanan yazı, fotoğraf, harita, illüstrasyon ve konuların her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilerek dahi alıntı yapılamaz.

DB Okur Hizmetleri Hattı: 0 212 478 0 300
okurhizmetleri@doganburda.com

DB Abone Hizmetleri Hattı: 0 212 478 0 300
Faks: 0 212 410 35 12-13

abone@doganburda.com - www.doganburda.com

Üyeliği: FIPP

Çalışma Saatleri: Her Gün Saat 09.00-22.00 Arasında Hizmet Verilmektedir.

TÜRKİYE İŞ BANKASI
MÜZE

Milli
Mücadelenin
100. Yılında

İSTİKLAL SERGİSİ

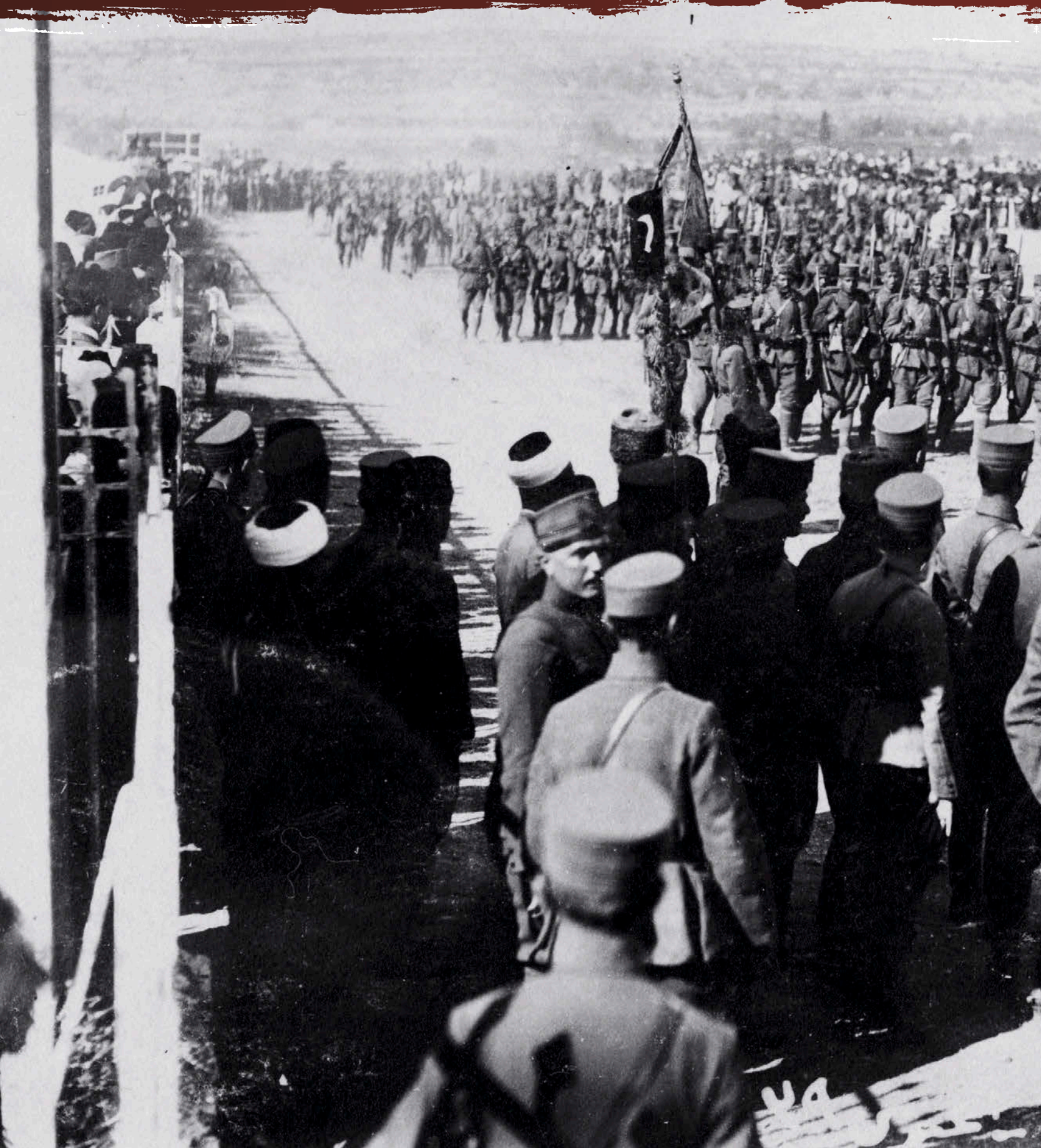
26 Mart-29 Aralık 2019

Hobyar Mah. Bankacılar Sok. No: 2
Bahçekapı Eminönü Fatih/İstanbul

T +90 (212) 511 1331
muze.isbank.com.tr

Ziyaret Saatleri
Pazartesi hariç her gün 10.00 - 18.00

100. yılında Kurtuluş

Savaşı

Atlas Tarih yazarları Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sonuçlanan savaşı, siyasi ve askeri açıdan değerlendirdiler.

İZZEDDİN ÇALIŞLAR ARŞİVİ

Kurtuluş Savaşı kronolojisi

İşgaller, kongreler, meydan muharebeleri, ayaklanmalar ve antlaşmalarla yaklaşık dört yıla yayılan ulusal direniş mücadelesinin takvimdeki satır başları.

30 Ekim 1918: Osmanlı'yla İtilaf devletleri arasında Mondros Mütarekesi imzalandı. Amiral Caltrophe anlaşmayı Osmanlı adına imzalayan Rauf Orbay'a gizli bir mektup verdi: "... hiçbir Yunan harp gemisinin İstanbul veya İzmir'e gitmemesi, İstanbul'un işgal edilmemesi konusunda kuvvetli talebinizi hükümetime bildirdim."

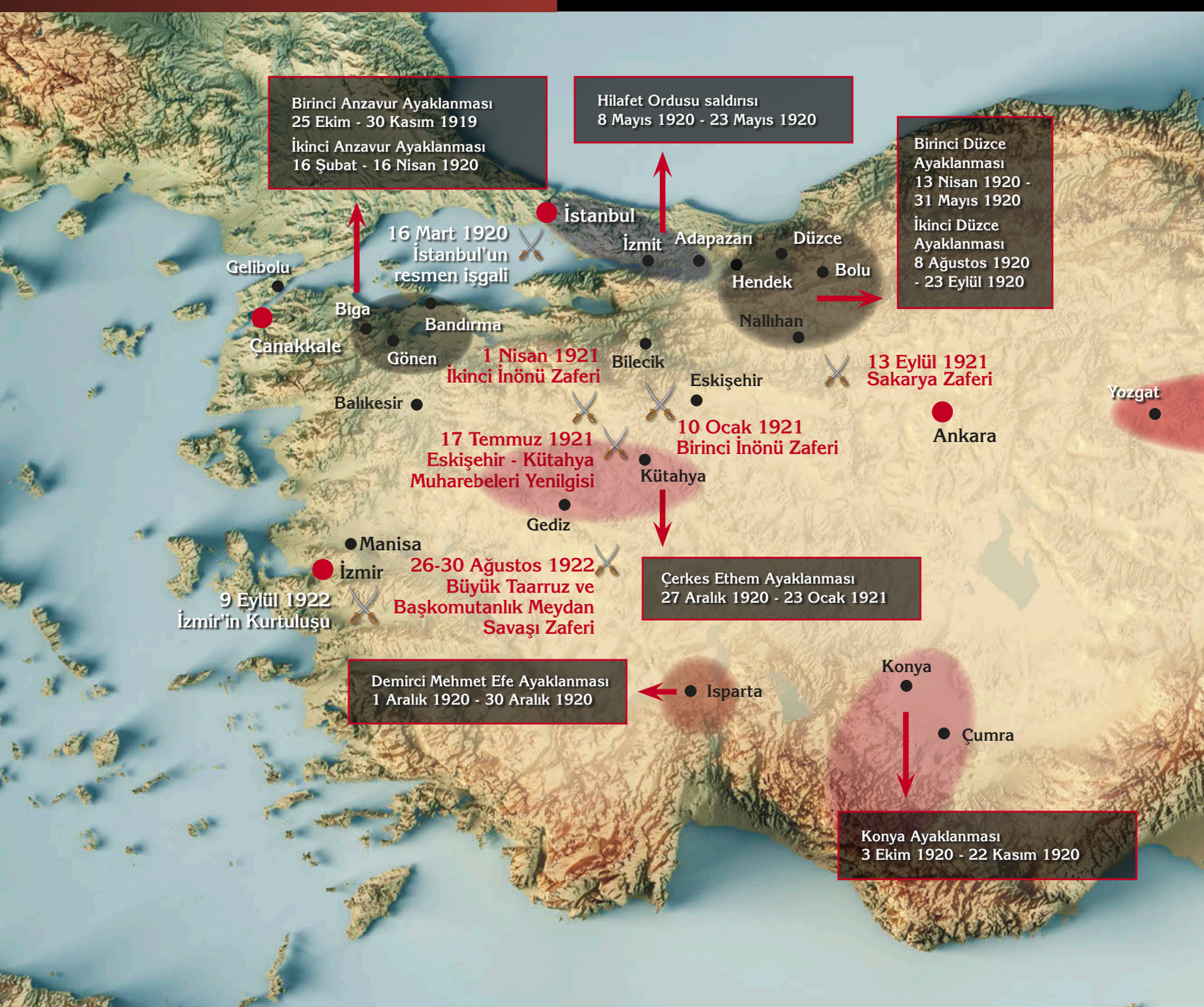
2 Kasım 1918 Enver, Talat ve Cemal paşalar ve önde gelen İttihat ve Terakki yöneticileri bir Alman gemisiyle İstanbul'dan kaçtılar.

5 Kasım 1918 İttihat ve Terakki'nin son kongresinide "İttihat ve Terakki" ismi tarihe karıştı. Teceddüt Fırkası adıyla yeni parti kurulması kararı alındı.

6 Kasım 1918 İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu.

13 Kasım 1918 İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan gemilerinden oluşan 61 parçalık İtilaf donanması İstanbul'a demirledi, karaya bazı birlikler çıkarıldı. Mustafa Kemal'in İstanbul'a gelmesi.

23 Kasım 1918 Fransız generali Franchet d'Esperey'in İstanbul'a gelişi. Bu karşılamadan hoşlanmayan d'Esperey 8 Şubat 1919'da kente bir kez daha girecek ve at üzerinde Beyoğlu'na kadar gidecektir.

17 Aralık 1918 Fransız askerlerinin Mersin'e çıkarma yapması. Mersin, Tarsus, Adana, Ceyhan, Misis ve Toprakkale'nin işgali.

19 Aralık 1918 Dörtyol (Adana) bölgesinde Kuva-yi Milliye ve Fransız birlikleri arasında silahlı çatışma.

1 Ocak 1919 İngilizlerin Antep'e gelerek şehri işgal etmesi.

30 Ocak 1919 İngilizlerin isteği üzerine İstanbul'da hükümetin 27 İttihatçıyı tutuklaması ve divan-ı harbe vermesi.

22 Şubat 1919 Maraş'ın İngilizlerce işgali.

27 Şubat 1919 İngilizler Birecik'i (Urfa) işgal etti.

13 Mart 1919 Kâzım Karabekir'in Erzurum'daki XV. Kolordu komutanlığına atanması.

24 Mart 1919 İngilizlerin Urfa'yı işgali.

16 Nisan 1919 Şehzade Abdürrahim Efendi (II. Abdülhamit'in oğlu) başkanlığında bir heyet-i nasıhanın (nasihat heyeti) İstanbul'dan Anadolu'ya hareketi.

29 Nisan 1919 Harbiye nazırı Şakir Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'yı bakanlığa davet ederek, "Türklerin Rumlara yaptığı baskıyı yerinde incelemek ve önlemek üzere Karadeniz bölgesine müfettiş olarak gönderilmesi"nin kararlaştırıldığını söyledi.

10 Mayıs 1919 İtilaf devletleri temsilcilerinin Paris Konferansı sırasında İzmir'in Yunan birliklerince işgali doğrultusunda karar alması.

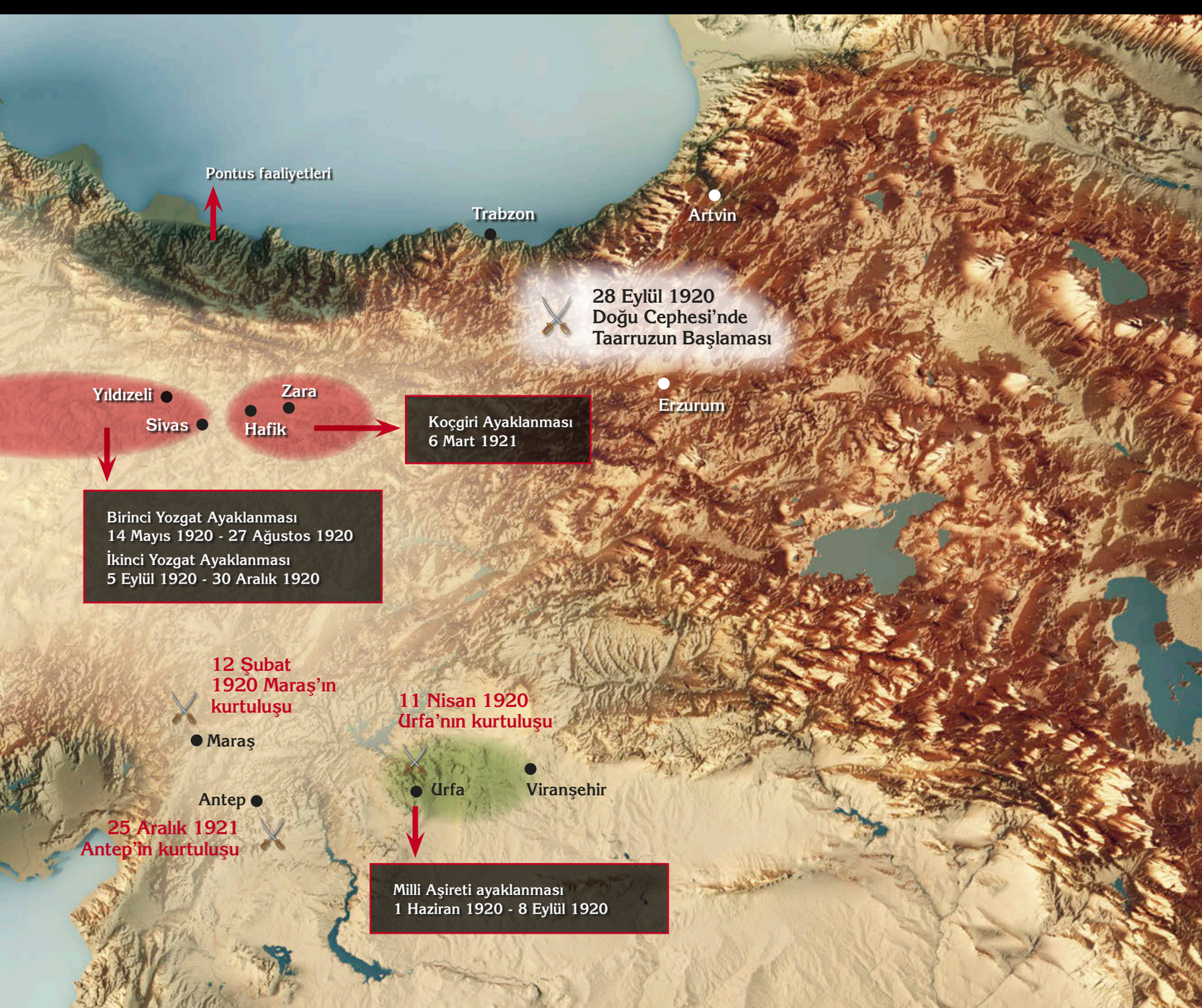
11 Mayıs 1919 İtalyanlar Marmaris, Fethiye ve Bodrum'u işgal etti.

14 Mayıs 1919 İngiliz amirali Caltrophe'un İzmir'in İtilaf askerlerince işgal edileceğini İzmir valisi İzzet Bey ve kolordu komutanı Ali Nadir Paşa'ya bildirdi.

15 Mayıs 1919 İzmir'in Yunan ordusu tarafından işgali. İzmir Redd-i İlhak Heyeti açıklaması: "İşgal başladı. İzmir ve ona bağlı yerler ayakta ve heyecandadır. Vatan ordusuna katılmaya hazırlanınız."

16 Mayıs 1919 Cuma selamlığında sonra Sultan Vahdettin'le görüşen Mustafa Kemal Paşa akşam saatlerinde Bandırma vapuruyla İstanbul'dan ayrıldı.

19 Mayıs 1919 Mustafa Kemal sabah Samsun'a çıktı.

20 Mayıs 1919 İstanbul'da İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kuruluşu.

23 Mayıs 1919 İzmir'in işgalini protesto etmek amacıyla Sultanahmet Meydanı'nda 200 bin kişinin katıldığı büyük miting.

25 Mayıs 1919 Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan Havza'ya gelişi. "Hiçbir zaman ümitsiz olmayacağız, memleketi kurtaracağız."

27 Mayıs 1919 Aydın'ın Yunan ordusu tarafından işgali.

28 Mayıs 1919 İngilizlerin İstanbul'daki Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu bulunan 67 siyasiyi Malta'ya göndermesi.

6 Haziran 1919 Karadeniz Komutanı General Milne'in Mustafa Kemal'in geri çağrılması için Harbiye Nezareti'ne yazı yazması. Sadrazam Damat Ferit Paşa, Maliye nazırı Tevfik, Devlet Şurası reisi Rıza Tevfik'in (Bölükbaşı) Paris Konferansı'na katılmak üzere bir Fransız kruvazörüyle İstanbul'dan hareket etmesi.

8 Haziran 1919 Edremit'te milislerin kollarına "kuva-yi milliye" bantları takılması.

12 Haziran 1919 Mustafa Kemal'in karargâhıyla birlikte Amasya'ya gelmesi. "Hep beraber aziz vatanımızı ve istiklalimizi kurtarmak için bütün gayretimizle çalışacağız."

19 Haziran 1919 Ali Fuat Cebesoy ve Rauf Orbay'ın Ankara'dan Amasya'ya gelişleri ve Mustafa Kemal Paşa tarafından karşılanmaları.

22 Haziran 1919 Amasya Tamimi: "Vatanın tamamiyeti, milletin bağımsızlığı tehlikededir. Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır."

23 Haziran 1919 Vükela Meclisi'nin Mustafa Kemal'in görevinden azlediğine ilişkin kararı.

28 Haziran 1919 Balıkesir'de milli kongrenin ilk kez toplanması.

3 Temmuz 1919 Mustafa Kemal'in Rauf Orbay'la beraber Erzurum'a gelişi.

5 Temmuz 1919 Harbiye nazırının Mustafa Kemal'i padişah adına İstanbul'a çağırması.

8/9 Temmuz 1919 Sarayın Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal'e resmi memuriyetine

İslamı kurtaranlar

Kurtuluş Savaşı'nın en nadide afişlerinden biri. Samsun'da basılan "Halaskâran-ı İslam" (İslamı Kurtaranlar) yazısı altında Kurtuluş Savaşı'nın komutanlarının fotoğrafları yer alıyor. Afişte Başkomutan Mustafa Kemal mareşal üniformasıyla görülüyor. Tam ortada bulunan bayrağa sarılı kadın elindeki kamayla "Misak-ı Milli"yi gösteriyor. Afişte yer alan komutanlar saat yönünün tersine şöyle: Mareşal Mustafa Kemal Atatürk (Başkomutan), Rauf Orbay (Başbakan), Korgeneral İsmet İnönü (Batı Cephesi Komutanı), Tümgeneral Cafer Tayyar Eğilmez (Trakya Milli Komutanı), Tümgeneral Refet Bele (Milli Savunma Bakanı), Albay İzzettin Çalışlar (1'inci Kolordu Komutanı), Ömer Fahrettin Türkkan (Medine Kahramanı), Korgeneral Fahrettin Altay (5'inci Süvari Kolordusu Komutanı), Korgeneral Cevat Çobanlı (El Cezire Cephesi Komutanı), Tümgeneral Halit Karsıalan (Kocaeli Grup Komutanı), Korgeneral Yakup Şevki Subaşı (2'nci Ordu Komutanı), Korgeneral Nureddin İbrahim (1'inci Ordu Komutanı), Korgeneral Kâzım Karabekir (Doğu Cephesi Komutanı), Mareşal Fevzi Çakmak (Genelkurmay Başkanı).

son verildiğini bildiren telgrafı. Mustafa Kemal'in bunun üzerine telgrafla padişaha resmi vazifesiyle birlikte askerlikten istifa ettiğini bildirmesi. Kâzım Karabekir'in Mustafa Kemal'i ziyareti: "Ben ve kolordum emrinizdeyiz. Bundan sonra dahi ne emirleriniz varsa ifayı bir şeref bilirim."

15 Temmuz 1919 Padişah Vahdettin'in İstanbul'da *Morning Post* gazetesine demeci: "Ben daima İngiltere'ye hayranlık besledim ve daima İngiltere'yle dost bir siyasetin destekleyicisi oldum."

23 Temmuz 1919 Erzurum Kongresi'nin açılışı ve Mustafa Kemal'in başkanlığa seçilişi.

29 Temmuz 1919 Mustafa Kemal ve Rauf Bey'in derhal yakalanarak İstanbul'a gönderilmelerinin mülki memurluklara bildirilmesi hakkında vükela meclisi kararı.

3 Ağustos 1919 İstanbul'dan hükümet tarafından gönderilen jandarma komutanı Kemal Paşa'dan Denizli'de heyet-i milliye üyelerine: Padişahımız Efendimiz Hazretleri'nin sizlere selamı vardır. Rica ederim Yunanla çarpışmaktan vazgeçiniz. Zira bu teşebbüsünüz beyhudedir."

7 Ağustos 1919 Erzurum Kongresi'nin 10 maddelik beyannamesinin ilan edilmesi ve Heyet-i Temsiliye'nin seçimi.

9 Ağustos 1919 Mustafa Kemal'in askerlik mesleğinden ihracına, nişanların alınmasına ve fahri yaverlik rütbesinin kaldırılmasına ilişkin saray bildirisi.

11 Ağustos 1919 Albay Rawlison'un İngiltere'ye raporu: "Mustafa Kemal'le görüştüm. Sonuç olarak görüşüm şu: Böyle bir ayaklanmanın büyük başarı sağlaması için fırsat var."

3 Eylül 1919 Dahiliye nazırı Adil Bey'le Harbiye nazırı Süleyman Şefik Paşa'nın Elazığ valisi Ali Galip'e, "derhal Sivas'a hareketle Mustafa Kemal'in tevkifi ve Sivas Kongresi'ne mani olunması hakkındaki telgrafı.

4-11 Eylül 1919 Sivas Kongresi'nin açılışı. Kongre kapanışında 10 maddelik beyanname yayınladı.

13 Eylül 1919 Damat Ferit Paşa'dan İngiliz Yüksek komiseri Amiral de Robbeck'e: "Mustafa Kemal'in ezilmesi için İtilaf devletlerinin müsaadesini dilerim."

27 Eylül 1919 Birinci Bozkır ayaklanması.

25 Ekim 1919 Anzavur isyanı.

İki mareşal

Salih Paşa (Kezrak) tarafından 8 Mart 1920'de kurulan hükümette Harbiye nazırı olan Fevzi Çakmak, kabinenin bir ay sonra çekilmesinden sonra Anadolu'ya geçmeye karar verdi. 27 Nisan 1920'de Ankara'ya geldi ve Mustafa Kemal tarafından karşılandı. Fevzi Çakmak, 1919 sonunda Anadolu'daki milli mücadeleye karşı halkı uyarmak için gönderilen nasihat heyetinde görev yapmıştı. Mustafa Kemal, askeri açıdan çok değerli olan Çakmak'ın milli mücadeleye katılmasını sevinçle karşıladı, İstanbul'daki faaliyetlerini gündeme getirmedi. Önce milli savunma bakanlığına, 9 Kasım 1920'de ise genelkurmay başkanlığına getirildi. Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz'un ana planı ona aittir. TBMM Mustafa Kemal'e Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra "Gazi" ve "Müşir" (Mareşal) unvanı verdi. Çakmak ise bu unvanı Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nden sonra kazandı.

Üç asker baş başa

Mustafa Kemal Atatürk, Rauf Orbay ve Ali Fuat Cebesoy milli mücadeleyi başlatan ilk kadrodaydı. Mustafa Kemal'le birlikte Erzurum ve Sivas kongrelerine katılan Rauf Orbay İstanbul'un işgal edilmesinden sonra İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. Sürgün dönüşünde özellikle cumhuriyetin ilanı döneminde siyasal olarak Mustafa Kemal ekibinden ayrılarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) kurucuları arasında yer aldı. Ali Fuat Cebesoy ise Batı Cephesi'nde görev yaptıktan sonra Sovyet Rusya'ya büyükelçi olarak gönderildi. Cebesoy da TCF kurucuları arasındaydı.

29 Ekim 1919 İngilizlerin Antep şehrini tamamen tahliye etmeleri ve Fransızların Antep-Kilis yolu üzerinden şehre girmesi.

30 Ekim 1919 Urfa'nın ve Maraş'ın Fransızcalarca işgali.

11 Aralık 1919 İngiliz Yüksek komiseri J. De Robeck'inraporu: Mustafa Kemal başlıca düşmanımızdır."

27 Aralık 1919 Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliye üyelerinin Ankara'ya gelişi.

12 Ocak 1920 İstanbul'da son Osmanlı meclisinin açılışı.

26/27 Ocak 1920 Gelibolu civarındaki Akbaş mevkiindeki Fransız kontrolündeki cephane deposuna Kuva-yi Milliye baskını. Cephanenin Anadolu'ya nakledilmesi.

28 Ocak 1920 Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın gizli toplantısında Misak-ı Milli'nin kabulü.

16 Mart 1920 İstanbul'un işgal edileceği yolunda İtilaf devletleri temsilcilerinin ortaklaşa imzaladıkları notanın verilmesi. İngilizlerin Şehzade Karakolu'hu basması.

19 Mart 1920 Mustafa Kemal'in Ankara'da bir meclis toplanması yolunda acele seçim yapılması için çağrısı.

10 Nisan 1920 Şeyhülislam Dürrizade Abdullah'ın, "padişah ve halife kuvvetlerinin dışındaki milli kuvvetlerin kâfir ilan ve öldürdülmelerinin vacip olacağını bildiren fetvası.

13 Nisan 1920 Birinci Düzce isyanı.

15 Nisan 1920 Çerkes Ethem kumandasındaki kuvvetlerin Anzavur kuvvetlerini dağıtması.

18 Nisan 1920 İstanbul hükümetinin Kuva-yi Milliye'yi ortadan kaldırmak için Kuva-yi İnzibatiye adlı bir teşkilat kurması. Bu örgütün başına Süleyman Şefik Paşa getirildi.

23 Nisan 1920 Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılması. Ertesi gün Mustafa Kemal BMM başkanı seçildi.

26 Nisan 1920 Mustafa Kemal'in Sovyet hükümetine harp malzemesi yardımı isteyen bir mektup yazması.

27 Nisan 1920 Fevzi Çakmak'ın Ankara'ya gelmesi.

11 Mayıs 1920 Mustafa Kemal'in İstanbul'daki askeri mah-

Tartışılan komutan

Milli mücadelenin en tartışılan komutanlarından birisi de "Sakallı" lakabıyla bilinen Nurettin Paşa'ydı. Özellikle Merkez komutanı olarak görev yaptığı dönemdeki sert tedbirleri nedeniyle oldukça eleştirildi. Nurettin Paşa Kurtuluş Savaşı'nda merkez komutanlığı dışında önemli bir görev daha üstlendi: 1'inci Ordu komutanlığı. Büyük Taarruz'da Yunan cephesini yarma görevi doğrudan Nurettin Paşa'nın komutasındaki 1'inci Ordu'ya verilmişti. Nurettin Paşa cepheyi yarma görevini emrindeki 1'inci ve 4'üncü kolordularla başardı. İzmir'e ilk giren piyade birlikleri de Sakallı Nurettin Paşa'nın ordusuna bağlıydılar. Başkomutanlık Meydan Savaşı'ndan sonra orgeneralliğe yükselen Nurettin Paşa, 29 Ocak 1924'te emekliye sevk edildi. 1932'de İstanbul'da vefat etti.

Mustafa Kemal'le hep yan yana

Mustafa Kemal Çanakkale'deki 19'uncu Tümen'e komutan olarak atandığında onun kurmay başkanı Binbaşı İzzeddin Çalışlar'dı. Bu ikili Birinci Dünya Savaşı sırasında hep birlikte çalıştı. İzzeddin Çalışlar milli mücadeleye 1920 yılında katıldı. Tütün tüccarı kimliğiyle Mudanya'dan Anadolu'ya geçen İzzeddin Çalışlar 61'inci Tümen komutanlığına getirildi. İkinci İnönü Muharebesi'ne bu tümenle katılan Çalışlar, Sakarya Meydan Savaşı'nda Birinci Grup, Büyük Taarruz'da ise 1'inci Kolordu komutanıydı. Çalışlar İzmir'in alınmasından sonra bir süre askeri vali olarak görev yaptı. Çalışlar soyadını Büyük Taarruz'da Çalışlar Köyü'nde yapılan muharebeden dolayı almıştı.

keme tarafından idama mahkûm edilmesi. Karar padişah tarafından 13 gün sonra onaylandı.

14 Mayıs 1920 Birinci Yozgat isyanı.

13 Haziran 1920 Çapanoğlu isyanı. Bir gün sonra Yozgat'ın işgal edilmesi. Çerkes Ethem kuvvetleri 10 gün sonra Yozgat'ı geri aldı.

14 Haziran 1920 İzmit'te Kuva-yi Milliye kuvvetlerinin Kuva-yi İnzibatiye ordusunu yenmesi.

8 Temmuz 1920 Yunan ordusunun Bursa'yı işgal etmesi.

18 Temmuz 1920 Büyük Millet Meclisi'nde milletvekillerinin Misak-ı Milli'ye yemin etmesi.

8 Ağustos 1920 İkinci Düzce isyanı.

10 Ağustos 1920 İstanbul hükümeti ile İtilaf devletleri arasında Sevr Antlaşması'nın imzalanması.

8 Eylül 1920 Külçe altın halindeki ilk parti Sovyet yardımının Erzurum'a gelişi ve teslim alınışı. 15 gün sonra ilk Sovyet askeri yardımı da Trabzon'a geldi.

3 Ekim 1920 Konya isyanı. İsyan 6 Ekim'de bastırıldı.

30 Ekim 1920 Kâzım Karabekir komutasındaki BMM ordusunun Kars'a girişi.

27 Kasım 1920 Umum Seyyar Kuvvetler kumandan vekili ve Çerkes Ethem'in kardeşi Tevfik'in Mustafa Kemal'e telgrafı: "Seyyar Kuvvetler ... bu noktalar halledilinceye kadar batı ordusunu amir tanımayacaklardır."

11 Aralık 1920 Demirci Mehmet Efe'nin Ankara'ya karşı isyanı. Demirci Efe 15/16 Aralık'ta Güney Cephesi komutanı Refet Bey'in Dinar civarına baskını sonrasında kaçtı.

2/3 Aralık 1920 Ermenilerle Gümrü Anlaşması'nın imzalanması.

29 Aralık 1920 Batı Cephesi'ne bağlı bazı birliklerin Çerkes Ethem'in kuvvetlerini ortadan kaldırmak için harekete geçmesi.

9 Ocak 1921 Bilecik ve Bozüyük'ü işgal eden Yunan ordusunun İnönü mevzilerine taarruza başlaması. Şiddetli çarpışmalar sonucunda Yunan ordusunun bir gün sonra geri çekilmesi. I. İnönü zaferi.

Kadının adı yok

Kurtuluş Savaşı'nda gösterdikleri yararlılıklarla bilinen kadın kahramanları herkes bilir: Kara Fatma, Şerife Bacı, Halide Edip Onbaşı, Çete Ayşe, Halime Çavuş, Tayyar Rahime, Gördesli Makbule. İsimleri bilinen bu kadınların yanı sıra cephe gerisinde milli mücadelede cephane üretilmesi ve taşınması gibi lojistik alanlarda önemli görevler üstlenen binlerce isimsiz Anadolu kadını da var. Bu isimsiz kadınlar, askerin giydiği yün çoraptan askerin attığı mermiye kadar milli mücadeleye damga vurdular.

12 Ocak 1921 İsyan eden Çerkes Ethem kuvvetlerinin Kütahya bölgesinde BMM ordusu mevzilerine saldırması ve püskürtülmesi.

20 Ocak 1921 İlk anayasanın (Teşkilat-ı Esasiye) kabul edilmesi.

22 Ocak 1921 Güney Cephesi komutanının emri altındaki birliklerin takibi sonucunda Çerkes Ethem ve kuvvetlerinin bir kısmının Yunan tarafına geçmesi.

28/29 Ocak 1921 Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Yahya Kâhya'nın adamları tarafından Karadeniz açıklarında öldürülmeleri.

6 Mart 1921 Koçgiri ayaklanması.

12 Mart 1921 Londra Konferansı'nın sona ermesi ve İtilaf devletlerinin barış teklifi.

16 Mart 1921 Moskova Antlaşması. Bu antlaşma 21 Mart'ta İcra Vekilleri Heyeti tarafından kabul edildi.

23 Mart 1921 Yunan ordusunun Bursa ve Uşak cephesinden ileri harekâta başlaması.

27 Mart 1921 Yunan ordusunun İnönü'deki mevzileri taarruzu. Bir gün sonra Kanlısırt ve Metristepe mevzilerinin Yunan ordusunun eline geçmesi. İsmet Paşa komutasındaki ordunun Yunan birliklerine karşı taarruzu.

1 Nisan 1921 II. İnönü zaferi.

7/8 Nisan 1921 Aslıhanlar Muharebesi. Üç gün süren muharebe sonrasında Yunan ordusu geri çekildi.

3 Mayıs 1921 Batı ve güney birleştirilerek komutanlığının İsmet Paşa'ya verilmesi.

10 Mayıs 1921 TBMM'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun (Birinci Grup) kurulması. Bir gün sonra Mustafa Kemal bu grubun başkanlığına seçildi.

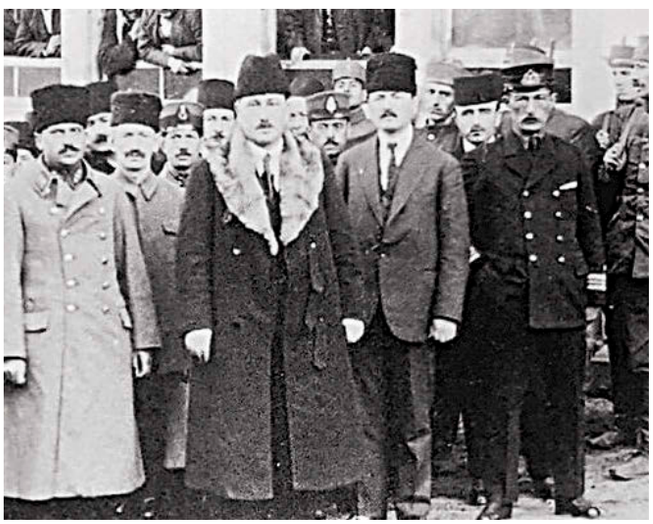
12 Haziran 1921 Yunanistan kralı Konstantin'in Atina'dan İzmir'e gelişi ve orduya seslenişi: "Askerler. Elen ülküsü için çarpışıyoruz. İleri."

8 Temmuz 1921 Yunan ordusunun taarruz için ileri harekâta başlaması.

10 Temmuz 1921 Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nin başlaması. TBMM ordusunun

Fethi Okyar: Sürgündeki lider

Fethi Okyar 1906-1907'deki ikinci kuruluşundan itibaren İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) içinde önemli görevler üstlendi. Hatta bir dönem İttihat ve Terakki'nin kâtib-i umumisi, yani genel sekreteriydi. Ancak Balkan Savaşı yıllarında Okyar'ın İTC'nin lider kadrosuyla arası açıldı. Fethi Okyar, Mustafa Kemal ve Rauf Orbay milli mücadeleye eski İttihatçı kliğin liderleri olarak başladılar. Fethi Okyar tutuklanarak Malta'ya sürüldüğü için milli mücadelenin ilk döneminde aktif hizmet veremedi. Sakarya Savaşı günlerinde Malta'dan dönen Okyar milli mücadelenin sivil liderleri arasında yerini aldı. Ve içişleri bakanlığı ve başbakanlık gibi görevler üstlendi.

Fransa'dan sosyalist dost

Fransız Radikal-Sosyalist politikacı Henri Franklin-Bouillon Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara hükümetiyle sıkça görüşen ve Mustafa Kemal'in görüşlerine ve fikirlerine saygı duyduğu biriydi. Franklin-Bouillon Mustafa Kemal'le ilk kez 1921'de Ankara'da görüştü. Bu iki politikacı 9 Eylül 1922'den sonra İzmir'de de görüştüler. Franklin-Bouillon (fötr şapkalı) Ocak 1922'de Adana'nın Fransız ordusu tarafından TBMM kuvvetlerini temsil eden Hamit Bey'e (kalpaklı) tesliminde de hazır bulunmuştu.

bu muharebelerde başarısız olarak geri çekilmeye başlaması.

25 Temmuz 1921 TBMM ordusunun geri çekilişini tamamlayarak Sakarya Nehri'nin doğusunda mevzilenmesi.

5 Ağustos 1921 Mustafa Kemal'e geniş yükümlülüklerle üç ay boyunca başkomutanlık unvanının verilmesini öngören kanunun TBMM'de kabul edilmesi.

12 Ağustos 1921 Mustafa Kemal ve Genelkurmay başkanı Fevzi paşaların Polatlı'daki cephe karargâhına gelmesi.

13 Ağustos 1921 Yunan ordusunun Sakarya'daki TBMM ordusu mevzilerine doğru harekâta başlaması.

23 Ağustos 1921 Yunan ordusunun taarruza geçmesiyle Sakarya Meydan Muharebesi'nin başlaması.

26 Ağustos 1921 Mustafa Kemal'in orduya emri: "Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz."

5 Eylül 1921 Sakarya'da Yunan ordusunun ihtiyat kuvvetleriyle TBMM ordusunun merkezine son bir taarruz yapması ve bu saldırının püskürtülmesi.

10 Eylül 1921 Sakarya'da TBMM ordusunun Duatepe, Mangal Dağı ve Molla Resul tepesini yeniden ele geçirmesi.

12 Eylül 1921 Yunan ordu kumandanlığının Sakarya'nın batısına çekilme kararı vermesi. Sakarya zaferi.

19 Eylül 1921 Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya mareşal ve gazilik unvanının verilmesi.

13 Ekim 1921 TBMM hükümetiyle Kafkas cumhuriyetleri (Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan) arasında Kars Antlaşması'nın imzalanması.

20 Ekim 1921 TBBM hükümeti ve Fransa arasında Ankara Antlaşması'nın imzalanması.

25 Aralık 1921 Fransızların Ankara Antlaşması gereğince Antep'i tahliyesi.

5 Ocak 1922 Adana'nın kurtuluşu.

4 Haziran 1922 General Hacıanesti'nin Küçük Asya Ordusu başkumandanlığına getirilmesi.

İstiklal Marşı

Para ödülünü reddetti

İttihatçıların İslamcı kanadına mensup olan Mehmet Akif Ersoy milli mücadele sırasında TBMM Burdur milletvekili seçildi. TBMM'de ordunun moralini yüksek tutmak için bir milli marşın yazılıp bestelenmesini isteyen bazı milletvekilleri Maarif Vekaleti'nin bir yarışma düzenlenmesini sağladılar. Kazanana 500 lira verilecekti. Yarışmaya ilk başta Mehmet Akif katılmak istemedi. Maarif vekili Hamdullah Suphi'nin, kazanması durumunda kendisine para verilmeyeceğini ilan edince yarışmaya katıldı. Mehmet Akif'in yazdığı İstiklal Marşı, 12 Mart 1921 tarihli TBMM oturumunda milli marş olarak kabul edildi.

Esir Yunan generaller

30 Ağustos 1922 günü gerçekleşen Başkomutanlık Meydan Savaşı'nda TBMM ordusunun kapanına girmekten kurtulan Yunan ordusu başkomutanı General Nikolaos Trikupis Banaz-Uşak yolunda teslim olmaya razı oldu. Trikupis yanında bulunan 491 subay ve 4985 asker 2 Eylül günü TBMM ordusuna teslim oldu. Esir general daha sonra Başkomutan Mustafa Kemal'in huzuruna çıkarıldı. İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunan ordusu tarafından işgal edilmesiyle başlayan sürecin son karesi esir Yunan generallerinin Kırşehir'de çekilen fotoğrafı oldu.Oturanlar soldan sağa: General Dimaras, Yunan ordusu başkomutanı General Trikupis, Kurmay Albay Adnan ve 2'nci Kolordu komutanı General Diyenis.

21 Temmuz 1922 Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın cepheye gitmek üzere Ankara'dan ayrılması.

27/28 Temmuz 1922 Mustafa Kemal Paşa'nın Akşehir'e çağrılan ordu kumandanlarına Büyük Taarruz planını açıklaması.

13 Ağustos 1922 Genelkurmay başkanı Fevzi Paşa'nın karargâhıyla Ankara'dan cepheye hareketi.

17 Ağustos 1922 Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın gizli olarak Ankara'dan Konya'ya hareketi.

20 Ağustos 1922 Mustafa Kemal'in Akşehir'deki Batı Cephesi karargâhına gelerek cephe komutanı İsmet Paşa'ya 26 Ağustos için emir vermesi.

24 Ağustos 1922 Başkomutanlık ve Batı Cephesi karargâhlarının Akşehir'den Şuhut'a nakli.

25 Ağustos 1922 Başkomutanlık, Genelkurmay ve Batı Cephesi karargâhlarının Şuhut'tan muharebenin yönetileceği Kocatepe'deki çadırlı ordugâha nakledilmesi.

26 Ağustos 1922 Kocatepe'de sabah saat 5.30'da topçu ateşiyle Büyük Taarruz'un başlaması.

27 Ağustos 1922 Cephenin yarılması ve TBMM ordusunun Afyon'a girmesi.

29/30 Ağustos 1922 Mustafa Kemal'in Afyon belediyesi binasında Fevzi ve İsmet paşalarla durumu gözden geçirmesi.

30 Ağustos 1922 Başkomutanlık Meydan Savaşı'nın TBMM ordusu tarafından kazanılması.

31 Ağustos 1922 TBMM ordusunun takip harekâtı.

1 Eylül 1922 "Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir ileri" emrinin verilmesi.

2 Eylül 1922 Yunan ordusu başkomutanı Trikopis ve 2'nci Kolordu komutanı Diyenis'in esir alınışı.

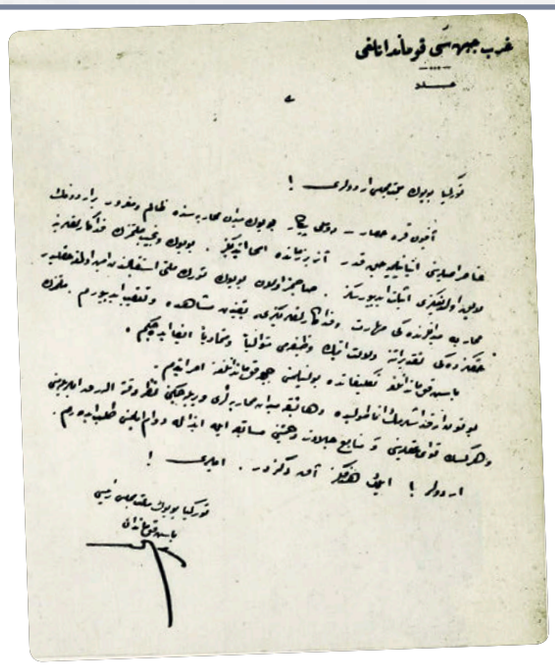
9 Eylül 1922 TBMM ordusuna bağlı süvari birliklerinin İzmir'e girişi.

9/10 Eylül 1922 Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet paşaların İzmir'e gelişi.

2 Ekim 1922 Mustafa Kemal'in İzmir'den Ankara'ya dönmesi.

3 Ekim 1922 Mudanya Konferansı'nın başlaması. Katılanlar İsmet İnönü, General Harington, General Charpy ve General Monbelli.

11 Ekim 1922 Mudanya Bırakışması'nın imzalanması.

Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir

Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nden sonra üç Mustafa; Mustafa Kemal, Mustafa Fevzi ve Mustafa İsmet Çal'da bir araya gelerek durumu değerlendirdiler. Mustafa Kemal eldeki tüm TBMM birliklerinin İzmir'e doğru akmasını istiyordu. Fevzi Çakmak ise 2'nci Ordu'nun Kuzey Ege'de savaşa hiç girmemiş Yunan birliklerinin üzerine gitmesini. Bu değerlendirmeden sonra Mustafa Kemal ertesi gün orduya emrini verdi: "Bütün arkadaşlarımın Anadolu'da daha başka meydan muharebeleri verileceğini göz önüne alarak ilerlemesini ve herkesin fikri güçlerini ve kahramanlık ve vatanseverlik kaynaklarını yarışırcasına göstermeye devam etmesini isterim. Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!"

İstanbul'da devir teslim

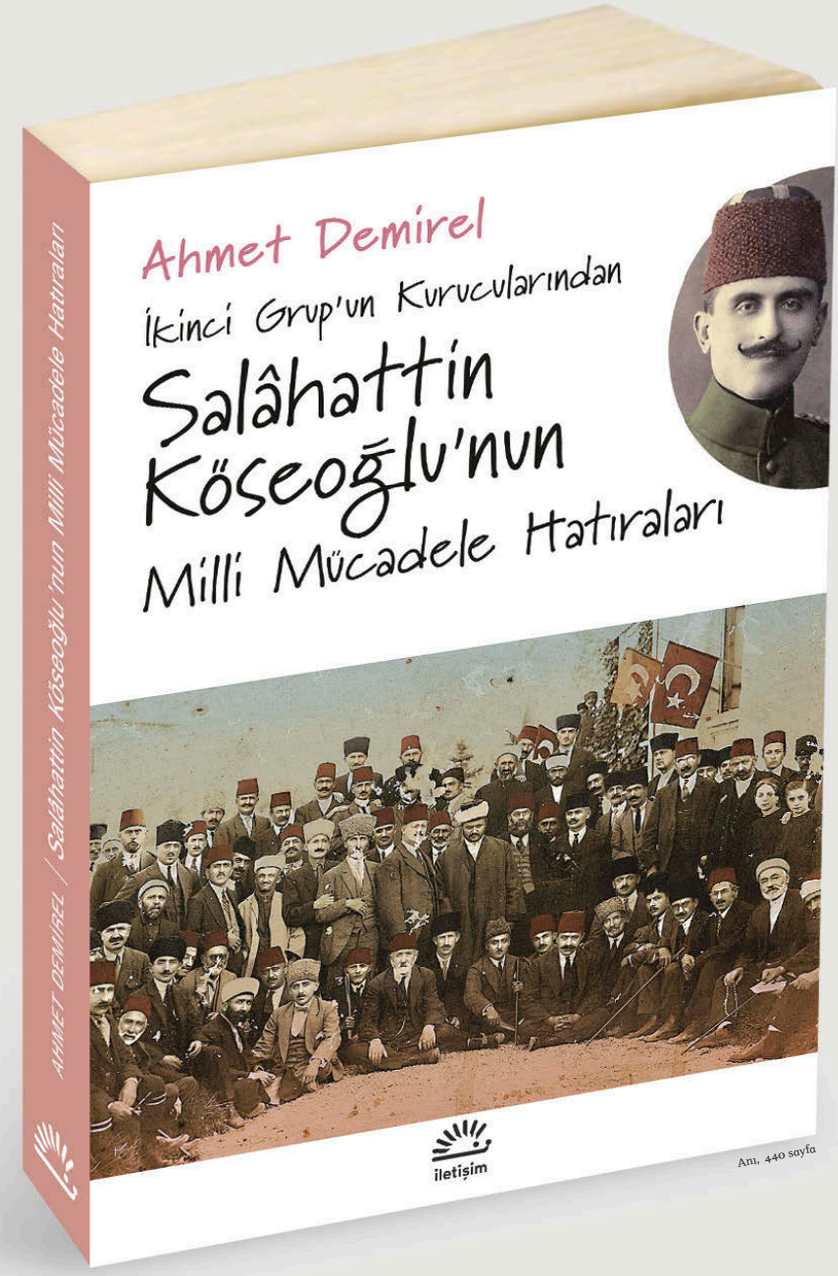
Çanakkale'de 18 Mart 1915 tarihinde gerçekleşen muharebelerde Çanakkale Müstahkem Mevki komutanı Cevat Paşa'nın kurmay başkanı olarak Osmanlı topçularını idare eden Mehmet Selahattin Adil Paşa, 15 Haziran 1920'de Mudanya üzerinden Ankara'ya giderek milli mücadeleye katıldı. Sakarya Savaşı'nda 2'nci Grup komutanıydı. Tümgeneral Selahattin Adil 10 Ağustos 1922'de TBMM hükümeti tarafından İstanbul komutanı olarak atandı. Lozan Antlaşması gereği işgal kuvvetleri İstanbul'u terk ederken İngiliz General Harington, Fransız General Charpy ve İtalyan Monbelli'yi uğurlayan komutan Selahattin Adil Paşa'ydı.

Birinci Meclis ve İkinci Grup tarihine ışık tutacak anılar

Ahmet Demirel tarafından titizlikle hazırlanan Salâhattin Köseoğlu'nun anıları, Birinci Meclis'in en heyecanlı günlerinin ve İkinci Grup'un tarihinin en önemli kısımlarına ışık tutuyor. Bu anılar aynı zamanda İkinci Grup'un kuruluşu, kuruluş tarihi ve İkinci Grup'un bugüne kadar bilinmeyen tüzüğü gibi önemli tarihsel noktaların bilinir hale gelmesini de sağlıyor.

Askeri Müze'de Kurtuluş Savaşı'nın 100'üncü yılı sergisi

Gazi'nin üniforması, Trikupis'in kılıcı

Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcının 100'üncü yılı nedeniyle Genelkurmay Başkanlığı Harbiye Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, özel bir sergiye ev sahipliği yapıyor.

Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı (ATASE) ve Harbiye Askeri Müzesi arşivlerinde yer alan fotoğraf ve objelerin yer aldığı sergide Atatürk'ün mareşal üniforması ve pelerini, Kâzım Karabekir'e ait tabanca ve dürbün, Ankara'yı ziyaret eden Ukraynalı Sovyet General Mihail Frunze'nin Mustafa Kemal'e hediye ettiği kılıç, 26 Ağustos 1922 tarihinde başlayan Büyük taarruz sırasında Çiğiltepe'yi zamanında alamadığı için intihar eden 57'nci Tümen komutanı Albay Reşat'ın üniforması, Yunan ordusu başkomutanı General Trikupis'in kılıcı dikkat çeken parçalar arasında.

Girişte Mareşal Fevzi Çakmak, Ali Fuat Cebesoy, Kâzım Karabekir, Fahrettin Altay, İzzeddin Çalışlar gibi Kurtuluş Savaşı komutanlarının birlikte poz verdikleri fotoğraf yer alıyor. "Türk İstiklal Harbi'nin Başlangıcının 100'üncü Yılı" başlıklı sergi 31 Aralık 2019'a kadar açık kalacak.

MİLLİ MÜCADELE'NİN 1919 2019 100. YILI

Kronik

MİLLİ MÜCADELE BAŞLARKEN

Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına

M. TAYYİB GÖKBİLGİN

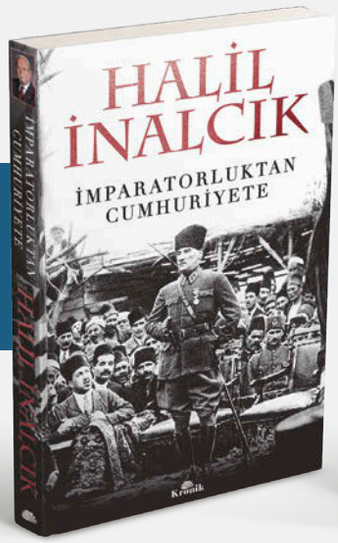
Prof. M. Tayyib Gökbilgin'in alanında öncü çalışması "Milli Mücadele Başlarken", hem o günlere şahitlik etmesi hem de yazarının yaklaşımları itibariyle dönemi anlatan en iyi kaynaklar arasında gösterilmiştir.

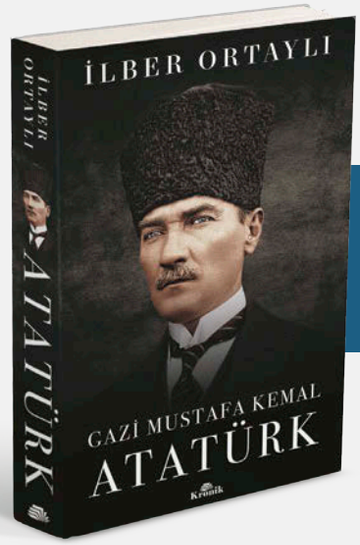
Uzun bir zamandır baskısı bulunmayan bu kaynak kitabın yeniden, tıpkıbasım formunda ve tek cilt hâlinde tarih meraklılarına sunulması, ülkemizin yakın tarihini öğrenmek ve öğretmek açısından da oldukça kritik bir öneme sahiptir.

"Milli Mücadele Başlarken", tarih boyunca büyük çapta mücadeleler vermiş ve sayısız savaşlar yapmış bir milletin en karanlık günlerine ışık tutuyor, apaçık bir bağımsızlığa giden o cesur ve fedakâr yolculuğunu eşsiz bir üslupla anlatıyor…

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE

HALİL İNALCIK

GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İLBER ORTAYLI

MODERN TÜRKİYE'NİN DOĞUŞUNA HALİL İNALCIK BAKIŞI…

Tarih alanında dünyanın tartışmasız en büyük isimlerinden biri olan Halil İnalcık'ın, Osmanlı sosyal tarihi ve modern Türkiye'nin ortaya çıkışıyla ilgili çalışmaları bir arada. Kitaptan bazı başlıklar şöyle; İmparatorluktan Cumhuriyete geçiş süreci, Avrupa ile Ortadoğu arasındaki Türkiye'nin stratejik konumu, 1924'de Halifeliğin kaldırılması ve Atatürk inkılapları. Hem meslekten tarihçiler hem de tarih meraklıları için bir başucu kaynağı.

YAŞAMININ TÜM YÖNLERİYLE BÜYÜK LİDER ATATÜRK…

Milli Mücadele dönemi, 23 Nisan 1920 ve sonrasında muhalefete rağmen verilen Kurtuluş Savaşı, İnönü Muharebeleri, Lozan Konferansı, Büyük Taarruz ve Cumhuriyet'e giden yol… Saltanat ve hilafet tartışmaları, Lozan, On İki Ada, mübadele, Osmanlı'dan kalan borçlar, Musul ve yakın tarihin en önemli meselesi olan inkılablar… Son olarak kişisel özellikleriyle, dünyada, anılarda, hafızalarda kalan izleriyle Reis-i Cumhur Atatürk…

Türkiye İş Bankası Müzesi'nden Milli Mücadele'nin 100'üncü yılına özel...

"İSTİKLAL SERGİSİ"

Türkiye İş Bankası Müzesi, Atatürk'ün liderliğinde gerçekleştirilen milli mücadelenin 100'üncü yılında "İstiklal" başlıklı bir sergiye ev sahipliği yapıyor. Serginin küratörü İzzeddin Çalışlar, arşiv malzemesinden sunumuna dek pek çok benzerinden ayrılan İstiklal sergisiyle ilgili Atlas Tarih'in sorularını yanıtladı.

Ayşegül PARLAYAN
aparlayan@dogarburda.com

İzzeddin Çalışlar'ın arşivinden Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde bir tören günü (üstte solda.) İstiklal Sergisi'nin küratörü İzzeddin Çalışlar (üstte.)

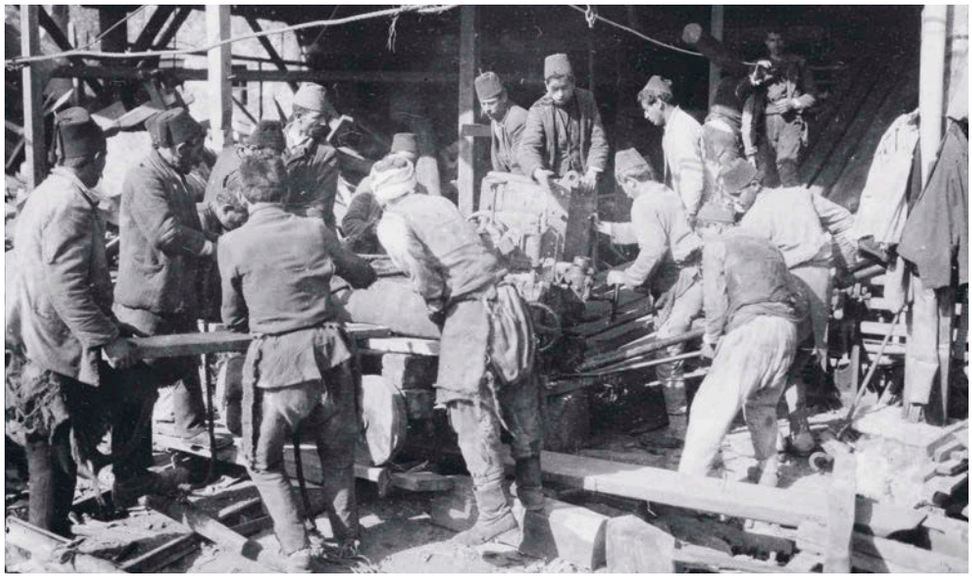
Bine yakın belge, fotoğraf, film ve objenin yer aldığı İstiklal sergisi, ziyaretçilerini yüz yıllık bir tarih yolculuğuna davet ediyor. Küratörlüğünü İzzeddin Çalışlar'ın, danışmanlığını Prof. Haluk Oral'ın yaptığı sergi, ulusal ve uluslararası arşiv ve koleksiyonlardan oluşuyor. İstiklal sergisi, milli mücadeleye dair şimdiye kadar hazırlanmış en kapsamlı sergilerden biri olma özelliği taşıyor.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü, silah arkadaşlarını, milli mücadelenin isimsiz kahramanları olan Anadolu insanını bir kez daha saygı ve minnetle anmak üzere hazırlanan sergi; "On Yıllık Savaş", "Mütareke ve İşgal", "Direniş ve Kuvayı Milliye", "Düzenli Ordu ve Sath-ı Müdafaa", "Hukuk ve Taarruz", "İstiklal ve Cumhuriyet" olmak üzere altı bölümde bilgi ve belgeleri ziyaretçilere aktarıyor. →

Sergide savaşa dair askeri objeler, o dönem kaleme alınmış günlükler, notlar, savaş sırasında hazırlanmış ve savaşın seyrini belirleyen haritalar ile cephelerde komuta kademeleri arasındaki emirler görülebiliyor. Sergideki projeksiyonlarda milli mücadele dönemine ait çok sayıda tarihi görüntü izlenebiliyor. Ziyaretçiler etkileşimli ekranlar sayesinde sergide yer alan kişi, belge ve objelere dair ayrıntılı bilgilere ulaşabiliyor. O dönemde yayımlanmış *Minber*, *Tasvir-i Efkâr*, *Memleket*, *Ati*, *İkdam* gibi gazetelere yansıyan başlıkları, muharebeler sırasında milli mücadeleyi anlatan propaganda afişlerini, dünya basınıyla yapılan mülakatları da sergide görmek mümkün.

Serginin küratörü İzzeddin Çalışlar, İstiklal sergisi hakkında sorularımızı yanıtladı.

Sergiden iki fotoğraf. İşgal günlerinde Galata Kulesi'nde İngiliz bayrağı dalgalanıyor (altta.) 1920 yılında İstanbul'daki Beyaz Ruslara Kızılhaç yardımı (en altta.)

Kapsamlı bir ön araştırma görülüyor. Serginin hazırlığı ile ilgili bilgi verir misiniz?

Yakın tarihin en önemli safhasını mümkün olduğunca farklı boyutlarıyla ele almayı öngördük. Bu fikrin altını doldurmak üzere araştırmaya başladık. En uzun süre, belge ve fotoğrafların tasnifiyle deşifre edilmelerine ayrıldı. Öncelikle çok ayrıntılı bir kronoloji ve kaynak taraması yaptıktan sonra konuyu bir sergiye sığdırabilecek şekilde daraltarak içerik belirlendi.

Aynı anda hem uzman tarihçilerin, hem de konuya dair bilgisi sınırlı olanların ilgisini çekebilecek bir denge arayışındaydık. Tasarım için projeyi teslim ettiğimiz Pattu ekibi de görsel kaliteyi artırmaya yönelik olarak araştırmalar yaptı. İçerik belirlendikten sonra konu başlıkları, metinler ve sunuş teknikleriyle tasarım ve uygulama bir arada sürdürüldü. Sergi mekânının neredeyse tamamen giydirilmesi ve mevcut fiziksel koşullara uygun bir bölümleme yapmak gerekiyordu. Doğrudan kronolojik bir anlatım yerine altı mekân bölümünü tematik olarak ayırdık. Milli mücadeleyi doğuran şartlar ve imparatorluğun son yüzyılıyla ilgili bir girişten sonra, işgal altındaki bölgeleri ve değişen yaşam koşullarını örnekleyerek, milli direnişin nasıl başladığını anlattık. Üçüncü salonda Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin sivil örgütlenmesiyle Kuvayı Milliye hareketini ve TBMM'nin kurulmasına giden süreci

Sergide 1920-1921 yıllarında Sovyetler Rusya, Fransa ve İtalya'yla yapılan görüşmelerle ilgili fotoğrafların yer aldığı bölüm.

işledik. Bugün 99 yaşında olan TBMM'nin kuruluşunun milli bir davanın yurtta ve dünyada meşruiyet kazanmasının önemini, mevcudiyetinin önündeki engelleri belgeleyerek anlatmaya çalıştık. Bir bakıma Mehmet Akif'in İstiklal Marşı'nda şiirselleştirdikleri somutlaştı. Diğer üç mekân da düzenli ordu hazırlıkları, muharebeler ve savaşa son veren barış antlaşmalarına ayrıldı. Sonuçta Balkan Savaşları'yla başlayan ve Lozan Antlaşması'yla son bulan on yıllık savaş dönemine farklı açılardan bakan bu kapsam ortaya çıktı.

Hangi kaynaklardan yararlandınız? Video ve dijital arşiv malzemesi de var, değil mi?

Bu dönemin tamamında ordu mensubu olan dedem Org. İzzettin Çalışlar'ın ardında bıraktığı belgelerin, ilk kez gün yüzüne çıktığından profesyonel tarihçilerin ilgisini çekeceğini düşündüm. Video ve dijital görüntülerde ise elimizdekilerle yetinmeyip, savaşın tarafı, ya da gözlemcisi olmuş ülkelerin arşivlerini taradık. Döneme dair yayımlanmış az sayıda günlük ve çok sayıda hatırat doğal olarak ilk akla gelen kaynaklardı. Tüm sözel kaynaklar zaten elimin altında olduğundan bu tür kaynak tarama konusunda sıkıntı olmadı. Bununla yetinmeyip yabancı basına da başvurduk. Fransa taşrasındaki bir sahaftan *Illustration* dergilerini getirttik. Mudurnu'dan Kanada'ya kadar son yıllarda erişime açılan dijital kaynakların hemen hepsini tarayıp en özel bulduğumuz görüntüleri edindik. Prof. Haluk Oral ve Seyit Ahmet Sılay başta olmak üzere özel koleksiyonlardan, Askeri Müze'nin emsalsiz envanterinden, Salt ile Suna ve İnan Kıraç Vakfı arşivlerinden de faydalandık. Sürekli →

AMAÇ, GÖRÜLMEMİŞ OLANI GÖSTERMEK, GÖRÜLMÜŞ OLANIN İSE EN KALİTELİ HALİNE ULAŞMAKTI.

şu motivasyonla hareket ettik: Görülmemiş olanı göstermek ve görülmüş olanın en kaliteli haline erişmek. Masa başı çalışmaları yarı zamanlı olarak bir yıl kadar sürdü. Uygulamaya yönelik olarak son iki ay durmaksızın, gece gündüz çalıştık. Milli mücadelede az zamanda çok ve mühim işin nasıl yapıldığını anlatırken bizim de ekip olarak farklı davranmamız beklenemezdi.

İş Bankası'ndaki serginin açılmasının hemen ardından Ankara'da da eş zamanlı İstiklal sergisi kapılarını açtı. Oradaki sergimiz de Türkiye İş Bankası İktisadi Bağımsızlık Müzesi ile aynı gün ziyaretçilerle buluştu.

Hazırlık aşamasında sizi de şaşırtan gelişmeler oldu mu?

1919-1922 arasında yaşanan hemen her şey kayıt altında zaten. Meraklısının ulaşamayacağı bilgi olduğunu sanmıyorum. Genel olarak hâkim olduğum bir konudan özellikle vurgulanması gerekenleri süzerek sergilemeye uygun olanların seçkisini kurguladık. Örneğin bu dönemin simgelerinden olan Anadolu'ya kaçırılan mühimmatların içinde taşındığı sandıklardan birine dokunabileceğimi beklemezdim. Çanakkale'de ölen bir ANZAC subayının matarasıyla, yine ona ait olup dedemin boş sayfalarını günlük olarak kullandığı not defterinin 104 yıl sonra tekrar birbirini bulması da bu serginin sürprizi oldu. Sergiyi ince ince gezenlerin yeni keşifler yapabilmesi için de nesnelerle ilgili hatırat alıntılarını pek alışılmadık şekilde açıklama etiketlerine taşıdım.

18 Ocak 1923 İzmit. Önde Mustafa Kemal, arkasında aralarında Asım Gündüz, Sakallı Nurettin, Kâzım Karabekir, Fevzi Çakmak gibi komutanlar bir arada (altta.)

Teknik açıdan yeni neler göreceğiz?

Bu serginin birinci özelliği dev boyutlardaki fotoğrafların her göz için döneme dair yeni keşfedilecek ayrıntıları sunuyor olması. Buna hizmet eden ayrıntıları keskinleştirici özel bir baskı tekniği kullanıldı. Bir anlamda bize de ait olmasına rağmen nedense şimdiye kadar pek rağbet gösterilmemiş yabancı kaynaklı videolar da yaşananları zihinde canlandırmayı kolaylaştırarak ikinci önemli farkı yaratıyor. Tasarımın mekâna getirdiği

"BU SERGİNİN ÖZELLİĞİ DEV BOYUTTAKİ FOTOĞRAFLARIN

perspektif ve sergileme teknikleri biçimsel olarak başlı başına yenilikçi bir tavır. Konu savaş olduğunda harita kullanımı vazgeçilmez bir yöntem. Muharebelerin genel hatları takibi, çok basit animasyonlarla aktarılırken, kurmay subayların cephede kullandığı özgün haritalar da daha incelikli bir takip alanı yaratıyor. Sergide bine yakın belge, fotoğraf, film ve obje yer alıyor. Savaşa dair askeri objeler, o dönemde kaleme alınmış günlükler, notlar, emirler, savaş sırasında hazırlanmış ve savaşın seyrini belirleyen haritalar, cephelerde komuta kademeleri arasındaki yazışmalar, sergiyi neredeyse bir müzeye dönüştürüyor. Bu bakımdan benzerleriyle kıyaslamak pek mümkün değil; en azından ben bu döneme dair böyle bir sergi görmedim. Bir benzeri olsa, zaten başka bir şey yapmaya yeltenirdim. Bence İstiklal Savaşı için bu bir ilk.

Sergi Mart sonunda açıldı, nasıl bir ilgi gözlemliyorsunuz?

Türkiye İş Bankası Müzesi'nin okullarla kurduğu iletişim ve toplu gruplara yönelik rehberli gezi turları her türlü takdirin ötesinde iyi ve verimli uygulanıyor. Bunu iki yıl önce yine aynı mekân için hazırladığım reklam tarihi sergisinde de yakından gözlemlemiştim. 275 bin ziyaretçi gibi erişilmesi güç bir rekor kırılmasının birinci sebebi okullarla olan ilişkilerin doğru yönetilmesiydi. İstiklal sergisi, ilkokuldan başlayıp üniversiteye kadar devam eden inkılap tarihi derslerinin doğal destekleyicisi. Dolayısıyla her yaştan öğrencinin ve eğitmenlerinin de birincil ilgi alanına giriyor. İlk hafta tanık olduğum birkaç manzara minik torunlarını gezdiren dedeler oldu ve onlar arasındaki ilişkiyi besleyen ortak bir konuları olduğunu gördüm."

Ziyaretçilere kapılarını 26 Mart 2019 tarihinde açan İstiklal sergisi, sene sonuna kadar Eminönü'ndeki Türkiye İş Bankası Müzesi'nin giriş katında gezilebilecek. *Girişi ücretsiz olan müze, pazartesi günleri hariç, her gün 10.00 ila 18.00 saatleri arasında ziyarete açık* ●

Kurtuluş Savaşı devam ederken ve hemen sonrasında yapılan çizim kartlar da serginin en ilgi çekici parçaları arasında (altta.)

HER GÖZ İÇİN DÖNEME AİT YENİ AYRINTILAR SUNMASI."

Yapı Kredi Müzesi'nde *Atatürk'ün İstanbul Günleri (1927–1938)*

"Hoş Geldin Gazi"

Yapı Kredi Kültür Sanat, *"Hoş Geldin Gazi - Atatürk'ün İstanbul Günleri (1927 – 1938)"* sergisine ev sahipliği yapıyor. Mustafa Kemal Atatürk'ün İstanbul'daki günlerini ziyaretçilerle buluşturan sergi, 17 Mayıs – 10 Kasım tarihleri arasında Yapı Kredi Müzesi'nde gezilebilir. Sergi Mustafa Kemal Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ilk kez İstanbul'a geldiği 1 Temmuz 1927 yılından Dolmabahçe Sarayı'nda hayatını kaybettiği 10 Kasım 1938'e kadar İstanbul'da geçirdiği günlerin fotoğrafları ve hikâyelerini kronolojik bir bütünlük içinde ziyaretçileriyle buluşturuyor. Küratörlüğünü Cengiz Kahraman'ın yaptığı sergide yer alan fotoğrafların tamamı Yapı Kredi Tarihi Arşivi Selahattin Giz Koleksiyonu'ndaki negatif ve fotoğraflar arasından seçildi. Dönemin foto muhabirleri, *Cumhuriyet* gazetesinden Namık Görgüç ve Selahattin Giz, *Son Posta* gazetesinden Cemal Göral, *Akşam*'dan Faik Şenol, *Tan* gazetesinden Hilmi Şahenk'in çektiği bu tarihi fotoğraflar gazetelerden günü gününe derlenen hikâyeleriyle birlikte sunuluyor. Beyoğlu'ndaki Yapı Kredi Müzesi'nde düzenlenen sergi gündüz saatlerinde ziyaret edilebilir.

Sergide Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Temmuz 1927'den 10 Kasım 1938 tarihine kadar İstanbul'da geçirdiği günlere ait fotoğraflar yer alıyor.

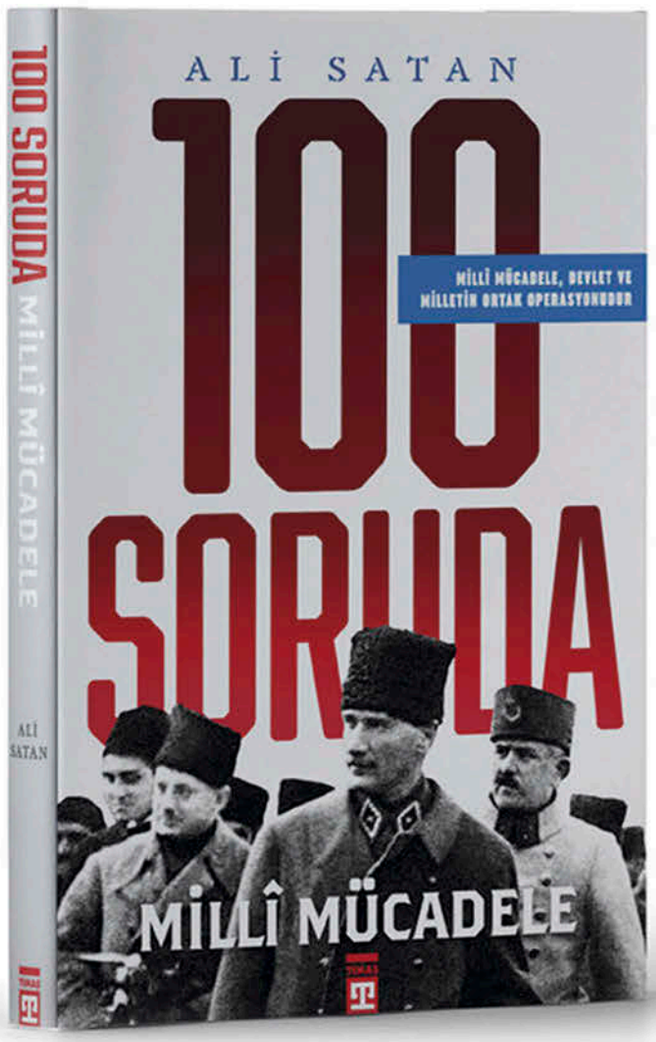

100. YILINDA 100 SORUDA MİLLİ MÜCADELE TARİHİMİZ

Doç. Dr. Ali Satan, Cumhuriyet tarihi ile ilgili kıyıda kalmış bilgileri derliyor ve yeni bir tarih penceresi açıyor. *100 Soruda Millî Mücadele* adlı bu çalışmasında, Kurtuluş Savaşı'nın safahatını kronolojik olarak anlatıyor. Türk tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olan Milli Mücadele dönemi hakkında piyasada mevcut hamaset dolu kitapların aksine akademik bilgi ve belgelere dayanarak hazırlanan bu kitap, özenle seçilmiş ve merak uyandırıcı olan 100 soru ve bunlara verilen dikkat çekici ve doyurucu bilgileri akıcı bir üslupla okuyuculara aktarıyor.

timas.com.tr

timastarih

iyi ki **kitap**lar var...

TİMAŞ

Kartal istimbotu müze gemi olacak

"Geldikleri gibi giderler""in tanığı

"Atatürk ile askeri ulaşımın köhne bir motoru ile deniz ortasındaki çelik ormanının içinden geçiyorduk. Atatürk'ün zarif dudaklarından "geldikleri gibi giderler" cümlesini işittiğim zaman mütarekenin doğurduğu derin ve elemli ümitsizliği derhal unutmuştum." Yaveri Cevat Abbas böyle anlatıyor 13 Kasım 1918'de Mustafa Kemal'in o meşhur cümleyi söylediği anı. Gazi Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'nın ilk işaretini verdiği "geldikleri gibi giderler" sözlerini Kartal istimbotunun güvertesinde söylemişti. Teknenin restore edilerek tarihi kimliğinin unutulmamasını sağlayanlardan biri olan gazeteci Gökhan Karakaş, Kartal istimbotunun yeniden doğuş sürecini şöyle anlatıyor: "Deniz Ticaret Odası'nda yüksek gemi mühendisi Tansel Timur ile duyarlı deniz adamı Arif Ertik'in buruk ses tonuyla anlattığı Kartal istimbotunu Tuzla'da ıssız bir koyda kaderine beklerken buldum. 20 derece sağ tarafına yatmış içindeki 30 ton deniz suyuyla bizi bekliyordu. Pas tutmuş bedeni ve parçalanmış ahşabıyla sıradan bir tekne olmadığını anlatmaya çalışıyordu. Sahibi tarafından hurdaya çıkartılmıştı, geri dönüşüme gönderilecekti. Kartal'ın, bir ulusun kaderini değiştiren sözlerin söylendiği istimbot olduğunu ise emekli amiral Cem Gürdeniz ortaya çıkardı. Strateji uzmanı Gürdeniz başkanlığında kurulan Kartal İstimbotu Kurtarma Platformu, Levent Akson'un katılımıyla güçlendi. Kartal İstimbotu Kurtarma Platformu'na katılan İbrahim Benli, kaderine isyan ederek direnen Kartal'ı satın alarak hurdaya gitmesini engelledi. Dünyaca ünlü yat tasarımcımız Tanju Kalaycıoğlu, başarılı gemi mühendisleri İhsan Altun ve Ferhat Acuner, Prof. Dr. Bingür Sönmez, Yrd. Doç. Dr. Orhan Çekiç, Melih Berk, Serkan Koç, emekli Deniz Kurmay Albay Barbaros Büyüksağnak, Cem Melikoğlu, Ali Bozoğlu, ve Adil Tuğcu gibi isimlerle güçlenen platform, geminin yerinde onarılması için başvuruları yaptı. Kartal'ın yenilenme çalışmaları 6 Aralık 21017'de başladı. Kartal, 13 Kasım 2018'de yani "geldikleri gibi giderler" sözünün yüzüncü yılında müze gemi olarak Türk halkına ikinci kez sunuldu. Beşiktaş'taki İstanbul Deniz Müzesi Komutanlığı önündeki kara arazisinde sergilenmeyi bekleyen Kartal, Atatürk cumhuriyetinin yüzyıllar boyunca payidar kalacağını kanıtlayacak."

İstanbul Boğazı'ndaki İtilaf gemilerini gören Mustafa Kemal Atatürk'ün 13 Kasım 1918'de "geldikleri gibi giderler" cümlesini söylediği Kartal istimbotu restore edilerek müze haline getirildi.

MERHUM KEMAL H. KARPAT'IN GÖZÜNDEN OSMANLI DEVLETİ'NİN SOSYAL TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Bu kitap, merhum Kemal H. Karpat'ın vefatından kısa bir süre önce arşivini düzenlediği sırada, ayırıp yayınevinin mutfağına gönderdiği bir sosyal tarih çalışmasıdır. Osmanlı Devleti'nin devraldığı tarihsel miras ve coğrafya üzerine kurduğu özgün sosyo-politik, ekonomik, kültürel ve askerî yapılanmasının bilhassa XVI. yüzyılın sonundan itibaren yaşadığı dönüşümün sebepleri mukayeseli bir bakış açısıyla tahlil edilmektedir. Karpat, kendisine has üslubu ve metodolojisiyle Osmanlı siyasası ve toplumsal yapısı üzerindeki temel dinamiklerin paradoksal değişimini genel yönleriyle tahlil ederken çok ilginç ayrıntılara değinmek suretiyle hem bir bütün halinde Osmanlı tarihini incelemiş hem de birtakım ayrıntıları da ihmal etmediğini göstermiştir.

TİMAŞ

timastarih timas.com.tr

Sultanahmet'te mitingler

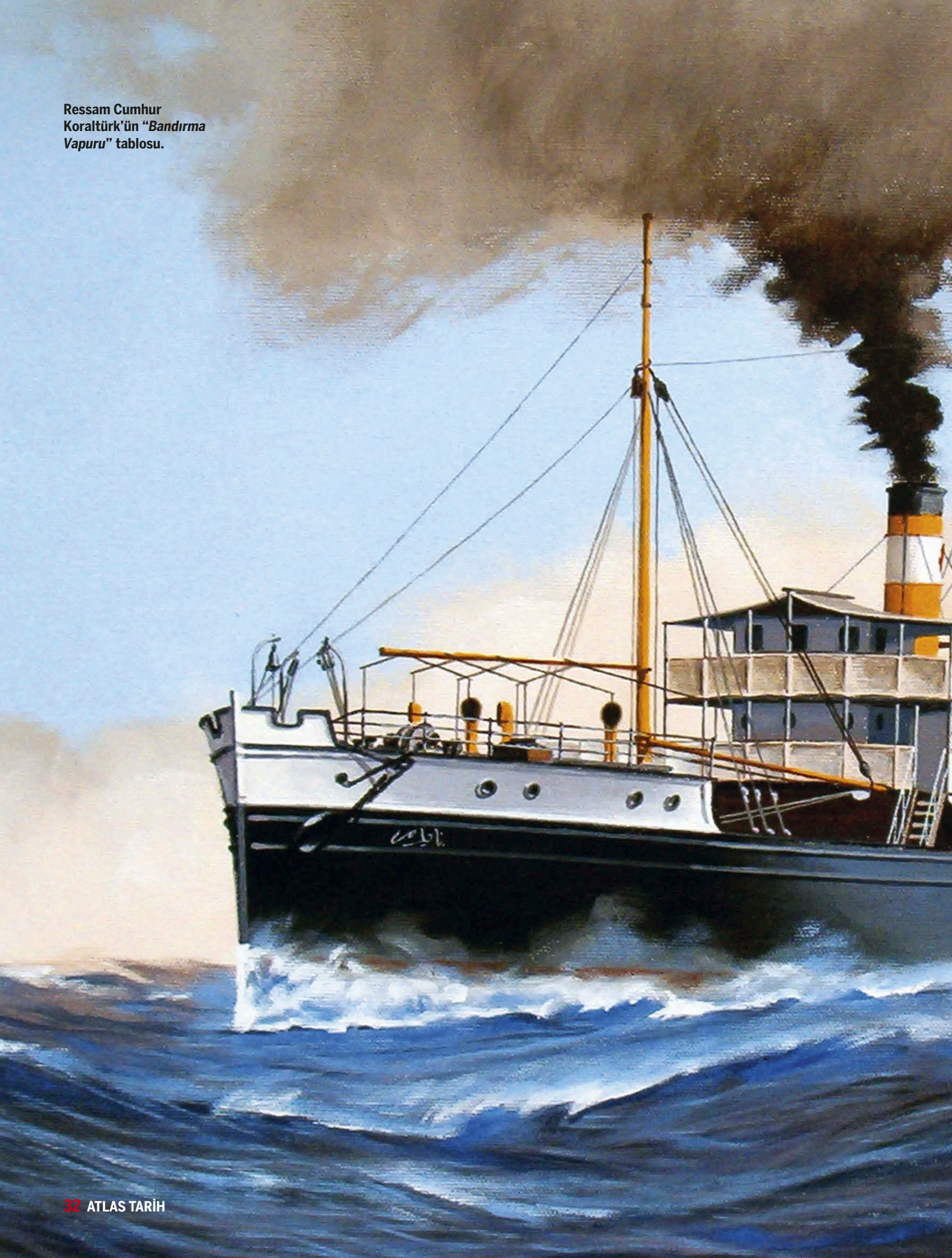
İşgale ilk tepki kadınlardan

15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlar tarafından işgalini protesto etmek için İstanbul'da mitingler düzenlendi. 23 Mayıs 1919'ta düzenlenen ilk mitingde Halide Edip Adıvar, Mehmet Emin Yurdakul, Şükufe Nihal Başar ve Nakiye Elgün yaptıkları konuşmalarla halkın İzmir'in işgal edilmesine karşı tepkisini dile getirdiler. Mitinge yaklaşık 100 bin kişi katıldı. 30 Mayıs 1919'da yine Sultanahmet'te düzenlenen ikinci mitinge İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Şükufe Nihal Başar ve Hamdullah Suphi Tanrıöver konuşmacı olarak katıldı ve İstanbullular yaşanan işgallere karşı dünya kamuoyuna seslendiler. 10 Ekim 1919 günü yapılan üçüncü mitingde Halide Edip, Mithat Kemal ve Rıza Nur'dan oluşan bir heyet, işgallere karşı kınama bildirisini İtilaf devletleri temsilcilerine verdi. 13 Ocak 1920 tarihli dördüncü mitingde ise yaklaşık 150 bin kişi toplandı. Sağdaki fotoğrafta 13 Ocak'taki Nakiye Hanım konuşuyor. Halide Edip Hanım ise 23 Mayıs 1919'daki konuşmasını yaparken önündeki levhada eski harfle "Wilson Prensibi 12. madde" yazısı bulunuyordu (üstte).

Ressam Cumhur Koraltürk'ün "*Bandırma Vapuru*" tablosu.

19 Mayıs 1919'da Samsun'a...

"Tek isteğim Anadolu'nun bir kıyısına ayak basmaktı"

MUSTAFA KEMAL, İSTANBUL'DAN BANDIRMA VAPURUYLA SAMSUN'A HAREKET ETMEDEN ÖNCE SULTAN VAHDETTİN VE FETHİ OKYAR'LA GÖRÜŞTÜ. ATATÜRK VAHDETTİN'LE GÖRÜŞMESİNDE NELER KONUŞTUKLARINI YILLAR SONRA FALİH RIFKI ATAY'A ANLATMIŞTI.

Mustafa Kemal 5 Temmuz 1919'da Erzurum'da. Ayakta Dr. Refik Saydam, solda Erzurum Valisi Münir Akkaya, sağda Süreyya Bey ve Mazhar Müfit Bey (üstte). Harbiye Nazırı Şakir Paşa (altta.)

Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçmeye karar vermesinin hemen ardından hazırlıklara girişti. Yakınındaki arkadaşları ile görüşmelerde bulundu. Bunlardan biri İsmet Bey'di. İsmet Bey'i ziyarete gitti. Atatürk o ziyareti Falih Rıfkı Atay'a şöyle anlatıyor. "İsmet Bey o tarihte İstihzaratı Sulhiye Komisyonu'nda askeri uzman olarak görev yapıyordu. "Ne haber" dedim. "Tahmin edeceğin gibi" dedi. "Şuradan bana bir Türkiye haritası bulup masaya açar mısın? Üzerinde konuşacağım" dedim. İsmet Bey haritayı bulup açtı. Fazla olarak daima cebinde taşıdığı pergeli de çıkardı. Latife ettim; "henüz pergellik bir şey yok, biraz pergelsiz görüşelim."

"Ne yapacaksın" diye sordu. Bu münasebetle söylemeliyim ki, benim daima en iyi anlaştığım dostlarımdan biri İsmet olmuştur. Onun için bu mülakatın sebepsiz olmadığına hükmetmişti. "Mesela", dedim, "hiçbir sıfat ve salahiyet sahibi olmaksızın Anadolu'ya geçmek ve orada milleti uyandırarak kurtulma çarelerini aramak için en müsait mıntıka ve beni o mıntıkaya götürecek en kolay yol hangisi olabilir?"

Yüzüme baktı, tekrar neşeli ve ümitli güldü: "Karar verdin mi" dedi. "Şimdilik bundan bahsetmeyelim,, bana memleketi, milleti ve orduyu anlayıp bilen, vaziyeti yakından gören, tehlikede şüphesi olmayan bir arkadaş gibi cevap ver" dedim. İsmet Bey masanın kenarındaki sandalyeye ilişti ve derin derin düşünmeye başladı. O sırada ben salonun içinde dolaşıyordum. Bana sesleninceye kadar gezindim. Birdenbire ayağa kalktı, gülerek: "Yollar çok, mıntıkalar çok!" dedi. Bu sırada bazı ziyaretçilerin geldiklerini haber verdiler. Bir hayli müddet sonra gene İsmet Bey'le yalnız kaldık: "Ne yapacağını bana ne, vakit söyleyeceksin?" dedi. "Zamanında!" dedim. (...) "Tahmin edersiniz ki fikir hazırlıkları, seferberlikte, asker toplamak için olduğu gibi davul zurna ile temin edilemez. Fikir hazırlıklarında tevazuyla çalışmak, kendini silmek, karşısındakine samimi bir kanaat ilham etmek lazımdır."

Dahiliye nazırı Mehmet Ali ve Harbiye nazırı Şakir Paşa'nın damadı Bahriye nazırı Avni Paşa gibi hükümet yetkilileriyle görüşmelerin ardından kapsamını kendisinin çizip Harbiye nazırının onayladığı geniş yetkilerle 9'uncu Ordu müfettişi olarak Samsun'a gönderilmesi kararı verildi. Bu dönemde Sultan Vahdettin ile görüşmeye Yıldız Sarayı'na çağırıldı. Mustafa

“YILDIZ SARAYI’NIN UFAK BİR SALONUNDA VAHDETTİN’LE ADETA DİZ DİZE DENECEK KADAR YAKIN OTURDUK.”

Kemal Paşa, 19 Mayıs’taki Samsun yolculuğu öncesi sultan ile son görüşmesini şöyle aktarıyor:

“Yıldız Sarayı’nın ufak bir salonunda Vahdettin’le adeta diz dize denecek kadar yakın oturduk. Sağında, dirseğini dayamış olduğu bir masa, ve üstünde bir kitap var. Salonun Boğaziçi›ne doğru açılan penceresinden gördüğümüz manzara şu; birbirine muvazi hatlar üzerinde düşman zırhlıları! Bordalarındaki toplar sanki Yıldız Sarayı’na doğrulmuş! Manzarayı görmek için oturduğumuz yerlerden başlarımızı sağa sola çevirmek kâfi idi.

Vahdettin hiç unutmayacağım şu sözlerle konuşmaya başladı: “Paşa paşa, şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin, bunların hepsi artık bu kitaba girmiştir (elini demin bahsettiğim kitabın üstüne bastı ve ilave etti) tarihe geçmiştir. O zaman bunun bir tarih kitabı olduğunu anladım. Dikkatle ve sükûnla dinliyordum: “Bunları unutun” dedi, “Asıl şimdi yapacağın hizmet hepsinden mühim olabilir. Paşa devleti kurtarabilirsin!” Bu son sözlerden hayrete düştüm. Acaba Vahdettin benimle samimi mi konuşuyor? Vahdettin ki ecnebi hükümetlerin yüzüncü derece aletleri ile temas arayarak devletini ve saltanatını kurtarmaya çalışıyordu, bütün yaptıklarından pişman mıydı? Aldatıldığını mı anlamıştı? Fakat böyle bir tahmin ile başka bahislere girişmeyi tehlikeli addettim. Kendisine basit cevaplar verdim: “Hakkımdaki teveccüh ve itimada arz-ı teşekkür ederim. Elimden gelen hizmette kusur

“Anne bana hakkını helal et!”

Kız kardeşi Makbule Atadan, Samsun’a hareket etmeden evvel Atatürk’ün annesi Zübeyde Hanım’la (altta) vedalaşmasını şöyle anlatıyor: “Müze olan evin üst katında, sokağa bakan şahnişli odadaki annemin karyolasının karşısına ufak bir sofra kurdurdum. Ona rahatça oturacağı gibi yerde minder hazırlattım. Önüne koyduğumuz ve bugün benim hâlâ sakladığım gümüş tepside patates püreli rosto, ıspanaklı yumurtadan ibaret bir yemek vardı. Atatürk geldi, annemizin elini öptü, benim hatırımı sordu ve mindere bağdaş kurup oturdu. Yemeğe isteksiz olduğu halinden belli idi. Zorla çiğnediği lokmaların arkasını kesti, elinden çatalını bıraktı. Gözleri alev gibi yanıyor, çok heyecanlı olduğu halinden belli oluyordu. Birdenbire söze başladı: “Anne, ben yarın Anadolu’ya gidiyorum. Buraların hali belli değil. Selanik nasıl elden gittiyse buralar da öyle olabilir. Ben, kurtarmaya çalışacağım. Ne elimden gelirse onu yapacağım. Fakat bu işte tehlike çoktur. Hesapta ölmek, gidip gelmemek vardır. Bana hakkını helal et... Sen de bunları iyi dinle Makbuş, işler fenaya dönerse, sakın buradan ayrılmayın. Bütün paranızı sarf edersiniz, paranız biterse, halılarınızı, kıymetli eşyanızı satarsınız. Bir kere daha söylüyorum. Ne olursa olsun yola çıkmaya kalkmayacaksınız. Başaramazsam zaten sizi öldürürler, o zaman elbet, ben de ölmüş olurum.” Bu bizim için hiç beklenmedik bir darbe idi. Onun sözlerini anne-kız bir bardak zehir gibi yutmuştuk. Benim boğazım kurumuş, ciğerlerim sanki birbirine kenetlenmişti. Annem çok sevdiği Mustafa’sının bu sözlerinden derin bir üzüntüye düşmüş ve hemen şiddetli bir kalp krizi ile sarsılmaya başlamıştı. Bu şiddetli kriz bize her şeyi unutturdu. Zavallı anacığıma nefes aldırmak için pencereleri açtık, kucağımızda onu sofaya çıkardık. Atatürk heyecan içinde söylediği sözlerin yaptığı etkiyi silmek istermiş gibi annemi: “Anne, merak etme, bu kadar üzülme... Ben size en kötü ihtimali anlattım, başarmam ihtimali de kuvvetlidir. Tekrar buraya dönerim. Sizi yanıma aldırırım, üzülme” diye avutmaya çalışıyordu. Doktor Rasim Ferit vaktinde yetişmemiş olsaydı, o akşam annem ölebilirdi. Sabaha kadar onunla uğraştık, şafak sökerken biraz rahatlar gibi oldu ve o zaman da zaten ayrılık vakti geldi. O veda dakikalarının ayrıntıları belleğimde bütün canlılığıyla hâlâ yaşıyor. Ağabeyim annemin yatağına oturdu. Kollarıyla onu sardı. Ellerini ve yüzünü öptü. “Anne bana hakkını helal et” diyordu. Annem artık sakinleşmişti. Gözlerinden akan yaşlar hayır dualarla kımıldayan dudaklarına doğru süzülüyordu.”

etmeyeceğime emniyet buyurunuz." Söylerken, kafamdaki muammayı da halletmeye uğraşıyordum. Çok iyi anladığım, veliahtlığında, padişahlığında bütün his ve fikirlerini, temayüllerini, sahtekârlıklarını tanıdığım adamdan nasıl yüksek ve asil bir hareket bekleyebilirdim? Memleketi kurtarmak lazımdır, istersem bunu yapabilirmişim. Nasıl hemen hüküm veririm: Vahdettin demek istiyordu ki hiçbir kuvvetimiz yoktur. Tek mesnedimiz İstanbul'a hâkim olanların siyasetine uymaktır. Benim memuriyetim, onların şikâyet ettikleri meseleleri halletmektir. Eğer onları memnun edebilirsem, memleketi ve halkı bu siyasetin doğru olduğuna inandırabilirsem ve bu siyasete karşı gelen Türkleri tedip edersem, Vahdettin'in arzularını yerine getirmiş olacaktım. "Merak buyurmayın efendimiz" dedim, "Nokta-i nazar-ı şahanenizi anladım. İrade-i seniyeniz olursa hemen hareket edeceğim ve bana emir buyurduklarınızı bir an unutmayacağım."

"Muvaffak ol!" hitab-ı şahanesine mazhar olduktan sonra, huzurundan çıktım."

Bandırma ile Samsun'a

Anadolu'ya geçiş günü gelmişti. Atatürk Samsun'a yolculuğu Falih Rıfkı'ya şöyle anlatıyor: Artık Şişli'deki evi bırakmak üzereyiz. Bandırma vapuru Galata rıhtımında hazır, bildiğimiz bu! Karargâhımızdan olanlar muayyen saatte rıhtımda toplanmış olacaklardı. Otomobil kapımın önünde idi. Evdeki vedaları bitirmiştim. Tam o sırada gelerek beni büroma götüren bir dostum, aldığı bir habere göre benim ya hareketime müsaade edilmeyeceğini, yahut vapurun Karadeniz'de batırılacağını söyledi. Yıldırımla vurulmuşa döndüm. Daha sonra vaktiyle uzun müddet yanımda çalışan bir erkân-ı harp de gelerek, maiyetinde çalıştığı bir Damat'tan aynı şeyleri öğrendiğini bildirdi. Bir an yalnız kaldım ve düşündüm. Bu dakikada düşmanların elinde idim. Bana her istediklerini yapamazlar mıydı? Beynimden bir şimşek geçti: Tutabilirler, sürebilirler, fakat öldürmek! Bunun için beni Karadeniz'in coşkun dalgaları arasında yakalamak lazımdır. Bu ihtimal mantıklıydı. Ancak artık benim için yakalanmak, hapsolmak, nefyolmak (sürülmek), düşündüklerimi yapmaktan men edilmek, hepsi ölmekle birdi. Hemen karar verdim. Otomobile atlayarak Galata rıhtımına geldim. Baktım ki rıhtıma yanaşmış olacağını sandığım vapur uzaklardadır.

Sultan Vahdettin mütareke günlerinde (altta.) Bahriye nazırı Avni Paşa (sağda.)

Sandallarla vapura gittik. Kaptana yola çıkmak için emir verdimse de Kızkulesi açıklarında muayeneye tabi tutulduk. Birkaç ecnebi zabit ve askeri bizi yoklayacaklardı. Muayene uzayıp gitti. Gelip gidildiğine göre acaba bunlarla şehirdekiler arasında bir muhabere mi vardı? Maksat beni tevkif etmekse, bütün bu şeylere lüzum yoktu, sıkılıyordum. Bir kararsızlık da olabilir diye düşündün. Bundan istifade edebilmek için kaptana hareket hazırlıklarını çabuklaştırmasını söyledim. Yirmi yedi yıllık ihtiyar kaptan demir aldırmaya başladı. Ben kaptan yerinde idim. Zabit ve askerler dışarı çıktılar. Hareket ettik. Karadeniz boğazından çıkarken, kaptana tehlikeli ihtimalleri anlattım. Cevap verdi: "Ne aksi" dedi, "bu denizi pek iyi tanımam, pusulamız da biraz bozuk." Mümkün olduğu kadar kıyıları takip etmesini tavsiye ettim. Çünkü bundan sonra benim tek istediğim, Anadolu'nun bir kara parçasına ayak basmaktan ibaretti. Sahili takip ederek evvela Sinop'a geldik. Kasabaya çıktım. Oradakilerle görüşerek, Samsun'a kolaylıkla gidilebilecek yol olup olmadığını soruşturdum. Maatteessüf yokmuş. Çok zorluk çekecek ve günlerce yollarda kalacaktık. Bilmem neden, Samsun'a bir an evvel ayak basmak için o kadar acele ediyordum ki zaman kaybetmektense tehlikeye göğüs germeyi tercih ettim. Tekrar Bandırma vapuruna bindik. Aynı tertipte seyahat ederek, nihayet Samsun limanına vardık!"

Ali Fethi: Çocuk doğururcasına azap çekeceğiz

Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçmeden önce İstanbul'un işgali sırasında tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne konulan (daha sonra Malta Adası'na sürgüne gönderilecek) asker ve siyaset adamları arasında bulunan Ali Fethi'yi (Okyar) birkaç kez ziyaret ederek planları hakkında bilgi verdi. Mustafa Kemal'in son ziyaretinden sonra Bekirağa Bölüğü'de koğuş arkadaşı olan Ali Fethi ile Yunus Nadi (Abalıoğlu) arasında Mustafa Kemal'in Samsun'a yolculuğu ile ilgili şu konuşma geçiyor:

"Ali Fethi: Paşa yarın buradan hareket ediyor. Samsun'a çıkacak. Buradan Samsun'a gitmek için koskoca üç gün lazım. Bir kere bu üç günü selametle atlattık mı, üst tarafı inşallah bütün selâmet olacaktır. Ah, şu üç gün.

Yunus Nadi: Paşa gizli mi gidiyor?

Ali Fethi: Hayır, şark mıntıkası orduları müfettişi olmuş, resmen gidiyor. Şu kadar ki; tabii işin zahirisi böyle, hatmisi ise bambaşka. Herifler paşanın kurduğu dolaba gafletle sürüklenmişler. O ne dediyse yapmışlar. Meseleden İngilizlerin haberi yok gibidir. Eğer paşanın Anadolu'ya gitmekte olduğu bir iki cin fikirlinin nazarı dikkatini celbederse, Allah etmesin, yoldan çevirmeye kalkışabilirler. İşte bu üç gün zarfında paşa kadar ve belki daha ziyade burada biz adeta çocuk doğururcasına ıstırap ve azap çekeceğiz. Mesele fevkalade mühimdir. Aman, ilk iş olarak nazar-ı dikkati celbedeyim, meselenin burada dahi konuşulması caiz değildir. Deminden beri ne hallere girdiğime elbette dikkat etmişsindir. Zaten kendim heyecan içindeyim. (...) O kararını vermiştir; "bir kere Samsun'a ayak attıktan sonra bu işlerin tamamını düzeltmeyince bir daha buraya gelmem" diyor ve işleri düzeltebileceğinden en kati surette emindir."

Mustafa Kemal'in Bandırma vapuru ile Samsun'a doğru yola çıkmadan birkaç gün önce Rauf Orbay'a imzaladığı fotoğrafı (altta.) Bandırma vapuru (en altta.)

HÜRRİYET ARŞİVİ

Bir ulusun kaderini değiştirdi

Bandırma

Bandırma vapuru, 1878'de İskoçya'nın Glasgow kentinde bulunan Mac. Intyre Paisley – Huston and Cardett tersanesinde 21 sıra numarasıyla 279 grostonluk yolcu ve yük gemisi olarak inşa edildi. 47,7 m uzunluğa, 6,83 m genişliğe ve 4,27 m yüksekliğe sahipti. 50 beygir gücünde, iki silindirli, iki genişlemeli bir buhar makinesiyle çalışıyordu. Tek uskuruyla (pervane) saatte en fazla 9 mil hıza ulaşabiliyordu. Vapurun ilk sahibi Dussey and Robinson şirketi gemiyi "Torocaderto" adı altında beş yıl çalıştırdı. 1883'te Yunanistan'da faaliyet gösteren H. Psicha Preus firmasına satıldı. Burada "Kymi" adını aldı ve geminin Londra'da olan kaydı Pire Limanı'na nakledildi. 1890 yılında vapur, başka bir Yunan firması olan Cap. Andereadis'e satıldı ve 12 Aralık 1891'de kaza sonucu battı. Aynı yıl içinde yüzdürülen gemi 1892'de İstanbul'da faaliyet gösteren Rama P. Derasemo firmasına satıldı ve İstanbul Limanı'na kaydedildi.

Firma iflas edince gemi 1894'te İdare-i Mahsusa'ya satıldı ve Osmanlı bayrağı çekilerek, adı Bandırma olarak değiştirildi. Marmara Denizi'nde, Erdek, Karabiga, Mürefte, Şarköy, Tekirdağ arasında yolcu ve yük seferleri yaptı. O zamanki Deniz Yolları İşletmesi olan İdare-i Mahsusa, 28 Ekim 1910'da Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi'ne

(Osmanlı Denizcilik İşletmesi) dönüştürülünce Bandırma posta vapuruna dönüştürüldü. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarını Samsun'a götürdükten sonra tekrar posta hizmetlerine devam etti. 1924'te Türkiye Seyr-ü Sefain İdaresi tarafından hizmetten alındı. 1925'te gemi Bozmacı İlhami (İlhami Söke) adlı Türk armatöre satıldı ve aynı kişi tarafından dört ay içinde Haliç'te söküldü.

Bandırma'nın yolcu listesi

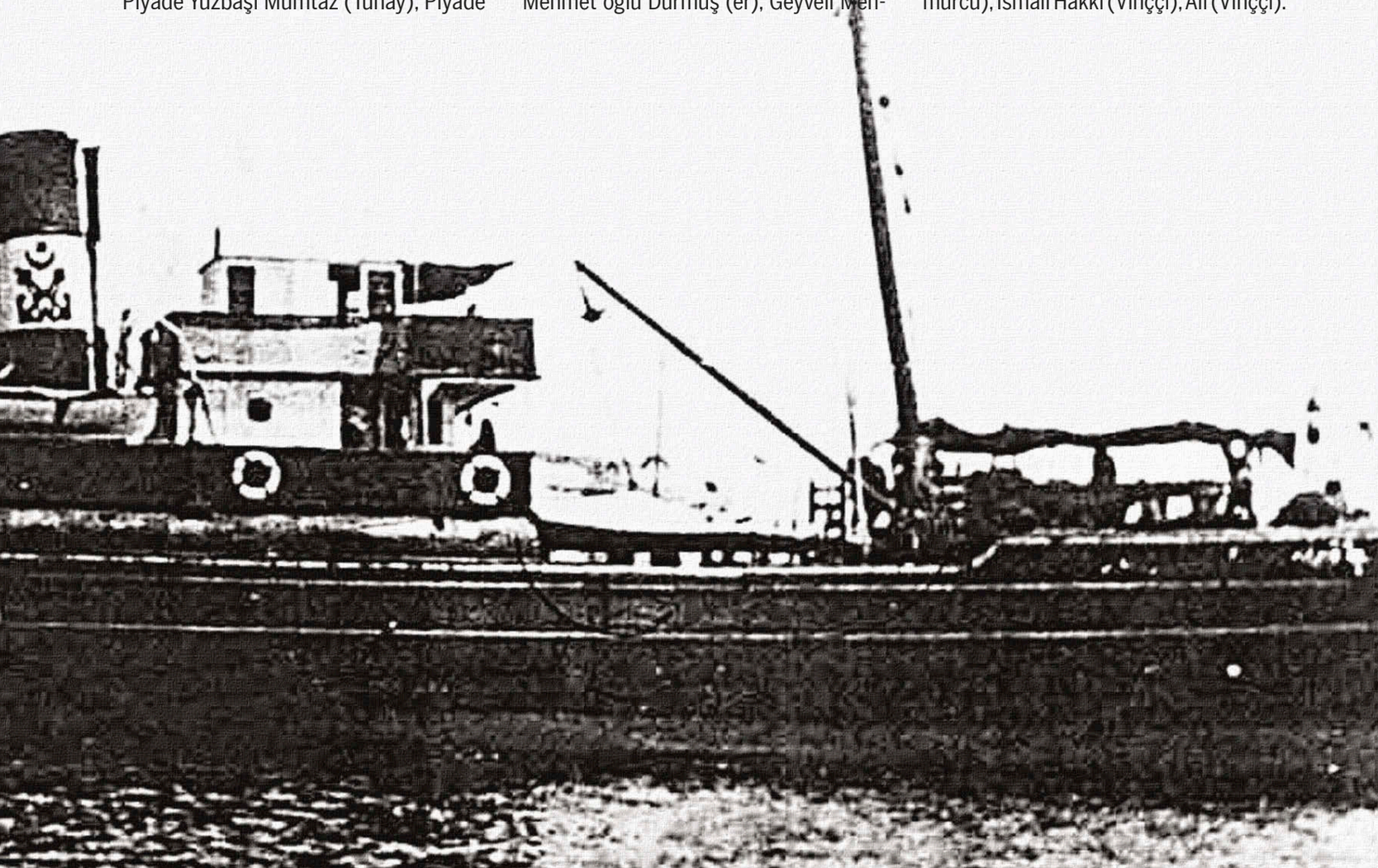
Dokuzuncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, Kurmay başkanı Albay Kâzım (Dirik), III. Kolordu Komutanı Albay Refet (Bele), Sıhhiye müfettişi Albay Dr. İbrahim Tali (Öngören), Kurmay Binbaşı Arif Bey (İzmir Suikastı davasında idam edilen "Ayıcı" Arif), Kurmay Binbaşı Hüsrev (Gerede), Topçu müfettişi Binbaşı Kemal (Doğan), Sıhhiye müfettiş muavini Binbaşı Dr. Refik (Saydam), Yaver Piyade Yüzbaşı Cevat Abbas (Gürer), Yaver Piyade Yüzbaşı Mustafa (Süsoy), Piyade Yüzbaşı Ali Şevket (Öndersev), Piyade Yüzbaşı Mümtaz (Tünay), Piyade Yüzbaşı İsmail Hakkı (Ede), Tabip Yüzbaşı Behçet, Piyade Asteğmen Hayati, Piyade Asteğmen Arif Hikmet (Gerçekçi), Yaver Topçu Üsteğmen Muzaffer (Kılıç), Asteğmen Abdullah, Adli müşavir Ali Rıza, Tabur hesap memuru Rahmi, Tabur hesap memuru Ahmet Nuri, Kâtip Faik (Aybars), Yedek subay Tahir, Kâtip Memduh (Atasev).

Erbaş ve erler

Osman Nuri oğlu Ali Faik Efendi (kıdemli çavuş), İbrahim İzzet oğlu Atıf (kıdemsiz çavuş), Aydınlı Ali oğlu Musa (çavuş), Konyalı Mustafa oğlu Kemal (çavuş), Konyalı Kemal oğlu Mustafa (çavuş), Sivaslı Ali oğlu Rıfat (onbaşı), Sivaslı Rıfat oğlu Ali (onbaşı), Çatalcalı Tevfik oğlu Adem (onbaşı), Sincanlı Hüseyin oğlu Mehmet (er), Sincanlı Ahmet oğlu Emin (er), Sincanlı Mustafa oğlu İsmail (er), Sincanlı İbrahim oğlu Ömer (er), Alanyalı Kerim oğlu Mehmet (er), Sungurlulu Hasan oğlu Elvan (er), Geredeli Mehmet oğlu Mehmet (er), Mudurnulu Mehmet oğlu Durmuş (er), Geyveli Mehmet oğlu Ali (er), Geredeli Şakir oğlu Nuri (er), Akhisarlı Hasan oğlu Hüseyin (er), Tokatlı Abdullah oğlu Mehmet (er), Divrikli Abdullah oğlu Musa (er), Kadıköylü Mehmet oğlu Hasan (er), Yenihanlı Bekir oğlu Mahmut (er), Üsküdarlı İhsan oğlu Mehmet Lütfi (er), İzmirli Abdullah oğlu Ali (er).

Gemi mürettebatı

İsmail Hakkı Kaptan (Süvari), Üsküdarlı Tahsin (İkinci Kaptan), Mehmet Ağa oğlu Hacı Süleyman (Başçarkçı), İsmail (Kâtip), Hasan (Lostromo), Göreleli Şükrü oğlu Temel (Serdümen), Ali oğlu Basri (Serdümen), Rizeli Süleyman oğlu Mahmut (Ambarcı), Silivrili Hasan oğlu Ahmet (Ambarcı), Süleyman oğlu Cemil (Tayfa), Hüseyin oğlu Rahmi (Tayfa), Mesut oğlu Temel (Tayfa), Muharrem oğlu Hacı Tevfik (Birinci kamarot), İbrahim oğlu Mehmet (Kamarot), Mustafa oğlu Halit (Kamarot yamağı), Yusuf oğlu Halit (Ateşçi), Hasan oğlu Mehmet (Kömürcü), Mehmet Ali oğlu Ömer, Faik (Kömürcü), İsmail Hakkı (Vinççi), Ali (Vinççi).

İlber Ortaylı'dan

Mustafa Kemal'in "ilk adım" kararı

"Samsun'a, İstanbul'a dönmek için çıkmadı"

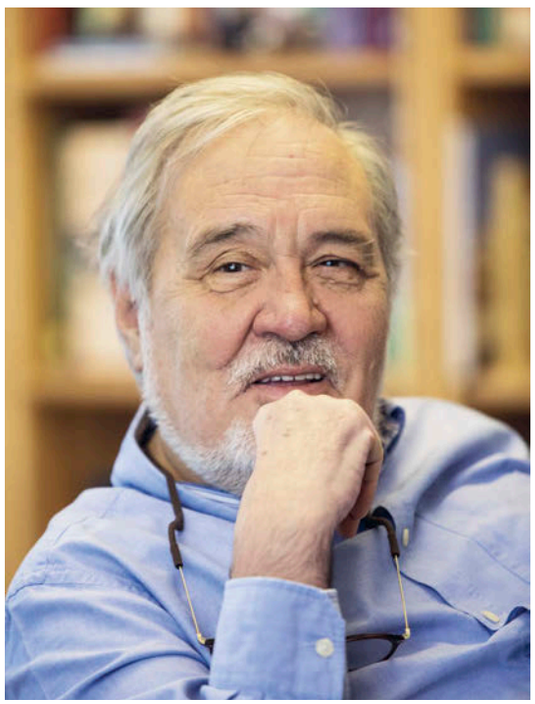
Prof. İlber Ortaylı, milli mücadelenin başlangıç aşamasında Mustafa Kemal'in işgal İstanbul'unda ve Samsun'a çıkışındaki hedeflerini ve Anadolu'daki faaliyetlerini Atlas Tarih'e anlattı.

Röportaj: Ayşegül PARLAYAN
aparlayan@doganburda.com

1919 Ekim ayının son haftası, Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliye üyeleri Bekir Sami Bey ile Rauf Bey Tokat'ta. Mustafa Kemal Paşa Tokat'tan Amasya'ya geçmiş ve Sivas Kongresi'nden sonra İstanbul hükümetinin temsilcisi olarak Amasya'ya gelen Bahriye nazırı Salih Paşa ile görüşmüştü.

İstanbul işgal altında, 7 Şubat 1919'da General Allenby'nin şehre gelişi sırasında yapılan tören (üstte.) Heyet-i Temsiliye Ankara'ya giderken. Mustafa Kemal, Rauf Bey (Orbay), Ahmet Rüstem Bey, Mazhar Müfit Bey (karşı sayfada, üstte.) Prof. İlber Ortaylı (solda.)

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Mustafa Kemal ne düşünüyordu? Anadolu'ya geçtiğinde nasıl bir gelecek öngörüyordu? Amasya Tamimi'nden sonra İstanbul ile bağını kesişi ve Büyük Millet Meclisi'yle başlayan süreçte direnişi nasıl ayakta tuttu? Düzenli orduya geçişten lider kimliğine dek Prof. İlber Ortaylı, Mustafa Kemal'i ve milli mücadeleki önemini satır başlarıyla aktardı.

Mondros sonrası gelişmelerle başlayalım. Bu dönem Mustafa Kemal'i aktif siyasete girme ve Harbiye nazırı olma çabası içinde görüyoruz. Burada Mustafa Kemal'in temel amacı neydi?

Gayet açık. Ordunun darbeci geleneğine karşı idi. İttihat ve Terakki'nin, kendisinin tasvip etmediği gelişmeler sonucunda ortaya çıkan hazin akıbeti ortadaydı. Fakat bilhassa Balkan Savaşı sırasında haklı olarak reddettiği ordunun siyasete karışmasını ve darbeci tutumunu acaba

kendi de mi benimsemişti? Buradaki darbeciler oraya benzemiyor, bu tip bir teşkilatlanması yok. Harbiye nazırlığını mütarekenin şartları içinde istemesi anlaşılır bir vaka. Henüz planın ikinci yüzü ortada yok. İstanbul'da kalarak ve mevcut kadrolarla temas kurarak harekete geçmeyi düşünüyor olmalı. Sultan Vahdettin ile savaşın son yılında Berlin ve Viyana'ya yapılan ziyaretteki yaverliği sırasında yakınlaşmıştır. Aralarında bir anlaşma da oluşmuş. Politikada anlaşmalar şartlara göre var olur, güçlenir ve parçalanır. Mütarekenin o günü içinde, bunu gerçekleştireceğini ve bundan bir yarar sağlanabileceğini düşündü. Ama bu plan yürümedi. Çünkü padişah Vahdettin gerçekten çekiniyor, Cihan Harbi sırasındaki ağır hatalar nedeniyle artık hiçbir şey yapılamayacağına ve İtilaf devletleriyle savaş sonrasında doğan şartlardan istifadeye, yani politika ile bazı şeylerin kurtarılacağına inanıyordu. Kuşkusuz yanlış. Mütareke döneminde İtilaf devletlerinin en çok Türklere kinlendiğini ve bu unsurun Anadolu coğrafyasının içlerine kadar itilmesi, bunun için her şeyin yapılması gerektiğini istediklerini ilk anda fark etmediklerini görüyoruz. Bunu zamanla anlayacaklar. Sadece bir misal vermek gerekir: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'ya karşı, böyle yok etme, bünyesini değiştirme, coğrafyasını altüst etme eğilimi vardı. Roosevelt bu düşüncenin ve politikanın başını çekiyordu. Churchill, "olursa hiç de fena olmaz" tavrındaydı. Şaşılacak şey; sadece Stalin, Tahran Konferansı'nda Almanya'nın varlığının devamını açıkça arzuladığını beyan etmiştir.

Mustafa Kemal'in Samsun'a gittikten sonraki temel stratejisi neydi? TBMM'nin kurulması o günlerde hesap edilmiş bir hamle miydi?

Samsun'a çıkmadan evvel bilhassa Karadeniz bölgesindeki iç etnik çatışmaların büyümesi dolayısıyla Osmanlı ananesinden gelen, fevkalade yetkili bir müfettiş paşa olarak kendisinin

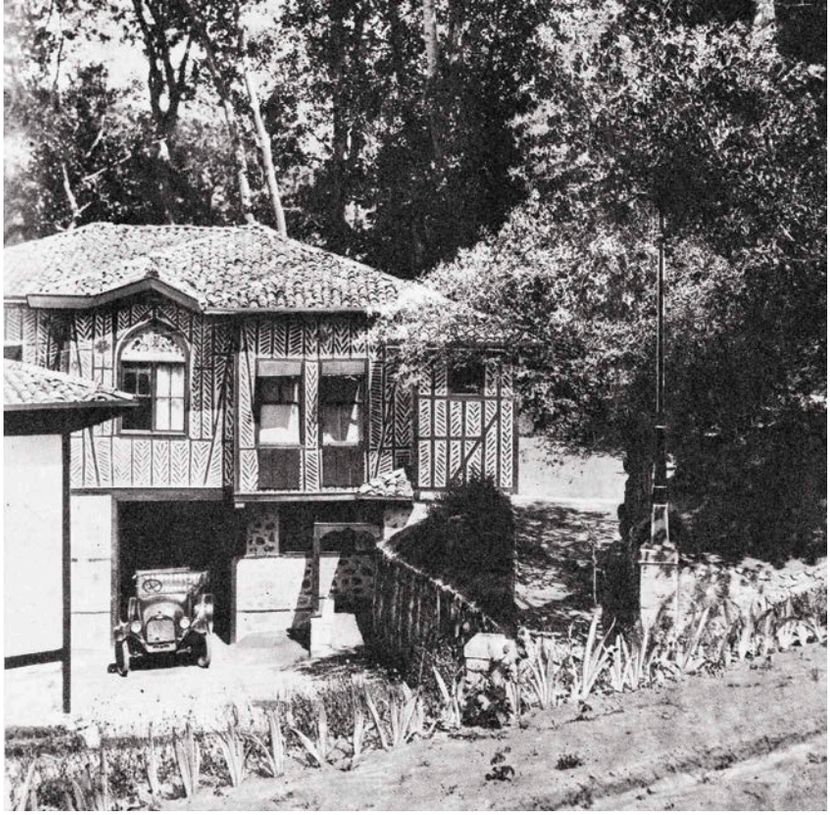
MUSTAFA KEMAL'İN SAMSUN'A GİDERKEN BİR TEŞKİLATLANMA İSTEDİĞİ ÇOK AÇIK. ANADOLU'YA İSTANBUL'A GERİ DÖNMEK İÇİN GİTMEDİ."

Mustafa Kemal Paşa, zaferin kazanılmasından hemen sonra (üstte.) Mustafa Kemal Büyük Taarruz'dan önce TBMM binasının balkonundan geçit törenindeki askerleri selamlıyor, 20 Temmuz 1922 (altta.) Mustafa Kemal'in 1921 ile 1932 yılları arasında yaşadığı Çankaya Köşkü (karşı sayfada.)

gönderilmesini o da derhal benimsedi. Ve planın asıl önemli safhasına geçiş burada başlıyor. Peki aklında meclisi kurmak var mıydı, cumhuriyet var mıydı? Bunlar Türkiye'de tarihçiliğin sonradan tespit ettiği, ikili görüşme ve samimi kayıtlara dayanarak -Mazhar Müfit Bey'in notları gibi- ileri sürdüğü gerçeklerdir. Ama Mustafa Kemal Paşa'nın bir teşkilatlanma istediği çok açık. Anadolu'ya gidip gelmekten ibaret bir görevin içine girmediği çok belli. Ne o, ne de etrafındaki, ne de karargâhındaki yakın dostları -mesela Refik Saydam Bey- Anadolu'ya gidileceğini, ama dönülmeyeceğini biliyorlardı. İlk anda Samsun'da bir şey yapılmıyor. Çünkü bırakın teşkilatlanma hareketini, açıkça konuşmanın bile pek akıllıca olmayacağı bir nokta. Ama Havza'ya çıkıldığı zaman faaliyet başlamış. Amasya'da zaten tamim yayınlandı. Artık hedefte dağınık olarak harekete geçen bir takım mahalli cemiyetlerin, grupların bir araya getirileceği, kongre yapılacağı, bir meclis-i millinin olduğu açık. İfade edilmediği halde oluşmuş. Amasya Tamimi'ni yayımlayan politikanın orada kalamayacağı, bir yere gideceği bellidir.

Kitabınızda TBMM'nin dünyanın en iyi işleyen konvansiyon meclisi örneği olduğunu söylüyorsunuz. Bunda hem hükümetin, hem de meclisin başkanı olarak Mustafa Kemal'in oynadığı rolden bahsedebilir misiniz?

Kurulan meclis bir konvansiyonel meclistir. Örnek belli. Fransız İhtilali'nden beri ve hemen gözünün önündeki Sovyet sisteminden nasıl bir işleyişin olacağı açık. Kuvvetler birliğinin toplandığı bir organ ve organın başında dizginleri ele geçirenler var. Orada bir komutanın yürütme erkinin başında bulunacağı açık. Yalnız bu konvansiyonel işlerin diğerlerinden bir farkı var. İster istemez farklı fikir ve zümrelerin temsili söz konusu; asgari müşterek memleketin mütareke şartlarından ve mütarekenin getireceği olumsuz baskı ve intikam zincirinden kaçınmak. Unutmayalım Büyük Millet Meclisi açılmadan evvel, Dörtyol'da, Maraş'ta ve Antep'te direniş başlamıştı. Ahali Fransa'nın yerli Ermenilerle işbirliğinden korktu. İzmir'in işgali, bu işgalin kanuna ve hiç değilse kısmi bir adalete dayalı gerçekleşmediğini ve Britanya'nın adil bir kuvvet olma vasfını Türklere göstermekten uzaklaştığını herkese açıkça anlatıyordu. Mustafa Kemal Paşa bunu Çanakkale'de fazlasıyla anlamış, Filistin Cephesi'nde görmüş; şimdi geniş kitleler de bunu çok çabuk kavramaya başlamıştı. Bununla birlikte 1918'deki bir işgal, şayet muvaffak olsaydı 1915'te olması muhtemel bir işgale benzemiyordu. İngiltere yorgundu, Fransa daha da fazla yorgundu ve müttefikinden nefret etmeye başlamıştı.

Mustafa Kemal Filistin Cephesi'ndeki ordular grubu komutanlığının nihayete ermesinden sonra 1918 Kasım'ında İstanbul'da "geldikleri gibi giderler" derken savunma planını hazırladığını gösteriyordu. Bütün iş teşkilatlanmaya bağlıydı. Bu teşkilatlanmaya kendisi ve çok

1921 Anayasası adeta cumhuriyetin örtülü ilanıydı

Prof. İlber Ortaylı, Kronik Yayınları tarafından geçen yıl yayımlanan "*Gazi Mustafa Kemal Atatürk*" adlı kitabında Kurtuluş Savaşı sürerken BMM tarafından kabul edilen 1921 Anayasası'nı şöyle anlatıyor: "21 Ocak 1921 tarihinde modern Türkiye'nin ilk anayasası kaleme alındı, kabul edildi ve Ankara'daki BMM tarafından yürürlüğe sokuldu. Nadir ve o derece garip bir uzlaşı ile 1293 Aralık (Miladi 1876) tarihli imparatorluk anayasası ile bir arada yürürlükte olacaktı. Uygulamaya bakıldığında meşruti monarşinin temel kanunu olan 1876 Kanun-ı Esasisi'ne riayet artık mümkün değildi. Bu daha ziyade manevi bir bağlılığı iade ediyordu. Zira Ankara'daki sistem, konvansiyonel denen meclis sistemiydi. Bakanları meclis, yani milletvekillerinin oyu belirliyor, hükümetin reisi de TBMM reisi (yani Mustafa Kemal Paşa) oluyordu. Ordu gene TBMM hükümetinin ordusuydu. Bununla birlikte dönemin uyumunu sağlayacak 1921 Anayasası metnindeki bir takım temel hükümlerin de tümüyle yürürlüğe girdiğini söylemek mümkün değildir. Her şeye rağmen Türkiye'yi yöneten kadro, milli mücadeleyi kanuna ve meşru olmaya dikkat ederek yürütüyordu ve tarihin şartları içinde bu mücadele zafere ulaştıktan sonra da 1876 Kanun-ı Esasisi hukuken 1922 Kasım'ında saltanatın lağvıyla ortadan kalkacak, 1921 Anayasası da yerini 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na bırakacaktı. Şu ana kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin en uzun ömürlü anayasası da bu 1924 tarihli metin olmuştur. 1921 Anayasası aslında radikal, kısa ve saltanatın biteceğini hissettiren bir beyanname olup adeta cumhuriyetin örtülü bir ilanıydı. 24 maddelik kanunun ikinci maddesi hâkimiyet-i milliyenin esas olduğunu belirtiyordu. Daha da önemlisi üçüncü maddede devletin adı kesindi: "Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur" denmektedir."

Ankara'da 23 Nisan 1922'de TBMM'nin açılışının yıldönümü törenlerinden.

Milli mücadele sırasında Kuva-yi Milliye'den düzenli orduya geçişte Mustafa Kemal'in pozisyonu neydi?

Bunlar asker. Düzenli ordusuz hiçbir iş yapamazlar. Düzenli orduya kadar mevcut her imkân, her vasıta denenir. Ama o olmadığı taktirde hiçbir iş yürümez. Bu çok açık. Zaten düzenli ordu da meclisin teşekkülünden sonra, bir yıl geçmeden ortaya çıkarıldı.

Mustafa Kemal'in Birinci İnönü'yü bir başarı olarak nitelemesinin ardından II. İnönü Savaşı sonrasındaki "makûs talihin yenilmesi" açıklamasını nasıl okumalıyız?

İnönü Savaşı'nın ne derecede başarılı olduğu, zaferin kesinliği halen tartışılıyor. Mühim olan bu değil. Mühim olan Yunan işgal ordusunun karşısına Ankara hükümetinin düzenli bir kuvvet olarak çıkması ve bu düzenlemenin arkasının geleceğinin açığa kavuşmasıdır. Yunan ordusunun ilerleyişinin oradaki kısmi durduruluşu, veya ilk defa ciddi ve düzenli bir mukavemetle karşılanması makûs talihin değiştirilmesi olarak önemlidir. Zira Kuva-yi Milliye hareketi artık devletleşmekte ve merkezileşmekte ve askeri vasfına dönmektedir.

TBMM başkanı Mustafa Kemal Paşa, beraberinde yaveri Muzaffer Bey (Kılıç), kurmay subay Şemseddin (Taner), Ayıcı Arif, özel kalem müdürü Hayati Bey, kurmay subay Tevfik Bey (Bıyıklıoğlu) ve yaver Salih Bey (Bozok) ile birlikte İnönü savaşlarının ardından cephede görülüyor (altta.)

yakınları itimat ediyordu. Ama emin olan başkaları da vardı. Bunların başında geleceğin General Metaksas'ı da yer alıyordu. Venizelos'un Küçük Asya çıkarması başkomutanlığı teklifini reddetti. "O adamların bu hallerine bakmayın. Bir sabah karşınıza ordu çıkar, Küçük Asya macerasından vazgeçin" dedi. İyi bir komutandı. Bilgili ve zeki bir kurmay olduğu bir kere daha anlaşılıyor. General Metaksas şu anda çağdaş Yunanistan tarihinin en ilginç portrelerinden biri olarak araştırılıyor.

GENERAL METEKSAS VENİZELOS'U "KÜÇÜK ASYA MACERASINDAN VAZGEÇİN" DİYE UYARMIŞTI.

Mustafa Kemal milli mücadelenin meşru bir hak olduğunu dünyaya nasıl anlattı?

Savunma herkesin meşru hakkıdır. Muvaffak olursan meşruiyeti de tartışılmaz. Ama muvaffak olamazsan bir hak değil, lüzumsuz direnme olarak nitelendirilir. Milletler topluluğundan kimse senin bu hakkını 1918-1919 şartlarında tanıma durumunda değildir. İşin garibi 1922'de bile hazmettikleri söylenemez. Lozan'daki kapitülasyon kavgası sırasında Lord Curzon, Mondros Mütarekesi'nde savaşa girilirken kaldırılan, lağvedilen kapitülasyonların yeniden düzenleneceği, tartışılacağı üzerinde yapılan talep ve yenik tarafın verdiği sözü hatırlattığında İsmet Paşa "ben buraya Mudanya'dan geldim" diyor. Curzon bu konuşmaya tahammül edemiyor ve bunlar artık konuşulamaz der gibi orayı terk ediyor. Bu çok açık bir tutum. Kimsenin hakkının tanınacağı gibi bir durum yok. Sen o hakkı tanıtacak durumda olacaksın.

Asker, devlet adamı ve lider olarak Mustafa Kemal için neler söylersiniz?

Mustafa Kemal sessiz bir komutandı. 1918'in şartları içinde tarafların hiçbiriyle kesin bir mücadelenin içinde değildi. Ne "mütarekenin şartlarına uyalım" diyen büyük çoğunluğun içindeydi. Ne de "bu iş böyle yürümez" diye açıkça bağıran biriydi. Çıkarttığı yayın organının bile devam edemeyişi bir şeyi gösteriyor. Çok açık bir söylem ortaya koymamış. Zaten koysa, gazete yaşayacak olsa bile, yaşatmazlar. Ama artık kafasında şemalar oluşuyor. İnancı tam. Yapacağını biliyor. İnatçı ve güvendiği kitleyi de olumlu ve olumsuz taraflarıyla iyi tanıdığı görülüyor. Önü açılmış bir lider. Onun liderliği artık ortaya çıkmış vaziyette. Bu bakımdan ben cumhuriyetin ilk neslinin Bandırma vapuru olayını ele alış biçimini çok doğru buluyorum. Çünkü liderin ortaya çıkışı, bir yerde şekillendirilmek zorunda anlayabilmek için. 19 Mayıs'a giden yol da bu. 23 Nisan ile de şekil tamamlanıyor 11 ay sonra. Ve ondan sonra bir meclis hükümeti var ve o hükümetin tanınması söz konusu, teşkilatı devralması söz konusu. Osmanlı İmparatorluğu'nun Küçük Asya'daki son eyaletleri teşkilatlanmanın içinde ve devam ettiriyor. Ordular ve komutanları kısmen Küçük Asya'da, Karabekir ve Ali Fuat Paşa gibi komutanlar, kısmen de İstanbul'da mütareke şartları içinde yavaş yavaş bu tarafa geçecekler. Artık yol belli.

"Mustafa Kemal'in farkı, dehasıdır"

Vatansever, yetenekli ve mücadele taraftarı tek kumandan elbette ki Mustafa Kemal değildi. Ona bu mücadelede yardımcı olan kumandanlar vardı. Ancak onu diğerlerinden ayıran en önemli farklılığı elbette ki dehasıdır. En akıllı, önde gelen generallerimiz bile, "Bursa'yı, Antalya'yı, İzmir'i kurtarmakla uğraşmayın, olacak şey değil, tükeniriz, elimizdekini de kaçırırız" diyorlar, Anadolu ve Doğu Anadolu ile yetinilmesi gerektiğini söylüyorlardı, ki bu "ilk hedefiniz Akdeniz'dir" düşüncesine muvafık değildi. Atatürk'ün kafasındaki geleceğe ait savaş hedefi çok daha farklı ve doğru olanıydı. (...) Herkes vatanı seviyor ve kurtarmaya çalışıyordu, ama Mustafa Kemal Paşa lider nitelikleriyle halkı ve taşra ileri gelenlerini ikna edip bir araya getirmeyi başardı. 30 Ağustos'ta kesinleşen zafere bir günde gelinmediği açık. Milli mücadele, Başkomutanlık Meydan Muharebesi'ne dek ilmek ilmek örülmüştür. (...) Başkumandan herkesin bildiği gibi ve tartışmasız kabul etmesi gerektiği üzere Türk milletinin büyük adamlarından biridir. Büyük adamların üzerinde tetkik yapılır, farklı yorumlar yapılır, defalarca tetkikat yapılır, sorular ortaya atılır, cevabı aranır.

Karabekir'den tarihi değiştiren cümle

"Emrinizdeyim Paşam"

Kâzım Karabekir Anadolu'ya geçme fikrini ilk ortaya atan isimdi. Karabekir, İstanbul hükümeti tarafından tutuklanmak istenen Mustafa Kemal'in Erzurum'da emrine girerek milli mücadeleye önemli bir katkı sundu.

Erhan ÇİFÇİ
erhancifci@gmail.com

1902 Jön-Türk Kongresi'nde muhalifler bir araya geldi

Paris'te 4 Şubat 1902'de toplanan Osmanlı Hürriyetperveran Kongresi (Birinci Jön-Türk Kongresi / Osmanlı Liberalleri Kongresi) Sultan Abdülhamit'in talebi üzerine önce yasaklansa da Institut de France üyesi Germain Antoin Lefèvre-Pontalis'in evinde toplandı (üstte). Prens Sabahattin'in düzenlediği ve tüm giderlerini üstlendiği kongreye aralarında Ahmet Rıza Bey, Lütfullah Efendi, Mithat Paşa'nın oğlu Ali Haydar Bey, Doktor Nazım Bey, Yusuf Akçura, Doktor İbrahim Temo, Doktor Refik Nevzat Bey, şair ve yazar Abdülhalim Memduh Bey, Beyrutlu Hıristiyan Arap siyasetçi Halil Ganem, Yarbay İsmail Hakkı, Avlonya eski mebusu İsmail Kemal, Babanzade Hikmet Bey, Celal Abdurrahman Bedirhan Bey, Osmanfakıh Şeyhi Şevki Efendi ve Hoca Kadri Efendi (Bosna Konjiçli Mehmet Kadri Nasıh Pajiç), Ermeni temsilcilerinden Sisliyan Efendi, eski Posta Nazırı Musurus Gikis Efendi, *Meşveret* gazetesi yazarlarından Musevi Albert Fua, Derviş Hima (İbrahim Mehmet Naci), Ahmet Ferit (Tek) Bey, Şair Hüseyin Sîret'in de bulunduğu 47 kişi katıldı.

kir 1906 yılı sonrasındaki süreci İttihat ve Terakki'nin asıl etkinliğini sağladığı dönem olarak görmekteydi. İstanbul'un sıkı denetiminden uzak olan Balkan topraklarında sivil ve askeri erkânın Sultan Abdülhamit idaresine karşı etkin bir mücadeleyi başlatabilecek hürriyeti bulabildiğini düşünüyordu. Kendisi de henüz ilk günlerden itibaren cemiyetin faaliyetlerine katılmış ve önemli görevler üstlenmişti.

1907 sonbaharı itibarıyla Balkanlar'daki görevini tamamlayan Karabekir, İstanbul'da Harbiye Mektebi'ne tayin edildi. Burada bir yıl kadar kaldıktan sonra bu kez Edirne'deki İkinci Ordu'ya gönderildi. Bu esnada tarihimize "31 Mart Vakası" olarak geçen ayaklanmanın bastırılması için İstanbul'a gelen Hareket Ordusu'nda Mürettep 2'nci Tümen kurmay başkanı sıfatıyla görev yaptı. Ayaklanmanın bastırılmasından bir süre sonra ise Edirne'ye geri döndü. Edirne, Kâzım Karabekir'in hayatında ayrı bir öneme sahipti. Zira 1912 yılı Ekim ayında başlayan Balkan Savaşı'nda Edirne'yi savunan askerler arasında yer almış ve burada Bulgar ordusuna esir düşmüştü.

Esaret dönüşünde Genelkurmay Başkanlığı İstihbarat Şubesi'nde vazifelendirilmişti. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na resmen girmesi ile beraber kendisinden sahada istifade edilmesi uygun görüldü. Bu düşünce gereğince görevlendirildiği Çanakkale Cephesi'nde 14'üncü Tümen Komutanı olarak Kerevizdere'deki muharebelerde büyük yararlılık gösterdi. 1915 yılı Kasım ayında ise bu kez İngilizlerin Irak Cephesi'nde Altıncı Ordu'nun kurmay başkanlığı Kâzım Karabekir'e verildi. Goltz Paşa'nın kurmay başkanlığını yapan ve aynı günlerde miralaylığa (albay) terfi eden Karabekir, Kutülamare'nin muhasara edilmesi sürecinde bu görevi yürütmüş ve İngilizlerin teslim olmalarından iki gün önce (27 Nisan 1916) yine Altıncı Ordu'ya bağlı 18'inci Kolordu'nun komutanlığına atanmıştı. Irak Cephesi'ndeki görevi Nisan 1917'de sona eren Karabekir'in yeni çalışma yeri daha sonra ününü duyuracağı ve "Şark Fatihi" unvanı ile adını Türk harp tarihine altın harflerle yazdıracağı Doğu Cephesi olmuştu. Burada evvela 2'nci Kolordu, ardından da 1'inci Kafkas Kolordusu komutanı olarak Rus ve Ermenilere karşı başarılı sonuçlar elde etti. Erzincan, Erzurum, Sarıkamış ve Kars gibi şehirlerin alınmasındaki büyük hizmetleri dolayısıyla rütbesi mirlivaya (tuğgeneral) yükseltildi.

Kafkas Kolordusu komutanıyken 30 Ekim 1918'de Mondoros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması ile beraber Karabekir'in İstanbul'a dönmesi emredildi.

Hareket Ordusu kurmayları soldan itibaren İsmet İnönü, Hurşit Paşa ve Kâzım Karabekir. 1909.

Direnişi kafasına koymuştu

Karabekir henüz İstanbul'a girdiği günden itibaren istiklal mücadelesi yapmayı kafasına koymuştu. Öncelikle çok yakın arkadaşı olan Harbiye Nezareti müsteşarı Miralay İsmet Bey (İnönü) ile görüşerek kumandanların İstanbul'da toplatılmasının büyük bir gaflet olduğunu söylemişti. Zira vatanın ancak ve ancak doğuda başlatılacak bir hareketle işgalden kurtarılabileceğine inanıyordu. Karabekir'e göre, doğuda yapılacak faaliyetlerle orada yeni bir milli Türk hükûmeti kurulabilir ve ardından da batıdaki düşman unsurlara karşı güçlü bir mücadeleye girilebilirdi. Bu düşünce kapsamında, Karabekir, kendisini Doğu Anadolu'ya tayin ettirebilmek için yoğun bir kulis çalışması yaptı. Aradığı fırsatı Mart 1919'da yakaladı. Harbiye nazırı Ömer Yaver Paşa'nın imzasıyla Erzurum'da konuşlu 15'inci Kolordu'ya tayin edilmişti.

Nisan 1919'da, Erzurum'a gitmeden önce, o günlerde Şişli'deki evinde nekahet süreci geçiren Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret edip düşüncelerini kendisine de aktardı. Mustafa Kemal Paşa'nın niyeti 19 Mayıs 1919'da Üçüncü Ordu müfettişi olarak Samsun'a çıktıktan kısa bir süre sonra anlaşılmıştı.

En kritik hamleyi o yaptı

İngilizlerin yaptığı yoğun baskının da etkisiyle, ordu müfettişliği görevinden azledilmesi Mustafa Kemal Paşa'nın askeri

Kâzım Karabekir (sağdan üçüncü), Rauf Orbay (sağdan ikinci), Ali Fuat Cebesoy (soldan ikinci), Adnan Adıvar (soldan birinci) ve Refet Bele (en sağda)Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş günlerinde (üstte.) Kâzım Karabekir 1930'larda (altta.)

yetkilerinin alındığını ve ordu üzerinde hiçbir etkisinin kalmadığını gösteriyordu. Dolayısıyla her an tutuklanabilir ve liderliğine soyunduğu milli mücadele sekteye uğrayabilirdi. Bu noktada milli mücadele hareketinin seyrini değiştirecek hamle Kâzım Karabekir'den geldi. 8 Temmuz 1919 günü Rauf Orbay'ın da hazır bulunduğu görüşmede Karabekir, gelişmelerden ötürü son derece üzgün olan Mustafa Kemal Paşa'ya hürmet ve samimiyette kusur etmeyeceğini belirtmiş ve "bundan sonra dahi ne emirleriniz varsa ifayı şeref bilirim" demişti.

Milli mücadele dönemi boyunca Doğu Cephesi'nde görev yapan Karabekir burada bir yandan Ermenilere karşı mücadele ederken, diğer yandan da bölgenin asayişini sağlayacak tedbirleri aldı. Keza milli mücadelenin en kritik dönemlerinde Enver Paşa'nın Doğu Anadolu üzerinden yurda girme ihtimali belirince, Enver Paşa taraftarlarının Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu coğrafyasında yoğunlaşan faaliyetleri karşısında Şark Ordusu kumandanı sıfatıyla gelişmeleri yakından takip etmişti. Bu süreçte soğukkanlı bir tavır sergilemiş ve üzerine düşeni hakkıyla yerine getirmişti. Karabekir'in Ermenilere karşı askeri mücadelesi 30 Eylül 1920'de Sarıkamış'ı, 30 Ekim 1920'de Kars'ı kurtarması ve 7 Kasım 1920 tarihinde de Gümrü'ye girmesi ile nihayet bulmuş, bunun sonucunda da 2 Aralık 1920'de Ermenilerle Gümrü Antlaşması imzalanmıştı. Bu, TBMM hükümetinin yabancı bir devletle yaptığı ilk antlaşma idi. Böylelikle Sèvres Antlaşması'nın geçersizliği fiilen kanıtlanmış ve Ermeni sorunu kesin olarak çözümlenmişti.

Kazanılan başarılar sayesinde Doğu Cephesi'nin güvence altına alınması hiç şüphesiz ki Batı Cephesi'ne de büyük fayda sağladı. Zira Doğu Cephesi'nden kaydırılan asker ve teçhizat sayesinde bu açıdan büyük bir sıkıntı yaşayan Batı Cephesi birlikleri hatırı sayılır düzeyde rahatlamıştı.

Dolayısıyla Kâzım Karabekir'in, tıpkı milli mücadele başlangıcında Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği koşulsuz destekle olduğu gibi, Doğu Cephesi'nde kazandığı başarılar vesilesiyle de milli mücadelenin kaderine doğrudan etki ettiğini söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarından itibaren Doğu Anadolu'da görev yapan ve milli mücadele döneminde de buradaki çalışmalarına devam eden Kâzım Karabekir bölge halkı tarafından çok sevilmişti. Savaşın yıkıcı şartları altında halka her türlü yardımı yapmış, bilhassa yetim ve öksüz kalan çocuklarla yakından ilgilenmişti. Onlar için okul ve kurslar açtı, sosyal faaliyetler düzenledi.

Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Ali Fuat ve Refet paşalarla beraber milli mücadele hareketini başlatan ilk beş kişi arasında gösterilen Kâzım Karabekir iyi ahlaklı, vatansever, özgüveni yüksek, çalışkan ve gururlu bir kişiliğe sahipti. Öte yandan başkalarının icraatlarını zor beğenen, arka planda kalmayı hazmedemeyen ve vehimli sayılabilecek bir yapısı da vardı. Bunun da etkisiyle, milli mücadele sonrasında Mustafa Kemal Atatürk ile siyaseten ayrılığa düşen kişiler arasında yer aldı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucuları arasında bulunması, 1926'da İzmir Suikastı davasında yargılanması ve ardından da 1933'te *Milliyet* gazetesi aracılığıyla milli mücadele dönemi üzerine girmiş olduğu polemikler Atatürk vefat edene kadar Karabekir'in sıkı bir takibat altında yaşamasını beraberinde getirdi.

Atatürk'ün vefatından sonra ise yakın arkadaşı İnönü'nün cumhurbaşkanlığına seçilmesi Karabekir'in yeniden aktif siyasete ve ülke idaresine katılmasını sağladı. İsmet İnönü'nün desteğiyle evvela milletvekili, ardından da TBMM başkanı seçildi ve hayata veda edeceği 26 Ocak 1948 tarihine kadar bu görevini sürdürdü.

Kâzım Karabekir Anadolu'ya gidiş kararını anlatıyor:

"Ben şarktaki ordunun başına geçiyorum"

Cumhuriyetin ilanından sonra politik olarak Mustafa Kemal Atatürk'le arası açılan Kâzım Karabekir daha sonra kaleme aldığı Kurtuluş Savaşı'yla ilgili yazılarında milli mücadeleyi kendisinin başlatmış olduğunu vurgulamaya çalıştı. Karabekir kitap olarak yayınlanan yazılarında kendisinin milli mücadeleki rolünü şu satırlarla anlatmıştı:

28 Teşrin-i Sani 334'te (28 Kasım 1918) Reşitpaşa vapuru ile Boğaziçi'ne girdiğim zaman karşılıklı İngiliz ve Fransız bayraklarının sallandığını görerek heyecana geldim: Büyükdere'de merasimle İngiliz bayrağının çekildiğini gördüğüm dakikada "tek dağ başı mezar oluncaya kadar" mücadele ederek istiklalimizi kurtarmaya vicdanıma karşı ahdettim ve "ya istiklal, ya ölüm" diye haykırdım.

29 Teşrin-i Sani 334, (29 Kasım 1918) Zeyrek'te Kilise Camii karşısındaki ağabeyimin evinin bahçesinde, ziyaretime gelen Harbiye Nezareti müsteşarı en yakın aziz arkadaşım Miralay İsmet Bey'e (İnönü), milletin istiklalini kurtarmak için düşüncelerimi şöylece izah ettim:

"Genç kumandanların İstanbul'a toplatılması ve hususiyle beni şarktan ayırmak büyük bir gaflet olmuştur. Beni derhal şarka iade etmeye çalış. Ben orada milleti tenvir (aydınlatmak) ve onlara yardım ederek memleketin inhilaline (çökmesine) karşın şarkta yeni bir milli Türk hükümeti vücuda getirerek şarkı tehlikeden kurtardıktan sonra garp tehlikesi bertaraf edilebilir ve bu suretle mütareke hududu dahilinde kalan anavatanımız kurtulabilir. İtilaf devletlerinin harekâtı idame etmeyip bizimle mütarekeyi kabul etmelerinden İtilafın (İtilaf devletlerinin) bu hudut dahilinde yeni bir cidale (savaşa) kalkışacağını tahmin etmiyorum."

İsmet Bey tehlikeyi büyük görerek ve bu fikrimin imkânsızlığını söyleyerek askerlikten istifa ile bir köyde çiftlik yapmaklığımız fikrinde bulundu. "Tek

dağ başı mezar oluncaya bu gayeden ayrılmayacağım" dedim. Bunun üzerine beni şarka tayin ettirmeye çalışacağını söyledi. (...)

6 Kanun-u Evvel 334'te (6 Aralık 1918) selamlık merasiminde usulen huzura kabul olundum. Padişaha dahi, "sulhun tamamıyla sağlandığı görülmeden evvel ordusunu zayıflatmaması ve bilhassa genç kumandanlarını iş başından ayırmaması, aksi halde ikinci Endülüs vaziyetinin pek uzak olmadığını" anlatarak, "benim şarka ve İstanbul'da toplanan genç kumandanların da Anadolu'ya ordularının başına iadeleri halinde Türklüğün öldürülemeyeceğini" söyledim. Cevaben, "sizin gibi genç, mert ve şayan-ı itimat (güvenilir) kumandana malik olmakla ben ve milletim iftihar eder" dedi. İşte bu mülakattır ki benim ve diğer genç kumandanların iş başına geçmesini temin eden amillerden (etkenlerden) birisi oldu. (...)

13 Mart 335 (13 Mart 1919) şarktaki iki kolordudan mürekkep 9'uncu Ordu'nun ismine 15'inci Kolordu namı verilerek beni kumandanlığa tayin ettikleri emrini aldım. Fakat bu aralık bir tasfiye-i rütbe (rütbe indirimi) meselesi meydana atıldı. Muharebe meydanlarında kazandığımız rütbeler bizden alınacaktı. Bunun için benim şarka gitmekliğim bir müddet tehir ettirildi. Büsbütün sarf-ı nazar edilmesinden (vazgeçilmesinden) endişe ederek esasen benim de şarka gitmeye pek heveskâr olmadığımın propaganda edilmesini İsmet Bey'den rica ettim. (...)

10 Nisan 335'te (10 Nisan 1919) Erkân-ı Harbiye-i Umumiye reisi (Genelkurmay başkanı) Fevzi Paşa'yı (Çakmak) ziyaretle daha ziyade intizar eylemeyerek (beklemeyerek) hemen şarka gideceğimi kendilerine söyledim. Tasfiye muhakkak olduğundan, beyhude gitmemekliğimi ve mahcup olarak dönmenin fena olacağını söyledi. Tasfiyede kaymakam (yarbay) olacakmışım. Ben Harb-i Umumi'nin bidayetinde (Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında) kaymakamdım. Çanakkale'de miralay (albay) ve birinci şark zaferinden dolayı Ermenistan'da mirlivalığa (tuğgeneralliğe) terfi etmiştim. Fevzi Paşa Hazretleri'ne şarkta milli bir nüve (çekirdek) kuracağım hakkında mütalaamı (düşüncemi), tasfiyenin mevzu-i bahis (söz konusu) olamayacağını söyledim.

"Seni divan-ı harbe verirler" dediler. Ben de pek samimi ve hürmetkâr rabıtam dolayısıyla mahrem kalacağına emin

olarak, "Trabzon'a ayak basmaklığıma mümanaat etmeyiniz (önlemeyiniz), ötesi milli dava olacaktır" dedim ve müsaadelerini aldım. (...)

Bugün (11 Nisan) Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ni de ziyarete gittim. Kendileri Şişli'de oturuyorlar ve hasta yatıyorlardı. Vaziyeti şöyle izah ile kararımı söyledim:

"Paşa Hazretleri, ben şarktaki, ismi kolorduya tahvil olunan (değiştirilen) ordunun başına geçiyorum. Bu ordunun bir kolordusu benim mütarekeden evvel kumanda ettiğimdir. Diğer kolordu fırkaları da vakit vakit emrimde bulunmuştur. Şarkın Ermenilerden istirdadında (geriye alınmasında) bulunmaklığım dolayısıyla ordu kadar halkın da pek büyük emniyetine ve muhabbetine (sevgisine) mazharım. Vaziyetimizin vahametini İstanbul'dan durdurmak imkânsızdır. Burada ancak İtilaf'ın arzularını tatbikten başka bir şey yapılamaz. Halbuki şarkta milli bir hükümet esasını hazırlamak ve ordunun kuvvetini de muhafaza ederek vahim sulh şartları karşısında milli istiklalimizi kurtarmak için mücadeleye girişmek mümkündür. İtilaf devletlerinin Anadolu istilasına kalkışacaklarını ümit etmiyorum, çünkü istila maksatları olsa, ellerindeki büyük kuvvetlerin gerek Dicle ve gerekse Fırat boylarından ve her tarafı kuvvetsiz sahillerimizden muzafferane yürüyüşlerine ne mani vardı? Bence devletler muharebenin fazla devamına muktedir değillerdir. (...) Bence mesele Ermeni ve Rumlarla boğuşmaktan ibaret kalacaktır. Şarkta Ermeni ordusunu teslim-i silaha mecbur ettikten sonra garpteki Yunan ordusu teşebbüslerine göğüs gerebiliriz. Ümidim hilafına İtilaf devletlerinin de işe karışmaları cihetine gelince: Bu fikir bizi İstiklal Harbi'ne girmekten menetmemelidir. Bu vazife milletten daha ziyade biz kumandanlara düşüyor. Çünkü henüz Anadolu'da müdafaa kudretini havi (kudretine sahip) ordularımız var. Silahımız, cephanemiz bitmiş değildir. Son fişeğini atmadan teslim olan bir kale kumandanı nasıl vatan haini addolunuyorsa, biz de ona benziyoruz. Çünkü Anadolu bir kale, biz de onun kumandanlarıyız. Henüz ikmal-i namus etmiş (namusumuzu kemale erdirmiş) sayılmayız, işte bu düşüncelerle ben şarka gitmek için aylarca uğraştım. (...)

Kararım şudur: Şarkta muhtelif namlar altında bir takım teşekküller başlamıştır. Medeni âlemin nazar-ı dikkatini celbe çalışan erbab-ı hamiyetten de (haysiyet sahiplerinden) fiilen istifade edebiliriz.Evvela şark teşekküllerini Erzurum'da birleştirerek herhangi bir tehlikeye karşı bir milli taarruz hazırlamayı düşünüyorum. Yani bir milli Türk hükümeti esası. Eğer istiklalimize dokunulmaz, yalnız şark vilayetleri tehlikeye düşerse, derhal Erzurum'da bu milli hükümet faaliyete başlar ve ben de milli hükümetin emrinde bir ordu kumandanı olarak şarkın müdafaasını deruhte ederim (yüklenirim.)

Eğer tahminim veçhile tehlike bütün vatan için görülürse, çıkacak hükümet yeni bir Türk milli devleti olur ve bizler de bütün vatanın müdafaa vazifesini deruhte ederiz. Böyle bir şekilde meselenin halli tabii daha güçtür ve bütün arkadaşlarımızın Anadolu'da kıtaları başında bulunmaları lazımdır. (...) Zat-ı samilerinden (yüksek şahıslarınızdan) ricam da bir an evvel sizin de Anadolu'ya geçmekliğinizdir. Her makamın namuslu siması genç kumandanların Anadolu'ya atılmasına taraftardır. Bunun için derhal sizin de bir vazife ile gelmeniz mümkündür. Eğer mümkün olmazsa, hususi bir tarzda da gelebilirsiniz. Evvela Erzurum'da toplanalım ve milli hükümet esasını kuralım. Ben Trabzon ve Erzurum'da siz gelinceye kadar bu esası hazırlarım.

M. Kemal Paşa, "evet bu bir fikirdir." Ben, "Paşam fikir değil karardır. Ben işe başlayacağım ve ikmal-i namus için uğraşacağım. Eğer iş tasavvur ettiğim gibi basit çıkmaz da İtilaf kuvvetleri işgalleri başlasa bile şarktaki milli Türk hükümeti kolay kolay mahvolmaz. (...) Paşam İstanbul'da çok kalmayınız ve burada diğer kumandanlar üzerinde de müessir olarak bir an evvel Anadolu'yu kuvvetlendirelim. Birçok batmış milletler istiklallerine kavuşurken asırlar doldurucu muazzam tarihi olan Türk milletini kurtaralım."

M. Kemal Paşa, "Vaziyet size hak verdiriyor. İyi olayım, gelmeye çalışırım.

Ben, "Paşam o halde tek dağ başı mezar oluncaya kadar mücadele, şahsi ve milli namusumuzu ikmal için ya istiklal, ya ölüm ahdinde birleştik değil mi?" Sarılıp öpüşerek veda ile ayrıldım.

Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal ve Latife Hanım ile birlikte Edremit'te.

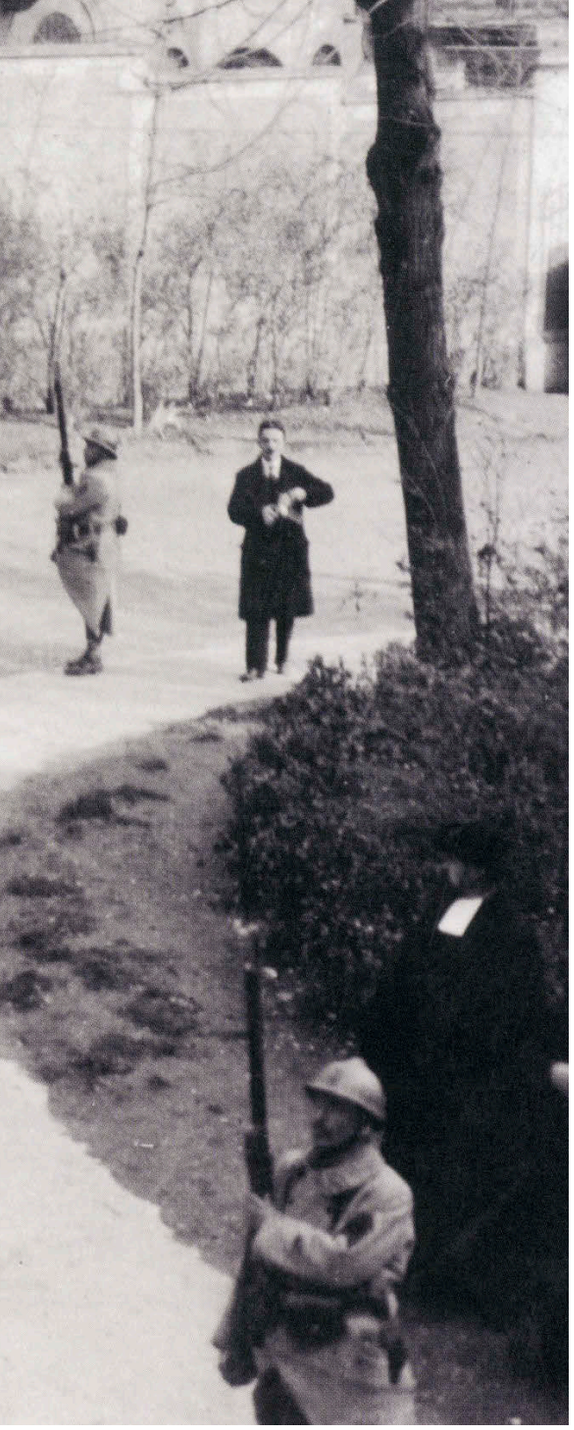

İşgalcilerin yanı başında Anadolu'ya destek

"Karakol"un gizli eli

Mondros Mütarekesi'nin hemen ardından İttihatçı liderler tarafından İstanbul'da kurulan Karakol Cemiyeti, işgal altındaki bölgelerde direniş hareketinin ortaya çıkması için lojistik destek sağlamayı hedefliyordu.

Erol ÜLKER
eulker3@gmail.com

İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki meşhur komutanlarından General Allenby İstanbul'da Fransız Büyükelçiliği binasının önünde.

ATİLLA ORAL ARŞİVİ

Cihan Harbi'nin Osmanlı İmparatorluğu için sona ermesiyle birlikte İstanbul son derece önemli gelişmelere sahne oldu. 1913 Ocak ayından beri imparatorluğu otoriter bir şekilde yöneten İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) iktidardan düşmüş, başlıca İttihatçı liderler ülkeyi terk etmişti. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasını takip eden süreçte, İtilaf devletleri Osmanlı topraklarının dikkate değer bir bölümünü işgal etti. İşgal, Osmanlı başkentinde fiilen Kasım 1918'de başlamış ve 16 Mart 1920'de İngiliz, Fransız ve İtalyan askeri makamlarının şehrin yönetimine el koymasıyla resmi bir nitelik kazandı. İstanbul'un yönetimi Kasım 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin kontrolüne geçtiği halde İtilaf güçleri Ekim 1923'e kadar şehirdeki askeri varlıklarını sürdürdü.

İşgal süresince İstanbul'a son derece karmaşık bir sosyal ve siyasal atmosfer hâkimdir. Şehir bir yandan Anadolu ve Rumeli'den gelen muhacir ve mültecilere, diğer yandan Ekim Devrimi sonrasında patlak veren iç savaştan ve Kızıl Ordu'dan kaçan on binlerce Beyaz Rus mülteciye ev sahipliği yapmaktaydı. Müslüman ve gayrimüslim (özellikle Ortodoks Rum) unsurlar arasında gerilimlerin gözle görülür bir şekilde tırmandığı, İttihatçıların savaş suçları nedeniyle tutuklandığı, yargılandığı ve sürgüne gönderildiği sıralarda birçok milliyetçi, sosyalist ve komünist çevre faaliyete geçmiş, İstanbul işgal döneminde 1908 Anayasa Devrimi'nden sonra ortaya çıkan en önemli işçi hareketlerine sahne oldu. Bu sırada şehrin Müslüman kesimlerinde etkili olan bir silahlı direniş hareketi de ortaya çıktı.

Karakolcu Kara Kemal

Eric J. Zürcher ilk kez 1984 yılında İngilizce olarak yayınlanan önemli çalışmasında, İttihatçıların direniş hareketinin örgütlenmesinde oynadığı kilit rolü şüpheye yer bırakmayacak şekilde ortaya koyar. İttihat ve Terakki Kasım 1918'de gerçekleşen son kongresinde resmi olarak kendini feshetmiş olsa da, örgüt fiilen varlığını devam ettirmiştir. Mütareke döneminin başlarında İttihatçı liderler tarafından kurulan Karakol Cemiyeti, İstanbul'da bir yeraltı direniş hareketinin ortaya çıkması için atılan en önemli adımlardan biridir. Karakol bir yandan İttihatçıları işgal güçlerinden, Rum ve Ermeni unsurların misillemelerinden korumayı, diğer yandan da imparatorluğun işgal altındaki bölgelerinde silahlı bir direniş hareketinin ortaya çıkması için gerekli olan lojistik desteği sağlamayı amaçlamıştır.

Kara Vasıf'ın çıkışı

Cihan Harbi sırasında İTC'nin İstanbul örgütlenmesini kontrol eden Kara Kemal, Karakol'un kurucuları arasındaydı. Kara Kemal aynı zamanda başkentteki esnaf örgütlenmeleri üzerinde büyük bir nüfuza sahipti ve savaş sırasında bu etkiye dayanarak İstanbul'un iaşe işlerinde önemli roller oynamış, bu sırada ortaya çıkan sermaye birikimiyle farklı alanlarda faaliyet gösteren anonim şirketlerin kurulmasına öncülük etti. Mütareke döneminde bu şirketlere el konulmuş olsa da başta hamallar ve liman işçileri olmak üzere İTC'ye bağlı lonca örgütlenmeleri direniş hareketi içinde önemli roller oynadı. Kara Kemal'in Mayıs 1919'da Malta'ya sürgüne gönderilmesiyle, Kara Vasıf cemiyetin lider kadrosu içinde ön plana çıktı. Kara Vasıf, Cihan Harbi'nin sonlarında İaşe nazırı olarak atanan Kara Kemal'in askeri danışmanıydı.

Karakol liderleri, Rusya'daki devrimci gelişmelerin etkisi altında olsa gerek, cemiyetin misyonunu ilkin "Avrupa kapitalizm ve emperyalizmi aleyhine Asya ihtilal-i umumisi" şeklinde tanımlamış, ancak daha sonra "hukuk-ı beşer (insan haklarını) ve istiklal-i →

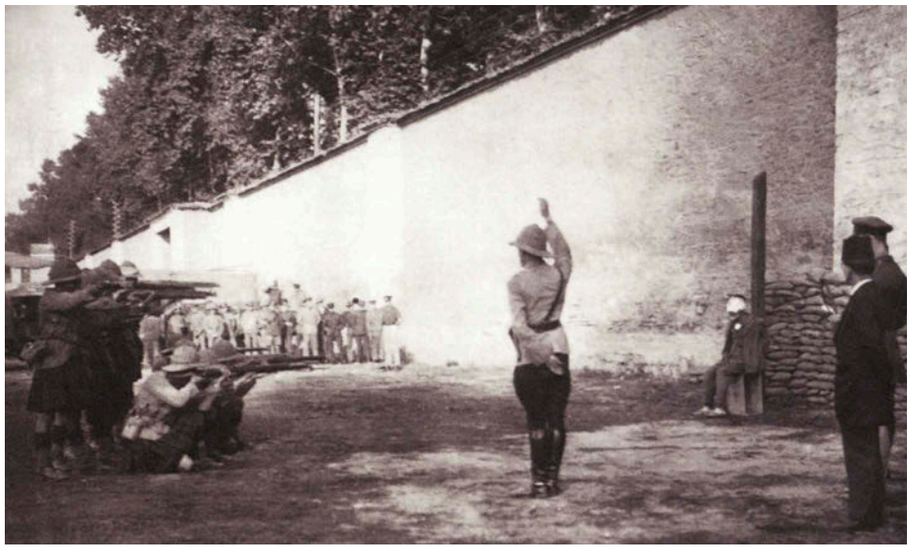
KARAKOL ÜYESİ BAHA SAİT BOLŞEVİKLERLE TEMASA GEÇİP STRATEJİK ANLAŞMA İMZALADI.

milliyi muhafaza eder" ifadesi tercih edilmişti. Cemiyet programının üçüncü maddesine göre, "Karakol, kuvvetini insaniyet âleminin en necibi bulunan sulhperver heyetlerin ve umum sosyalist ve amele gruplarının muzaheret-i beynelmilelinden (uluslararası koruma) ve Türk Müslüman âleminin yüreğinden ve maksadını kabul eden her fert ve cemiyetin muavenetinden (yardımından) alır." Cemiyetin İttihatçı geçmişe sahip önemli kadrolarından bir olan Baha Sait, 1919 yılı sonlarına doğru Bakü'ye giderek Rusya Komünist Partisi'nin Kafkas temsilciliğiyle Karakol ve Uşak Kongresi adına bir dostluk ve yardımlaşma protokolü taslağı hazırladı. Ocak 1920'de imzalanan anlaşma 15 maddeden oluşmuş, Bolşevikler ve Karakol arasında özellikle Kafkaslar'da önem arz edecek stratejik bir işbirliği öngörmüştü. Karakol üyeleri aynı zamanda kimi yasal kuruluş ve örgütlenmeler içinde de faaliyet yürütmüştü. Kasım 1918'de, mevcut cemiyet, parti ve dernekleri tek bir çatı altında birleştirmek amacıyla İstanbul'da kurulan Milli Kongre, Karakol Cemiyeti'nden bağımsız bir girişim değildi. Milli Kongre'nin kurucu üyeleri arasında, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na mensup Gümülcineli İsmail Bey gibi İttihatçı olmayan kişiler bulunsa da, Karakol üyelerinin bu federasyon üzerinde önemli bir ağırlığı olduğu vurgulanmalıdır. Milli Kongre reisi Esat Bey aynı zamanda bir Karakol üyesiydi. Ayrıca Karakol'un önde gelen eylemcilerinden biri olan Baha Sait, Milli Kongre'nin kuruluşunda önemli bir rol oynamıştı. 1919 yılı sonlarında Karakol'u temsilen Bakü'ye giden Baha Sait, Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti tarafından Milli Kongre'nin kuruluş sürecini yürütmesi amacıyla Ekim 1918'de görevlendirilen dört kişilik kurul üyelerinden biriydi.

Karakol Cemiyeti'nin liderlerinden Kara Vasıf Bey, milli mücadele yıllarında (altta.) İngilizler, Anadolu'daki direnişe yardım ettiği gerekçesiyle İzmit'te bir kişiyi kurşuna diziyor (en altta.)

ATİLLA ORAL ARŞİVİ

Müdafaa-i Milliye'den M.M'ye

Karakol'un İstanbul'da yürüttüğü faaliyetlerden bir diğeri, Müslüman nüfusun ağırlıkta olduğu semtlerde silahlı direniş gruplarının kurulmasıydı. Karakol Cemiyeti, Mart 1920'de İstanbul'un resmi olarak işgal edilmesinden bir süre sonra etkinliğini kaybetmeye başlamışsa da, söz konusu mahalle örgütlenmeleri direniş hareketi açısından önemini sürdürdü. Resmi işgalden sonra Felah, Zabitan gibi isimler alan birçok gizli örgüt, Anadolu hareketi için silah ve mühimmat kaçakçılığına girişti. Bu sırada Müdafaa-i Milliye isimli bir teşkilat kurulmuş ve şehrin ağırlıklı olarak Müslüman semtlerinde halihazırda ortaya çıkmış olan çoğu silahlı mahalle örgütlenmelerini tek çatı altında toplayarak yeni yerel birimlerin kurulması için inisiyatif aldı.

Müdafaa-i Milliye'nin örgütsel yapısı ve faaliyetleri hakkında önemli bil-

yet"ten yola çıkarak ve bunları fazlasıyla zorlayarak, Ermeni ve Rum unsurlara muhtariyet verilmesi anlamına gelebilecek bir siyasi program ortaya çıkartmış olmasıdır, ki İTC'nin temel itirazı da bu noktadadır.

Gerek İTC kurucuları, gerekse de örgüte sonradan katılanların entelektüel yapıları ve kapasiteleri hakkında neler söylenebilir?

Bu yorumun da iki dönem için farklı biçimde yapılması anlamlı olur. 1906 yılına kadar temelde bir entelektüel hareket olan Jön-Türklük ve onun şemsiye örgütü İTC, bu tarihten sonra hızla bir "komite"-ye dönüşmüştür. Bu, örgüte "muhazakâr eylemcilik" olarak tanımlanabilecek bir "ihtilalci praxis" temin etmiş, buna karşılık, entelektüel seviyede kapsamlı bir düşüşe neden olmuştur. 1896 yılında İTC kadrosunda bulunan Ahmet Rıza Bey, Mizancı Mehmet Murat, Dr. Abdullah Cevdet benzeri farklı görüşlere sahip entelektüeller, son tahlilde, rejimle dünya görüşü çatışmasına giriyor, yeni toplum tasavvurları geliştiriyorlardı. Dr. Bahaeddin Şakir, Dr. Nazım Bey, Mehmet Talat Bey (Paşa) benzeri pragmatik örgütçüler ise "eylemci muhafazakârlık"ı hayata geçirecek paramiliter komite teşkilatlanmasına yetecek kaba milliyetçilik ve yabancı müdahalesi karşıtlığının sözcülüğünü yapıyorlardı. İTC'nin İkinci Meşrutiyet döneminde *Silah*, *Süngü*, *Top* benzeri dergiler çıkartan "fedai"lerinin bu kaba yaklaşımları daha da vülgerleştirdikleri şüphesizdir. Ancak süreç içinde İTC'nin ciddi bir entelektüel irtifa kaybı yaşadığı ortadadır. İlginçtir ki bu kayıp "siyasal" yükseliş ile ters orantılı olmuştur.

Paris grubuyla Selanik grubunun bir araya gelmesinden sonra 1906-1907'da, sizin "Yeniden Örgütlenme" olarak ifade ettiğiniz, "İttihatçılık Rönesansı" diyebileceğimiz bir süreç başladı ve ağırlık Osmanlı ülkesine kaydı. Bu süreç nasıl ortaya çıktı?

Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ile Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin birleşerek birinci örgütün "harici", ikincisinin "dahili" merkez-i umumilere dönüşmesi, 1906 sonrasında başlayan bir sürecin doğal neticesidir. VMORO ve Daşnaktsuyun benzeri bir örgüt haline gelmeye çalışan Terakki ve İttihat Cemiyeti bunu alt-orta rütbedeki subayları kitlesel biçimde bünyesine katarak gerçekleştirmiştir. Bu tedafüi bir ideolojinin ihtilalciliğin düşünsel arka planını hazırlaması benzeri, ilk bakışta şaşırtıcı gelebilecek bir gelişmeyi de doğurmuştur. Ancak Terakki ve İttihat Cemiyeti, Müslüman-Türk diasporasının sözcüsü durumuna geldiği 1906-07 yıllarında benzer bir ideolojiyi zaten benimsemiş durumdaydı. Zikrettiğimiz birleşme, bu ideolojinin Müslüman ahalisi söz konusu diaspora ile aynı kaygıları taşıyan ve benzer bir tehdite maruz kaldığını düşünen Makedonya'da hayata geçirilmesini temin edecektir. Diğer bir ifade ile Firzovik'teki Arnavut, Manastır'daki Türk ile Taşlıca'daki Boşnak ve Hanya'daki Müslümanın kaygılarına cevap veren bir ideoloji geliştirilmiş durumdaydı. Ancak sorunuzdaki "Osmanlı ülkesi" vurgusunun genelleştirilmemesi daha doğru olur. Makedonya ölçeğinde, toplumsal talepler ve endişelere karşılık verdiği için yaygın destek gören bu yaklaşım, Anadolu ve Arabistan vilayetlerinde aynı ilgiyi uyandırmıyordu. Unutmamak gerekir ki, Manastır'da "hürriyet" ilan olunurken diğer vilayetler ve İstanbul'da hayat olağan akışında sürüyordu ve resmi makamlar dışında kimse "ihtilal" içinde olunduğunun farkında değildi. Bu bölgelerdeki cemiyet örgütlenmesi de son derece sınırlı idi.

Jön-Türklerin yurtdışı örgütlenmesinde 1895 sonrasında Paris (karşı sayfada altta) büyük önem kazandı. 1899 yılında babası ve kardeşiyle yurtdışına kaçan ve Jön-Türklere katılan Prens Sabahattin Efendi (sağda).

İTC'nin 1906-1907 örgütlenmesinin ağırlığını orduya mensup subaylar ve üst subaylar oluşturdu. Bunu nasıl okumalıyız?

Bunun temel nedeni örgütün yeni ideolojisi ve "muhafazakâr eylemcilik" yaklaşımının Makedonya'da çete takip eden subaylara cazip gelmesidir. Ancak iki konuda hataya düşmemek gerekir. Birincisi, →

İstanbul'dan Anadolu'ya geçiş noktası: Özbekler Tekkesi

Parola: "Bizi İsa yolladı"

İSTANBUL'DAN ANADOLU'YA İNSAN VE SİLAH KAÇIRMA FAALİYETLERİNİN İLK DURAKLARINDAN BİRİSİ ÜSKÜDAR SULTANTEPE'DEKİ ÖZBEKLER TEKKESİ'YDİ.

Olgay SÖYLER
olgaysoyler@gmail.com

Özbekler Tekkesi Hicri 1166'da (Miladi 1753) Orta Asya'dan gelen seyyah dervişler için Maraş valisi Abdullah Paşa tarafından kuruldu. Üsküdar Sultantepe'de Münir Ertegün Sokağı'ndaki tekke ilk postnişini Şeyh Seyyid Hacı Abdullah Efendi tarafından Nakşibendiye tarikatına vakfedildi. Tüm tarih boyunca tekkenin en önemli şeyhlerinden biri Ata Efendi'dir. Şeyh Ata, milli mücadele döneminde kurulan Karakol Cemiyeti üyesidir. İstanbul'da Anadolu'da yürütülen milli mücadeleye destek olmak amacıyla kurulan Karakol Cemiyeti'nin en önemli faaliyet alanı İstanbul'dan Anadolu'ya insan, silah, para ve mühimmat kaçırılmasıydı. Bu faaliyetlerde Özbekler Tekkesi ve postnişin Şeyh Ata önemli roller üstlendi. Bu rol özellikle İstanbul-İzmit, Geyve- Adapazarı güzergâhı üzerinden Anadolu'ya insan, para ve silah kaçırma faaliyetlerinde belirginleşir. Başlangıç noktası Özbekler Tekkesi olan bu güzergâh üzerinde bir menzil hattı teşkilatı kurulmuştu. Menzil hattı teşkilatının başında Kocaeli Kuva-yi Milliye kumandanı Yenibahçeli Şükrü Bey bulunuyordu. Kadıköy mıntıkasında Orhan Veysel Bey, Gebze mıntıkasında Dayı Mesut (Gürbüz) Bey, Şile'de Yusuf Ziya (Şahap) Bey, Kartal'da İhsan Bey, Beykoz'da Murat Bey (Korsan), Kefken'de ise İpsiz Recep vazife yapıyorlardı. İlaveten güzergâh üstünde Karakol Cemiyeti'ne bağlı seyyar grupların da olduğu bilinmektedir. Karakol Cemiyeti yardımıyla Anadolu'ya geçmek isteyenler Özbekler Tekkesi'ne gelir, yolculuklarına menzil teşkilatı kontrolünde başlarlardı. Tekkeye, ''Bizi İsa Yolladı'' parolasını vererek ve üç kere kapıyı vurduktan sonra girer ve buradan Anadolu'ya doğru yola çıkarlardı. Karakol Cemiyeti'nde kullanılan kod adlar oldukça ilginçti. Örneğin Mustafa Kemal Paşa'nın kod adı ''Nuh'', Galatalı Şevket'in ''İsa'', Ali Fuat Paşa'nınki ''Musa'', Kara Vasıf Bey'in ise ''Cengiz'' idi.

Anadolu koridoru olarak bilinen güzergâh üzerindeki çetelere karşı da mücadele eden Karakol Cemiyeti, cephane ve subayların yanı sıra birçok aydının da Anadolu'ya geçmesine yardımcı olmuştu. Anadolu'ya Özbekler Tekkesi üzerinden geçen aydınlar arasında Halide Edip ve eşi Adnan Adıvar ile aralarında Celaleddin Arif'in de bulunduğu 24 milletvekili yer alır. Ayrıca Hamdullah Suphi Tanrıöver, Mehmet Akif Ersoy, Yunus Nadi gibi isimler de Özbekler Tekkesi 'nden yolu Anadolu'ya düşen aydınlar arasındadır.

Milli mücadele sırasında Karakol Cemiyeti silah kaçırma faaliyetlerinde yine Özbekler Tekkesi'nden yararlanıyordu. Kaçırılan silahlar gizlice tekkeye getiriliyor, buradan cemiyet fedailerince Büyük Çamlıca yolu ile önce Kısıklı imamı Nuri Hoca'nın Libadiye'deki evinin yanındaki mezarlığa, oradan da Dr. Esat Paşa'nın çiftliğine aktarılıyor, uygun zamanda

Ata Efendi ve Özbekler Tekkesi yardımıyla Anadolu'ya geçen komutanlar arasında Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü de bulunuyordu (karşı sayfada.) Günümüzde Özbekler Tekkesi (üstte) ve aynı bina 1950'li yıllarda (sağda.)

Tomruk memba suyu taşıyan arabaların altlarında Alemdağı'ndaki milli güçlerin gizli karargâhına naklediliyordu. Burada Anadolu'ya kaçırılan silah ve cephanenin Özbekler Tekkesi'ne eski adı Öküz Limanı olan Paşa Limanı karakolu üzerinden getirildiğinin altı çizilmeli.

Halide Edip Adıvar, "*Türkün Ateşle İmtihanı*" adlı eserinde ve milli mücadele dönemi anılarında Özbekler Tekkesi'nden, o zaman halk arasında yaygın ismiyle Kalenderhane Tekkesi olarak bahsetmektedir. Bu tekkenin yardımlarıyla Anadolu'ya geçmiş olan Halide Edip gibi, milli mücadelenin komuta kademesi de Özbekler Tekkesi ve Ata Efendi yardımlarıyla Kurtuluş Savaşı'na katılmışlardı. Bu komutanlar arasında Fevzi Çakmak, İsmet İnönü, Kâzım Orbay, Nuri Conker, Sakallı Nurettin Paşa, Hüsrev Gerede isimler yer alır. Özbekler Tekkesi, milli mücadele sırasında Marmara havalisinde çeteler ve isyancılarla yapılan çarpışmalar sırasında yaralanan Kuva-yi Milliyeciler ve Karakol Cemiyeti üyelerinden yaralananlar için aynı zamanda hastahane görevi de yapmıştı. Özbekler Tekkesi bunun yanı sıra posta merkezi işlevi de görmüş, Ankara ile İstanbul arasındaki haberleşmede iletişim noktası olarak kullanılmıştı.

Şeyh Ata 1920 yılında Ankara'nın talebi ile Türkistan'a giderek Enver Paşa ile görüşmüş, önemli bir para yardımı ile dönmüştür. Kurtuluş Savaşı'nın bu önemli siması 1936 yılında vefat ederek tekkenin haziresine defnedilmiştir. Şeyh Ata'nın Kurtuluş Savaşı sırasında yaptığı yardımlar unutulmamış, zaman zaman hatıratlara da yansımıştır. İsmet İnönü o mücadele günlerinin anısına Şeyh Ata Efendi'nin kızı Belkıs Hanım'ın tüm öğretim masraflarını karşılamış, Menemen'de bir grup Nakşibendi üyesinin Teğmen Kubilay'ı öldürmelerinden sonra vuku bulan soruşturma, tutuklama ve teftişlerden Özbekler Tekkesi'nin korunması için çaba sarf etmiştir.

Özbekler Tekkesi, 1925 yılında çıkarılan Tekke ve Zaviyeler Kanunu ile kapatılan tekkelerden farklı olarak pazar günü âdet olduğu üzere Özbek pilavını mutfağında pişirip dağıtmaya devam etmiştir. Son postnişin Ata Efendi'nin kardeşi Necmeddin Efendi (Özbekkangay) vefat ettikten sonra da (1971) aile bugün tekkenin bir bölümünde oturmaya devam etmektedir. Tekke uzun zamandır önemli sanat ve edebiyat adamlarının toplanma mekânına dönüşmüş durumdadır.

Sonuç olarak, Özbekler Tekkesi Orta Asya kültürünün Osmanlı Devleti'nde bir temsilcisi gibi olmuş, şeyhleri oldukça kültürlü ve iyi eğitim almış şahsiyetleri ile hep göz doldurmuş, dini hayatta olduğu kadar sanat, bilim ve kültür hayatında da var olup milli mücadele tarihinde oldukça mühim roller oynamıştır. Tekke İstiklal Harbi sırasında genç subayların Anadolu'ya varışlarının ilk, İstanbul'dan ayrılışların ise son durağıdır, Özbekler Tekkesi Kurtuluş Savaşı'nın tarihine geçen, az bilinen, ama simge yapılarından biri olarak mevcudiyetini korumaktadır.

Bibliyografya

- Bektaş, Cengiz, Özbekler Tekkesi, İstanbul: Tarih ve Toplum Dergisi, 1984.
- Beyoğlu, Süleyman, Milli Mücadele ve Özbekler Tekkesi, Üsküdar Sempozyum Bildirileri, 23-25 Mayıs 2003.
- Göncüoğlu, S. Faruk, İki Kıta Bir Şehir İstanbul Okumaları, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları,2014.
  Korkusuz, M. Şefik, İstanbul Tekkeleri ve Postnişinleri, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık,2016.
  Yılmaz, Sinan, Altın Şehir Üsküdar Kitabı, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017. s. 807-809.
- Tanman, Baha, Özbekler Tekkesi Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul: 6.CİLT 1994.

TARİHÇİ PROF. DR. MEHMET Ö. ALKAN, MİLLİ MÜCADELENİN İLK DÖNEMİNDE TÜM YURTTA YEREL KONGRELER ARACILIĞIYLA DEMOKRATİK TEMSİL ESASINA DAYALI MECLİSLER KURULARAK HALKIN KENDİ KADERİNİ TAYİN ETME ÇABASINA GİRDİĞİNİ ANLATTI.

Röportaj: Kansu Şarman- Şiir Alkan

Mustafa Kemal ve vekiller, Büyük Millet Meclisi balkonunda bir tören sırasında, 1 Mart 1921.

FOTOĞRAF: ESAT NEDİM TENGİZMAN

Meclis'in iradesinden hiç vazgeçilmedi

Anadolu'nun sesi burada yankılandı

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Mehmet Ö. Alkan (üstte.) Mustafa Kemal Atatürk ve Fevzi Çakmak Ankara'da Harp Okulu'nun ilk mezuniyet töreninde (altta.)

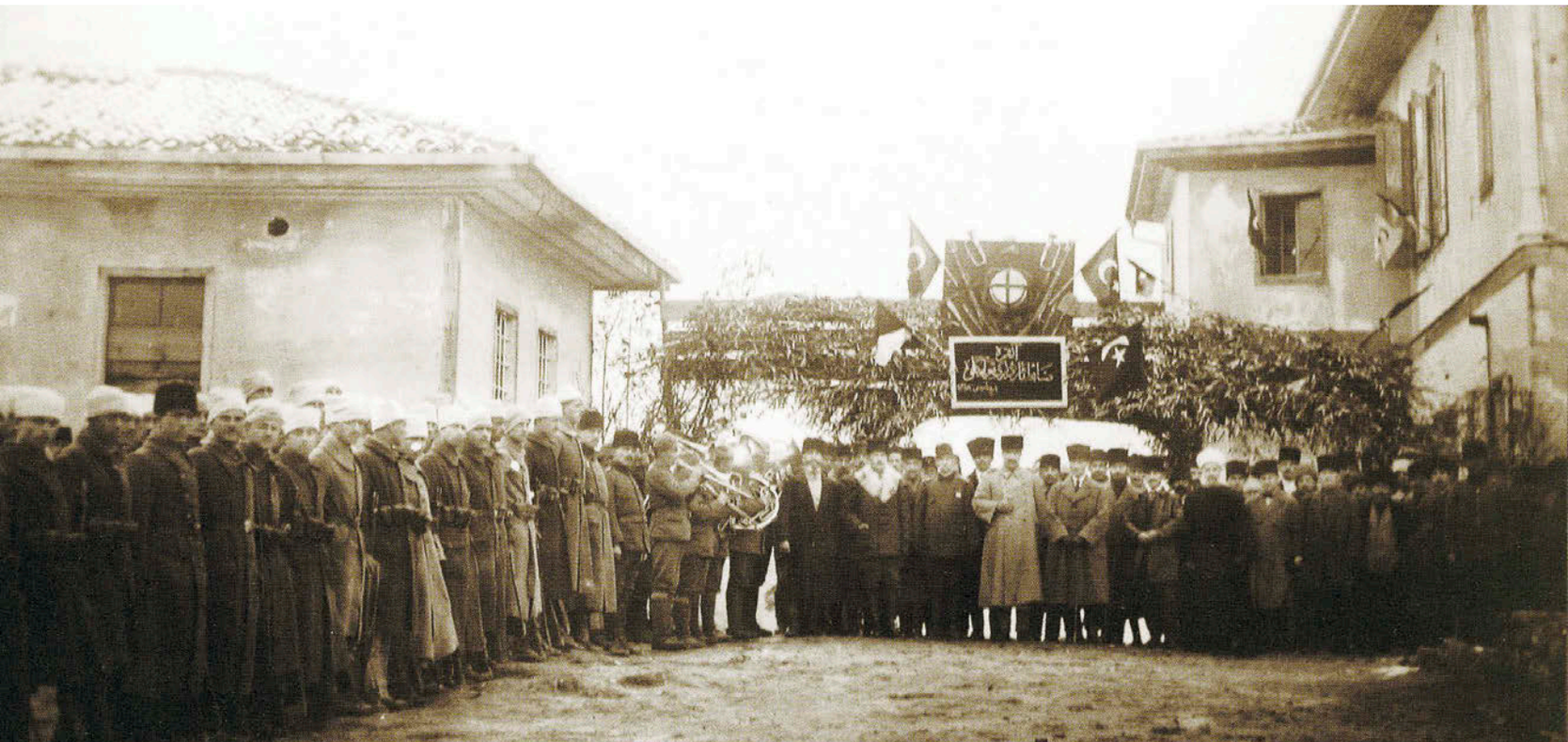
CLARENCE K. STREIT

Milli mücadele hangi şartlar altında başladı ve nasıl gelişti? İşgale karşı verilen ilk tepki silahlı direniş miydi? Yoksa demokratik temsile dayalı yerel kongreler kurmak mıydı? Milli mücadelenin lider kadrosunun temel amacı neydi? Milli bir devlet kurmak için mi yola çıkmışlardı? Yoksa imparatorluğu yeniden canlandırmak amacıyla mı? İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi siyasi tarih uzmanı Prof. Dr. Mehmet Ö. Alkan, Atlas Tarih'in sorularını yanıtladı.

Milli mücadeleyi hangi tarihle başlatmak lazım? Balıkesir ve Alaşehir kongreleri ve Oltu şura hükümeti gibi daha yöresel sivil oluşumlar milli mücadelenin içinde nasıl bir yer işgal ediyor?

1919 yılının Osmanlı tarihi açısından olduğu kadar Türkiye tarihi açısından da en zor yıl olduğunu hatırlamak gerekir. 1918 yılının sonu ve 1919 boyunca işgal edilmeye başlanılan ülkenin dört bir yanında sivil bir direniş ve mücadele hareketi gelişiyor. O sivil hareketin çok önemli bir özelliği var, o da şu: Osmanlı halkı hızla ve çok sayıda dernek kurmaya başlıyor, siyasal parti kurmaya başlıyor, cemiyet kurmaya başlıyor. Yani refleks halinde verdikleri ilk tepki demokratik bir tepki, örgütlenme tepkisi. Yani yalnızca eline silahı alıp işgalcilere karşı savaşmak gibi bir tepki değil, bunun yanı sıra ordusu terhis edilmiş, bürokrasisine el konulmaya başlanmış, dolayısıyla coğrafyası işgal edilmekte olan bir ülkenin insanları, işgalcilere karşı direnmenin birinci ve önemli yolu olarak örgütlenmeyi ve az çok temsile dayalı kongre gibi yapılar oluşturmayı seçiyorlar, dolayısıyla sivil örgütlenmenin öneminin farkındalar. Bu dernekler ve siyasal partiler kurulurken, bir yandan da kongreler dönemi başlıyor. Bizim milli mücadelenin en önemli basamakları olarak gördüğümüz Erzurum ve Sivas kongrelerinden başka, bize çok fazla anlatılmayan yaklaşık 35'e yakın kongre yapıldığını görüyoruz ve bu kongrelerin çoğu,

"MİLLİ MÜCADELENİN İLK DÖNEMİNDE ELİNE SİLAH ALIP DİRENMENİN YANI SIRA

yerel kaygılarla, yerel reflekslerle yapılıyor. Bu yerel kongrelerin önemi şu: Milli mücadelenin içinde demokratik ve sivil bir yer işgal ediyor, bu yanına işaret etmek gerekir. Ordusu terhis edilmiş, silahlarına el konulmuş, bürokrasisi teslim alınmış ve işgal edilmekte olan bir ülkede, yerel olarak mesela asayiş problemi var, yani güvenlik problem var. Dolayısıyla şöyle bir yöntem geliştiriyor yöre halkları. Trakya'da, Ege'de, Marmara'da, Doğu Anadolu'da ve Güneydoğu Anadolu'da öncelikle bir araya geliyorlar, bir araya gelerek kongreler oluşturuyorlar. Bir toplanma ve bir araya gelme hareketi var. Kongre zaten Latince, "bir araya gelme", "birlikte yürümek" demek. Bunlar bir araya geldikten sonra ilk yaptıkları iş, az çok "seçime dayalı olarak bir meclis oluşturalım" diyorlar. Dolayısıyla az çok seçime dayalı bir meclis oluşturuyorlar. Oluşturdukları bu yerel meclisle o yörenin güvenliğini sağlıyorlar. Diyorlar ki "bizim bu yörede güven içinde yaşamamız lazım, her şeyden evvel can, mal, namus güvenliğimizi sağlamamız lazım." Dolayısıyla asayiş için kolluk kuvveti oluşturduklarını görüyoruz. O meclislerde, kongrelerde ayrıca yöreye dair kimi kararlar almaya başlıyorlar ki, burada dikkat çekmemiz gereken konu, işgale karşı eline silahı alıp direnmenin yanı sıra, az çok temsile dayalı demokratik bir refleksin varlığıdır. Daha sonraki Erzurum ve Sivas kongrelerini, ülkenin çeşitli yerlerindeki dağınık ve yerel kongreleri milli / ulusal bir amaç etrafındaki bir toparlanma süreci olarak düşünmemiz gerekiyor.

Erzurum Kongresi hatırası. Soldan sağa: İbrahim Süreyya, Erzurum valisi Münir, Dr.Refik Saydam, Mustafa Kemal Atatürk, Hüsrev Gerede, Rauf Orbay ve Albay Kâzım Dirik (üstte.) Halk Meclis'te Lozan oturumunun sonucunu bekliyor, 21 Şubat 1923 (altta.)

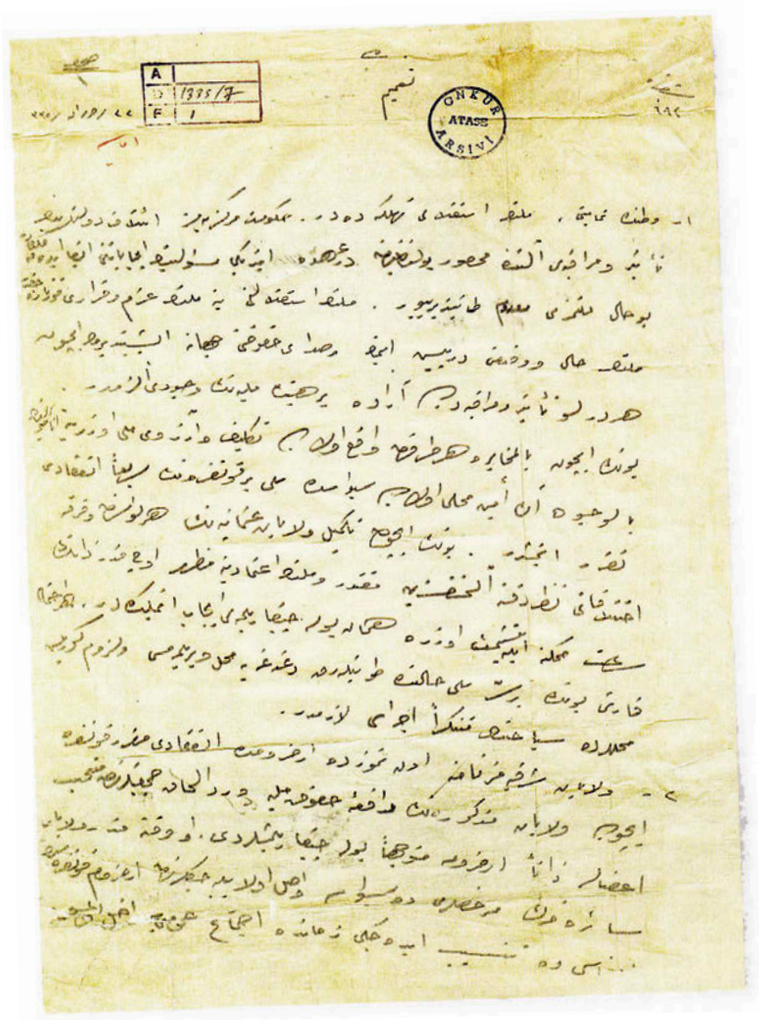
İZZEDDİN ÇALIŞLAR ARŞİVİ

Milli mücadeleyi yürüten kadronun İttihatçı olduğu, hatta bu mücadelenin altyapısını İttihatçıların oluşturduğu yolunda görüşler son dönemde ana akım haline geldi. Bu ne kadar doğru?

Bu konu aslında son dönemde gündeme gelmiş değil. Bu daha önce de zaman zaman gündeme getirilmişti. Fakat bu konuyu en →

AZ ÇOK TEMSİLE DAYALI DEMOKRATİK BİR REFLEKS ORTAYA ÇIKIYOR."

Amasya Tamimi, 22 Haziran 1919 (üstte.)

iyi ve akademik olarak işleyen kitap, tam anlamıyla gözlerimizin önüne seren kitap Erik Jan Zürcher'in "*Milli Mücadelede İttihatçılık*" adlı araştırması oldu. Zaten bu akademik çalışmayı okuduğumuzda, kitabın adı olan "*Milli Mücadele İttihatçılık*" bile milli mücadelenin İttihatçı niteliğine atıf yapıyor. Dolayısıyla bunu son zamanlarda gündeme gelmiş bir akım olarak düşünmekten ziyade, aslında uzun süre görmemezliğe gelinmiş bir gerçek olarak dile getirmek gerekiyor. Çünkü milli mücadele, başından itibaren İttihatçı köklere sahip olmasına rağmen, bu özelliği o dönemde de dile getirilmek istenmedi. Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere özenle milli mücadele İttihatçı etkinin dışında gösterilmeye çalışıldı. Bu bir siyasal taktikti. Milli mücadelenin İttihatçılıkla ilgisi var mı sorusunun cevaplarından birisi de Trakya'da, Ege'de, Marmara'da, Doğu'da ve Güneydoğu Anadolu'da örgütlenen direniş hareketleri ve sonra kurulan Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin, ki bu milli mücadelenin adeta örgütsel tabanıdır, bu Müdafaa-i Milliye cemiyetlerinin eski İttihat Terakki Cemiyeti/Fırkası ve üyeleri tarafından örgütlendiğini veya taşradaki İttihat ve Terakki cemiyetleri tarafından Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin kurulduğunu, bunları kuran isimlerin daha önce İttihatçı olduklarını görüyoruz. O yörelerin ileri gelen tüccar gibi, toprak ağası gibi, avukat, doktor gibi serbest meslek sahipleri insanlar İttihatçılıkla, İttihat ve Terakki'yle milli mücadele arasındaki sürekliliği de sağlayan kişi ve kurumlar olmuşlardır.

"MİLLİ MÜCADELEYİ VAHDETTİN'İN BAŞLATTIĞI İDDİASININ HİÇBİR BELGE VE DAYANAĞI YOK."

Saray İstanbul'daki İttihatçı avına, idamlarına ve Malta sürgününe nasıl bakıyordu?

Saray ve Vahdettin'in elbetteki işgalden rahatsızlık duymadığını söylemek olanaksız. Bir padişah olarak, bu ülkenin padişahı olarak yaşanan yenilgiden ve başlayan işgalden büyük rahatsızlık duymuş olduğuna kuşku yok. Fakat öte yandan İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulduğu günden itibaren aynı zamanda monarşiye ve saltanata karşı savaşmış, yerine meşruti monarşiyi getirmiş bir partiydi. Hatta II. Abdülhamit'i tahttan indirdikten sonra 1909'da yapılan değişikliklerle bir yandan meclisi sistem içerisinde, Osmanlı siyasal sistemi içerisinde öne çıkartmışlar, öte yandan padişahı daha sembolik bir konuma getirmişlerdir. Dolayısıyla sarayın ve padişahın gücünü kıran, etkisiz hale getiren, ikinci plana iten İttihat ve Terakki'nin kendisiydi. 30 Ekim 1918'den sonra İttihat ve Terakki liderlerinin yurtdışına kaçmasından ve İttihatçı avından sarayın, saltanatın, Vahdettin'in açık veya gizli bir memnuniyet duyduğunu, memnun olduğunu söyleyebiliriz.

Sarayın Mustafa Kemal'in milli mücadeleyi başlatacağı yolunda bir öngörüsü var mıydı?

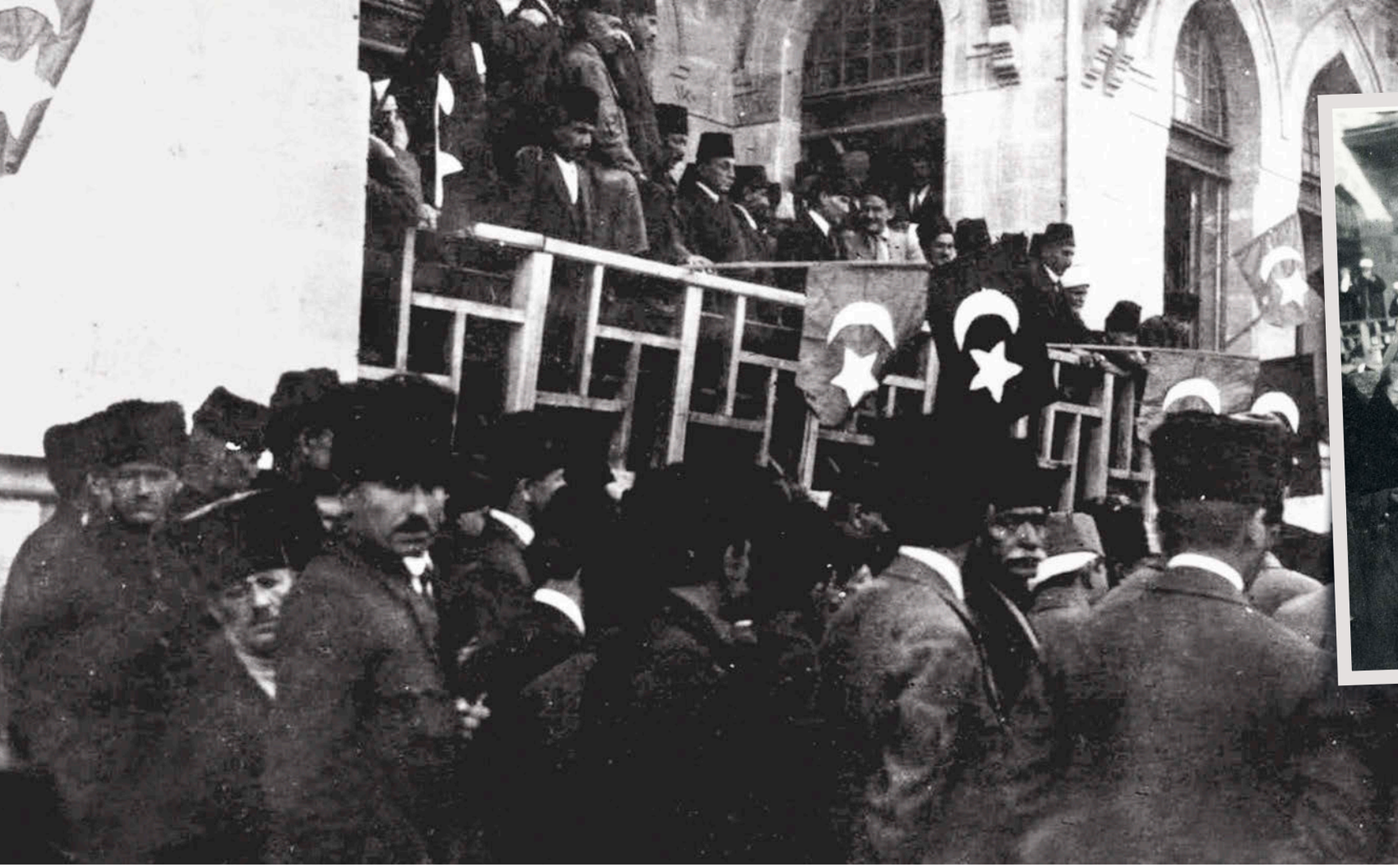
Şimdi bir defa genellikle şöyle bir algı ve yanılgı var; Mustafa Kemal Anadolu'nun işgalini görünce, buna üzülüp, tepki duyup kendi başına ve gizlice Anadolu'ya geçti ve Anadolu'daki milli mücadeleyi örgütledi, ulusal hareketi organize ettig şeklinde bir genel yaygın kanı var. Halbuki unutmamız lazım, Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya saray tarafından 9'uncu Ordu müfettişi olarak gönderiliyor, yani resmi olarak gönderiliyor. İşgalci devletlerin, İtilaf devletlerinin bilgisi dahilinde gönderiliyor. 9'uncu Ordu müfettişi (sonradan 3'üncü Ordu) olarak gönderilmesinin

sebebi, Samsun ve civarında ayaklanmalar olduğu, aynı şekilde buralarda işgalci kuvvetlere ve saltanat aleyhine asker toplandığı ve bu kişilerin ellerinde silahlar olduğu yolundaki haberlerdir. Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa, 9'uncu Ordu müfettişi olarak, oradaki ordu da kendisinin emrinde olacak şekilde, oradaki ayaklanmaları önleme ve asayişi sağlama ve silahları toplama, oralardaki insanların bir ayaklanma için bir takım örgütlere katılmalarının önüne geçmesi amacıyla resmi bir görevle gönderiliyor. Bandırma vapuruyla yola çıkıyor ve Samsun'a gittikten sonra belli bir müddet resmi görevine devam ediyor. Sonra askerlikten istifa ederek milli mücadelenin örgütlenmesi sürecini başlatacak. Bu süreçte örneğin Erzurum ve Sivas kongreleri toplanacak. Mesela Erzurum Kongresi yapılırken Mustafa Kemal Paşa artık askerlikten istifa etmiş sivil bir kişi olarak görev yapmaktadır. Askerlikten istifa ettiği anda ona etrafında itaat eden, hiyerarşik olarak itaat eden kişilerin de bir anda biraz kuşkuyla baktıklarından yakınır. Ama tam o sırada 9'uncu Kolordu kumandanı Kazım Karabekir Paşa Erzurum'a gelerek Mustafa Kemal Paşa'ya ki artık sivil kıyafetlidir, "emrinizdeyim paşam" deyip Erzurum Kongresi'nin yapılması için kendi kolordusuyla güvenlik önlemi alacak ve kongrenin yapılmasını sağlayacaktır. Bu da bize gösteriyor ki daha İstanbul'da bu liderler kadrosu ve mili mücadele arkadaşlarının yaptığı planın bir parçası olarak milli mücadele örgütleniyor. Dolayısıyla şunu söyleyebiliriz, yani bunu söylemekte bir sakınca yok, Vahdettin Mustafa Kemal Paşa'nın bir milli mücadele başlatacağını biliyor muydu, bilmiyor muydu? Bunu tam olarak bilmiyoruz, fakat şunu biliyoruz ki Vahdettin ölünceye kadar böyle bir açıklamada bulunmadı. Halbuki yurtdışına kaçtığında bile bunu açıklayacak fırsat ve imkânları olmuştu. Bu iddiayı yıllar yıllar sonra Necip Fazıl Kısakürek ortaya attı. Hiçbir dayanağı ve belgesi olmayan bir iddiaydı bu. Unutmamak gerekir ki milli mücadele başladıktan kısa süre sonra 1920'nin Mayıs ayına gelindiğinde başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere milli →

Sultan Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferit (üstte.) Fransız komutan Franchet d'Esperey işgal döneminde İstanbul'a ikinci gelişinde Beyoğlu'na kadar at üzerinde yürüyerek gövde gösterisi yapmıştı (altta.)

"MİLLİ MÜCADELEYİ ÖRGÜTLEYEN LİDER KADRO, MÜCADELENİN

mücadele liderlerinin, silah arkadaşlarının bir kısmının Vahdettin'in imzası ile idam cezasına çarptırıldığını görüyoruz, gıyaplarında idam cezası veriliyor ki, bu da Vahdettin'in milli mücadeleye nasıl baktığına dair bize bir ipucu veriyor.

Erzurum ve Sivas kongrelerinde delegeler arasında Anadolu'da direniş hareketinin nasıl örgütlenmesi gerektiği hakkında fikir ayrılıkları var mıydı?

Vardı, çünkü kimse önünü görmüyordu, son derece karmaşık, kaotik bir ortam vardı. Bu karmaşık ve kaotik ortamda herkes bir fikir öne sürüyordu bu fikirlerden bazıları güçlü devletlere yaslanmak, onların desteğini almak şeklindeydi. Mesela ABD desteğini almak; buna biz "Amerikan mandası" diyoruz, ABD'nin desteğini alarak bir mücadele yürütmek şeklinde. Dolayısıyla şöyle düşünebiliriz; gerek Erzurum, gerek Sivas Kongresi'nde ve sonraki milli mücadele sürecinde de aynı şeyi görüyoruz, kimi insanlar bir yabancı güce dayanmak istiyorlar, kimileri kendi aralarında bir dayanışmanın geliştirilmesi gerektiğini söylüyorlar, kimileri de tam bağımsızlığın esas olmasını, tamamen kendi kuvvetlerini, Türkiye'nin kendi kuvvetlerine yani Kuva-yi Milliye'ye dayanması gerektiğini söyleyerek bir hareket geliştirmek istiyorlar ki, o işte başarıya ulaşan milli mücadele kadrosunun fikri oldu. Bu arada şunu da söylemek lazım; şimdi bazıları, yani bu kaotik durumdan nasıl kurtarılırız diye düşünenlerin bazıları ki, onlar eski imparatorluk fikriyle düşünen insanlar, onlar hâlâ çok daha büyük bir imparatorluk ekseninde bir mücadele verilmesi gerektiğini düşünürlerken, milli mücadeleyi örgütleyen ve yürüten Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy, Fevzi Çakmak gibi isimler bu mücadelenin milli / ulusal sınırlar çerçevesinde ve temelinde yapılması ekseninde daha gerçekçi hani o tırnak içinde "misak-ı milli" sınırlarına bağlı kalan bir tarzda yapmak istiyorlar bunu. Aralarında böylesi farklar var. Mustafa Kemal ve arkadaşları, yani milli mücadele kadrosunun neredeyse tamamı yeni bir milli devlet fikriyle

23 Nisan 1920 tarihinde açılan Meclis'ten fotoğraflar: Büyük Zafer'in kutlama törenini (üstte solda.) Temmuz 1920 kurban bayramında Meclis önünde dua okunuyor (üstte.) Mecliste oylama, Adana mebusu Zamir, Konya mebusu Abdülhalim, Karesi mebusu Hacim Muhittin ve İstanbul mebusu Neşet (sağda.)

MİLLİ SINIRLAR İÇİNDE YÜRÜTÜLMESİNİ SAVUNUYORLARDI."

ve tamamen milli kuvvetlerle bu amaca ulaşabileceğini hem fikren, hem fiili olarak gösterdiler.

İstanbul'un işgal edilmesi ve özellikle meclisin lağvedilmesi İtilaf devletleri için aslında yanlış bir stratejidir denilebilir mi?

Bu sorunun yanıtı kendi içinde saklı. Osmanlı Devleti yenilmiş, İtilaf devletleri kendi aralarında Osmanlı Devleti'nin nasıl paylaşılacağı konusunda iyi kötü bir anlaşmaya varmışlar. Anlaşmaya varamadıkları iki yer var, biri İstanbul, diğeri boğazlar -İstanbul ve Çanakkale boğazları. Buraları nasıl paylaşacakları konusunda anlaşamadıkları için zaten İstanbul ve boğazların adeta bir ortak ve özerk yönetim şeklinde bir müddet böyle götürülmesi gerektiğini düşünecekler. Hatta hatırlayalım, mesela İstanbul ve Çanakkale boğazlarının bu özel statüsü Montreux'ye kadar 1936 yılına kadar da devam edecek. Yani bu ilginç bir durum. 18 yıl özel bir statüde kalacak boğazlar...Peki neden böyle oluyor? Çünkü İstanbul ve boğazlar o kadar kıymetli ve büyük bir lokma ki, bunu paylaşamıyorlar, paylaşamadıkları için de çatışmaya sebep olmaması için mümkün olduğunca kendi aralarında ortak yönetmek konusunda, bir müddet, tam anlaşıncaya kadar ortak yönetmek konusunda bir karar alıyorlar. Dolayısıyla Mondros Mütarekesi'nin hem 7'nci maddesine göre, hem de fiili olarak İstanbul'un, boğazların işgali veya parlamentonun kapatılması, son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının kapatılması, aslında İstanbul'un bir an önce denetim altına alınması gayretinden kaynaklanıyor. Yani İstanbul'daki parlamento gibi Osmanlı demokratik iktidar unsurları buradan gitsin, dolayısıyla buranın siyasi tek hâkimi işgal kuvvetleri olsun şeklinde bir anlayıştan kaynaklanıyor.

Ankara'da toplanacak Meclis'in hazırlığı nasıl yapıldı? Son Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinden beklenti neydi? Eski İttihatçı kadro ve devletin siyasi ve idari önemli isimlerinin Malta'ya sürülmesi BMM'nin açılış ve sonrasındaki siyasi yapısını nasıl etkiledi? →

"SON OSMANLI MECLİSİNE ERZURUM MİLLETVEKİLİ OLARAK SEÇİLEN MUSTAFA KEMAL MECLİS BAŞKANI OLMAK İSTEDİ."

1919 yılı Türkiye tarihin en zor yılıdır. Türkiye tarihini çok uzun asırlara yayılmış bir tarih olarak düşünürsek bu coğrafyanın, bu memleketin, bu toprakların yaşadığı en zor yıl, 1919 yılı. Çünkü bir anlamda tarihin bittiği bir yıl Türkiye için, bir anlamda her şeyin sonuna gelindiği bir yıl. İşgal edilmiş, devletin teslim alınmış orduları terhis edilmiş, cephanelerine el konulmuş, ekonomik bir kriz var, yaygın salgın hastalıklar var, toplumsal hastalıklar var, karmaşa var, çocuklar öksüz ve yetim kalmış, Ermeni soykırımı meselesi gündemde. Böyle kaotik bir ortamda, bu kritik yıllarda başta söylediğim gibi milli mücadelenin nasıl yapıldığına bakıldığında, bunun az çok temsile dayalı sivil ve demokratik bir girişim olduğunu görüyoruz. Bu az çok demokratik ve temsile dayalı girişimin ilginç örneklerinden biri kongreler dönemi dedik. Dağınık şekilde yerel kongreler yapılıyor, sonra bu dağınık kongreler bir ulusal amaç etrafında toparlanmaya başlıyor. Bir başka önemli adım işgale karşı, işgalcilere karşı verilecek mücadele için seçim yapılıp, parlamentonun toplanması isteniyor. Milli mücadele hareketi, bu çok ilginç, yıllardan beri toplanmayan parlamentonun tekrar toplanmasını, seçimler yapılıp yeni bir parlamento açılmasını ve işgale karşı mücadele için bu parlamentonun kullanılması gerektiğini düşünüyorlar. O yüzden tam bir seferberlik hali var ve bu şartlar altında, yani işgal şartları altında Osmanlı ülkesinde, Türkiye coğrafyasında seçimler yapılıyor ve son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı, yani parlamentosu açılıyor. Bu son Osmanlı parlamentosu için mücadele eden partilerin başında Müdafaa-i Hukukçular geliyor, yani henüz tam manasıyla partileşmemişler, fakat kurulan partileri etkileyerek parlamentoya giriyorlar. Parlamentoya seçimler arasında genellikle unutulan bir isim var: Mustafa Kemal Paşa. Mustafa Kemal Paşa, 1919 yılında seçimleri yapılan son Osmanlı parlamentosuna Erzurum mebusu, milletvekili olarak seçiliyor. Seçimlerden sonra Ankara'ya gidiyor, İstanbul'a gelmiyor, hatta onun Ankara'ya gidişi 27 Aralık'tır ve hâlâ bugün Atatürk'ün Ankara'ya gelişi kutlanır. Ankara'ya geliyor ve İstanbul parlamentosu için seçilmiş ve gidecek arkadaşlarına da haber salıyor, diyor ki imkânı olanlar Ankara'ya bana uğrasın, konuşacaklarım var. Bunu "*Nutuk*"ta uzun uzun anlatıyor. Arkadaşları Ankara'ya geldiğinde onlara şunu söylüyor, diyor ki, "Sizlerden iki ricam var. Birincisi, İstanbul'a gidince, meclis açıldığı zaman, beni meclis başkanı seçin. İkincisi mecliste Müdafaa-i Hukuk grubu diye bir grup kurun." Arkadaşları tamam gibi sözler verdikten sonra İstanbul'a geliyorlar ve şöyle ilginç bir şey oluyor. Arkadaşları (Ankara'da ziyaret edip İstanbul'a gelen arkadaşları) Mustafa Kemal Paşa'yı meclis başkanı seçmiyorlar. Mustafa Kemal Paşa buna bozuluyor. Hatta "sen İstanbul'a gelmiyorsun, parlamentoda olmayan bir kişinin meclis başkanı seçilmesi tuhaf olur" diyorlar. İkinci olarak Müdafaa-i Hukuk grubu da kurmuyorlar, son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Felah-ı Vatan adıyla başka bir grup kuruyorlar. Yani bugünkü Türkçesiyle vatanın kurtuluşu anlamına geliyor. Ama Mustafa Kemal Paşa *Nutuk*'ta onlarla dalga geçercesine "felah" sözcüğündeki "l" harfini Osmanlıca şeddeli yazarak bunu "Fellah-ı Vatan" olarak, yani bir gerici unsur gibi zikreder.

Tabii şunun cevabını vermek lazım Mustafa Kemal Paşa neden son Osmanlı parlamentosunun, Meclis-i Mebusan'ın başkanı olmak istiyordu. *Nutuk*'ta şöyle izah ediyor, diyor ki, "Ben İstanbul'a gitmek istemedim, çünkü eğer İstanbul'a gitsem, beni tutuklayacaklardı

Mustafa Kemal Atatürk ve Halide Edip Adıvar Büyük Taarruz'dan sonra Gebze'de (altta.)

17-19 Mart 1919 tarihinde gerçekleştirilen İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti Kongresi'ne katılanlar bir arada (üstte.)

ve ben meclisi kapatacaklarını da biliyordum. Ve ben eğer meclis başkanı seçilmiş olsaydım, meclis başkanı sıfatımla parlamentoyu İstanbul dışında toplama yetkim olacaktı. Bu amaçla bir bildiri yayınlayacaktım." Ama seçmedikleri için Heyet-i Temsiliye namına bunu yapıyor.

16 Mart'ta İstanbul'un işgalinden sonra Mustafa Kemal Paşa yayınladığı bildiri ile parlamentonun Anadolu'nun emin bir yerinde toplanacağını bildiriyor. Dolayısıyla Anadolu'da toplanan meclis, yepyeni bir meclis değil, İstanbul'da kapatılan meclisin yerine toplanan bir meclis. Bir yandan da aradaki sürekliliği ifade ediyor, bunun altını çizmek lazım. Mustafa Kemal Paşa diyor ki mümkün olan yerlerde seçim yapalım, ayrıca son Osmanlı parlamentosunun bütün milletvekilleri Ankara'ya doğal üye olarak gelsinler, yani meclisin üyesi olarak gelsinler. Bu da bize aradaki sürekliliği anlatıyor, yani İstanbul ve Ankara meclisi arasındaki sürekliliği anlatıyor.

Milli mücadele döneminde meclis içindeki siyasi fikir ayrılıkları ne kadar etkili oldu? İkinci Grup dışında Mustafa Kemal'in etrafındaki isimler arasında da ciddi ayrılıklar var mıydı?

Vardı. Şimdi ilk dönem meclis, Birinci Meclis dememiz lazım ona. 23 Nisan 1920'de toplanan ve erken seçime giderek Nisan 1923'te feshedilen Meclis. Bu Meclis'te iki temel grup vardı. Biri Birinci Grup, diğeri İkinci Grup. Birinci Grup Müdafaa-i Hukuk Grubu olarak da adlandırılan ve daha çok milli mücadeleyi, Mustafa Kemal Paşa'yı, Refet Bele'yi, Ali Fuat Cebesoy'u, Kâzım Karabekir'i destekleyen grubun üyeleriydi onlar. Daha homojen bir grup. İkinci Grup ise Birinci Grup'a ve Mustafa Kemal Paşa'ya, onun fikirlerine muhalif olan, fakat aralarında çok güçlü bir ortaklık olmayan, Mustafa Kemal Paşa'nın muhalifi olmak sebebiyle veya Mustafa Kemal Paşa'nın düşlediği rejimin muhalifi olmak sebebiyle bir araya gelmiş kişilerden oluşuyordu.

Bu kadar etkili bir çoğunluğa rağmen Mustafa Kemal'in başkumandanlık ve olağanüstü yetkileri TBMM'den alması neden bu kadar tartışmalı oldu?

Zaten İkinci Grup Mustafa Kemal Paşa'nın bir lider olarak kendisini çok fazla öne çıkardığını düşünüyor ve Mustafa Kemal Paşa'dan rahatsız oldukları için, ona başkumandanlık yetkisinin verilmesinden de rahatsızlar. Hatta Mustafa Kemal'e dair ilk diktatörlük tartışmaları da bu başkumandanlık unvanı ile gündeme geliyor. Çünkü şunu hatırlamamız lazım başkomutanlık meclisin yetkisinde, yani başkumandan bizzat Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kendisi, Mustafa Kemal Paşa zaruretler sebebiyle savaşın sıcaklığı →

ve çok ani kararlar vermek sebebiyle bunu üzerine almak istiyor. Fakat bunu üzerine alırken bir şeyi daha üzerine almak istiyor: Meclisin yasama yetkisini; mesela vergi koyacak, çünkü diyor ki işte bu olağanüstü dönemde askerin sevkıyatı için ihtiyacımız olan mali kaynaklar olacak, bunlar için ek vergiler koymak gerekecek, bu konuda da yetki istiyor. Unutmayalım Yunan ordusu Ankara’ya yaklaşmış durumda, artık yani çok kritik bir dönemden geçiyor Türkiye ve bu kritik dönemde bu yetkileri istiyor. İlk defa diktatörlük tartışmaları da bu sırada gündeme gelmeye başlıyor. Dolayısıyla bu çok tartışmalı bir yetki oluyor. Ama unutmayalım birkaç defa uzatıldı başkomutanlık yetkisi ve Mustafa Kemal Paşa üzerine aldığı bu başkomutanlık yetkisinin hakkını veriyor ve 30 Ağustos 1922’deki Başkomutanlık Meydan Savaşı’yla beraber milli mücadelenin kesin askeri zaferini de ilan ediyor.

Büyük Taarruz ve takip harekâtında elde edilen başarı sonrasında artık meclis karşısında kuvvetli bir Mustafa Kemal görüyoruz değil mi? Bu liderlik daha sonra mecliste bir muhalefetin ortaya çıkmasına yol açacak.

Mustafa Kemal Paşa, kısa sürede eşitler arası birinci durumundan biraz daha öne geçiyor. O noktada önce, İkinci Grup’u rahatsız eden bir başkomutanlık yetkisinin alınması var, ama anlaşılıyor ki kendi silah arkadaşları da bu durumdan rahatsız. Zaferden sonra saltanat kaldırılıyor. 1 Kasım 1922’de neden kaldırılıyor, çünkü artık şunu hatırlayalım 30 Ağustos zaferi kazanılmış 9 Eylül’de Yunanistan ordusu İzmir’den denize dökülmüş, 11 Ekim’de Mudanya Ateşkesi imzalanmış. Artık Sevr Antlaşması yerine, Osmanlı imparatorluğu veya Türkiye için Birinci Dünya Savaşı’nı bitirecek yeni bir antlaşma yapılması gündeme geliyor. Bu amaçla İtilaf devletleri hem İstanbul hükümetini, hem Ankara hükümetini Lozan’a davet ediyorlar. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, arkadaşları ve Ankara’daki meclis tepki duyuyor ve o noktada saltanatı kaldırıyor. Saltanatı kaldırınca onun hükümeti de ortadan kalkıyor, dolayısıyla tek temsilci olarak Ankara hükümeti Lozan’a gidecek. Fakat orada bir problem yaşanıyor. O da şu, kendi arkadaşlarıyla arasının açılmasına sebep olan

9 Eylül 1922 TBMM ordusu İzmir’e giriyor (altta.)

bir olay bu. Lozan görüşmeleri için İsmet Paşa görevlendiriliyor. Görüşmeler hem o dönemdeki Heyet-i Vekile reisinden, hem de meclisten biraz bağımsız şekilde, yalnızca İsmet Paşa ile Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa arasındaki muhabere ile yürütülüyor. Bu hem Meclis’te, hem kendi arkadaşları arasında yani Müdafaa-i Hukuk Grubu arasında, yani mili mücadeleye birlikte başladıkları arkadaşları arasında rahatsızlık uyandırmaya başlıyor. Sonuçta Lozan Antlaşması imza aşamasına geliyor, imzalanıyor. Artık mecliste onaylanması lazım, Mustafa Kemal Paşa bakıyor ki meclisin Lozan Antlaşması’nı onaylamama ihtimali var, bunun üzerine erken seçime gidiyor. Bütün muhalifleri temizliyor ve neredeyse tamamı Müdafaa-i Hukukçulardan oluşan bir meclis seçiliyor. Meclis açılıyor ve açıldıktan sonra da zaten Lozan Antlaşması’nı onaylıyor. İşte bu tarihten itibaren de İsmet Paşa’nın Lozan Antlaşması’nı imzalamasından sonra, büyük törenlerle Türkiye’de karşılanması kararlaştırılıyor. Önce İstanbul’a, oradan Ankara’ya geliyor, büyük törenlerle karşılanıyor.

Fakat milli mücadeleye beraber başladıkları arkadaşları bu durumdan rahatsız ve ilk ayrılık, ilk ciddi ayrılık İsmet Paşa’nın Lozan kahramanı olarak Türkiye’ye gelmesiyle başlıyor. Bu tarihten sonra adeta 1918’den itibaren neredeyse birlikte hareket eden bu arkadaşlar arasında ayrılık başlıyor ve Mustafa Kemal Paşa kendi liderliğini pekiştirmeye başlıyor. İşte bu noktada aralarındaki ayrılık da su yüzüne çıkıyor.

Mustafa Kemal Paşa’nın muhalif arkadaşları, Mustafa Kemal Paşa’nın tek adam olma hevesinde olduğunu düşünüyorlar. Mustafa Kemal Paşa da silah arkadaşlarının, bu milli mücadele arkadaşlarının kendisini etkisizleştirmeye çalıştığını düşünüyor ve aralarında bir mücadele başlıyor. Yaşanan mücadele sonucunda cumhuriyetin ilanı söz konusu oluyor. Cumhuriyet ilan edilince Mustafa Kemal Paşa hem cumhurbaşkanı hem devlet başkanı oluyor ve rejim içinde, sistem içerisinde gerçekten en güçlü siyasal kişilik haline geliyor ve o tarihten itibaren yolları tamamıyla ayrılacak arkadaşlarıyla. Hatta öyle bir ayrılacak ki onlar Terakki-perver Cıumhuriyet Fırkası’nı Cumhuriyetin ilk muhalif siyasal partisini kuracaklar .

İsmet İnönü Lozan Antlaşması’nın imzalanmasından sonra yurda dönüşünde (üstte.) Cumhuriyetin ilanından hemen sonra hazırlanmış bir tak. Üzerinde “Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti” yazıyor (altta.)

Gazi meclis böyle açıldı

Evlerinin kiremitleriyle çatısını örttüler

İLK MECLİS'İN ONARIMINA ÇATIDAN BAŞLANIR. BİR İLKOKUL BİNASI İÇİN GETİRİLMİŞ OLAN MARSİLYA KİREMİTLERİ İLE ÇATININ YARISI KAPATILIR. DİĞER YARISI İSE ANKARALILARIN KENDİ DAMLARINDAN TAŞIDIKLARI KİREMİTLERLE ÖRTÜLÜR.

Feza KÜRKÇÜOĞLU
fkurkcuoglu@gmail.com

Ankara'da 1915 yılında İttihat ve Terakki Kulübü için inşa edilmeye başlanan bina onarılıp tamamlandıktan sonra 15 Ekim 1924'e kadar Meclis'e ev sahipliği yaptı (üstte.)

Kurtuluş Savaşı yıllarında açılan, ülkeyi işgalden bağımsızlığa ve cumhuriyete taşıyan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tarihte özel bir yeri bulunmaktadır. Milli mücadele döneminde Fransız Devrimi'ndeki Konvansiyon Meclisi gibi yasama, yürütme ve yargı gücünü elinde bulundurarak çalışan meclis, açılışından Lozan Antlaşması'na kadarki süreçte belirleyici bir rol oynar. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin "tam bağımsızlık" ve "kayıtsız ve şartsız millet egemenliği" ilkeleri ışığında sürdürdüğü milli mücadele başarıyla sonuçlanır... Meclisin kuruluş serüveni, 19 Mart 1920'de Heyet-i Temsiliye adına Ankara'dan valilik ve kolordu komutanlarına Mustafa Kemal tarafından yollanan genelgeyle başlar. Bu genelgede en kısa sürede seçimlerin yapılması istenmektedir. Açılacak meclis için 400 kişinin toplanabileceği büyüklükte bir bina aranır. Sonunda bugünkü Ulus

Meydanı'nda bir binada karar kılınır. Bu bina, 1915'te Enver Paşa'nın emriyle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nce kulüp binası olarak kullanılmak üzere inşa edilen yapıdır. Binanın plan ve projesi Evkaf (Vakıflar İdaresi) mimarı Salim Bey tarafından çizilmiş, inşaatı için askeri mimar Hasip Bey görevlendirilmiştir. Birinci milli mimarlık döneminin ilk örneklerinden biri olan binanın kâgir kısmı bitirilmiş, ancak çatı ve iç bölümleri, savaş sırasında yaşanan malzeme sıkıntısı dolayısıyla yarım kalmıştır. Cihan Harbi'nin bitiminde Ankara'da Fransız temsilcisi olarak görev yapan Fransız yüzbaşı Boizeau komutasındaki küçük bir Fransız müfrezesi bir süreliğine bu binada kalmıştı.

Bina tamamlanıyor

İttihat ve Terakki Kulübü için yapımına başlanan binanın onarılıp tamamlanması için daha sonra Bursa milletvekili olacak Hasan Necati (Kurtuluş) görevlendirilir. Onarıma çatıdan başlanır. Savaş ve yoksunluk koşullarında zorluklarla boğuşan Ankara'ya bir ilkokul binası için getirilmiş olan Marsilya kiremitleri ile çatının ancak yarısı kapatılır. Diğer yarısı ise Ankaralıların kendi damlarından söküp, kucak kucak taşıdıkları kiremitlerle örtülür. Sıra binanın donanımına gelmiştir. O zaman Ankara'da elektrik olmadığından salondaki avizeli petrol lambası ile diğer lambalar çevredeki kahvehanelerden getirilir. Hattat Hulusi'nin yazdığı "Hâkimiyet Milletindir" yazısı salona asılır. Isıtma için sac sobalar tedarik edilir. Milletvekillerinin oturacağı sıralar ise Muallim Mektebi (Öğretmen Okulu) ile Mekteb-i Sultani'den (Ankara Lisesi), sandalye ve masalar da vilayetten sağlanır. Genel kurul salonundaki kürsüyü Ankaralı bir marangoz yaparak hediye eder.

Meclis binası, 22'ye 43 metre ölçülerinde dikdörtgen bir plana sahiptir. Bodrum üzerine tek kat olarak inşa edilen binanın dış cephe duvarlarında Ankara taşı olarak bilinen pembe-mor renkli andezit taşı kullanılmıştır. Binanın ön cephesinde geniş saçaklarla desteklenen kemerler ve iki balkon binaya bir derinlik katar. Dış cephesine göre gayet sade bir üslup taşıyan iç mekânda reis odası, riyaset divanı, şeriye encümeni, kulis, encümen idare odası, genel kurul salonu, koridor, mescit ve bodrum kat bulunmaktadır. Bina meclisin açıldığı 23 Nisan 1920'den 15 Ekim 1924'e kadar meclise ev sahipliği yapar.

1925'te CHP merkezi olarak kullanılmaya başlanan bina, 1952'de Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilir. Bina 23 Nisan 1961'de "Büyük Millet Meclisi Müzesi" olarak hizmete açılır. Müze 23 Nisan 1981'den sonra da "Kurtuluş Savaşı Müzesi" adını alır...●

Anahtar kelime: "Müdafaa-i Hukuk"

İşgale karşı sivil direniş

Her ne kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) ile bağlarının olmadığını vurgulama mecburiyeti hissetseler de Mondros Mütarekesi sonrası kurulan örgütlerin yapılarında İttihatçıların siyasal uzantıları olduğunu görürüz. 2'nci Meşrutiyet ortamında kurulan, 2'nci Balkan Savaşı'ndan itibaren toplumu yönlendirmede, yani istediği tarzda kamuoyu oluşturmada başarılı görünen ve milli mücadele yıllarındaki sivil-milli direniş örgütlerinin temeli sayılabilecek Müdafaa-i Milliye Cemiyeti de bunlardan biridir. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti 1913 yılında, Balkan felaketi yıllarında kurulmuştu. Tüzüğünde her ne kadar günlük siyasetten uzak durulacağı vurgulanmış olsa bile, cemiyet halkı geri planda savaşa hazırlama görevini üstleniyordu. Kurulan gönüllü birlikler ile gençler bir nevi savaşa hazırlanıyordu. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Birinci Dünya Savaşı yıllarında daha geniş

Milli mücadele döneminde kurulan cemiyetlerin isimlerinde ağırlıklı olarak Müdafaa-i Hukuk ifadesi bulunuyordu. Bunu Mondros Mütarekesi sonrası yaşanan işgallere karşı bir itiraz olarak okumak gerekir.

Tolga GERGER
tolga.gerger@gmail.com

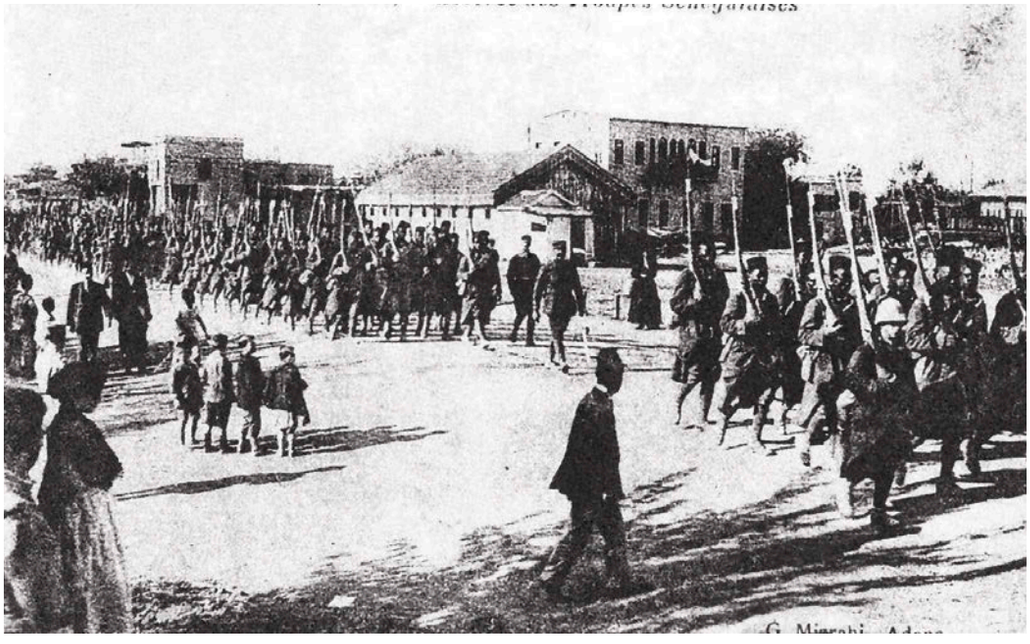
kapsamlı görevler üstlendi. Halk sadece silahla değil, bilinçle de hazırlanmak zorundaydı. Halkın moralini yüksek seviyede tutmak için İstanbul ve İzmir'de tiyatro ve sinema gösterimleri düzenleniyordu. Kurban derisi toplama faaliyetlerinin yanı sıra, maddi yardımlaşma, yani bağış kampanyaları organize ediliyordu. Heyet-i irşadiye dahilinde bulunan Yusuf Akçura, Mehmet Akif gibi dönemin tanınmış simaları cephe gerisinde halka çeşitli konferanslar ve vaazlar veriyordu. Cemiyetin faaliyetleri sonrasında kadınların da toplumsal hayata aktif şekilde katıldıklarını görüyoruz. 1917'de Ziya Gökalp, İbrahim Hakkı, Ahmet Şuayip gibi üniversite hocalarının katkılarıyla çıkarılan aile hukuku kararnamesi ile kadınlar yeni haklar kazanıyordu. Ayrıca savaşın getirdiği yıkım neticesinde kadınlar cemiyetin yardım faaliyetlerine katılıyor, Maliye Nazırlığı dahilinde ilk kadın memur Nimet Hanım (Günaydın) göreve →

İzmir'in işgalini protesto etmek amacıyla gerçekleştirilen Sultanahmet mitingi. Pankartta "Yaşamak istiyoruz. Müslümanlar ölmez, öldürülemez" ve "Hak İsteriz" yazıyor.

ATİLLA ORAL ARŞİVİ

4-11 Eylül 1919'da düzenlenen Sivas Kongresi sırasında çekilmiş toplu fotoğraf: Mustafa Kemal, Bekir Sami Kunduh, Ahmet Rüstem, Rauf Orbay, Şeyh Hacı Fevzi, Hüsrev Gerede, Ruşen Eşref Ünaydın'ın da aralarında bulunduğu grup (üstte.)

başlıyordu. 6 Nisan 1919 günü yayınlanan fesih kararnamesi ile faaliyetine son verilen cemiyetin yapısı milli mücadele yıllarında kurulacak sivil oluşumlar tarafından model alınacaktır. Milli mücadele döneminde kurulan cemiyetlerin isimlerine baktığımızda "Müdafaa-i Hukuk" ifadesiyle karşılaşırız. Aslında bu durum Mondros Mütarekesi sonrası yaşanan ve halkın temel haklarını ihlal eden girişimlere karşı yapılmış bir itirazdır. Cemiyetler programlarında yayın ve propaganda yöntemlerine ağırlıkla yer vereceklerdir. Antep, Urfa, Maraş gibi yerlerde ise sivil organizasyonlar kısa zaman içinde teşkilatlanarak silahlı mücadele yoluna gitmişlerdir. Kurulacak bu bölgesel cemiyetler ayrıca ABD Başkanı Wilson'un ilkeleri neticesinde yasal bir zemine oturtulmaya çalışılan işgalin hukuksuzluk boyutu ile de ilgiliydiler. Mütarekeden hemen sonra başlayan yerel kongre ve oluşumlar yöresel ve oradan da bölgesel ölçeğe yayılma eğilimi içindeydi. Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bu doğrultuda kurulmuştu. Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde Trakya'dan gelen bir heyet, Ahmet Rıza, Çürüksulu Mahmut Paşa ve Ahmet İzzet Paşa'yı ziyaret etmişti. Heyete Trakya bölgesinin olası işgali karşısında bağımsızlık ilan etmeleri tavsiye edilecekti. Bu düşüncenin arka planında ise

Adana'nın Fransız kuvvetleri tarafından işgali (altta.)

CEMİYETLER İLK OLARAK İŞGALE UĞRAMASI BEKLENEN BÖLGELERDE KURULDU.

Talat Paşa vardı. 2 Kasım 1918 günü, Edirne milletvekili Faik (Kaltakkıran), Edirne Belediye başkanı Şevket, Avukat Mehmet Şerif (Aykut) ve Tüccar Kasım gibi bölgenin ileri gelenleri toplandılar. 7 Kasım 1918'de kurulan cemiyet, parti fikrinin üzerinde bir heyet-i vahdet, yani birliktelik oluşturulması gerekliliğini savunuyordu. Bu olay yaşananlar karşısındaki arayışı göstermektedir. Partisiz temsil, ilerleyen zamanda yaşanacak kongrelerde etkili olacaktı.

Ege bölgesinde işgal karşısında ciddi bir endişe hâkimdi. Bölgede yaşayan Rumlar ve Müslümanlar arasındaki gerginlik İtilaf devletleri tarafından da bilinmekteydi. İtalyan gemilerinin İzmir açıklarına gelmesi ve bölgenin Yunanistan'a verileceğine dair söylentilerin arttığı bir zamanda, 23 Kasım 1918 günü, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti kuruldu. Moralıoğlu Halit ve Nuri kardeşler, Abdurrahman Sami, Cami Baykurt, Tokatlızade Şekip gibi şehrin ileri gelenleri tarafından kurulan cemiyet halkın bir oldu bitti karşısında örgütlenmesi görevini üstlendi. Bölgede yaşanan nüfus tartışmaları Wilson ilkeleri neticesinde şekilleniyordu. Yaşanan gerginlik neticesinde İzmir'de 23 Şubat 1919 günü Rumlar tarafından öldürülen polis memuru Hamza'nın cenaze törenine büyük kalabalıklar katılmıştı. Cemiyetin bölge illerden gelen katılımlarla 13 Mart ve 17-19 Mart 1919 tarihlerinde gerçekleştirdiği toplantılarda Aydın ve İzmir'deki Türk nüfusun altı çiziliyor ve Wilson ilkeleri reddediliyordu. Bu çalışmalara bölgede bulunan Nurettin Paşa'da destek veriyordu. İzmir valisi ve kolordu komutanı →

İzmit'e ilk giren öncü müfreze 28 Haziran 1921 sabahı Yeni Cami önünde hatıra fotoğrafı çektirmişti. ATİLLA ORAL ARŞİVİ

Yerel kongreler

Yerel kongre hareketlerinin öncüleri serbest meslek sahipleri, aydınlar, ulema, tüccar, esnaf gibi bölgenin ileri gelenlerinden oluşmaktadır. Bu etkiyi kongrelerin yapılarında da görürüz. 17-19 Mart 1919'da gerçekleştirilen İzmir Kongresi sonrasında İtilaf devletleri temsilciliklerine gönderilen manifestoda, "biz çeşitli halk sınıflarının delegeleri, Türk halkının milli iradesine uyarak kongre halinde toplandık" denmesi aslında bu birleştirici etkiyi bize göstermektedir. İşgalin henüz ilk günlerinde güçlü yerel kongrelerin kurulduğunu söylemek mümkün. Elviye-i Selase (Üç Sancak) olarak geçen Kars, Ardahan ve Batum'un olası işgaline karşı bölgede bulunan 9'uncu Ordu komutanı Yakup Şevki Paşa İngilizlerin isteklerine karşı davranışlar sergilemeye başladı. Bölgeden çekilmeyi geciktirerek bir bakıma yerel bir birliktelik oluşturmayı amaçlıyordu. 14 Kasım 1918'de toplanan Kars İslam Şurası sonrasında, Muvakkat Heyet, Fahrettin Bey ve Kepenkçi Emin Ağa başkanlığında bölgede Milli İslam Şurası Merkez-i Umumisi adıyla yerel bir hükümet kuruldu. Bunu 30 Kasım 1918'de Kars İslam Şurası Büyük Kongresi izledi. Geniş kapsamlı olan bu kongreye Batum'dan Nahcivan'a kadar bölgeden 70 temsilci katılmıştı. Kongrede merkezi Kars olmak üzere 12 kişiden oluşan bir hükümet ile ordu kurulması gibi kararlar alındı. Sivillerin kongreler sonrasında ordu kurma isteği, bölgeyi yerel olanaklarla savunma fikrine dayanıyordu. Bundan sonrasında kongreler, bu asker ihtiyacını karşılamak için ortaya çıkan sivil oluşumlara dönüşecektir. Yerelden daha çok ulusal bir nitelik kazanan kongreler temsil güçleri sayesinde etkili bir organizasyon haline dönüştüler. Her ne kadar yerel bir kurtuluş amaçlanıyor gibi görünse bile bu toplantıların ulusal örgütlenmeyi amaçladıkları söylenebilir. 3-5 Ocak 1919'da toplanan Birinci Ardahan Kongresi'nde "anavatanı kurtarmak" ilkesi sahipleniliyordu. Erzurum Kongresi'nden üç gün sonra Balıkesir'de toplanan kongrede Erzurum'da olduğu gibi bölgesel kurtuluştan daha çok ulusal kurtuluş ilkesi benimseniyordu. 6-8 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan Birinci Nazilli Kongresi'nde askere çağırma, ceza koyma, vergi alma gibi kural koyucu bir yapı olduklarını ilan ediyorlardı, bu özellikler diğer yerel kongrelerde de bulunmaktadır. Bu yönleriyle yerel bir hükümete dönüştükleri gibi karar almada daha aktif rol üstlenebiliyorlardı. 1918-20 arasında Anadolu ve Trakya'da yapılan 28'e yakın kongrede seçim ve temsil neticesinde ortaya çıkan bu oluşumlar karar almada ve bölgesel savunmada önemli roller üstlenecektiler.

Eskişehir'in Yunan ordusu tarafından işgali sırasında Seyitgazi'de Seyyit Battal Gazi Türbesi'nde Yunan subayları (solda.)

ATİLLA ORAL ARŞİVİ

olan Nurettin Paşa'nın bu desteği İtilaf devletlerinin gözünden kaçmadı ve hükümete yaptıkları baskı neticesinde görevinden alındı. 25 Mart 1919 günü göreve başlayan yeni Vali İzzet Bey cemiyetin bölgedeki faaliyetlerini engellemeye çalıştı. İzmir'in işgalinden bir gün önce hazırlanan ve halka dağıtılan Redd-i İlhak Beyannamesi yine bu cemiyete aittir. 4 Aralık 1918'de Mahmut Nedim Bey başkanlığında kurulan Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ise bölgenin Ermenilere verilmesi endişesiyle kurulmuştu. Aynı endişe o günlerde Adana ve çevresinde de mevcuttu. 21 Aralık 1918'de kurulan Kilikyalılar Cemiyeti bölgenin Müslüman ağırlığına dikkat çekiyordu. 28 Aralık 1918 tarihli *Yenigün* gazetesinde Klikya'da yaşayan bir milyon 118 bin 828 kişiden 966 bin 335'nin Müslüman olduğunun altı çiziliyor, *İstiklal* gazetesinin 19 Ocak 1919 tarihli bildirisinde ise cemiyetin esasları halka duyuruluyordu.

Mütareke sonrasında Karadeniz bölgesinde yeni bir devletin kurulabileceğine ilişkin sinyaller bölge halkını kısa sürede teşkilatlanmaya itmişti. 12 Şubat 1919'da kurulan Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bölgede kurulmak istenen Pontus devleti ve bu harekete karşı mücadele edecekti. Cemiyet; Barutçuzade Hacı Ahmet, Vali Necmi, Müftü İmadeddin gibi Trabzon'daki etkili insanları topladığı gibi 23 Şubat 1919'da yapılan kongreye bölgedeki diğer şehirlerden temsilciler de katılmıştı. Rize, Giresun, Gümüşhane ve Ordu'da şubeler açan cemiyet 28 Mayıs 1919'da yaptığı ikinci kongre ile etki alanını genişletti. Kongre sonrası alınan

Protesto mitingleri

15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgalinden sonra yaşanan gelişmeler ülke çapında bir infiale yol açtı. Mustafa Kemal Paşa Havza'da 28 Mayıs 1919 tarihinde, valilere ve müstakil mutasarrıflıklara, Erzurum'da 15'"inci Kolordu, Ankara'da 20'nci Kolordu ve Diyarbakır'daki 13'üncü Kolordu komutanlıklarına, ayrıca Konya'da ordu müfettişliğine gönderdiği genelge ile İzmir'in işgali sonrasında yaşanan gelişmeler karşısında mitingler yapılmasını tavsiye ediyordu. 18 Mayıs'tan itibaren İstanbul'da başlayan protestolar 23 Mayıs 1919 günü Sultanahmet Meydanı'nda büyük bir mitinge dönüştü. Mitinge katılanlar "İzmir Türk Kalacaktır" rozeti taşıyorlardı. Mitingde dikkat çeken bir diğer unsur ise kürsünün yakınında Wilson ilkelerinin 12'nci maddesinin yazılmasıydı. Konuşmacılar arasında Şair Mehmet Emin ve Halide Edip gibi tanınmış simalar da vardı. 23 Mayıs günü yapılan Sultanahmet Mitingi sonrasında izin verilmemesine rağmen yine aynı yerde 30 Mayıs 1919 günü ikinci bir miting daha yapılacaktı. Bu mitingler işgalcilerde büyük rahatsızlık yarattı. İstanbul'daki İngiliz temsilcisi Webb ve Amiral Calthorpe İzmir'in işgalinden bir gün sonra ülkenin çeşitli yerlerinden protesto telgrafları almışlardı. Bu tepkiler neticesinde İngilizler hükümete baskı yaparak protesto mitinglerini yasaklama yoluna gittiler, fakat bu etkili olmadı. Ülkenin çeşitli yerlerinde sık sık yapılan mitingleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri organize ediyordu. İstanbul'da yapılan mitinglerde ise Türk Ocakları ve Darülfünun öğrencileri aktiftiler.

ATATÜRK VE KURTULUŞ SAVAŞI 1919-1922, TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 1965

kararlarda bölgedeki Rum ve Ermeni unsurlara karşı silahlı bir mücadelenin kaçınılmaz olduğu belirtiliyordu. Diğer cemiyetlerde olduğu gibi Trabzon'da da basın etkili bir mücadele alanı olarak seçilmişti. Nitekim Faik Ahmet (Barutçuzade) tarafından 10 Aralık 1918'de basılmaya başlayan *İstikbal* gazetesi bölgede etkin bir yayın organı haline gelecekti. Erzurum, Van, Diyarbakır, Elazığ, Bitlis, Sivas gibi şehirlerde gerçekleşebilecek işgal tehdidi orada kurulan cemiyetlerle Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni ortak karar almaya sevk etti. 23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresi'ne cemiyeti temsilen Trabzon, Rize, Giresun, Gümüşhane ve Ordu'dan temsilciler katılacaktı. Trabzon ve çevre şehirlerde bu gelişmeler yaşanırken Kastamonu, Zonguldak gibi vilayetlerde de benzer çalışmalar yapılıyordu. 28 Aralık 1918 günü Kastamonu Valiliği'ne atanan İbrahim Bey özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkması sonrası yaşanan gelişmelerde aktif rol oynamaya çalışacaktı. Bu niyeti bilindiğinden dolayı Ağustos 1919'da İstanbul'a çağırılan İbrahim Bey hemen tutuklanmıştır. 15 Haziran 1919 günü Kastamonu'da yayınlanmaya başlayan *Açıksöz* gazetesi işgal karşıtı bir tavır sergiliyordu. Gazetenin yazarları arasında o sırada tarih öğretmenliği yapan İsmail Hakkı Bey de (Uzunçarşılı) vardı. Kastamonu, Zonguldak ve Sinop'ta kurulan cemiyetler 4-12 Eylül tarihleri arasında Sivas'ta yapılan kongreye temsilciler gönderdiler. 7 Eylül 1919 tarihinde alınan karar doğrultusunda Anadolu ve Rumeli'de olan cemiyetler tek bir çatı altında toplandı ●

Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde 4 Ağustos 1921'de Kayseri'deki mitingte konuşmalar yapılıyor (üstte.)

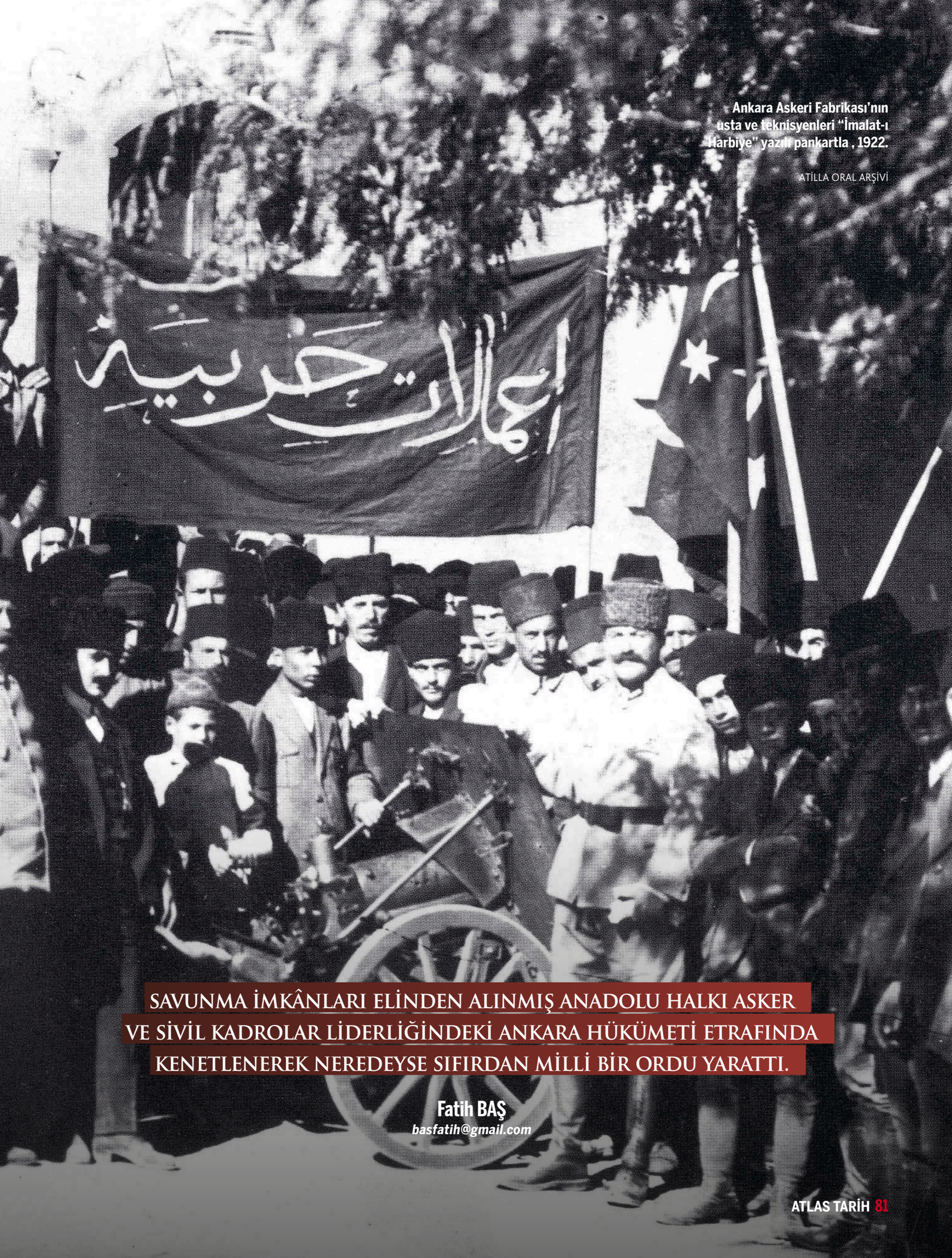
Bibliyografya

- Kurtuluş Savaşı Tarihi, Celal Erikan, Hazırlayan Rıdvan Akın, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları, Bülent Tanör Afa Yayınları, 1992.
- Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye, Tevfik Çavdar, Milliyet Yayınları, 1971.
- Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Alptekin Müderrisoğlu, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1990.
- Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri, Zekai Güner Atatürk Araştırma Merkezi, 1998.
- Milli Mücadele Döneminde Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Mesut Çapa Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1998.
- Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Bayram Sakallı İz Yayıncılık, 2005.
- Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Nazım H. Polat, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Milli Mücadele Başlarken I. Cilt Tayyib Gökbilgin Türkiye İş Bankası Yayınları, 1959.

Silah, mermi, erzak, para, hayvan ve insan gücü

Halk elinde ne varsa orduya verdi

Ankara Askeri Fabrikası'nın usta ve teknisyenleri "İmalat-ı Harbiye" yazılı pankartla , 1922.

ATİLLA ORAL ARŞİVİ

SAVUNMA İMKÂNLARI ELİNDEN ALINMIŞ ANADOLU HALKI ASKER VE SİVİL KADROLAR LİDERLİĞİNDEKİ ANKARA HÜKÜMETİ ETRAFINDA KENETLENEREK NEREDEYSE SIFIRDAN MİLLİ BİR ORDU YARATTI.

Fatih BAŞ
basfatih@gmail.com

İstiklal Harbi zor şartlarda yürütülerek, büyük fedakârlıklarla başarıya ulaşmış bir varoluş mücadelesiydi. Kendini savunma imkânları tamamıyla elinden alınmış Anadolu halkı, vatansever asker ve sivil kadrolar liderliğindeki Ankara hükümeti etrafında kenetlenerek adeta sıfırdan milli bir ordu ortaya çıkarmış, bu orduyu donatmış, beslemiş ve nihayet bu ordu eliyle işgal kuvvetlerini yurdundan kovmuştu. Bu "topyekûn harp" esnasında, orduyu donatmak ve beslemek ise ancak büyük çabayla yürütülen, geniş çaplı ikmal ve lojistik faaliyetleri ile mümkün olabilmişti.

Mütareke sonrası durum

Çok geniş bir coğrafyada, elindeki insani ve maddi kaynakları azami ölçüde kullanarak dört yıl boyunca savaşan Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak yenilgiyi kabul etmişti. Mütareke şartları doğrultusunda, İtilaf kuvvetleri tarafından Osmanlı ordusunun terhisi ve silahsızlandırılması için çalışmalar derhal başlatılmıştı. Mütareke imzalandığında Osmanlı ordusunun elinde mevcut silah ve mühimmat miktarı şu şekildeydi: 791 bin 174 adet piyade tüfeği, 4 bin 488 adet makineli tüfek, bin 180 adet ağır top (sahil ve kale topları), 806 adet sahra ve dağ topu, 1 milyon 519 bin 918 atım top cephanesi ve 98 milyon 887 bin 911 atım piyade cephanesi.

İtilaf devletleri, mütareke şartları arasında böyle bir hüküm yer almamasına rağmen, askeri birliklerin elindeki bütün silah, teçhizat ve mühimmatın kendilerine teslim edilmesini emretmişti. Halihazırda Osmanlı genelkurmayının emriyle depolara teslim edilmiş bulunan tüm teçhizat da peyderpey İstanbul'a sevk edilecekti. Bu durumun yaratacağı riskleri öngören bazı komutanlar ellerindeki silah sayısını ya az göstermiş, ya da silahlarını depolara teslim etmeyerek bu emre karşı koymuşlardı. Özellikle Konya'daki 12'nci, Trakya'daki 14'üncü ve Erzurum'daki 15'inci kolordular silahların teslimi konusunda isteksizlik göstermekte ve oyalayıcı taktiklere başvurmaktaydılar. 15'inci Kolordu komutanı Kâzım Karabekir, işi bir adım öteye götürerek, İngilizlerin gözetiminde trenlere yüklediği silahları yolda çete süsü verdiği kendi askerlerine yağmalatarak geri almıştı. İşgal kuvvetlerinin orduyu silahsızlandırma faaliyetleri sonucunda, İstiklal Harbi başladığında Anadolu ve Trakya'daki bir-

Haftalık *Dün ve Bugün* dergisinin 25 Kasım 1955 tarihli sayısının M. Gülergün tarafından çizilen kapağında Kurtuluş Savaşı'nda cepheye kağnılarla mermi taşıyan Anadolu halkı resmedilmişti (altta.)

liklerin elinde ve kendi depolarında kalan silah miktarı şöyleydi: 115 bin 914 adet piyade tüfeği, 290 adet makineli tüfek, 152 adet sahra ve dağ topu, 248 bin 958 atım top cephanesi, 12 milyon 317 bin 450 atım piyade cephanesi.

İşgal kuvvetleri tarafından teslim alınan teçhizat ve mühimmat imha ediliyordu. İmha edilemeyenler ise işgal altındaki yerlerde bulunan Osmanlı depolarına yığılıyordu. İstanbul'da faaliyet gösteren gizli vatansever gruplar, İstiklal Harbi devam ederken, bu depolardan sık sık silah ve mühimmat kaçırarak Anadolu'ya geçmesini sağlayacaklardı. Bu depolardan yapılan en meşhur silah kaçırma hadisesi, şüphesiz, 26/27 Ocak 1920 gecesi Edremit kaymakamı Köprülü Hamdi Bey ve emrindeki müfreze tarafından icra edilen Akbaş Cephaneliği baskını olmuştu. Baskının planlayıcılarından, İzmir Kuzey Cephesi komutanı Albay Kâzım Bey (Özalp) baskında 8 bin tüfek, 5 bin sandık cephane ve 300 makineli tüfeğin Anadolu'ya geçirildiğini belirtmiştir. İstiklal Harbi boyunca benzer faaliyetlerle İstanbul ve dolaylarından 82 bin 749 piyade tüfeği, 120 bin 901 tüfek mekanizması, 610 hafif ve 290 ağır makineli tüfek, çeşitli ebatlarda 111 top, 21 bin 301 sandık piyade cephanesi, 3 bin 963 sandık top cephanesi ve 176 sandık el bombası Anadolu'ya geçirilecekti.

"Yaşasın Türk ordusu" yazılı pankartın önünde poz veren askerler makineli tüfeklerle (üstte.)

ATİLLA ORAL ARŞİVİ

Sivil halkın desteği

İstiklal Harbi'nin, topyekûn harp olarak değerlendirilebilecek bir karaktere sahip olmasının temelinde, başından sonuna kadar halkın desteğiyle yürütülmüş olması yatar. Sivil halk, ikmal kollarında cephane taşıma ve amele taburlarında siper kazma görevlerinin yanında, elindeki varı yoğuyla da orduya destek çıkmıştı. Bu destek daha düzenli ordu kurulmadan önce verilen çete harbi esnasında başlamıştı. 1919'da Batı ve Gü- →

Giresun Müfrezesi gönüllüleri Karadeniz yerel kıyafeti ile (altta sağda.)

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA ORDULAR, 1919-1922, OSPREY SERİSİ, İŞ KÜLTÜR YAYINLARI

Savaşın son evresinde süvarilerin bir kısmı mızrakla teçhiz edildi. Önüne ay-yıldız takılı serpuşlar (Cemaliye) dışında süvarilerin başlıca serpuşu kalpaktı (üstte.)

TOP MERMİSİ ÇAPINI KÜÇÜLTME İŞİ, ZAMAN DARLIĞI YÜZÜNDEN MERMİ İÇİNDE BARUT VARKEN YAPILIYORDU.

ney Anadolu'daki ilk işgallere karşı örgütlenen Kuva-yi Milliye birliklerinin silah ve mühimmat ikmali çoğunlukla yerli halktan ve askeri depolardan karşılanmaya çalışılıyordu. Birliklerin giyim ve iaşe ihtiyaçları ise Redd-i İlhak cemiyetleri ve milli heyetler tarafından koordine edilerek, halktan temin edilmekteydi. 4 Eylül 1919'daki Sivas Kongresi'nin ardından Kuva-yi Milliye'nin lojistik desteğinin, Heyet-i Temsiliye yoluyla tek bir elden koordine edilmesi için çalışmalara başlanılmıştı. Bu dönemde, silah ve mühimmat tedariki o denli büyük bir sorundu ki Savunma Bakanlığı 1920'nin Haziran ayında bir emir yayınlayarak, halktan elinde muharebede kullanmaya uygun model tüfeği ve cephanesi olanların bulundukları yerin jandarma komutanlığına giderek silahını göstermesi ve kaydettirmesini talep etmişti. Ancak halktan alınan ve sonradan da dış yardımlarla ulaşan Alman, İngiliz, Rus, Japon, ABD yapımı çeşitli silahlara uygun farklı çap ve ebatta mühimmatının ikmali savaş boyunca büyük zorluk yaratacaktı.

Genelkurmay 5'inci Şube

23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra lojistik faaliyetler doğrudan yeni kurulan Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı Beşinci Şube (Menzil ve İkmal) eliyle yürütülmeye başlanmıştı. Batı ve Güney Anadolu'daki Kuva-yi Milliye birliklerinin ikmaline devam edildiği gibi, kısa süre sonra Ermenistan ordusuna karşı ileri harekâta başlayacak 15'inci Kolordu'nun ikmaline özellikle büyük önem verilmekteydi. 12 Ağustos 1920'de askeri birliklere yayınlanan bir emirle atılan mermi kovanlarının saklanması istenmişti. Bu emir düzenli orduya geçildikten sonra da birliklere tekrar tebliğ edilecekti. Boş kovanlarla atölyelerde cephane imalatına başlanacaktı. Söz konusu cephane imalatının daha etkin ve düzenli sürdürülmesi için 10 Ocak 1921 günü Savunma Bakanlığı'na bağlı İmalat-ı Harbiye Genel Müdürlüğü kuruldu. Savaş boyunca, Eskişehir Tamirhanesi (1921 yazında Eskişehir'in boşaltılmasından sonra tezgâhları Ankara'ya taşındı), Ankara Tamirhanesi, Keskin Fişek Atölyesi ve Erzurum Tamirhanesi'nde, başta silah bakım onarımı olmak üzere, top kaması imalatı ve büyük çaplı top mermilerinin küçük çaplı toplara uygun hale getirilmesi gibi önemli faaliyetler yürütüldü. Top mermisi çapını küçültme işi, zaman darlığı yüzünden, mermi içinde barut varken yapılmaktaydı. Atölyelerdeki ustalar canlarını tehlikeye atarak bu işlemi gerçekleştiriyorlardı. Bu faaliyetlerle meşgul olmuş subaylardan Binbaşı Osman Bey şöyle diyecekti: "Ne yapalım, zaruret. Burada torna başında hayatını tehlikeye koyan usta ile cephede düşman mermi-

sine göğüs geren asker arasında ne fark var?" Savaş boyunca İmalat-ı Harbiye atölyelerinde bu faaliyetler devam ederken, Ankara'daki Çıkrıkçılar Yokuşu'nda bulunan demirci atölyeleri de, yeterli çelik bulunamadığı için, hurda dekovil ve tren rayları ile bahçe parmaklıkları gibi malzemelerle süvari kılıcı, süngü ve kasatura yapmakla meşgul olmuşlardı.

1921 yılı başında, ikmal faaliyetlerini düzene sokmak için Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü kurulmuştu. Menzil bölge müfettişlikleri, menzil nokta komutanlıkları, hat komutanlıkları, nakliye kolları ve güzergâhlar düzene sokulmuştu. İnebolu-Ankara yolu, Doğu Cephesi ile irtibatı sağlayan Erzurum-Erzincan-Sivas-Kayseri-Ankara güzergâhı ve Güney Cephesi ile irtibatı sağlayan Adıyaman-Malatya-Sivas güzergâhı başlıca önemli ikmal hatları idiler. Bunlar arasında en baştan beri faal olan ve İnebolu'dan başlayıp Kastamonu ve Çankırı üzerinden Ankara'ya ulaşan "İstiklal Yolu" özellikle büyük öneme sahipti. İstanbul ve Trabzon'dan deniz yoluyla gelen malzemeler, büyük bir limanı olmayan İnebolu'ya kayıkçılar vasıtasıyla çıkarılıyor ve bu yol üzerinden Ankara'ya sevk ediliyordu. Başlarda İnebolu Askerlik Şubesi tarafından yürütülen bu işler için 1920 yazında bir yükleme ve boşaltma komutanlığı teşkil edilmişti. Gelen silah ve cephanenin tasnifi ve depolanması için de bir komisyon oluşturulmuştu. 19 Aralık 1920'de ise İnebolu'daki tüm ikmal faaliyetlerinden sorumlu bir menzil nokta komutanlığı kurulmuştu. 340 kilometrelik İnebolu-Ankara yolu, Küre ve Ilgaz dağlarını aşan, oldukça zorlu bir güzergâhtı. Bu yol üzerindeki ikmal faaliyetlerine tanıklık eden Erzurum mebusu Durak Bey şöyle yazacaktı: "…

Kucaklarında çocuğu olanlar da vardı. Kışın soğuk bir gününde 45 kilo mermi sandığını sırtında bir günlük mesafeye götürmek, hiçbir sıkıntısını göstermemek! ...Kafileler uzayıp gidiyordu, içlerinde erkek yok gibi idi. Çünkü erkekler harp devam ederken cephede idiler. Türk eri ile kadını arasında mertlik davasında ne fark olabilirdi?"

Halkın fedakârlıkları bununla sınırlı değildi. 1921 yılı Temmuz ayında, Kütahya ve Eskişehir'in kaybının ardından, ordunun Sakarya Nehri doğusuna çekildiği ve Yunan ordusunun Ankara üzerine yürüdüğü buhranlı günlerde Mustafa Kemal Paşa yeniden halkın yardımında başvurmuştu. Başkomutanlık görevini 5 Ağustos 1921'de üzerine alır almaz, 7-8 Ağustos günleri Tekâlif-i Milliye (Milli Yükümlülük) Emirleri adı altında 10 emir yayınlamıştı. Bu emirlerle halktan ordu için giyim, kuşam ve gıda malzemesi; silah ve cephane; ulaşım vasıtaları, yük ve →

Savaş sırasında TBMM ordusu askerlerinin üniforması haki renginin değişik tonlarındaydı. Başlık olarak milli orduya has kumaş serpuş takıyorlardı. Savaşın ilk yıllarında subayların başında kalpak vardı (üstte.) Ankara'da kurulan top fabrikasının önünde cephelere gönderilmek üzere hazır bekleyen toplar. Bu fabrika 1921'de büyük bir yangın geçirdi (altta.)

SAKARYA MEYDAN SAVAŞI, BAŞTA SİLAH OLMAK ÜZERE HALKIN VERDİĞİ

koşum hayvanları talep edilmişti. Halk bu çağrıyı cevapsız bırakmamış ve kurulan Tekâlif-i Milliye komisyonlarına binlerce silah, küçükbaş ve büyükbaş hayvanlar, yük ve koşum hayvanları, kağnılar ve tonlarca gıda malzemesi teslim etmişti. Bu destek sayesinde, kısa süre önce ağır bir yenilgiye uğrayan ordunun Sakarya Meydan Muharebesi'nde 22 gün boyunca direnmesi mümkün olabilmişti. Mustafa Kemal Paşa, Sakarya zaferi sonrası, 14 Eylül 1921 tarihli millete beyannamesinde bunu şu sözlerle vurgulayacaktı: "Gerçekten, milletimiz düşmanın hazırlıklarına mukabele için hiçbir fedakârlıktan çekinmedi. Ordumuzu takviye için para, insan, silah, hayvan araba velhasıl her ne lazımsa büyük bir hevesle bol bol verdi. Avrupa'nın en mükemmel araç ve silahları ile donanmış olan Konstantin ordusundan, ordumuzun teçhizat itibariyle de geri kalmamasını ve hatta ona üstün olabilmesi gibi inanılmaz mucizeyi Anadolu halkının fedakârlığına borçluyuz."

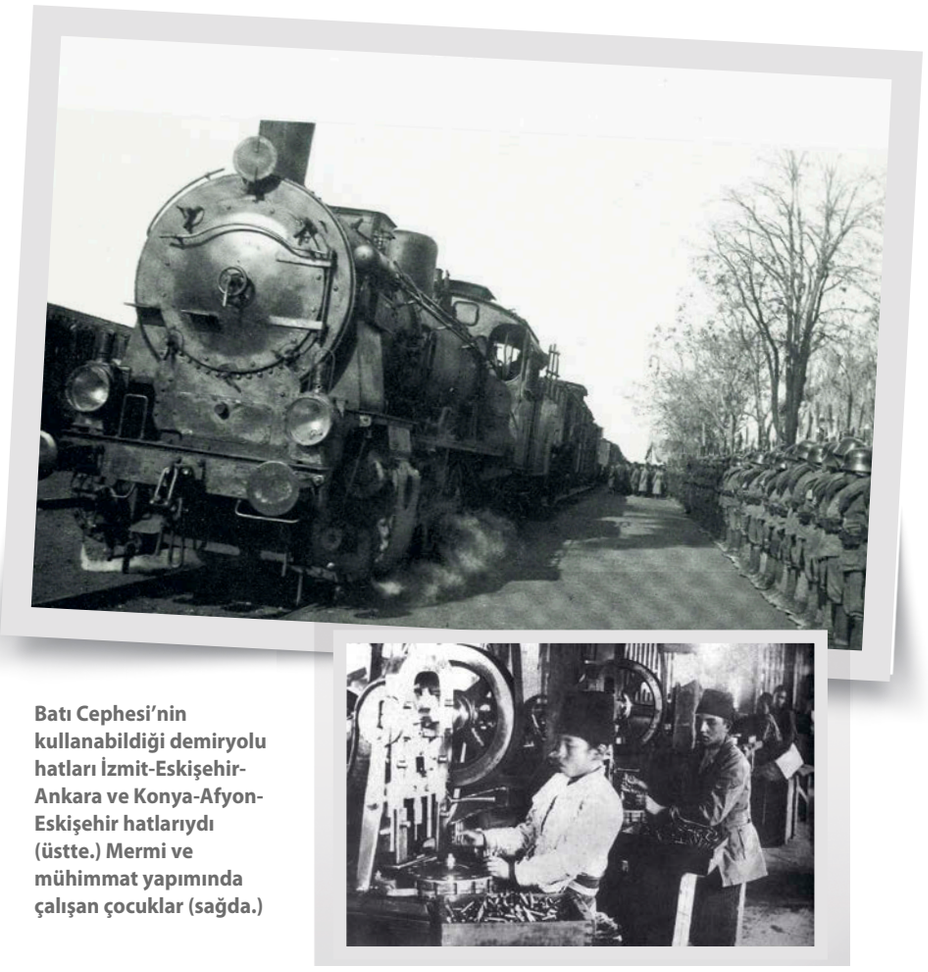
Ankara'ya gelen ikmal maddeleri ve askeri birliklerin cepheye ulaştırılması demiryoluyla sağlanıyordu. Batı Cephesi'nin kullanabildiği demiryolu hatları İzmit-Eskişehir-Ankara ve Konya-Afyon-Eskişehir hatlarıydı. Eldeki sınırlı lokomotif, vagon ve demiryolcu personel sayısına rağmen bu hatlar, Albay Behiç Bey'in (Erkin) idaresindeki Anadolu - Bağdat Demiryolları Müdüriyet-i Umumiyesi'nin gayretleriyle Anadolu savunmasının can damarı olmuştu. Birinci ve İkinci İnönü muharebeleri sırasında, sayıca üstün Yunan ordusu karşısında, iç hatlarda muharebe eden TBMM ordusunun sıklet merkezini hızla kaydırabilmesi ve birlikleri kolaylıkla ikmal edebilmesinde demiryolları büyük rol oynamıştı. Ancak 10 Temmuz 1921'de başlayan Yunan taarruzunda Afyon ve Eskişehir'in düşmesiyle, hattın Polatlı'ya kadar olan kısmı elden çıkmıştı. Sakarya Muharebesi sonrası Yunan ordusu buradan çekilmeye mecbur edilse de, demiryollarını tahrip etmişti. Bunların tamiri, yeniden faal hale getirilmesi ve işgal altında olmayan bölgelere yeni hatların inşası Ankara hükümetinin Büyük Taarruz öncesi hazırlıklarının en önemli kısımlarından birini oluşturmuştu.

Sakarya zaferinden Büyük Taarruz'a kadar bir yıla yakın süren hazırlık döneminde ordunun ikmal ve lojistiği iç ve dış kaynaklar yoluyla hız kesmeden devam etmişti. Taarruz için Batı Cephesi'nde yapılan askeri yığınak, artık ikisi de sükûnete kavuşmuş Doğu ve Güney Cephesi'nden getirilen malzeme ve birliklerle takviye edilmişti. Sakarya'da 47 bin tüfek, 379 hafif, 450 ağır makineli tüfek ve 166 topu olan TBMM ordusu, Büyük

Rusya'nın Novorossisk limanından Şahin vapuruyla getirilen deniz uçağı parçaları ve diğer askeri malzemeleri Trabzon'da (altta.)

Taarruz'a başlarken 98 bin 956 tüfek, 939 ağır, 2 bin 25 hafif makineli tüfek ve 323 topa sahipti. Eldeki imkânlar son haddine kadar zorlanmış ve tüfek başına 200, makineli tüfek başına 2 bin ve top başına 200 atım mermi düşmesi sağlanmıştı. Bu miktarın uzun süreli bir muharebede yetmeyeceğini bilen komuta kademesi, planlarını Yunan ordusunu kesin sonuçlu bir imha muharebesine mecbur etmek üzerine kurmuştu. 1919'da direniş görmeden İzmir'e çıkan ve 1921 yazında Ankara kapılarına dayanan Yunan ordusu, 26 Ağustos 1922 sabahı, karşısında bir yıl öncesine kıyasla sayıca ve teçhizat itibarıyla iki misline yükselmiş bir ordu bulmuştu. Sadece dört gün sonra aynı ordu tarafından büyük ölçüde imha edilecekti.

Batı Cephesi'nin kullanabildiği demiryolu hatları İzmit-Eskişehir-Ankara ve Konya-Afyon-Eskişehir hatlarıydı (üstte.) Mermi ve mühimmat yapımında çalışan çocuklar (sağda.)

Dışarıdan alınan silah ve mühimmat

İstiklal Harbi sırasında en büyük dış yardım Sovyetler'den gelmişti. Anadolu hareketi ve Moskova arasındaki yakınlaşma 1919 yılı sonları ila 1920 yılı başlarına tarihlenir. Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından üç gün sonra Mustafa Kemal Paşa'nın, Lenin'e yazdığı mektupla hükümetler arasında resmi ilişkiler başlamış oldu. 1920 yılı Eylül ayı sonlarında da ilk malzeme yardımı Tuapse limanından yüklenerek Trabzon limanına varmıştı. 16 Mart 1921'deki Moskova Anlaşması ile iki ülke arasındaki dostane ilişkiler tescillenmiş oldu. 1921 Nisan ayına kadar Tuapse ve Batum limanlarından yüklenen silah, cephane ve malzeme yardımları partiler halinde Trabzon, Sinop ve İnebolu limanlarına indirilmişti. Ancak bu dönemde Yunan taarruzlarının başlaması ve Batı Cephesi'nin acil cephaneye ihtiyaç duyması yüzünden yardımların deniz yolunun yanı sıra, demiryolu ile de Kars'a gönderilmesi rica edilmişti. 1921 Temmuz ayından itibaren yardımlar bu şekilde yollanmaya başlandı. İstiklal Harbi boyunca Sovyet ler'den alınan malzeme miktarı şu şekildeydi: 43 bin 374 adet çeşitli piyade tüfeği, 120 bin 901 adet sürgü kolu, 318 adet hafif makineli tüfek, 81 adet farklı çaplarda top, 56 bin 42 sandık piyade cephanesi, 159 bin 43 atım topçu cephanesi ve 123 sandık el bombası.

Bunlar dışında Ankara hükümeti, Avrupa'ya yolladığı komisyonlar aracılığıyla da silah ve cephane satın aldı. Bu komisyonlar aracılığıyla Almanya'dan 29 uçak, 3 bin adet piyade tüfeği, bin 500 adet hafif makineli tüfek ve 1 milyon 335 bin atım piyade cephanesi satın alınmıştı. Ankara Anlaşması sonrası Anadolu'dan çekilen Fransızlar ise bin adet tabanca, 10 bin 89 adet piyade tüfeği ve bin 505 sandık piyade cephanesini Anadolu hükümetine bırakmışlardı. Yine Fransa'dan sipariş edilen 140 kamyon ve bin 500 adet hafif makineli tüfek de Büyük Taarruz'dan hemen önce ordunun eline ulaşmıştı.

Bibliyografya

- Apak, Rahmi, İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990.
- Belen, Fahri, Türk Kurtuluş Savaşı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014
- Gürel, Ziya, Kurtuluş Savaşı'nda Demiryolculuk, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.
- Müderrisoğlu, Alptekin, Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990.
- Özalp, Kazım, Milli Mücadele 1919-1922, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998.
- Selek, Sabahattin, Anadolu İhtilali, Kastaş Yayınarı, İstanbul 2010
- Timur, Cevdet; Atakan, Rauf; Berktay, Alişan ve Ertekin, Veli, Türk İstiklal Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975.
- Türkmen, Zekeriya, Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920), Türk Tarih Kurumu, 2001.

Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa, 1922'de Ilgın manevralarında.

Birinci ve İkinci İnönü muharebeleri

MİLLETİN MAKÛS TALİHİNİN YENİLDİĞİ AN!

Batı Cephesi komutanı Albay İsmet Bey komutasındaki TBMM ordusunun İnönü'de iki kez Yunan taarruzlarını durdurması Ankara'ya diplomatik antlaşmalar imzalamak fırsatı verdi.

M. Tanju AKAD
metanad@yahoo.com

Kurtuluş Savaşı'nda nizami ordu birliklerinin bu ilk büyük muharebeleri, önemli siyasi ve askeri sonuçlar yaratmış, Ankara yönetiminin uluslararası planda itibar kazanarak hareket alanını genişletmesini sağlamıştır. Kurtuluş Savaşı 1919'da İzmir'in işgalini takiben yerel direnişlerle başlamış, Mustafa Kemal Samsun'dan sonra Havza ve Amasya'dan ülkeye seslenerek bu hareketleri bütünleştirmeye ve kongrelerle daha sistemli bir yapıya kavuşturmaya çalışmıştır. 1920 yılında Ankara'da Meclis'in açılmasıyla Anadolu hareketi meşru bir zemine oturmuştu, ancak bu çok bunalımlı bir yıl oldu. Güneyde Antep, Urfa, Maraş direnişlerine ve Doğu Cephesi'nde Ermenilere karşı başarılara karşın Yunan ordusu Doğu Trakya'yı işgal etmiş ve Ege'de ilerlemişti. Öte yandan İstanbul hükümeti ılımlı bir barış ümidi içinde milli direnişin sona erdirilmesi yönünde harekete geçmiş, bazı subaylar tereddüt içerisinde kalmış, bu arada Ankara karşıtı isyanlar yayılmıştır. İstanbul hükümeti, kamuoyundaki öfkeyi hafifletemediği Sevr (Sèvres) Antlaşması'nın hâlâ masada tutuyordu. Bu ortamda, milli kuvvetlerin işgal güçlerini durdurarak ordunun hazırlanması için vakit kazanması gerekiyordu. Anzavur, Düzce, Zile, Cemil Çeto, İnegöl, Yozgat, Zile, Konya, Demirci Mehmet Efe ve Çerkes Ethem isyanlarının yanı sıra Pontus ayaklanması da zayıf TBMM birliklerinin gücünü büsbütün dağıtmış, Yunan ordusuna ilerleme fırsatı yaratmıştı. İşte, İnönü muharebeleri, tam da Çerkes Ethem'in taraf değiştirmesinin ertesinde başlayan Yunan ileri hareketinin durdurulması için yapılmıştır. Bu muharebeler başarılı olmasaydı, Ankara Kurtuluş Savaşı'nı daha az kaynakla, daha az dış destekle ve çok daha zor koşullarda sürdürmek zorunda kalacaktı.

YUNAN İLERİ HAREKÂTININ DURDURULARAK ORDUYA VAKİT KAZANDIRILMASI GEREKİYORDU.

Birinci İnönü Muharebesi'nden önce, Batı Cephesi ikiye bölünmüş, Kasım 1920 başı itibariyle Kütahya'dan kuzeye uzanan bölge aynı zamanda Genelkurmay Başkanı olan Albay İsmet Bey'in, güneyindeki bölge de Albay Refet Bey'in emrine verilmişti. İsmet Bey'in emrinde 11, 24 ve 61'inci tümenler, süvari tugayı, Kocaeli Bölge Komutanlığı ve Çerkes Ethem'in seyyar kuvveti bulunuyordu. Bu, görünüşte etkileyici bir güçtü, ama gerçekte tümenler ancak birer alay kuvvetinde olup, ikmalleri bir alayı bile uzun süre muharebe alanında tutacak seviyede değildi. Yunan tümenlerinin ise asker ve silah mevcudu çok daha fazlaydı. Kütahya'da bulunan yaklaşık 5 bin kişilik Çerkes Ethem'e bağlı seyyar kuvveti ise 3 üçer bin mevcutlu iki piyade tümenine eşdeğer güçteydi. Güneyde Refet Bey'in emrindeki 8, 23, 41, 57'nci piyade tümenleri ve iki süvari grubu da zayıf bir- →

liklerden ibaret bir kuvvetti.

Yunanların Anadolu'da ilerlemek için ilk hedefleri Eskişehir idi. Çerkes Ethem'in isyanı onlara bu yönde taarruz fırsatı yarattı, çünkü İnönü mevzilerinde bulunan 11'inci ve 61'inci tümenlerin büyük kısmı Kütahya'ya gönderilmiş, Bursa'nın doğusunda sadece 24'üncü Tümen ile 11'inci Tümen'e bağlı 126'ncı Alay kalmıştı. Yunan 3'üncü Kolordusu 6 Ocak 1921 günü dört koldan Eskişehir'e doğru ilerlemeye başladı. 24'üncü Tümen 9 Ocak'a kadar oyalama muharebesi yaparak Gündüzbey, 126'ncı Alay da Akpınar kuzeyine çekildi. Çok acil takviye gelmesi gerekiyordu, çünkü Mezit-Karaağaç-Kovalca ve İnönü-Çukurhisar yolundan ilerleyen Yunan kollarını durduracak bir kuvvet yoktu. Ankara'dan koşturulan 58'inci Alay'ın bir taburu 9 Ocak akşamı Karaağaç'ta savunmaya geçti, ama ardından Kovalca'ya çekilmek zorunda kaldı. Kütahya'dan dönen 11'inci Tümen ile 4'üncü Tümen'den bazı unsurlar çekilen birliklerle birleşerek Kovalca'dan Akpınar'a kadar uzanan bir savunma hattı oluşturdular. Böylece TBMM birliklerinin kuşatılma tehlikesi azalmış oldu. Çerkes Ethem'in geri hatları tehdidi süvari birlikleri tarafından önlendi, ama esas kriz ertesi sabah yaşanacaktı. Ethem'e karşı yapılan harekâtı izlemek için Kütahya'ya gitmiş olan cephe komutanı İsmet Bey 10 Ocak sabahı 8 sularında İnönü demiryolu istasyonuna indiği zaman karargâhı ona tüm cephenin tutulduğu izlenimini veren bir rapor sundu. Ne var ki yoğun siste ilerleyen iki Yunan kolu 24'üncü Tümen'in yürüyüş halindeki iki alayını aniden ateş altına alınca dağınık bir çekilme başladı ve bu birlikler ancak Rızapaşa-Poyra hattında toparlanabildiler. Çekilme raporu İsmet Bey'e

ALBAY İSMET BEY, KISITLI OLANAKLARA VE ÇERKES ETHEM'İN İSYANINA RAĞMEN CEPHEYİ TUTMAYI BAŞARDI.

1921 başında Yunan kuvvetleri Eskişehir yönünde ileri harekâtları sırasında (karşı sayfada üstte.) Türk süvari alayı (karşı sayfada altta.) İkinci İnönü Muharebesi'nin kazanılmasından sonra 2 Nisan 1921'de Ankara'da Meclis önünde yapılan geçit töreni (üstte.)

ancak saat 12.40'da ulaştı. Sol kanattaki 4'üncü ve 11. tümenlerin Kütahya yönüne atılıp mevziden kopma tehlikesi oluştuğu görülünce bunların da daha doğuya çekilmesi emredildi. O günkü operasyonlarda yeterli keşif yapılmamış, ayrıca birlikler ve komutanlık arasında haberleşme eksikliği yaşanmış, bu nedenle de hem zaman, hem de toprak yitirilmişti. 24'üncü Tümen zaman kazanmak üzere ileri mevzileri tutmaya giderken siste baskına uğramış, 4'üncü ve 11'inci tümenlerin ancak bir kısmı muharebeye katılabilmişti. Bölgeye gelmiş olan 2'nci Süvari Tümeni'yle irtibat da ancak ertesi gün sağlanabilecekti. Durumun vahametini gören Genelkurmay bölgeye takviye göndermekteydi. Bununla birlikte Yunan komutanlığının taarruza devam azmi de 4'üncü ve 11'inci tümenlerin gösterdikleri direniş ve Nazifpaşa civarındaki örtme birliklerinin faaliyeti nedeniyle kırılmıştı. Yunan tarafı ayrıca 8'inci Piyade ve 3'üncü Süvari tümenlerinin yaklaştığını da öğrendiler. Kendilerinin kısa sürede takviye getirmesi olanaksız olduğu için 11 Ocak sabahı çekilmeye başladılar. Ancak bu çekilmenin çok farklı kaynaklardan gelen düzensiz raporlarla doğrulanması öğleden sonrasını buldu. 2'nci Süvari Tümeni ve değişik birliklerin süvari bölüklerinden aceleyle bir araya getirilen Mürettep Süvari Alayı arayı açmış olan Yunan 3'üncü Kolordusu'na zarar veremediler. Yunan birlikleri, Osmaneli'nden saldırıya geçen Gökbayrak taburuna rağmen 14 Ocak günü ilk hareket noktası olan Dimboz-Aksu hattına çekilip yerleşti.

Birinci. İnönü Muharebesi Yunan ordusunun başarısız olup geri çekilmesi nedeniyle bir Türk zaferi olarak dünyada yankılandı. Türk cephe karargâhının Yunan ordusunun izlenmesi, keşif ve birliklerle irtibat açısından komutana yardımcı olmadığı ve koordinasyon eksikliği elbette Ankara'dan yeterince izlendi, ama durum kurtarılmış, İsmet Bey kısıtlı olanaklara rağmen cepheyi tutmuştu. Bu nedenle Ankara savunmayı övgüyle duyurdu.

Çerkes Ethem cephesi

Keza, tam da aynı günlerde Kütahya bölgesinde Ethem'in güçlü birliği karşısındaki çetin muharebelerde büyük kuvvetler bağlanmış bulunuyordu. Ethem kuvveti dağıtıldı, subay ve eratının bir kısmı ile Halil Efe müfrezesi onun yanından kaçarak düzenli orduya katıldı, Parti Pehlivan ise Yunan hatlarının gerisinde onlara karşı gerilla harbine başladı. Bu sorunun da Ocak ayı içerisinde sona erdirilmesiyle, 1921 yılı olumlu gelişmelerle başlamış oldu. Birinci İnönü başarısının yakın sonucu olarak Ankara yöne- →

YUNANİSTAN'IN SEVR KARARLARINI KABUL ETTİRMEK İÇİN BAŞLATTIĞI İKİNCİ HAREKÂT DA ALBAY İSMET BEY TARAFINDAN DURDURULDU.

timinin Londra Konferansı'na çağrılması çok önemlidir. 23 Şubat günü yapılan toplantıda İstanbul temsilcisi Tevfik Paşa'nın "Türk ulusu hakkında konuşmak Ankara'nın hakkıdır" diyerek sözü TBMM temsilcisi Bekir Sami Bey'e bırakması artık her şeyin değiştiğini simgelemekteydi. Bu konferansın kararları TBMM tarafından kabul edilmeyecekti, ama gerçek muhatap artık Ankara'ydı. Şubat ayında İran ve Afganistan ile dostluk antlaşmaları imzalanırken Mart ayında Moskova görüşmeleri gerçekleşti. Hemen akabinde İkinci İnönü Muharebeleri başladı. Londra Konferansı kimseyi memnun etmeden dağılırken, Yunan ordusu yumuşatılmış Sevr kararlarını zorla kabul ettirmek üzere 23 Mart sabahı üç tümenle Bursa ve iki tümenle Uşak üzerinden taarruza geçti. Bu kez TBMM ordusu daha örgütlü olup Yunan birliklerini yakından izleyerek yerinde tedbirler alıyordu. Esas taarruzun kuzeyden yapılacağını doğru değerlendirildi ve güneydeki bazı kuvvetler İnönü mevzilerine kaydırıldı, güneyde bırakılan kuvvetler iki Yunan tümeninin ilerlemesini durduramadı, ama onların kuzeye yardım etmesini de engelledi. Bu arada 1'inci Piyade ve 3'üncü Süvari tümenlerinde oluşan kuzey örtme birlikleri Yunan güçlerini üç gün oyalayarak 26 Mart sabahı direnme mevzilerine çekildiler, burada 61, 24 ve 11'inci tümenlerle birlikte hat oluşturdular. Bunlara güneyden gelen 4'üncü Piyade ve 1'inci Süvari tümenleri katıldı. Kuzeyden de 7'nci Tümen bir alay eksiği ile bölgeye yanaştı. İlk büyük muharebeler 26 Mart günü asıl direniş hattının önünde ileri karakol olarak tutulan Gündüzbey Tepesi'nde gerçekleşti. Yunanlılar tepeyi ele geçirdilerse de, 61'inci Tümen karşı saldırı ile burasını geri aldı. 27 Mart günü Yunan hattında boşluk olduğu düşünülen bir bölgeden 11'inci ve 4'üncü Piyade ile 3'üncü Süvari tümenleriyle bir karşı saldırı başlatıldı, ama iki güçlü Yunan grubuyla karşılaşılınca bu birlikler geri alındı. Bu arada Yunanlılar sabahın 7'sinde kuzeyden saldırıya geçtiler, ama durduruldular. Bunun üzerine buradan bir karşı saldırı hazırlandı, ama koordinasyon eksikliği gene kendisini gösterince münferit ilerlemeler başarılı olamadı. İki taraf da yanlardan çevirme yapamamıştı. Bunun üzerine Yunanlılar cepheden ilerlemeye çalıştılar. Trikupis'in 3'üncü Tümeni bir miktar ilerleyerek krize yol açtıysa da 28 Mart sabahında yaptığı saldırı başarılı olamadı. Aynı gün Ankara, İsmet Bey'e durumu sordu. Amacı eldeki ihtiyatın güneye mi, yoksa kuzeye mi gönderileceğine karar vermekti. İsmet Bey'in durumu kritik görmesi üzerine ihtiyatlar onun emrine gönderildi. Yunanlılar 29 ve 30 Mart günlerinde iki kez daha hücuma geçtilerse de savunma hattını yarmayı başaramadılar. 31 Mart günü ise Ankara'dan gelen 5'inci Tümen'in 10'uncu Alay'ı ile Meclis Muhafız Taburu savunmaya katıldı. Yunanlıların yedi gün süren saldırıları bu kez küçük cephe düzeltmeleriyle önlenmişti. 1 Nisan günü Yunanlılar çekilmeye başlayınca gene takiple Yunan birliklerinin imhası için emirler verildi, ama Türk süvarilerinin ateş gücü bunu gerçekleştiremeyecek kadar zayıftı. Sadece Yunan birliklerine İnegöl'de bir miktar kayıp verdirebildiler. Piyadeler de çevik hareket yeteneğinden yoksundu. Esasen birçok birlik İnönü'ye intikal ederken uzun yürüyüşlerle yorulmuş ve ağır silahlardan yoksun olarak gelmişlerdi. Yunanlıların en büyük hatası ise, güneyden yaptıkları tespit taarruzlarında başarısız kalıp kuzeye birlik kaydırılmasına fırsat vermiş olmalarıydı. İkinci İnönü büyük bir psikolojik zafer oldu. Milli mücadeleye saygı arttı ve Fransızlar ile ilişkiler gelişti. Sırada Sakarya Meydan Muharebesi vardı ●

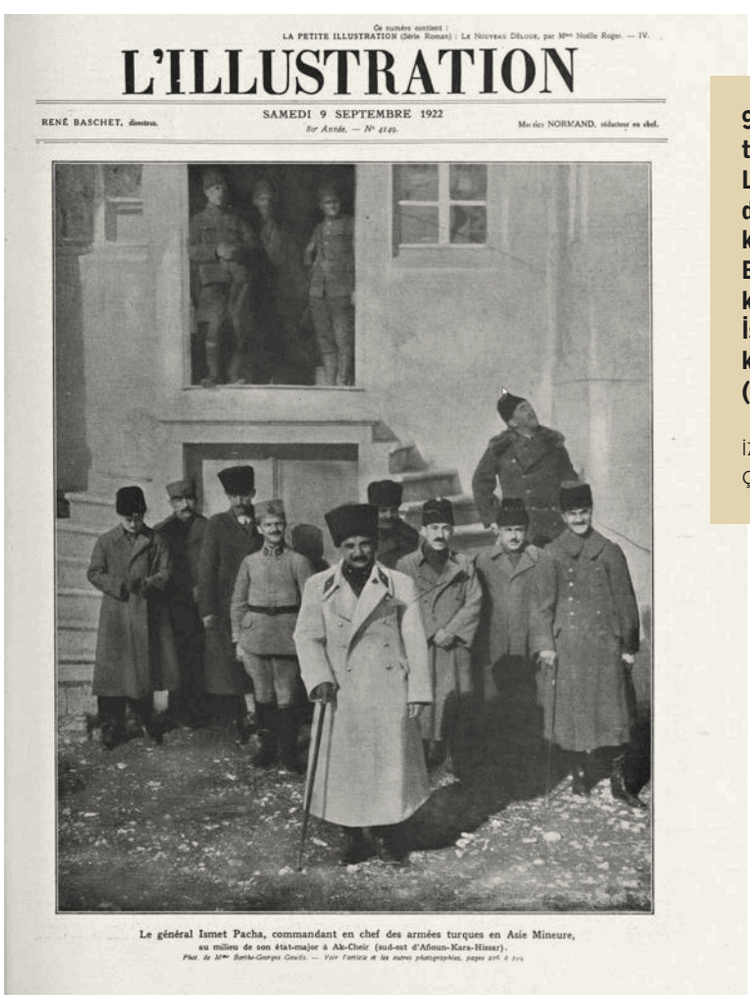

Milli mücadele kartlarından biri: Üzerinde "Zaferden zafere... Zaferler kumandanı İsmet Paşa" yazıyor.

Üstün nitelikli bir kurmay zekâsı: İsmet İnönü

Askeri okulu birincilikle bitiren ve orgeneral rütbesiyle orduya veda eden İsmet Bey'in ülkenin yetiştirdiği en seçkin subaylardan biri olduğu açıktır. Birinci Dünya Savaşı sırasında kolordulara komuta etmiş kaç albay vardır dünya tarihinde. Mustafa Kemal onu boşuna mı en kritik görev olan Batı Cephesi komutanı yaptı. Ama sadece bu mu? Daha 1914 yılında Kâzım Karabekir Enver Paşa'ya "Madem ki cihat ilan ettiniz, bari bundan sonra erkan-ı harbiyenizi Türk yapın!" dediği zaman şu yanıtı almıştı: "Seni Erkan-ı Harbiye reisi yapayım mı? Ya sen, ya İsmet, başka kim var?" Daha yeni yarbaylığa yükseltilmiş olan bir subay hakkında, Genelkurmay başkanlığına layık iki subaydan biri olmasından daha övücü ne söylenebilirdi? Ve o sırada, henüz 30'uncu yaşını süren bu genç adamın ardında Yemen ve Balkan savaşlarının zorlu karargâh görevleri bulunuyordu.

Askeri liderler farklı nitelikleriyle öne çıkar. Kimileri birlikleri savaşa hazırlar, stratejiye katkı yapar, ama cephede görev almaz. ABD'de Marshall ve McNair bu tür askeri liderlere örnektir. Kimileri ise örgütçü ve stratejisttir, ama İngiliz Alanbrooke gibi kritik cephelerde komutanlık yapmadığı için gölgede kalır. Alman Manstein hem Fransa zaferinin mimarı olan stratejisyen, hem de çok parlak bir cephe komutanıdır. Kimileri de Rommel gibi sadece cephe komutanı olarak öne çıkar. Bir başka örnek ise Eisenhower'dır. Hiçbir büyük birliğe komuta etmediği halde Müttefik Orduları başkomutanı olarak ün kazanmıştır, çünkü müttefikler arasındaki karmaşık askeri-politik konuları çözme yeteneğine sahipti. İsmet Paşa hem bir karargâh kurmayı, hem de cephede büyük birliklere komuta etmiş bir subaydı. Ama ağır basan niteliği birincisidir. O, Mustafa Kemal gibi askerlere "size ölmeyi emrediyorum" veya "ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir" gibi sözler söylemezdi. Ama birlikleri savaşa hazırlayan ve sayısız idari işi çözen oydu. Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Genelkurmay'da Almanlar ile uzlaşmazlıkları çözen, herkese güven telkin ederek işleri yürüten de ondan başkası değildi.

Ce numéro contient :
LA PETITE ILLUSTRATION (Série Roman) : Le Nouveau Déluge, par Mme Noëlle Roger. — IV.

L'ILLUSTRATION

RENÉ BASCHET, directeur. SAMEDI 9 SEPTEMBRE 1922 Maurice NORMAND, rédacteur en chef.

87e Année. — N° 4149.

Le général Ismet Pacha, commandant en chef des armées turques en Asie Mineure, au milieu de son état-major à Ak-Cheir (sud-est d'Afoun-Kara-Hissar).

Phot. de Mme Berthe-Georges Gentil. — Voir l'article et les autres photographies, pages 206 à 210.

9 Eylül 1922 tarihli Fransız L'Illustration dergisinin kapağında Batı Cephesi kumandanı İsmet Paşa ve kurmay heyeti (solda.)

İZZEDDİN ÇALIŞLAR ARŞİVİ

Askerlik hayatını kısaca kaydedersek, 1906 yılında Harp Akademisi'ni birincilikle bitirdikten sonra 1908'de onu 2'nci Süvari Tümeni kurmayı, sonra da Hareket Ordusu karargâh subayı olarak görürüz. 1910'da 4'üncü Kolordu karargâhındaki başarılı çalışması nedeniyle ertesi yıl Yemen'e giden Kuva-yi Mürettebe komutanlığı kurmay başkanlığına getirildiğinde henüz 27 yaşındaydı. Balkan Savaşı'nda görev yaptığı genel karargâhtaki subayların hemen hepsi ileride Kurtuluş Savaşı'nın lider kadrosu içinde yer alacaktı. Fahrettin Altay, Refet Bele, Kâzım İnanç, Kâzım Dirik, Asım Gündüz ve Ali İhsan Sabis bunlar arasındaydı. 1916'da 2'nci Ordu kurmay başkanlığını üstlendiğinde kurmay albaydı. Daha sonra 4'üncü ve 3'üncü kolorduların komutanı olarak savaşın sonuna kadar cephede kaldı. Kurtuluş Savaşı'nda ise Birinci İnönü Muharebesi'nden sonra tümgeneral olarak Batı Cephesi komutanlığını Kütahya-Eskişehir Muharebeleri, Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz'da sürdürerek en büyük askeri liderler arasında yerini aldı. Şayet bütün savaşlarını daha üstün ordulara karşı yürütmek zorunda olmasaydı, belki daha az ihtiyatlı ve daha atılgan bir komutan olarak ün kazanabilirdi. Sonraki yarım asır, ülkeye diplomasi ve siyaset görevlerinde hizmet etti.

Prof. Sina Akşin'e göre iç isyanları İstanbul örgütledi

"İsyanlar direnişi filizlenirken bitirebilirdi"

Milli mücadelenin ilk döneminden itibaren Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Ankara'nın başlattığı direnişe karşı art arda isyanlar yaşandı. Prof. Dr. Sina Akşin, büyük çoğunluğu İstanbul hükümeti tarafından organize edilen bu isyanların kurtuluş hareketini daha başlangıç aşamasında bitirebileceğini söylüyor.

Röportaj: Kansu ŞARMAN

İttihat ve Terakki, 31 Mart Olayı, İstanbul hükümetleri ve milli mücadele gibi çalışmalarıyla yakın tarihimizin önemli safhalarına ışık tutan Prof. Dr. Sina Akşin, Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu'da ortaya çıkan milli mücadele karşıtı isyanlar ve kaynakları hakkında Atlas Tarih'in sorularını yanıtladı ve İstanbul hükümetleri ve milli mücadele eserinden örnekler bölümler paylaştı.

Sultan Vahdettin savaşın son döneminde tahta çıktı. Sultan Vahdettin'in iktidardaki İttihatçılara ve savaşa karşı tutumu nasıldı? Mondros Anlaşması'ndan sonra ne yaptı?

Sarayla İttihat ve Terakki arasında tam bir karşıtlık vardı. Sultan Vahdettin sert bir kişilik. Sultan Abdülhamit renginde biri. Eski düzeni daha çok benimseyen, meşrutiyete daha uzak biri. Mütareke döneminde İttihat ve Terakki'nin dağılmasını bir fırsat olarak gördü. Mutlakıyete dönüşün peşindeydi. Bu çerçevede işgalcilerle işbirliği konusu ayrı bir konu. Çok özel şartların yaşandığı bir dönem. Sultan Vahdettin bu uğurda İngilizlerle işbirliği konusunda sakınca görmüyordu. İngilizleri çok tutuyordu. Denebilir ki Vahdettin'in modeli Hindistan modeli. Hindistan'da nasıl racalar İngiliz hâkimiyeti altında hüküm sürüyorsa benzer bir modeli benimsiyordu. Bunda halife olarak kalma isteği de var. İngilizlere bu desteği verirken karşılığında hilafetin korunması, meşrutiyet öncesi rejim taleplerine destek bekliyordu.

Mütareke döneminde İstanbul'u işgal altında bulunduran Birleşik Krallık'ın Osmanlı siyasetinin detayları nelerdi? Bu çerçevede İtilaf devletlerinin temsilcilerinin saray ve İstanbul hükümetleriyle ilişkileri nasıldı?

Aslında Büyük Savaş'tan önce Avrupa'daki altı büyük devlet aralarında büyük rekabet var. Osmanlı bu dönem kendini idare edebilmiş. Aslında hedefleri Anadolu ve Rumeli'yi Türklerden tamamen arındırmak. Sevr antlaşması işte bunun bir göstergesi. Ama zor bir proje. Anadolu'yu neredeyse Yunanistan ile Ermenistan arasında paylaştırmak. Ama Yunanların gücü az, zayıf. Ekonomik bakımdan, nüfus bakımından. Hele Ermeniler daha da zayıf. Onun için bir ara dönem gerekiyor ki, bu noktadaki planları hayata geçirmek mümkün olsun.

Anadolu'da direniş hareketine karşı da bir direnç var. İç isyanlar olarak adlandırılan bu karşı çıkışı kaynağını nereden alıyor? Başta Anzavur olmak üzere Anadolu'da çıkan isyanlarla sarayın rolü neydi?

Bu İstanbul'da padişahın işgalcilerle bir olup işbirliği yapmasının bir sonucu. Sevr Antlaşması'nı Vahdettin imzalamak istemiyor. Çünkü İstanbul Boğazlar Komisyonu'na geçiyor. Padişah ve beraberindekiler 700 muhafızla misafir. İstanbul'da rahat durmak şartıyla. Fakat İtilaf devletleri Yunan ordusunu tekrar harekete geçiriyorlar. O zamana kadar Yunan işgali sınırlı bir bölgede. Ve Yunan işgali genişliyor. Onun üzerine Vahdettin pes ediyor, "imzalayacağız" diyor. İsyanlara gelince Mustafa Kemal'in de, İsmet İnönü'nün de Meclis'te konuşmaları var. Diyorlar ki, "biz bu Yunan askeri gücünü hallederiz, ama esas sorun iç savaştır." Adını koymak lazım isyanlar iç savaştır. Dolayısıyla Vahdettin direnişi kırmak için iç savaş çıkarmış olmak pozisyonundadır. Zaten Vahdettin ve İstanbul hükümetinin Mustafa Kemal'i Anadolu'ya göndermesinin nedeni de o. Karadeniz ve çevresinde bir direniş hareketi oluşmasın. Anadolu içindeki milli mücadele karşıtı isyanlarda bana göre din faktörü çok önemli bir araç olarak kullanılıyor. Bu günümüze kadar işliyor.

Prof. Dr. Sina Akşin (üstte.) Alaşehir Kongresi'ne katılan Kuvva-yi Milliye komutanları, Çerkes Ethem ve Refet Bey (Bele) ile birlikte (karşı sayfada.)

İsyanlar Ankara'yı kuşatmak üzere kurulu, kendi aralarında bir organik bağ var mı?

Şöyle bakmak lazım. Doğu Anadolu'da, Güneydoğu Anadolu'da, Akdeniz bölgesinde direniş karşıtı isyan çıkmıyor. Tam tersi Maraş'ta, Antep'te padişahtan gelen bir "mücadele etmeyeceksin" işareti olmadığı için Fransızlarla yerel mücadelelerini veriyorlar. Diğer kısımlar öyle değil, isyan çıkan yerlerde saraydan gelen işareti alıyorlar. Yalnız Çerkes Ethem'in durumu farklı. Çerkes Ethem aslında İttihatçı. Ailecek İttihatçılar hatta. Beş erkek kardeş ve hepsi askerliğe meraklı. Harbiye'de okumuşları var. Büyük kardeşleri şehit oluyor. Babaları Ethem'i askeri okula göndermiyor. Kendisi ancak astsubay olabiliyor. Onda bir travma yaratıyor. Halbuki çok yetenekli ve örgütçü. Kardeşleri Tevfik ve Reşit ona tapıyorlar adeta. Onun problemi Mustafa Kemal ile. Çünkü Enver yanlısı. İdeolojik bir meselesi var. Mustafa Kemal'e suikast girişimi var. Meşhur Yozgat dönüşü istasyon binasında bir buluşma vardır. Güya hasta ziyareti diye geliyor. Mustafa Kemal'in çevresindekiler şüpheleniyor ve önlemler alıyorlar. Dört tane büyük ayaklanma var, üçünü Çerkes Ethem bastırıyor. Anzavur, Düzce ve Yozgat. Konya isyanını ordu bastırıyor. Milli bir kahraman aslında. O olmasa mücadele daha filizlenme aşamasında akamete uğrayacak. Ancak Çerkes Ethem'in gözü yılıyor Yunanlarla savaştan. Kendisi ne de olsa çete savaşı yapıyor. Bunu başarılamayacağını düşünüyor ve anlaşmak istiyor.

İç Savaş'ta Anzavur Cephesi

İç Savaş'ın fiili başlangıcı belki de Sivas Kongresi'ne karşı düzenlenen Ali Galip baskınıydı. Kongre bunun üzerine Damat Ferit'e karşı savaşma kararı alınca ve III. Meşrutiyet gelince, Saray, fiili İç Savaş'ı yaygınlaştırdı. Birinci Bozkır (27 Eylül - 4 Kasım 1919), Birinci Anzavur (1 Ekim - 30 Kasım 1919), İkinci Bozkır (20 Ekim - 4 Kasım 1919), Şeyh Eşref (26 Ekim - 24 Aralık 1919), fiili İç Savaş'ın cepheleriydi. 1919 sonunda saray savaşı durdurdu ve III. Meşrutiyet'e izin verdi. Çünkü İtilaf devletleri, Osmanlı'yı İstanbul'dan çıkartma kararı almıştı (22-23 Aralık 1919 Londra Konferansı). Oysa bu, 12 Eylül 1919 Saray-İngiltere anlaşmasına aykırıydı. İngilizler fazla ileri gittiklerini anlayıp ikinci bir Londra Konferansı'na İstanbul'un Osmanlı'da kalacağı kararını aldırınca, Sultan Vahdettin fiili İç Savaş'ı İkinci Anzavur hareketiyle yeniden başlattı (16 Şubat 1920). 4 Nisan 1920 irade-i seniyesi ise bu savaşın resmiyete dönüşmesi oluyordu. Hemen o gün Anzavur hareketlenerek Gönen'e saldırdı. Anzavur'a karşı mücadele, komutanından (hatta harbiye nazırından) erine değin gecikme, tereddüt ve gevşeklikler içinde yürütülen yarım yamalak bir işti. Gönen'de bulunan Kaymakam (Yarbay) Rahmi kuvvetleri, kaçaklar yüzünden erimekte olan ve herhalde maneviyatı düşük bir kuvvetti. Anzavur'un Gönen'e saldırması üzerine "tüfek atmadan" dağıldılar. Rahmi ve subay arkadaşları kaçmadılar, şehitliği seçtiler. Anzavur güçleri her zamanki gibi çok kararlı gelmişlerdi. Gönen müftüsü Şevket Efendi'yi, Müdafaa-i Hukuk heyeti başkanı Hüseyin Bey'i, Gönenli gençlerden Rami ve Gazi Mihal torunu Mehmet'i öldürdüler. Gönen talan edildi.

Anzavur'a İngiliz yardımı

Bu durum karşısında Bandırma'da tutunamayacağını anlayan 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa askerlerini ve ailelerini trenle Balıkesir'e gönderdi, kendisi de karargâhı ile Bursa'ya gitti. Yoruma göre, bu ya bir çekilme, ya da düpedüz kaçıştı. Yusuf İzzet bir ölçüde, o güne değin Anzavur konusundaki ikircikli tavrının bedelini ödemekteydi. Fransız komutanlığının Paris'e bildirdiğine göre, İngilizler, müttefiklerine sormadan, bilgi de sunmadan Osmanlı hükümeti aracılığıyla Anzavur'a 200 nizamiye askeri, 4 top, 30 makineli tüfek, 4 bin tüfek, 4 bin

sandık cephane göndermişti. Bu konuda Fransızların tutumu biraz çelişikti. Fransız yüksek komiseri Defrance 25 Nisan tarihli telinde bunun Müttefiklere bir hizmet olduğunu söylüyor ve onaylıyor, fakat özellikle barış koşullarının belli olmasıyla padişahçılara verilen bu silahların ulusçuların eline geçeceği korkusunu dile getiriyordu. D'Esperey de bu kanıdaymış.

Meydanı boş bulan Anzavur, Kirmastı (Mustafa Kemal Paşa), Karacabey ve nihayet Bandırma'ya girdi. Bandırma'yı karargâh yaptı. 10 Nisan günlü *Alemdar*, Anzavur'un paşa olduğu müjdesini bir fotoğrafla süslerken harekât üzerine bilgiler vermekteydi. Bandırma'ya girerken paşa "parlak bir surette" karşılanmış. Yusuf İzzet "vuku bulan tazyik ve takip" üzerine Sındırgı'ya çekilmek zorunda kalmış. Anzavur kuvvetini genişleterek ikiye ayırmış ve 6 bin kişilik bir bölümüyle Balıkesir üzerine yürümeye başlamış.13 Nisan günlü *Alemdar* gazetesi, Anzavur'un Mihaliç'e geldiğini, büyük bir karşılama yapıldığını, fetva ve irade-i seniyeyi öğrenen halkın silahlı, silahsız ona koştuğunu bildiriyordu. Anzavur'un arkadaşları Gâvur İmam ve Şah İsmail imiş. Yusuf İzzet Paşa da "suret-i mevsukada" alınan haberlere göre Anzavur'a teslim olmuş. *Alemdar* ve benzeri gazeteler çoğu hayal ürünü olan bu tür haberlerle doluydu.

Fakat saray cephesi zafer çığlıklarını fazla erken atmış bulunuyordu. Atatürk'ün 12 Nisan günlü bildirgesine göre, Aydın cephesinde Yunan taarruzu püskürtülmüş, Çukurova'da Fransız kuvvetleri Mersin, Tarsus, Adana, Haçin'de kuşatılmış duruma düşürülmüşken, Anzavur'un çıkardığı karışıklık doğrudan doğruya Yunanlara hizmet eden bir hıyanetti. Ulusal azmin karşısında yakında yok edileceklerdi. Bunun için 61'inci Fırka Komutanı Kâzım'a (Özalp) ve 56'ncı Fırka Komutanı Bekir Sami'ye tüm sivil, askeri ulusal güçlere (Kuva-yi Milliye) dayanarak her türlü önlemi almaları için olağanüstü yetkiler vermişti. Bu işi aksatmaya kalkışacak memur ve subaylara görevden alma, hapis, idam gibi her çeşit ceza uygulanabilecekti.

Anzavurcular yeniliyor

Bu sırada Balıkesir'de Kâzım, İzmir Kuzey Cephesi komutanı olarak Balıkesir Müdafaa-i Hukuk örgütü yardımıyla kuvvet toplamaktaydı. Aydın cephesinden bir süvari bölüğünü, 350 zeybeği (bir bölümü Söke gönüllüleriydi) Danişmentli İsmail Efe komutasında 7 Nisan 1920'de Alaşehir'e getirtti. Buna Demirci Efe'nin Aydın cephesinden 600 atlısı, Akhisar ve Ayvalık'tan birer Kuva-yi Milliye müfrezesi, Balıkesir'den Keçeci Hafız Emin Bey komutasında bir Kuva-yi Milliye süvari müfrezesi, Balıkesir Merkez komutanı Binbaşı Salim'in nizamiye birliği eklendi. 8-14 Nisan tarihlerinde Balıkesir'de toplanan 2 bin kişilik bütün bu kuvvetin başında Çerkes Ethem bulunuyordu. Birlik 15 Nisan günü kuzeye hareket etti. Aynı gün Susurluk kuzeyinde Yahyaköy'de Anzavur kuvvetleriyle karşılaşıldı. 16 Nisan'da bütün gün süren şiddetli muharebelerin sonucunda Anzavurcular yenilerek kaçtılar. Anzavur yaralandı. Bu sırada Gönen'den Balıkesir'e ilerleyen Gâvur İmam komutasındaki 2 bin saraycı, Sebepli köyünde Parti Pehlivan, Kako Mehmet, Mehmet Ali Çavuş'un Kuva-yi Milliye birlikleriyle karşılaştılar. Kako Mehmet ve Mehmet Ali Çavuş'un şehit olmalarına rağmen, başarılı bir savunma yapan Kuva-yi Milliye birlikleri saraycıları Gönen ve Ağunya üzerinden Biga'ya doğru çekilmek zorunda bıraktılar. Anzavur'un kendisi de 19 Nisan günü Karabiga'ya gelip bir İngiliz gemisiyle İstanbul'a gitti. 24 Nisan'da Biga kurtarıldı. Anzavur kuvvetlerinin artıkları Karabiga-Çanakkale'de İngiliz donanmasının himayesine sığındılar. Böylece sarayın en çok güvendiği Biga-Gönen ve çevresini kapsayan Anzavur harekâtı başarısızlığa uğramış oldu.

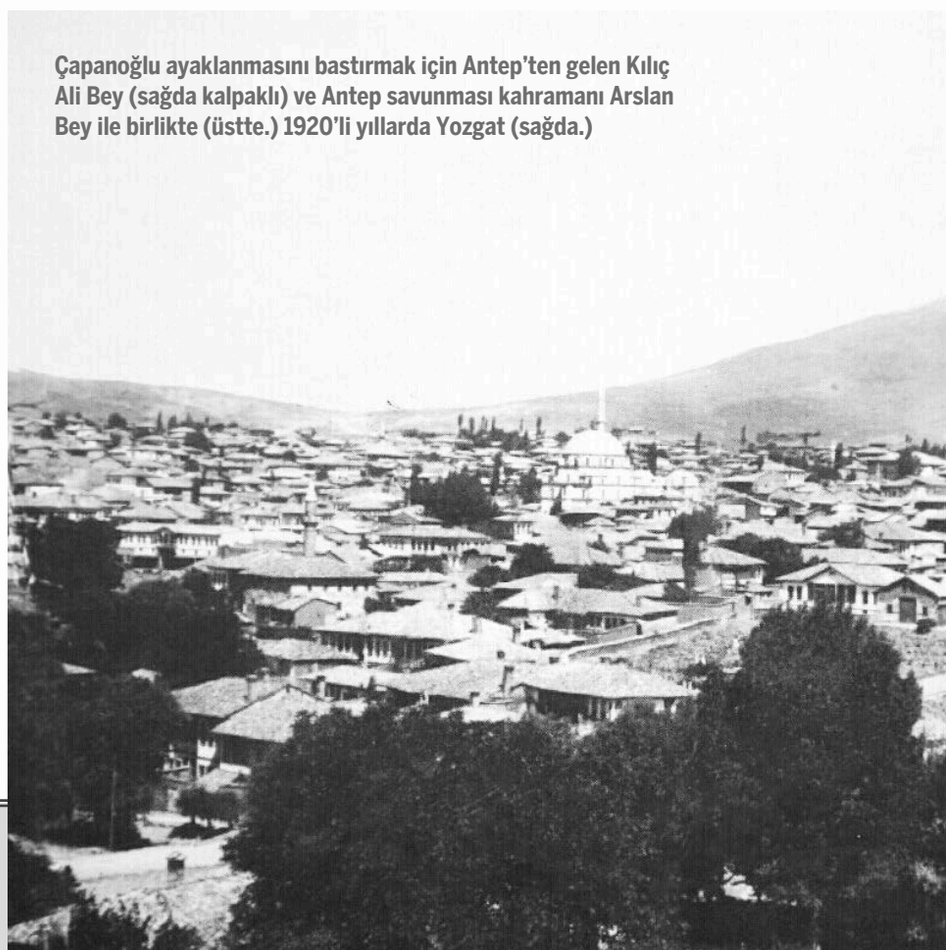
Damat Ferit Paşa hükümeti (en solda.) Ahmet Anzavur (solda.) Anzavur isyanını bastıran Çerkes Ethem (üstte.)

Birinci Yozgat İsyanı (15 Mayıs - 27 Ağustos 1920)

Ayaklanma buyruğunu İstanbul verdi!

Yozgat'ta padişahçı hareketin kolayca yayılabilmesinde üç temel etkenin payı olduğu anlaşılıyor. Birincisi, Yozgat'ın ünlü âyan ailesi Çapanoğullarının Hürriyet ve İtilaf yandaşı oluşuydu. O derecede ki, Yozgat Hürriyet ve İtilaf örgütünün başında bizzat Çapanoğlu Edip bulunuyor, kardeşi Celal de onu destekliyordu. Büyük Millet Meclisi'ne mebus gönderilmesi konusunda belediyede yapılan toplantıda iki kardeş, böyle bir meclise temsilci göndermenin padişaha karşı ayaklanmak anlamına geldiğini ileri sürmüş ve toplantıdan ayrılmışlardı. İkinci etken, bölgede birçok Çerkes yerleşiminin bulunmasıydı. Saray, gördüğümüz gibi, haremin büyük ölçüde Çerkeslerden oluşmasından yararlanabiliyordu. Ayrıca, Çerkes Ethem'in Düzce-Adapazarı bölgesinde padişahçıları ezmesi üzerine oradan kaçan kimi Çerkeslerin Yozgat-Sivas bölgesine gelip buradaki Çerkesleri kışkırtması da etkili olmuştu. Kışkırtma işinde aşiret bağlarının payı olduğu düşünülebilir. Üçüncü etken de önemlidir ve bütün Anadolu için geçerlidir. O da eşkıyalığın Anadolu'da yüzyıllardır süreğen olarak bulunmasıdır. Eşkıyalık bir bakıma köklü göçebelik geleneğiyle beslenen, bir çeşit almaşık yaşam biçimiydi. İttihatçılar zamanında bununla savaşıma girilmiş, fakat Dünya Savaşı onu yeniden canlandırmıştı. Çünkü çeşitli nedenlerle ordudan firar edenler bu yola girmek zorunda kalıyorlardı. Eşkıyalık hem Kuva-yi Milliye'yi, hem padişahçıları besleyen bir kaynaktı. Yozgat isyanında Aynacıoğulları, Deli Ömer gibi büyük eşkıya çetelerinin padişahçılara eklemlendiklerini biliyoruz. Daha küçük çetelerin de aynı biçimde harekete katıldıklarını tahmin edebiliriz. Mayıs'ın ikinci yarısında artan padişahçı propaganda ve huzursuzluklar karşısında durumu denetim altına almaya çalışan ordu birliklerine Sulusaray (21/22 Mayıs), Artova (26 Mayıs), Çamlıbel'de (27 Mayıs) başarılı saldırılarda bulundular. Padişahçıların silahlı eyleme başlamaları, Anzavur'un Geyve saldırısının başarısızlığı ve 23 Mayıs'tan başlayarak Adapazarı-Düzce bölgesini yitirmeleri üzerinedir. Muhtemelen bu yenilgileri dengelemek ve yeniden üste çıkabilmek için Yozgat bölgesinde eylem buyruğunu İstanbul vermiştir. Padişahçılar ulusal hareketin meşru hükümete

Çapanoğlu ayaklanmasını bastırmak için Antep'ten gelen Kılıç Ali Bey (sağda kalpaklı) ve Antep savunması kahramanı Arslan Bey ile birlikte (üstte.) 1920'li yıllarda Yozgat (sağda.)

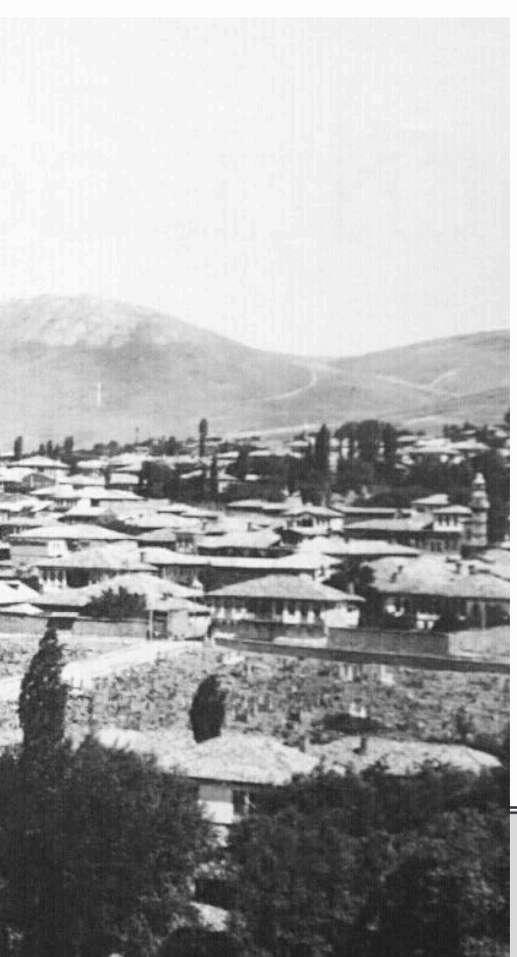
bir başkaldırı olduğu dışında, vergilerin yükseltileceğini, seferberlik ilan edileceğini ileri sürüyorlardı, diğer bölgelerde görüldüğü gibi genellikle yöneticilerin umursamaz, ya da çekingen, askerlerin isteksiz olduğu görülüyordu. Antep'ten getirtilmiş olan Kılıç Ali ve kuvvetleri 11 Haziran günü Divanlı'da başarılı bir vuruşma yapmışlardı. Fakat Çapanoğlu Celal'den "Ankara'ya yürüyeceğiz" diye bir mektup alınca geriye, Boğazlıyan'a döndü. Antep ve çevresinde kahramanca yararlıklar gösteren Kılıç Ali'nin iç savaş cephesinde yılgınlığa düşmesi ilginçtir ve iç savaşın ne denli farklı bir olay olduğunu düşündürmektedir. Nitekim 21 Haziran sabahı çok erken bir saatte Kılıç Ali'nin kuvvetleri Boğazlıyan'da baskına uğradılar, çünkü güvenlik postaları ateş açmamışlardı. Kılıç Ali ve birkaç arkadaşı kaçarak canlarını zor kurtardılar.

Ethem isyanı bastırdı

7 Haziran'da Genelkurmay başkanı İsmet, Çapanoğlu kardeşlerin tutuklanmaları için Yozgat mutasarrıflığına buyruk gönderdi. Yozgat mutasarrıf vekili Arif Hikmet Bey buyruğu gizlice Çapanoğullarına duyurduğu için, bütün sülale kaçıp padişahçıların başına geçtiler. Mutasarrıf vekilinin de Ankara'ya ihanet ettiği açıktır. Çapanoğullarının kuvvetleri 13 Haziran'da Yozgat'ı kuşattılar, ertesi gün de ele geçirdiler. Çorum ve Çankırı'nın da düşmesinden korkuluyordu. Çapanoğlu hareketini bastırmak için, Batı Anadolu'da tek işe yarar güç olan Çerkes Ethem'in Kuva-yi Seyyare'sinden başka bir birlik yoktu. Oysa Ethem, Düzce bölgesindeki işini bitirmiş (Mayıs sonu), Yunanların olası bir taarruzunu (ki 22 Haziran'da gerçekleşti) karşılamak üzere kuvvetlerini Salihli cephesine taşıma hazırlığı içindeydi. Bunun için Eskişehir'de toplanıyorlardı. Ethem önce tepki gösterdi. Salihli cephesinden sorumlu bulunan Ethem'in orada bulunmak istemesi tabii idi. Yine, Kuva-yi Seyyare taarruz sırasında Yozgat'ta değil Ege'de olsaydı, Yunan taarruzu o denli kolay gelişemezdi herhalde. Ama belki sonuç değişmezdi. Kaldı ki, ulusal savaşımın merkezini tehlikeden korumak gerekiyordu. Nitekim Ethem'in raporuna göre Yozgat padişahçıları Ankara'ya yürümek için hazırlığa başlamışlardı. Sonuç olarak Ethem'in kuvvetleri 16-19 Haziran günleri trenle Eskişehir'den Ankara'ya taşındı. Piyadenin fazla yorulmaması için Genelkurmay 90 yaylı araba hazırlattı. 20 Haziran'da Ankara'dan hareket edildi. 23'ünde Yozgat kurtarıldı. Ethem'in askeri mahkemesi ilk ağızda Yozgat şeriye hâkimi Şahap dahil 12 kişiyi astırdı. Yozgat mutasarrıfı ve savcısı hapse atıldı. 25 Haziran'da Alaca kurtarıldı. Çapanoğulları Arapseyfi Boğazı'nda nihai bir vuruşmaya hazırlandılarsa da, burada da bozguna uğradılar (27 Haziran). Çapanoğlu Edip yaralanarak kaçtı. Böylece I. Yozgat ayaklanması son bulmuş oldu. 9 Temmuz 1920'de Ethem ve kuvvetleri Yozgat'tan Batı Cephesi'ne hareket ettiler. Bundan sonra Ağustos sonuna değin küçük padişahçı çetelerin temizliği sürdü. Çerkes Ethem ve Kuva-yi Seyyare'si ulusal hükümetin kuruluş aşamasında üç ayrı bölgede padişahçıları ağır yenilgiye uğratarak yaşamsal bir yararlıkta bulunmuştur. Tabii, belirtilmesi gereken nokta, Ethem'in zaferleriyle İç Savaş'ın son bulmadığıdır. İç Savaş, II. Yozgat ayaklanması (5 Eylül - 30 Aralık 1920), İnegöl (20 Temmuz - 20 Ağustos), Çopur Musa (Çivril) (21-30 Temmuz) ve Kula (27-28 Haziran) olayları gibi olayların da gösterdiği üzere, yaygın, genel bir durumdu ●

1900'lü yılların başında Yozgat'ta Nakipzade Camii ve Batı Özü'ndeki köprü (üstte.)

Sakarya'da beliren umut

VE MİLLET CANINI NAMLUYA SÜRER!

Sakarya Meydan Muharebesi, milli mücadelenin seyrinin döndüğü savaş olarak tarihe geçti. Yunan ordusunun ilerlemesi Sakarya Nehri'nin doğusunda durduruldu.

Selim ERDOĞAN
cigiltepe@gmail.com

Temmuz 1921 geldiğinde Yunan ordusu başkomutanı General Papulas giderek güçlenen TBMM ordusunun ve ardındaki siyasi dayanağın tümüyle imha edilmemesi halinde Anadolu'daki Yunan varlığının devam edemeyeceğini anlamış ve bu tehdidi sonsuza kadar ortadan kaldırmak için 11 piyade tümeni, bir süvari tugayı ve yedi bağımsız alaydan oluşan yaklaşık 120 bin kişilik bir kuvvetle ileri harekâta başlamıştır. Yunan ileri harekâtı 10 Temmuz 1921 günü kuzey ve güney tümenler gruplarının Kütahya-Eskişehir mevzilerine taarruzuyla başlar. TBMM ordusunun toplam 76 bin askerle katıldığı muharebelerde belirleyici olan üç unsur Yunanların "Türk Ordusu'nun imhası" hedefine çok yaklaşmasına neden olur:

İlki, General Nikolaos Trikupis komutasındaki Kuzey Tümenler Grubu'nun Bilecik istikametinde iki tümenle yaptığı oyalama taarruzu nedeniyle gerçek hedefin Kütahya mevzileri olduğunu anlayamamak ve buradan kuvvet kaydırarak cephenin yarılmasını önleyememek. İkincisi karşı propagandanın da etkisiyle yaklaşık 30 bin askerin silahlarıyla firar etmesi. Sonuncusu ise topçu bataryalarının ateşini, taktik uygulamalarını, doğrudan tümen komutanlarının idare etmesi. Bu uygulama nedeniyle ortaya çıkacak ateş yetersizliğini fark eden ve aslen kendisi de topçu olan İsmet Paşa, Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde vereceği emirle bu yanlıştan dönülmesini ve az sayıda topun çok verimli kullanılmasını sağlayacaktı.

Bunlara 4'üncü Tümen komutanı Yarbay Nazım Bey gibi çok sevilen bir subayın şehit olması da eklenince Kütahya-Eskişehir Muharebeleri tam bir bozgunla sonuçlandı. Ancak ordunun muharip gücünün neredeyse yarısı firar etmiş olsa da, kalanı eksiksiz şekilde cephe gerisine çekildi. Başkomutanın önerisi ve cephe kumandanı İsmet Paşa'nın de emriyle birlikler 23 Temmuz 1921 günü Sakarya Nehri doğusuna geçirilmeye başlar. Burada yeniden savunma tertibi alınacak ve savaşa devam edilecektir. Böylece hedefi "Türk ordusunun ve onun siyasi temeli olan Büyük Millet Meclisi'nin imha edilmesi" olan Papulas, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri ile ancak bir miktar alan kazanmış olur, Mustafa Kemal Paşa savaşı Ankara önlerine taşıyarak uzatır.

Batı Cephesi karargâhının Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sonunda Sakarya'nın doğusuna çekilip yeniden muharebe düzeni alma kararı ile (23 Temmuz 1921), Sakarya Meydan Muharebesi'nde ilk Yunan taarruzu (23 Ağustos 1921) arasında geçen süre sadece bir aydır. Bu bir ay →

içinde 120 bin kişilik bir savaş makinesini durdurabilecek bir orduyu yeniden kurmak gerekmektedir.

Önce Mustafa Kemal Paşa BMM'nin milli savunma ve içişlerine ilişkin tüm yetkileriyle "Başkomutan" olarak tayin edilmiş, ardından başkomutanın emriyle "Tekalif-i Milliye" kanunları çıkarılarak bir anlamda seferberlik ilan edilmiştir. On yıldır kesintisiz savaşmaktan, varını-yoğunu, evlatlarını, bilmediği, adını ilk kez duyduğu topraklarda kurban vermekten perişan olmuş bir millet bunun bir ölüm kalım savaşı olduğunu anlar ve Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısına koşar. Askerin donatılması sadece silahla olmaz; evler atölyeye dönüştürülür, çarıklar, içlikler, ceketler, kaputlar, hurçlar yapılır, cepheye gönderilir.

Bir ayda kurulan ordu!

Bu bir aylık sürede bir yandan ordu savaşabilecek hale getirilirken bir yandan da savaşacağı ortam hazırlanmalıdır. Yunan ordusu gerek ikmal merkezlerinden uzaklaşmamak, gerekse Anadolu içinde TBMM ordusu dışında güvenlik sorunu yaşamamak için kaçınılmaz olarak Beypazarı – Polatlı – Haymana hattı üzerinde bir noktadan taarruz edecektir. Daha güneye inmesi Tuz Gölü ve çevresindeki kıraç arazide desteksiz ve korunmasız kalması, daha kuzeye kayması ise ağır donanımlı Yunan ordusunun coğrafi koşullarla da mücadele etmesi anlamına gelmektedir. Demek ki muharebe Ankara önlerinde olacaktır.

Batı Cephesi karargâhı Sakarya Nehri ile Kızılırmak arasında üç hat belirler. Sakarya doğusundaki ilk savunma alanı aşılırsa Ovaçay, o da aşılırsa Elmadağ-Ahiboz'daki hatlarda dövüşülecektir. Aslında bu hazırlık Mustafa Kemal Paşa'nın yenilmeyi asla düşünmediğinin, "Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır" stratejisini daha muharebe başlamadan kafasında oluşturduğunun kanıtıdır. Afyon ve Eskişehir istikametlerinden

TBMM ordusu askerleri siperde Yunan birliklerini bekliyor.

CEPHENİN UZUNLUĞU 200 KM'YDİ. ARAZİNİN KAYALIK YAPISI NEDENİYLE CEPHE HATTI TAM OLARAK TAHKİM EDİLEMEDİ.

gelecek Yunan kollarını Sakarya doğusunda karşılayacak muhtemel cephenin uzunluğu kuzeyde Müslüm'den güneyde Yurtbeyli'ye (Köseabdallı) kadar yaklaşık 200 km'dir. Bununla birlikte bu uzunluk 120 bin kişilik Yunan ordusu için bile fazladır, cepheyi yarsa bile bunu başaran birliği destekleyerek zaferi kalıcı hale getirecek kıtaların yetişmesi olanaksız olacaktır. Bu durumda Yunanlar bu hattın belirli bir kesiminden taarruz edecektir, ama neresinden?

İşte Başkomutanlık karargâhını Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde en çok zorlayan konulardan biri bu olmuştur; Yunan taarruz sıklet merkezinin anlaşılması. Baskın niteliğinde bir taarruz planlayan Yunan ordusunun intikallerinin saatlik izlenmesi gereken bir muharebede günlük hava keşfi bile güçlükle yapılmaktadır. Keşif görevinde kullanılabilecek iki uçak da parçaları toplama, kanatları orijinal çözeltiyle değil paça – nişasta karışımıyla gerdirilen mucizevi araçlardır. Nitekim pilot Behçet Bey böyle bir uçakla keşif görevindeyken uçağının havada alev alması sonucu şehit olmuştur. Arazinin kayalık yapısı ve zaman darlığı nedeniyle cephe hattı tam olarak tahkim edilemez. Çoğu yerde doğal sütreler kullanılacak, mümkün olan yerlerde diz çukurları ve kaya tahkimat yapılacaktır. Bu nedenle cephenin sadece orta kısmına karşılık gelen Yıldız Dağı - Toydemir arasında zemin elverdiği ölçüde nispeten tahkim edilmiş siperler oluşturulabilmiştir. En kritik kesim olacağı düşünülen güneyde ise Türbetepe, Mangal Dağı gibi önemli direnekler kesik kesik diz çukurlarıyla berkitilmeye çalışılmıştır.

Sakarya'da savaş başlarken kuvvet dengesi

Yunan Küçük Asya ordusu başkomutanı General Papulas'ın karargâhınca hazırlanan "baskın taarruz" planı harfiyen uygulanmış, ancak Türk emniyet müfrezelerinin gayreti ve bozuk - toplama uçaklarla uçtukları halde havacıların becerisi sayesinde Yunan tümenlerinin Sakarya boyundan güneye kaydıkları anlaşılmış, baskın baskın olmaktan çıkmıştır. Her ne kadar sayıca denk olmasa da, Batı Cephesi karargâhı Yunan taarruz sıklet merkezini taşıyabilecek miktarda savaşçıyı güney kesiminde toplamayı başarmıştır. Savaş başlamadan önce bir Yunan tümeni yaklaşık 11 bin kişiden oluşurken, Türk tümen mevcudu yaklaşık 4 bin 500 askerdir. Bu durumda bir Türk tümeninin sayısal olarak gerçekte ancak bir Yunan alayına denk olduğu söylenebilir. 23 Ağustos 1921 günü sabah saat 11'de Yunan 1'inci Tümeni'nin taarruzuyla 22 gün ve gece sürecek olan tarihin en uzun meydan muharebesi başlar.

Mangal Dağı mevzileri

İsmet Paşa mevcudu yarıya düşmüş, her tür silah açısından Yunan ordusunun yarısına sahip TBMM ordusunun bir ay gibi bir sürede nasıl harp meydanına çıkabilecek hale getirildiğini şu şekilde anlatır; "...Şimdi, içinde bulunduğumuz günler, Kars'ta düşmandan elimize geçen büyük topları, malzemeyi, ambarlarda, depolarda bulduğumuz her şeyi ayrı ayrı ayıklayıp, zayi olmadan, kağnı sırtında, karıncalar gibi cephelere taşıma devrimizdir".

Bir yandan bu hazırlıklar sürerken bir yandan da kalan kıtalara yenileri eklenerek yaklaşan fırtınaya dayanacak dirençte bir ordu oluşturulmaktadır. Güney Cephesi lağvedilerek Batı Cephesi'ne katılmış, Akşehir'de toplanan birlikler Sakarya boyuna sevk edilmeye başlanmıştır. Giresun'dan gönüllülerden oluşan 47 ve 42'nci alaylar, Samsun'dan 5'inci Kafkas Tümeni'nin hücum taburu, Kocaeli bölgesinden Mürettep Kolordu birlikleri zamana karşı yarışarak cepheye yetişmeye çalışmaktadır. Öyle ki, Mangal Dağı'nı savunacak olan 5'inci Tümen'in topçu bataryalarının bir kısmı Akşehir'den ancak muharebeler başlarken gelmiştir.

Bu sırada Afyon ve Eskişehir'den yola çıkan Yunan Küçük Asya Ordusu da üç kol halinde cephe hattına yaklaşmaktadır. Yüzlerce kamyon ve arabaya sahip ordunun piyade tümenleri yine de bu uçsuz bucaksız bozkırı ve Acıkır Çölü'nü Ağustos sıcağında yürüyerek geçerler. Yunan ordusunun stratejisi TBMM ordusunun asker sayısı ve silah açısından yetersizliğini kullanmak üzere bir baskın taarruz yapmak üstüne kuruludur. Buna göre oluşturulan üç kolordudan ikisi aniden, cephesi Türk sol kanadı karşısına gelerecek şekilde taarruz edecek, böylece bir yandan TBMM ordusunun savunma hattını Demirözü Vadisi'nden yararken öte yandan güneyden ilerleyip daha sonra cephesini doğudan kuzeye çevirerek sol kanadı kıskaç içine alacaktır. Yunan karargâhına göre zaten yarı kuvvette olan TBMM ordusunun böyle bir kuşatmayı önlemek için cephesini uzatma imkânı yoktur. Küçük Asya ordusu Eskişehir - Ankara tren yolunun kuzeyine, Polatlı kesimine ise beklenenin aksine sadece takviyeli bir tümenle taarruz edecek, asıl sonucu Haymana'da arayacaktı ●

Bibliyografya

- Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı cephesi 4. Kısım, Kütahya Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921 – 25 Temmuz 1921)., Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Başkanlığı., 1973.
- Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi 5. Kısım, 1. Kitap, Sakarya Meydan Muharebesi'nden Önceki Olaylar (25 Temmuz 1921 – 22 Ağustos 1921)., Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Başkanlığı., 1973.
- Doğanay, Rahmi., 2003., Büyük Taarruz'da Türk Havacılığı., Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi., Cilt: 13, Sayı: 1, Sayfa: 375-388,
- Vandemir, Baki., 2006., Türk İstiklal Savaşı'nda Sakarya'dan Mudanya'ya., Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları., Ankara., 309 s.
- Uğurlu, Nurer., 2007., Sakarya: Savaşanlar Anlatıyor., Örgün yayınevi., 522 s
- Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi 5. Kısım, 2. Kitap, Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Olaylar (23 Ağustos 1921 – 10 Ekim 1921)., Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Başkanlığı., 1973.
- Apak, Rahmi., 1990., İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu., TTK Yayınları., Ankara, 230 s.
- Angın, Ahmet., 1967., General Trikupis'in Hatıraları., Kitapçılık Tic. Yayınları, İstanbul, 107 s.
- Müderrisoğlu, A., 1982., Sakarya, Cilt 2., Yapı Kredi Yayınları.

Sakarya kan denizi

22-23 Ağustos
Mangal Dağı elden çıkıyor

Yunan genelkurmayı baskın taarruz için çok ayrıntılı bir plan yapmıştır. Buna göre Prens Andreas komutasındaki 2'nci Kolordu Mangal Dağı karşısına gelecek, ancak buraya taarruz etmeyip dağın doğusundan Haymana güneyine bir kuşatma harekâtı yapacak, buraya hemen solundaki General Kondulis'in 1'inci Kolordusu saldıracaktır. Böylece İkiztepeler - Türbetepe - Mangal Dağı direneklerini ele geçirip, doğrudan Haymana'ya açılan Demirözü Vadisi'nden de cepheyi yarmış olacaklardır. Ancak bu şaşırtma hareketini fark edip, "muharebeleri ihtiyatlar kazanır" ilkesinden hareketle, cephede az çok denge yaratmak için güneye yakın kesimde gizlice dört ihtiyat tümeni toplayan Batı Cephesi komutanlığı Papulas'ın planlarını büyük oranda bozar. Yunanlıların asker ve silah üstünlüğü Türk karargâhının stratejik müdahaleleri ve hareketli savunma anlayışı ile dengelenmiş gibi görünürken, Mangal Dağı çevresinde öğleden sonra başlayan fırtına her şeyi tersine çevirir. Şiddetli rüzgâr nedeniyle görüşü sıfıra inen topçu gözetleme subayı tümen bataryalarına konum veremez, topçular mecburen ateşi kesmek zorunda kalır. Akşama kadar en fazla mevzilerin 1 km yakınına sokulabilen Yunan 1'inci Tümeni, topçu tehdidi ortadan kalkınca sayı üstünlüğünü kullanarak 5'inci Tümen'in öncü mevzilerine girer. TBMM askerleri ne kadar fedakârca dövüşürse dövüşsün şartlar tamamen aleyhinedir. Muharebe öyle bir hal almıştır ki, tümen mevcudu hızla erimektedir. 5'inci Tümen komutanı Yarbay Kenan Bey (Dalbaşar) durumu bizzat anlatıp takviye istemek üzere 2'nnci Grup karargâhına gider. Kenan Bey bir alayla takviye edilmezse tümeninin sabahı göremeyeceğini söyler. Grup kumandanı Miralay Selahattin Adil, Mangal Dağı'yla kuşatılma tehlikesi arasında bir tercih yapmak durumunda kalır. Cephenin en solundaki en son birlik oldukları için Yunan 2'nci Kolordusu'nun dağın doğusuna dolaşarak cephe gerisine yapmaya çalıştığı kuşatmanın daha tehlikeli olduğunu düşünerek takviyenin söz konusu olmadığını, bu durumda tümenin elden çıkmaması için Mangal Dağı'nı boşaltarak kuzeydoğuda Yaprakbayırı Köyü sırtlarına çekilmesini, sorumluluğun kendisinde olduğunu söyler. Böylece cephe güney kanadında Yunanlılar açısından en önemli hedeflerden biri olan Mangal Dağı, muharebelerin birinci günü dolarken elden çıkmış olur. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa açısından bu kabul edilebilir bir durum değildir. Soruşturma başlatır

Sakarya'da başkumandan ve kurmay heyeti: Sağdan itibaren, Binbaşı Salih (Omurtak), Onbaşı Halide Edip (Adıvar), Binbaşı "Sarı" Emin (Özer), Yarbay Tevfik (Bıyıklıoğlu), Yüzbaşı Şükrü (Sökmensüer), Binbaşı Hayrullah (Fişek), Binbaşı Tahir Şemseddin (Taner), Binbaşı Muharrem Mazlum (İskora), Yarbay Kemal (Doğan), Albay Asım (Gündüz) yerde bağdaş kuran, Tuğgeneral İsmet (İnönü) sol tarafta ayakta, Fethi (Okyar), karşısında Mustafa Kemal Paşa.

ve durum ortaya çıkana kadar da tümen komutanı Yarbay Kenan görevden uzaklaştırılır. Bizzat başkomutanın emriyle Topal Osman Ağa'nın Giresunlu gönüllülerden oluşan 47'nci Alay, boşaltılan mevzileri karşı taarruzla tekrar ele geçirmek üzere dağa gönderilir. Aba-zıpkalı Giresun gönüllüleri süngüsüz Berdan tüfekleriyle ve Giresun bıçaklarıyla girdikleri mevzileri saatlerce müdafaa ederler. Ancak artık takviye için yola çıkarılan 57'nci Tümen yetişse dahi Mangal Dağı'nda tutunma ihtimali kalmamıştır.

24 Ağustos
3'üncü Kafkas Tümeni direniyor

İşte bu sırada kuşatma harekâtı için harekete geçen Yunan 2'nci Kolordusu Mangal Dağı'nın doğusuna doğru açılmaya başlar. Muharebelerin başında Polatlı kuzeybatısında Müslüm'den Mangal Dağı'na kadar 80 km'yi bulan cephe hattı iyice doğu- batı doğrultusuna dönmüştür ve Yunanlılarca uzatılmaktadır. General Papulas'ın beklentisi zaten asker sayısı yetersiz TBMM ordusunun Demirözü Vadisi'ne yüklenen 36 bin kişilik 1'inci Yunan Kolordusu ile doğuya açılarak cepheyi uzatan aynı kuvvetteki 2'nci Yunan Kolordusu arasında kalacağı, iki noktadan bir diğerine kuvvet kaydıramayacağı ve kaçınılmaz şekilde birinde cephenin yarılacağı şeklindedir. Ancak Batı Cephesi karargâhı Mangal Dağı'nda ağır zayiata uğrayan 5'inci Tümen'i Yaprakbayırı'nda yeniden tertipleyip, kuşatılmaya çalışılan sol tarafını da ihtiyattaki iki piyade ve iki süvari tümenleriyle destekler. Bu sırada Yunan 1'inci Kolordusu'nun üç tümeni ele geçirdikleri Mangal Dağı'na yaslanarak Demirözü Vadisi'ni bütün güçleriyle zorlamaktadır. Türbetepe'de Miralay Sıtkı Bey'in (Üke) 9'uncu ve sağındaki İkiztepeler'de Miralay Şükrü Naili Bey'in (Gökberk) 15'inci tümenleri cansiperane savunma yaparak tutunmayı başarırlar. Gördüğü tehlikeyi Grup karargâhına ileten ihtiyattaki 3'üncü Kafkas Tümeni'nin komutanı Yarbay Halit Bey (Akmansü) bir cevap alamayınca inisiyatif kullanarak Demirözü Vadisi boyunca ilerlemeye başlayan Yunan birliklerini süngü hücumuyla Taburoğlu Yaylası'na kadar geri sürer ve bu kesimde de dengenin yeniden kurulmasını sağlar. Sakarya Meydan Muharebesi içinde "Gedikli Muharebeleri" olarak adlandırılan bu kanlı süreçte 3'üncü Kafkas Tümeni TBMM ordusuna yeniden tertiplenerek cephe düzeltmesi yapmak için çok değerli bir gün kazandırır

25 Ağustos
Cephenin yarılmaması için büyük uğraş

Yunan taarruz sıklet merkezinin hemen kuzeyindeki cephe orta kesiminde ise 7, 8, 61, 11 ve 5'inci Kafkas tümenleri çok ağır zayiatlar vermelerine rağmen inatla direnmektedir. Bu kesimde taarruz eden muharip asker sayısı az olsa da, Yunanlılar çok sayıda topla Türk mevzilerini yoğun şekilde döverek sonuç almaya çalışmaktadır. Bu nedenle Yunan topçusunun şiddetli ve sürekli örtü ateşi altında az sayıda alayla Türk mevzilerine kolayca sokulabilmekte, tehlike yaratabilmektedirler. Bu şartlar altında mevziler sürekli el değiştirse de, birlikler birkaç yüz metrelik alan kayıpları yaşasa da, genel olarak Yunan taarruzlarını karşılamakta, cephenin yarılmasına, →

ya da kuşatmaya izin vermemektedir. Cephenin en sol tarafında seyyar halde koruma görevi üstlenen iki süvari tümeni dışında bir tümen ve bir tugaydan oluşan Miralay Fahrettin Bey'in (Altay) süvari grubu ise sürekli Yunan cephe gerisinde nakil kollarını, lojistik noktalarını vurarak Yunan ordusunun, özellikle sonuç almakla görevli 1'inci ve 2'nci kolordularının beslenme, cephane ikmal gibi yaşamsal fonksiyonlarını felce uğratmaktadır. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Türk süvarisini ikiye bölerek birini Osmanlı ordusunun akıncı kolları gibi kullanmış, General Papulas'ın süvarileri gibi cephede işlevsiz bırakmamıştır. Bu az mevcutlu, fakat etkili grubun ne kadar önemli bir iş yaparak muharebelerin kaderini tayin ettiği birkaç gün sonra anlaşılacaktır.

26 Ağustos
En uzun gün

Muharebelerin dördüncü günü, Sakarya Meydan Muharebesi'nin en belirleyici, en uzun günü olur. Muharebeler sırasında Süvari Grubu'nun kurmay başkanlığını yürüten Baki Vandemir o günkü koşulları "60 bin kişilik Yunan taarruz gücüne karşı 36 bin müdafi Türk vardı" ifadesiyle anlatır. Yunan ordusu gece boyunca toparlanıp tertiplendikten

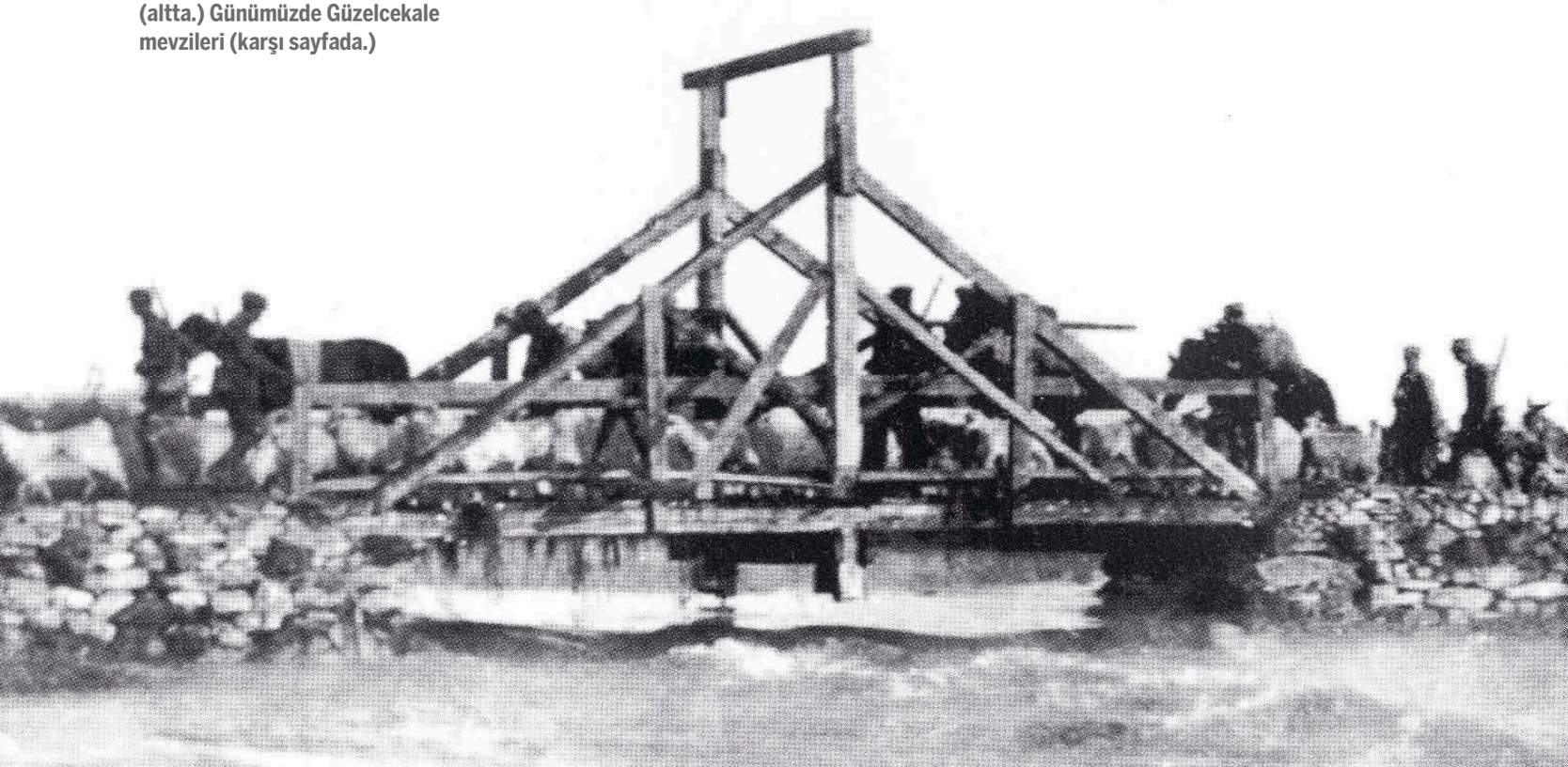
Mustafa Kemal Polatlı Karapınar Köyü'ndeki Zafertepe'den meydan muharebesini idare ediyor.

sonra sabah erkenden tüm cephe boyunca taarruza geçer. Karargâhın çektiği mühimmat sıkıntısından haberdar olmayan Yunan tümenlerinin topçuları Türk siperlerini iyice ezip un ufak edene kadar bombalarlar. Buna rağmen tüm cephe boyunca taarruzlar püskürtülür. Demirözü Vadisi'nde cephe yarılma tehlikesi ortaya çıkınca cephenin en solundaki 4 ve 24'üncü tümenler birlikte taarruzla Mangal Dağı'nın doğusuna uzanan Yunan birliklerini Yurtbeyli'ye kadar geri sürer ve bu kez Demirözü Vadisi'ni zorlayan Yunan 1'inci Tümeni kuşatılma tehlikesi yaşar. Ancak Yunan topçusunun çok ağır örtü ateşi altında ihtiyat alaylarının da taarruza katılmasıyla cephe güney kanadı sarsılmaya başlar. Orta kesimde de Toydemir sırtlarında Yarbay Cemil Cahit Bey'in (Toydemir) 5'inci Kafkas ve Miralay Rüştü Bey'in (Sakarya) 61'inci tümenleri dirençlerinin sonundadır. Tümenler o kadar ağır zayiat vermişlerdir ki, bazı alayların savaşabilir durumdaki mevcudu bir tabura kadar düşmüştür. 26 Ağustos gecesi genel durumu özetlemek gerekirse; Yıldız Dağı'ndan güneye doğru cephe tümüyle sarsılmakta, kıtalar direnmekte, ancak hızla erimektedir. Gece yarısı Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya çektiği telgrafla "Meydan muharebesinin Ankara'ya kadar intikal etmesi ihtimal dahiline girmiştir. Meclisin ve hükümetin Kayseri'ye nakli..." düşüncesini iletir. Bu telgraf genellikle "yenilgi, savaşın kaybedilmesi" gibi yorumlanır. Oysa telgrafın anafikri "bu muharebeyi kaybetmeyi düşünmüyoruz. Cephe burada yarılsa da, gerekirse Ankara sokaklarında dövüşeceğiz"dir.

27 Ağustos
Orduya emir: "Hatt-ı müdafaa yoktur..."

Başkomutan bu mesajı Ankara'ya ilettikten sonra gelen cephe raporlarını inceler, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ile görüşür ve bir

Yunan kuvvetleri Sakarya Nehri'ni geçerken, 7 Ağustos 1921 (altta.) Günümüzde Güzelcekale mevzileri (karşı sayfada.)

karara varır; Ankara'ya yeniden bir telgraf çeken Mustafa Kemal Paşa ilk telgraftaki "gerekirse meclis ve hükümetin Kayseri'ye nakli" düşüncesinden vazgeçtiğini söyler. Mustafa Kemal burada geleneksel askeri öğretiyi sarsacak bir emir verecek ve yenilgiyi kabulün söz konusu olamayacağını, her yerde dövüşüleceğini, son asker de ölmeden yenilgiden bahsedilemeyeceğini tüm orduya ilan eder: "Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır, o satıh bütün vatandır.Vatanın her karış toprağı vatandaş kanıyla sulanmadıkça terk olunamaz." Başkomutanlık bir ay önce Kütahya - Eskişehir Muharebeleri'nde yapılan hatalardan ders çıkarmış, Yunan ordusunun olası şaşırtmalarına karşı birliklerin intikal planlarını hazırlamıştır. Bu sefer kuzeyde sadece 7'nci Tümen'le taarruz eden Yunan ordusunun cephe sol kanadındaki hedefini imkânsız hale getirmek için Polatlı kesimindeki Mürettep Kolordu'dan 41'inci Piyade ve 1'inci Süvari tümenleri ile Halit Bey (Karsıalan) komutasındaki 12'nci Grup'un 48'inci Alay hariç tamamına cephe sol kanadına katılmak üzere hareket emri verilir. Bunun yanı sıra, cephe ortasından taarruz merkezine kadar olan kesimi savunan Yusuf İzzet Paşa'nın (Met) 3. Grup'unun da her tümeninden birer alay aynı bölgeye kaydırılır. Şiddetli muharebeler sırasında birbirine karışan birlikler yeniden düzenlenir, zayiatın etkisini gidermek için ihtiyattaki erlerle alaylar olabildiğince desteklenir ve cephe düzenlemesi yapılarak ilk savunma hattının yaklaşık 6 km gerisinde, ikinci savunma hattında, tümenler yeniden mevzilenir.

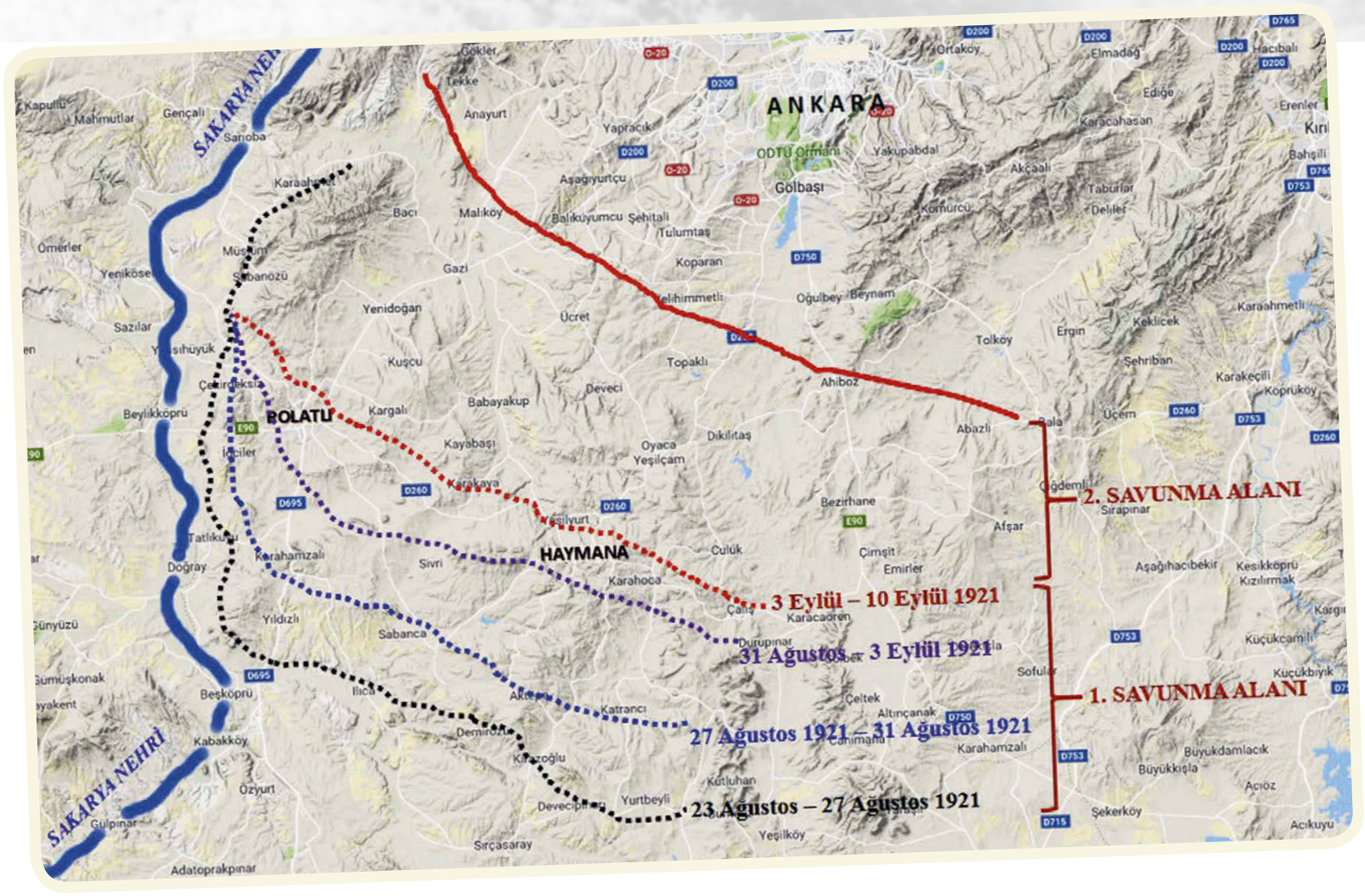
28-29-30 Ağustos
100 bin kişi boğaz boğaza

28 Ağustos sabahı Yunan ordusu tüm cephe boyunca taarruzu iyice şiddetlendirir. Özellikle en güneyde kuşatma harekâtını sürdürmeye çalışan Prens Andreas'ın 2'nci Kolordusu ve bunun karşısına toplanan Türk tümenleri nedeniyle 15 km'lik Şerefligökgöz - Katrancı - Kaltaklı hattında yaklaşık 100 bin kişi boğaz boğaza dövüşmektedir. Bunun dışında hâlâ Demirözü Vadisi'ni açmaya çalışan Kondulis'in 1'inci Kolordusu ve Soğulca istikametinde Baraközü Vadisi'ni zorlayan 3'üncü ve 10'uncu Yunan tümenleri nedeniyle muharebeler üç kesimde yoğunlaşır. Bütün dikkat doğal olarak cephe sol kanadına toplanmışken Hacımuslu - Sarıhalil arasında Kemalettin Sami Bey'in (Gökçen) 4'üncü Grup'unun iki Yunan tümenine karşı verdiği mücadele de Sakarya Meydan Muharebesi menkıbesinde yerini alacaktır. Özellikle cephe güney kesimine sağdan omuz veren Cemil Cahit Bey'in 5'inci Kafkas Tümeni "Toydemir Muharebeleri" olarak harp tarihine girecek olan çarpışmalarda 4 bin 300 askeriyle 12 bin mevcutlu Yunan 10'uncu Tümeni'ni sekiz gün boyunca olduğu yerde kıpırdatmaz. Yunan komuta heyeti çok güvendikleri "baskın taarruz - kuşatma" stratejisinin giderek daha içinden çıkılmaz bir hale geldiğini görmektedir. Ordunun ikmal kolları sürekli Fahrettin Bey'in süvarilerince vurulduğundan, mühimmat ve erzak tedariki ciddi bir sorun haline gelmiş, cephe emirlerinde "yarın mühimmat takviyesi olmayacağı hesaba katılarak atış yapılması" uyarıları yer almaya başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın "alan savunması" stratejisi her geçen gün daha iyi anlaşılmakta, bunun sonuç verdiğini gören TBMM ordusu daha özgüvenle dövüşmekte, Yunan ordusunda ise tam aksine yılgınlık giderek artmaktadır. Yunan 2'nci kolordusu kuşatma için cephesini kuzeye çevirerek çok büyük bir taktik hata yapar ve uzatarak dayanımını kırmaya çalıştıkları Türk savunma hattı açısı daraldığından müdafaa edilecek alanlar azalmaya başlar. Mustafa Kemal Paşa'nın savunma stratejisi "Yunan ordusunu dövüşerek içeri çekme ve eritme" şeklinde sonuç vermiştir. Cephenin en güneyinde, Şerefligökgöz - Sındıran (Yenice) - Karasüleymanlı arasında kalan bölgede Papulas açısından tamamen çıkmaza giren muharebelerde Yunan 2'nci Kolordusu'nun bir günde zayiatı neredeyse bir tümeni bulur, ama kazandığı mesafe bin metre bile değildir. Yunan ordusunun, "Kale Grotto" adını verdikleri Güzelcekale Muharebeleri'nde kaybı öyle boyutlara ulaşır ki Sakarya'dan çekildikten sonra Eskişehir'in Akpınar Köyü'nde "Kale Grotto'da Düşenler" anıtı yaparlar. Bugün bile Atina'daki Parlamento Binası'nın dış duvarındaki anıtsal rölyeflerde Sakarya'dan ayrı olarak Kale Grotto da yer almaktadır.

31 Ağustos - 1 Eylül
Çal Dağı düşüyor

Muharebelerin dokuzuncu gününde, Papulas kuşatma stratejisinin iflas ettiğini görür; kusursuz savaş makinesini hangi yöne sürse bir duvara çarpmakta, bu duvar cepheyi yarmasına asla izin vermemektedir. →

Sakarya Meydan Savaşı sırasında TBMM ordusu 23-27 Ağustos tarihleri arasında siyah, 27-31 Ağustos arasında mavi, 31 Ağustos 3 Eylül arasında mor ve en nihayet 3-10 Eylül tarihleri arasında kırmızı noktalı hattı savundu. Eğer son hat kaybedilmiş olsa bile TBMM ordusu 2'nci savunma alanına çekilecekti, ancak bu hatta çekilmeye gerek kalmadı. Bu harita gerçekte "hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır" emrinin görselleştirilmiş halidir (üstte.) Ağustos 1921 başında Yunan kuvvetleri ileri harekât sırasında (karşı sayfada altta.)

Bu umutsuzlukla Demirözü ve Baraközü vadilerinden Çal Dağı istikametini açmaları için taarruz emri verir. Yunan karargâhına göre Çal Dağı da düşünce TBMM ordusunun dayanacağı bir direnek kalmayacak ve yenilecektir. Cephe düzeltmesi yapılırken 5'inci Kafkas Tümeni ile hemen solundaki 24'üncü Tümen arasında oluşan bir boşluğu değerlendiren Yunan 10'uncu Tümeni gece baskınıyla Çal Dağı kuzeybatı yamaçlarına tutunmayı başarır. Buradaki mevzilere yerleşen 61'inci Tümen'e bağlı 190'ıncı Alay sabaha kadar kuzey - kuzeybatı mevzilerini Yunan birliklerine teslim etmez.

Günün ilk ışıklarıyla Çal Dağı'na iyice yerleşen 15'inci ve 24'üncü tümenler bu mevzileri 190'ıncı Alay'dan devralır. O gece alaydan geriye ancak bir bölük kadar asker kalmıştır. Diz siperi bile oluşturulamayacak kadar kayalık bir zemine sahip olan Çal Dağı'nın savunulması için tümenler arası eşgüdümün şart olduğunu anlayan Batı Cephesi karargâhı Güzelcekale'deki Yunan taarruzu kırıldığı için buradan Çal Dağı'na birlikler kaydırır ve "Çal Grubu" adı altında komutayı birleştirir. Ancak dağı savunmakla görevli 15 ve 24'üncü tümenler de muharebelerin onuncu gününde artık birer enkaz durumundadır. Örneğin Ahmet Fuat Bey (Bulca) komutasındaki 24'üncü Tümen'in öylesine ağır zayiatı vardır ki, tümen savaştan sonra lağvedilecektir. Yunanlıların önce 10'uncu Tümen'i kuzeyden, daha sonra 2'nci Tümen'i batıdan cepheyi sarsmaya başlarlar. Mühimmat desteği kritik noktaya gelmiş olan Yunan ordusu son gücüyle yüklenir ve 2 Eylül gecesi Çal Dağı düşer!

Yunan karargâhı bütün kozlarını oynamış, çok ağır bedel ödemiş, sonunda "Ankara'nın anahtarı"nı, Çal Dağı'nı ele geçirmiştir. Ertesi gün doğuya baktıklarında ise yenildiğini düşündükleri Türk birliklerinin yine 6 km geride, Karayavşan - Erif - Şeyhali hattında mevzilenip tahkimat yapmaya başladığını görürler. Papulas ve kurmaylarının Kütahya - Eskişehir Muharebeleri'ni kazanmış olmanın verdiği özgüvenle hazırladıkları kusursuz taarruz planında atladıkları nokta, bu sefer karşılarında her ayrıntıyı düşünerek savunma stratejisini hazırlayan bir ordu bulunduğudur. Yunan ordusu yaklaşık iki haftadır her şeyi denemiş, binlerce asker zayiatı pahasına en fazla 17 km ilerleyebilmiştir.

Cephe orta kesiminde savaşan ve muharebelere 11 bin askerle başlayan 2'nci Yunan Tümeni'nde savaşabilir durumda 3 bin er kalmıştır. Çok daha kanlı çarpışmalara giren, örneğin Güzelcekale Muha-

rebeleri'nde savaşan tümenlerde zayiat bundan daha da yüksektir. TBMM ordusu açısından 3 Eylül günü yerleşilen hat, sonuncusu olacaktır.

3 - 9 Eylül
Yunan ordusunda çekilme hazırlığı

Muharebelerin 3-9 Eylül arasındaki kısmı Yunanlıların ara sıra yaptıkları göstermelik hücumlar ve küçük Türk müfrezelerinin yaptığı keşif taarruzlarıyla geçer. Bu altı günlük evrede çok kanlı çarpışma neredeyse olmaz. Yalnızca cephe orta kesiminde, Şeyhali - Kızılcakışla hattında, 3'üncü Yunan Kolordusu 5'inci Kafkas Tümeni ve 61'inci Tümen mevzilerine şiddetli taarruzda bulunmuş, bu da ağır zayiat verdirilerek püskürtülmüştür. 6 Eylül günü hava keşif raporlarında yazan bir ifade karargâhta keyifleri yerine getirir: "Yunanlılar Sakarya'nın batısında siper kazıyor." Papulas taarruzu bırakmış, savunmayı düşünmeye başlamıştır. Kesin durumun anlaşılması için keşif müfrezeleri arttırılır, uçuşlar sıklaştırılır. Yunan karargâhı 7 Eylül'de destek unsurlarını Sakarya Nehri'nin batısına geçirmeye, tümenlerini ise toplamaya başlamıştır bile. Tek hedefleri çekilmenin faciaya dönüşmesini önlemektir. Başkomutan Mustafa Kemal'in önerisiyle, Genelkurmay başkanı Fevzi Paşa'nın görüş ve emri İsmet Paşa'ya iletilir: "15'inci ve 23'üncü tümenlerin Mürettep Kolordu emrine Polatlı'ya hareketi ve dört tümenle Duatepe kesimine taarruz hazırlıklarına başlanması." Yunan ordusunun Sakarya Nehri'nin batısına geçebileceği Fettahoğlu, Kavuncu, Beylikköprü gibi noktalar ve Sivrihisar - Eskişehir istikametindeki menzil yolları kuzeyde, Polatlı kesiminde bulunmaktadır. Anlaşılan odur ki, 22 gün ve gece süren Sakarya Melhame-i Kübrası, yani kan denizi Haymana'da başlamıştır, ama Polatlı'da sona erecektir. Başkomutanlık karargâhı Karapınar'a gelir. Mürettep Kolordu 41'inci ve 57'nci tümenleri de ihtiyata almış halde taarruza hazırdır. 9 Eylül 1921 gece 2.00'de beklenen cephe emri gelir: "10 Eylül cumartesi sabah fecirle birlikte düşman sol kanadına taarruz edilecektir."

10-11-12 Eylül
Mürettep Tümen'in baskını

10 Eylül sabahı Mürettep Kolordu topçusunun ateşiyle birlikte Yunan tümenleri için zamana karşı bir yarış başlar. TBMM ordusunun çekilen birlikleri çevirip imha etmeye çalışacağı açıktır. İşte bu nedenle üç gün sonra Fahrettin Altay'ın süvarileri dışında Mustafa Kemal Paşa'nın dönüş yolunda onlara son bir sürprizi daha olacaktır; Yarbay Ahmet Zeki Bey'in (Soyerdem) komutasındaki müretteptümen.Mustafa Kemal Paşa'nın muharebelerin başından beri kurmay heyetinin anlam veremediği şekilde cephe dışında, Yunak - Ilgın bölgesinde tuttuğu Mürettep Tümen iki gün önce aldığı emirle aniden ortaya çıkar ve Yunanlıların en güneydeki geçit yerini, Fettahoğlu Köprüsü'nü basar. Buradaki 12'nci Yunan Tümeni'nin emniyet müfrezesi köprüyü uçurmaya vakit bulamadan Uzunbey'e çekilmek zorunda kalır. Bu baskında tümen Yunanlılardan 15 araba, bir ambulans ve bol sıhhi malzeme ve üç uçak ele geçirir. Arabalardan birinden ise Papulas'ın kişisel eşyaları çıkar.

13 - 14 Eylül ve sonrası
Takip harekâtı başlıyor

13 Eylül günü Sakarya'nın doğusunda bir tek Yunan askeri kalmamıştır. İsmet Paşa çekilen Yunan birliklerinin olabildiğince dağıtılması, mümkün olan hallerde tek tek imhası için başkomutanın emrini birliklere verdiğinde, Mürettep Tümen çoktan Yunanlıların çekilme yolunda önemli bir lojistik üssü olan Sivrihisar'a varmıştır. Baskın ve çatışmanın ardından Yunan birliği geri çekilirken ardında iki ambulans, bir araba, ambarlar dolusu erzak ve mühimmat bırakır. Ayrıca burada tutulan 400 esir de kurtarılır.

Cephe orta kesimlerine karşılık gelen Fettahoğlu Köprüsü dışındaki tüm köprü ve geçitler Yunanlılarca imha edilmiştir. Kavuncu'da kurulan üç hastaneye yaralılar taşınırken, Papulas'ın emri uyarınca Yunan birlikleri hızla Eskişehir'e doğru çekilmektedir. Bir esirin ifadelerinden Papulas'ın karargâhında 10 İngiliz subayının da olduğu, erlerin üç gündür yemek yemedikleri ve bu yüzden yeni savunma mevzilerinde de tutunamadıkları öğrenilir.

14 Eylül günü başlayan takip harekâtı 10 Ekim'e kadar sürecek, Yunanlılar ancak Sakarya'yı geçmekte zorlanan TBMM ordusunun üç gün kaybetmesi sayesinde ateş çemberini yararak Eskişehir ve Afyon'daki müstahkem mevkilerine sığınmayı başaracaktır.

Sakarya Meydan Savaşı'na kadar genel anlamda savunmada olan TBMM ordusu bu muharebeden sonra inisiyatifi ele almış, artık taarruza hazırlanmaktadır. Sırada Kurtuluş Savaşı'nın kesin sonucunun alınacağı Büyük Taarruz vardır. İsmet Paşa komutasındaki Batı Cephesi artık ertesi yaz gerçekleştireceği Büyük Taarruz'a hazırlanmaktadır ●

Sovyet yardımının anatomisi

“Moskova, Sevr’i tanımadı”

Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti temsilcisi Mihail Frunze (önde kısa boylu) ve heyeti 13 Aralık 1921 günü Ankara’ya 30 kilometre uzaklıktaki Yahşihan istasyonunda merasim kıtası ve bando tarafından karşılanıyor. Rus subaylar arasındaki koyu elbiseli genç subay Genelkurmay temsilcisi Yüzbaşı Hilmi Bey’dir.

KANSU ŞARMAN ARŞİVİ

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDAKİ SOVYET YARDIMI SON DÖNEMDE SIKÇA TARTIŞILMAYA BAŞLANDI. KIRIM HARBİ, ELVİYE-İ SELASE VE SSCB HAKKINDA YAPTIĞI ÇALIŞMALARLA TANINAN DOÇ. DR. CANDAN BADEM'E GÖRE KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA SOVYETLER'İN ANKARA'YA YAPTIĞI YARDIM KUŞKU GÖTÜRMEZ BİR GERÇEK.

Röportaj: Melih ŞABANOĞLU
msabanoglu@burda.com

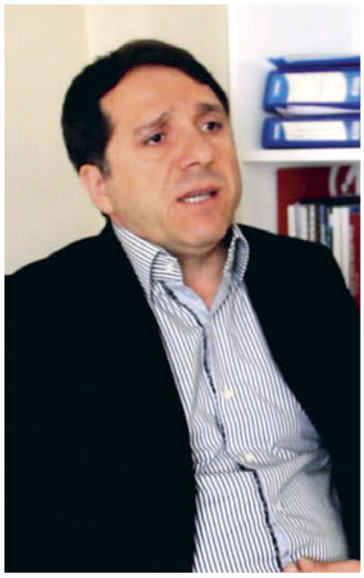
Rusya'da Ekim 1917'de patlayan Bolşevik Devrimi'nden en fazla etkilenen ülkeler arasında Osmanlı Devleti de vardı. Devrim sonrasında Rusya Birinci Dünya Savaşı'ndan çekildi. Ekim Devrimi'yle işbaşına gelen Bolşeviklerin milli mücadele döneminde Ankara hükümetini desteklemeleri bir sır değil. Bu dönemde yaşanan gelişmeleri ve Sovyet yardımının detaylarını akademisyen Candan Badem değerlendirdi.

Moskova'yla Ankara'nın teması ne zaman başladı? İlk olarak hangi taraf harekete geçti?

Mustafa Kemal'in ilk olarak Mayıs-Haziran 1919'da Havza'da bir Sovyet temsilcisi ile görüştüğüne dair iddialar vardır, ancak belgelenmiş değildir. Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi sırasında Kâzım Karabekir Paşa'nın Bolşeviklerle teması yürütmesine karar verildi. Kâzım Karabekir de Dr. Fuat Sabit'i Moskova'ya gönderdi. Dr. Sabit Moskova'da Sovyet →

Dışişleri bakanı Grigori Çiçerin ile görüştü ve yardım sözü aldı. Eylül 1919'da Sivas Kongresi sırasında Mustafa Kemal, Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa'yı da Moskova'ya gönderdi. Halil Paşa ancak 1920 baharında Moskova'ya varacaktır. Halil Paşa Moskova'dan yanında Sovyet temsilcisi Upmal ve 100 bin Osmanlı altın lirası ile 8 Eylül 1920'de Erzurum'a ulaştı. 23 Nisan 1920'de BMM'nin açılmasından üç gün sonra meclis başkanı Mustafa Kemal, Sovyet Rusya hükümetine bir mektup yazarak silah ve cephane yardımı istedi. 11 Mayıs 1920'de Bekir Sami (Kunduh) başkanlığında, iktisat vekili Yusuf Kemal (Tengirşenk), Dr. İbrahim Tali (Öngören), Lazistan mebusu Osman Bey ve Kurmay Yarbay Seyfi'den (Düzgören) oluşan bir heyeti Moskova'ya gönderdi. Bunların dışında İttihatçıların İstanbul'daki Karakol Cemiyeti'nin de bazı temasları olmuştur.

Akademisyen Candan Badem (üstte.) Sovyet Rusya'nın Ankara büyükelçiliği personeli (altta.)

Sovyet Rusya'nın Ankara'dan temel beklentileri neydi? Sadece anti-emperyalist blok çerçevesinde mi ele alındı konu? Yoksa konunun Kafkaslar'ı ve buradaki Sovyet yapılanmalarını ilgilendiren bir boyutu da var mıydı?

Sovyet Rusya'nın beklentilerinin başında TBMM hükümeti ile İngiliz ve Fransız emperyalizmine karşı işbirliği yapma amacı geliyordu.

İkinci sırada Kafkasya'da bu emperyalistlerin desteğindeki Menşevik Gürcistan, Taşnak Ermenistan ve Müsavatçı Azerbaycan hükümetlerine karşı işbirliği ve Kafkasya'nın Bolşevikleşmesinde yardım almak geliyordu. Bolşevikler ayrıca Hindistan (Pakistan'ı da içeren Hindistan), Afganistan, İran, Türkiye ve bütün İslam dünyasında Müslüman halkların emperyalizme karşı mücadelesini destekliyor ve onların da Sovyet Rusya'ya desteğini almak istiyordu.

Ankara'yla Moskova arasındaki ilk mutabakat ne zaman gerçekleşti?

Bekir Sami başkanlığındaki heyet 24 Temmuz 1920'de Moskova'da Bolşeviklerle görüşmeye başladı. Lenin silah yardımını kabul etti. 10 Ağustos 1920'de Sèvres (Sevr) Antlaşması imzalandı. Sovyet Rusya Türkiye aleyhindeki bu antlaşmayı tanımadı. 24 Ağustos 1920'de Moskova'da iki hükümet arasında ilk antlaşma paraf edildi. Eylül 1920'de Karadeniz'de Novorossiysk ve Tuapse limanı üzerinden Türkiye'ye silah ve mühimmat sevkiyatı başladı. O sırada Karadeniz'de İngiliz ve Fransız gemileri dolanıyordu. TBMM-Sovyet Rusya görüşmelerinin sonucu 16 Mart 1921'de Moskova'da imzalanan Dostluk Antlaşması oldu. Bu antlaşma ile Türkiye'nin Kafkasya ile sınırları belirlenmiş oldu.

Sovyet Rusya'nın TBMM hükümetine yaptığı yardımın hangi kalemlerde ve hangi miktarda gerçekleştiğini tam olarak biliyor muyuz?

Evet biliyoruz. Genelkurmay'ın *Türk İstiklal Harbi. Cilt VII. İdari Faaliyetler* (Ankara, 1971) adlı eserinde Sovyet silah, cephane ve malzeme yardımının ayrıntılı dökümü verilmiştir. Ayrıca SSCB'de yayımlanan *Dokumentı Vneşney Politiki SSSR. Tom 3* (SSCB Dış Politika Belgeleri. Cilt 3, Moskova, 1959) adlı eserde özet bir döküm vardır. Bu iki kaynaktaki sayılar birbirine yakındır. Ayrıca Alptekin Müderrisoğlu'nun *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları* (Ankara, 1990) adlı eserinde ayrıntılı bilgiler vardır. Sovyet Rusya/SSCB TBMM hükümetine toplam 11 milyon altın ruble ve 100 bin Osmanlı altını tutarında para yardımı yapmıştır. Bu tutar o zamanki kurdan 80 milyon Türk lirasına eşittir ki bu da TBMM'nin 1921 yılı bütçesinden fazla ve 1920-21 dönemi iki yıllık toplam savunma bütçesine denktir. Verilen silahlara gelince,

SOVYET RUSYA'NIN TÜRKİYE'YE YAPTIĞI YARDIM TBMM'NİN 1921 YILI BÜTÇESİNDEN FAZLA, İKİ YILLIK SAVUNMA BÜTÇESİNE DE DENKTİ.

bunlar milli mücadelede kullanılan topların üçte biri, makineli ve piyade tüfeklerinin dörtte biri, mermilerin ise yarıdan fazlasıdır.

Türkiye'de zaman zaman Sovyet Rusya'nın gerçekte Ankara'ya yardımda bulunmadığı yolunda iddialar dile getiriliyor. Bu iddianın dayanağı var mı?

Ankara hükümetine gönderilen altınların Buhara emirliğinin hazinesine ait olduğunu iddia edenler var. Bu iddiaların kaynağı Buhara Cumhuriyeti'nin eski maliye bakanı iken Basmacılara katılan ve 1923'te Türkiye'ye gelen Osman Kocaoğlu ile yine Birinci Dünya Savaşı'nda Ardahan'da Rus ordusuna esir düşmüş olan Raci Çakırgöz'dür. İkisinin de iddiaları gerçek dışıdır. Kocaoğlu'nun Mayıs 1962'de *Yakın Tarihimiz* dergisinde çıkan iddiasına göre Buhara Cumhuriyeti emirlik hazinesinden kalan 100 milyon altın rubleyi Ankara'ya gönderilmek üzere 1920 sonbaharında Bolşevik hükümete teslim etmiştir, ancak Bolşevikler bu paranın sadece 10 milyonluk kısmını Ankara'ya vermiştir. Buhara'nın hazinesinde 100 milyon altın ruble kalmış olması ve bunu "teslim edenlerin" elinde hiçbir belge kalmış olmaması mümkün değildir. Belge olmadığı gibi Kocaoğlu herhangi bir tanık da göstermiyor. Raci Çakıröz, 1920'de Taşkent'tedir, Buhara'ya 1922 yılında gitmiştir; yani o da olayların tanığı değildir. Nitekim Çakıröz "sonradan öğrendiğime göre" demektedir. Çakıröz ayrıca Buhara emirinin kaçarken götüremediği bazı eşya ve mallardan söz etmektedir. Hazinede 100 milyon altın ruble olsaydı Buhara emiri kaçarken herhalde bu kadarını yanına alabilirdi. (Çakıröz, Mustafa Suphi'nin ölümünü şöyle anlatıyor: "Bir zaman sonra kendisinin Trabzon'da bir sandal sefasında denize düşüp boğulduğunu öğrendik". Burada ya gerçekten cehaletini belli ediyor, ya da zalimce bir ironi yapıyor.) Tüm dünyada Müslümanların desteğini kazanmaya çalışan Bolşeviklerin böyle bir hilenin duyulmayacağını düşünmesi mümkün değildir. Nitekim Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti ile Ankara hükümeti →

16 Mart 1921'de Moskova'da imzalanan Dostluk Antlaşması ile Türkiye'nin Kafkasya sınırlarını belirlenmiş oldu. Sol tarafta aralarında Ali Fuat (Cebesoy), İktisat vekili Yusuf Kemal (Tengirşenk) ve Maarif vekili Rıza Nur beylerin de bulunduğu Ankara heyeti (üstte.)

SOVYET RUSYA TBMM HÜKÜMETİNİN FRANSA'YLA ANLAŞMA İMZALAMASINDAN KUŞKU DUYDU.

arasında da doğrudan ilişkiler vardır. Buhara heyeti Aralık 1921'de Ankara'ya gelmiş, 1 Ocak 1922'de Ankara'da TBMM'yi ve Mustafa Kemal'i ziyaret etmiştir. Buhara heyeti Ankara ile doğrudan ilişki kurabiliyorsa parayı neden Moskova'ya versin? Vermiş olsaydı bile bunu Ankara'ya bildirmeyecek miydi ve Moskova bunu nasıl gizleyecekti? Nereden bakarsanız bakın, tutarsız ve dayanaksız bir iddiadır. Soğuk Savaş döneminin antikomünist ve anti-Sovyetik propagandasıdır. Nitekim Alptekin Müderrisoğlu da adı geçen eserinde Kocaoğlu'nun iddiasını doğrulayacak bir kaynak bulunmadığını ifade etmiştir.

Enver Paşa Sovyet Rusya'yla Ankara arasındaki ilişkilerde nasıl bir rol oynadı? Sovyet Rusya acaba Enver Paşa'yı Ankara'ya karşı zaman zaman koz olarak kullandı mı?

Enver Paşa da 1920 yazında Moskova'ya gelerek Bolşeviklerle temasa girmişti. Mustafa Kemal, Enver Paşa'nın TBMM hükümeti adına harekete yetkili olmadığını Bolşeviklere bildirdi. Mustafa Kemal, Enver Paşa'nın Anadolu'ya gelmesini istemiyordu. Paşanın Hindistan'da kullanılmasını istiyordu. Bununla birlikte Enver Paşa'yı küstürmemek için dikkatli bir dil kullanıyordu. Rus arşivlerindeki bir belgeye göre Mustafa Kemal, 7 Ağustos 1921'de Sovyet temsilcisi Natsarenus'a şöyle demişti: "Rusya Türkiye'yi Sovyetleştirmek istiyorsa bunu Enver'den ziyade benim aracılığımla yapmak daha kolaydır". Bolşevikler ise hem Enver Paşa'dan hem de Ankara hükümetinden yararlanmak istediler. O sırada Anadolu'da kimin güçlü olduğunu tam olarak

30 Mart 1922, Büyük Taarruz hazırlıkları sürerken Afyon'a bağlı Çay'da, I'inci Ordu'yı teftiş ve askeri törenler. Soldan sağa: Batı Cephesi kumandanı (Tuğgeneral) İsmet Paşa (İnönü), Azerbaycan askeri ataşesi, Sovyet Rusya askeri ataşesi K. K. Zvonarev, Sovyet Rusya elçisi S. I. Aralov, yaver Hilmi Bey, refakat subayı Yüzbaşı Mahmut Bey (Soydan), Mustafa Kemal Paşa, kurmay subay Rüştü Bey (Erdelhun), Albay Nazmi Bey (Solok), Azerbaycan elçisi İ. Abilov, Batı Cephesi sağlık başkanı Dr. Albay Hulusi Bey (Alataş), I'inci Ordu kumandanı Ali İhsan Paşa (Sabis), başyaver Salih Bey (Bozok) ve 8'inci Tümen kumandanı Albay Kâzım Bey (Sevüktekin.)

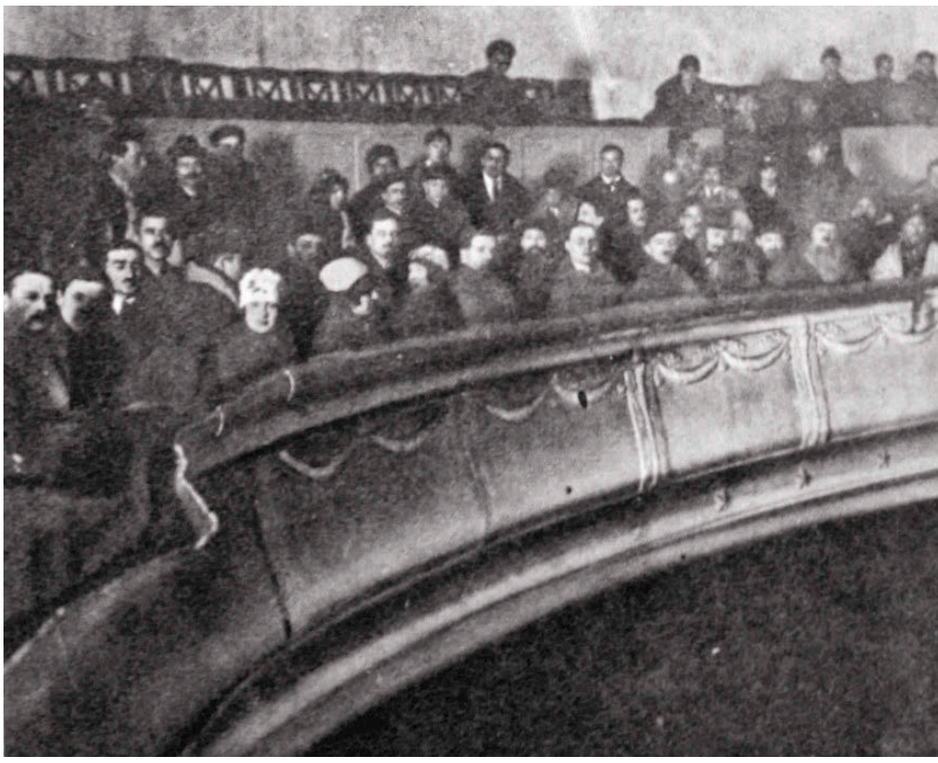
bilmedikleri için her iki tarafı da hoş tutmaya çalıştılar. Enver Paşa'nın dünya Müslümanlarının nezdinde etkili olacağını düşündüler. Eylül 1920'de Bakü Doğu Halkları Kurultayı'na katılmasını da sağladılar. Ancak Enver Paşa'nın Osmanlı Harbiye nazırı olduğu dönemde ve özellikle 1918 yazındaki Bakü seferindeki tavırları ve Ermeni tehcirindeki ve katliamlardaki rolü eleştirilere yol açıyordu. Dolayısıyla Enver Paşa'ya desteklerini azalttılar. Enver Paşa da ilk fırsatta Basmacılara katılarak Bolşeviklerin karşısına geçti.

Sovyet Rusya Ankara'nın Fransa'yla anlaşmasına nasıl tepki gösterdi? Frunze'nin anılarından Moskova'nın bu anlaşmadan şüphelendiği için kendisini gönderdiği bilgisi doğru mu?

Sovyet Rusya ile TBMM ilişkilerinde pürüz yaratan konulardan biridir Fransa. 20 Ekim 1921'de TBMM ile Fransa arasında imzalanan Ankara Antlaşması Sovyet Rusya'da kuşku yaratır. Çünkü Avrupa'da bu anlaşmanın gizli ekleri olduğuna dair söylentiler çıkmıştır. Sovyet Rusya Fransa'nın Ankara'nın Moskova'yla ilişkilerini bozmasından ve Güney Kafkasya'da antikomünist güçleri desteklemesinden çekinmiştir. Fransa konusu Aralık 1921'de Ankara'ya gelen Frunze'nin görüşmelerindeki önemli bir madde olmuştur.

Sovyet Rusya'nın ilk planda bir Kızılordu kahramanı olan Frunze'yi Ankara'ya göndermesindeki temel amaç neydi? Onun asker kişiliği mi?

Mihail Frunze bugünkü Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te doğmuştu. (Bu yüzden 1925'te Frunze'nin ölümünden sonra şehre Frunze adı verilmişti.) Müslüman halkların zihniyetini ve âdetlerini iyi biliyordu. Bu yüzden Türklerle iyi anlaşacağı düşünülmüştü. Ayrıca Rusya'da iç savaş sırasında Kızıl Ordu komutanı olarak çok iyi bir taktikçi ve stratejist olduğunu göstermişti. Düşmana vurulacak darbeyi en ince biçimde hesaplamasıyla ünlüydü. Bütün Orta Asya'da Sovyet iktidarının kurulmasında başat rol oynamıştı. Ayrıca TBMM ordusu Yunan ordusu ile savaş halinde olduğu için ve Sovyet Rusya ile TBMM arasındaki askeri yardımlar da sürekli gündemde olduğu için Bolşevikler Mihail Frunze ve Semyon Aralov gibi komutanları diplomat olarak göndermeyi tercih etmiştir. Frunze o sırada Kırım'daki Baron Vrangel komutasındaki son Beyaz Ordu güçlerini kovmuş olan Kızıl Ordu'nun komutanıydı ve TBMM ordusuna askeri konularda yardım edebilmek için yakından tanıması da gerekiyordu. Aralov'u Türkiye'ye elçi olarak Çiçerin'e öneren de Frunze olmuştu. Ukrayna SSC Dışişleri bakanı Rakovskiy gibi deneyimli diplomatlar varken Frunze'nin gönderilmesinin sebebi bunların yanında Bolşevik Parti Merkez Komitesi'nin tam güvenine sahip olmasıydı.

Moskova Antlaşması için Rusya'ya giden TBMM heyetinin üyeleri Moskova'daki büyük operanın şeref locasında, dönemin Sovyet Dışişleri komiseri Çiçerin ile (üstte.)

Aralov'un anılarından Sovyet Rusya'nın TBMM hükümeti ordusunun İzmir'den sonra Boğazlar ve İstanbul'a da yürümesini istediğini anlıyoruz. Burada Sovyet Rusya emperyalizme bir darbe daha vurulmasını mı ön plana alıyor? Yoksa boğazların serbest ticarete açılmasını mı?

Sovyet Rusya öncelikle boğazları kontrol eden İngiliz ve Fransız emperyalistlerinin gitmesini istiyordu elbette. Çünkü Rusya'nın Karadeniz limanları emperyalistlerin savaş gemilerinin saldırısına açık bir konumdaydı. İsmet İnönü'nün de "*Hatıralar*"ında belirttiği gibi, Sovyet Rusya boğazların savaş gemilerine kapalı olmasını ve "mutlak Türk hâkimiyetinde" olmasını istiyordu. İkincisi Sovyet Rusya dış dünya ile ticaret yapabilmek için boğaz- →

"Yüzü ışıklı iyi bir Rus"

Frunze'nin ziyaretinin Anadolu'da halk üzerindeki etkisini, Ocak 1922'de Ankara'da göreve başlayan Sovyet elçisi Aralov'un anılarında buluruz "Samsun yakınlarında dik bir bayırdan inen bir arabaya rastladık. Arabayı 10-12 yaşlarında bir Türk çocuğu sürüyordu. Tercümanımıza ona, Rus olduğumuzu söylemesini ve Sovyetler hakkında bir şey bilip bilmediğini sormasını istedim. Çocuk gülümsedi ve şimdi Rusların Türklerin dostu olduğunu bildiğini ve köylerinde "yüzü ışıklı iyi bir Rus" gördüğünü söyledi. Ne kadar doğru ve şairce anlatmıştı Frunze'yi."

General Frunze 13 Aralık 1921'de Ankara'ya vardı. 25 Aralık'ta Mustafa Kemal ile ilk görüşmesini yaptı. Azerbaycan Sovyeti temsilcisi Abilof'un da hazır bulunduğu görüşmesinde ordunun durumu hakkında detaylı bilgi aldı. 4 Ocak 1922'deki ikinci görüşmede Mustafa Kemal Lenin'e ulaştırılmak üzere bir mektup verdi Frunze'ye. Fotoğrafta General Frunze Ankara'daki Sovyet temsilciliğinde görülüyor (üstte.) 1 Mayıs 1921 Amele Bayramı'nda Ankara'daki Sovyet Rusya elçiliğinde davetliler (sağda.)

ların ticarete açık olmasını istiyordu. Sovyet Rusya samimi olarak boğazların Türkiye'nin kontrolünde olmasını istiyordu. Nitekim Lozan Konferansı'nda da SSCB'nin tavrı Türkiye'den yana olmuştur. Ancak Mustafa Kemal sorunu Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya ile savaşmadan çözmeye çalışıyordu.

Gerek Frunze, gerekse de Aralov'un, anılarında, Yunanistan'ın Ege'deki varlığı ve Pontus İsyanı Britanya'nın bir oyunu olarak ele aldıkları görülüyor. Sovyet Rusya gerçekte Pontus İsyanı'nı nasıl değerlendirmişti?

Sovyet Rusya İngiltere'yi baş emperyalist, Yunanistan hükümetini de onun piyonu olarak görüyorlardı. Samsun'da Türkiye'den ayrılmakta olan Frunze ile Ankara'ya gitmekte olan Aralov karşılaşmışlardır. Aralov anılarında Frunze'nin kendisine vahşice öldürülmüş Rum yaşlı, kadın ve çocukların cesetlerini yollarda gördüğünü, 54 çocuk ölüsü

saydığını, Rumların isyan ve savaş bölgelerinden sürgün edilirken yollarda öldürüldüğünü ve bir kısmının da açlık ve yorgunluktan düşüp öldüklerini söylediğini yazıyor Frunze bu durumu protesto ederken Mustafa Kemal'in bu olaylarla ilgisi olmadığını da belirtmektedir. Sovyet Rusya temsilcileri Pontus Rumlarının katliama uğradıklarını bilmekte, ancak Ankara hükümetini bunun dışında saymaktaydı.

Gerek Frunze'nin, gerekse de Aralov'un anılarına bakıldığında buradaki argümanların resmi tarihte ele alınan argümanlara çok yakın olduğu görülüyor. Örneğin Rauf Orbay, Refet Bele, Kâzım Karabekir'i aleni biçimde "gerici" olarak suçluyor Sovyet elçileri. Bu yargıyı nasıl değerlendirmemiz gerekiyor?

Aralov ve Frunze Sovyet ölçülerinde bile aşırı Kemalisttir. Ancak Orbay, Bele ve Karabekir hakkındaki yargıları tarihsel olarak doğrulanmıştır. Sovyet elçileri bu şahısların Sovyet düşmanı olduğunu deneyimlemiş olduğu için gerici olduklarını düşünmüşler ve bence yanılmamışlardır. Aralov'un anılarının 27 Mayıs 1960 darbesinden birkaç ay sonra yayımlandığını ve belki de SSCB'de Ankara'nın yeniden Sovyet dostluğuna dönmesi umutları olduğunu da unutmamak gerekir ●

Soldan itibaren Kayserili İsmail Hakkı, TKP Genel sekreteri Ethem Nejad ve TKP Merkez Komitesi Reisi Mustafa Suphi.

"Sovyet Rusya, Mustafa Suphi'nin öldürülmesine tepki göstermedi"

Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Karadeniz'de öldürülmeleri bugün için de önemli bir muamma olarak duruyor. Sizce bu cinayetler hangi nedenle işlendi? Ankara bu cinayetlerden ne zaman haberdar oldu? Sovyet Rusya buna nasıl tepki gösterdi?

İttihatçılar Bakü'de komünist kılıklı bir örgüt kurup Bolşevikleri aldatmaya çalışıyorlardı. Mustafa Suphi, Eylül 1920'de Bakü'ye gelince bu örgütü dağıttı, ancak yine de Süleyman Sami gibi İttihatçı ajanları fark edemedi, hatta Sami'ye güvendi ve Ankara'ya gönderdi. Süleyman Sami ise Mustafa Kemal'e gerçek niyetini açıkladı. Mustafa Kemal, TKP'den sadece bir murahhası Ankara'ya göndermesini istemişti, Mustafa Suphi ve yoldaşlarının topluca ve gösterişle gelmeleri Ankara'da Mustafa Kemal ve Kars'ta Kâzım Karabekir'i kızdırmış olmalıdır. Suphi'lerin yanında altın dolu bir sandık taşıdıkları söylentileri de onlara yönelik düşmanlığı artırmıştır. TKP Merkez Komitesi Bakü'den Kars'a geldiğinde Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal ile haberleşerek komünistleri itibarsızlaştırmak için bir komplo düzenledi. Amaç onları bilinçli olarak aşağılatarak ülkeden dışarı çıkarmaktı. Bunu da Bolşeviklerin çok olduğu Kars'ta değil, Erzurum'da yapacaklardı. Bunun için Erzurum valisine talimat verildi. Karabekir bunu yaparken hedefte bolşevikler değil de, şahsen Suphi ve arkadaşları olduğu izlenimini vermeyi planlamıştı. İttihatçıların bütün kolları (hem Mustafa Kemal yanlıları, hem de Enver yanlıları) güya Suphi'nin Türk savaş esirlerine kötü muamele yaptığı propagandasını yaydılar. Mustafa Suphi ve yoldaşlarını katleden Yahya Kâhya ve adamlarının İttihatçı olduğu ve Trabzon valiliğinin onayıyla hareket ettikleri açık, ancak kimin emriyle cinayet işledikleri açık değil.

Trabzon valiliği şehirdeki Sovyet konsolosunun Suphi'lerle temasını da önlemiştir. Mustafa Suphi ve yoldaşlarına Erzurum'da ve Trabzon'da Karabekir'in ve TBMM'nin bilgisi ve onayı dahilinde hakaretler edildiği de açıktır. Burada şaşırtıcı olan Sovyet Rusya'nın bu cinayeti sineye çekmesidir.

Sovyet komünistlerinin bazılarının Mustafa Suphi hakkında yeterince Bolşevik olmadığı ve milliyetçi olduğuna dair eleştirileri olmuştur. Ancak Sovyet Rusya yöneticilerinin pragmatik davrandıkları ve neredeyse hiçbir tepki göstermedikleri söylenebilir. Nitekim Suphi ve yoldaşlarının öldürülmesinden bir buçuk ay sonra 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması ile sınırlar belirlendi ayrıca gizli protokolle Sovyet Rusya TBMM hükümetine 10 milyon altın ruble yardım etmeyi taahhüt etti.

Batı Cephesi'nde bir süvari kolu görev sırasında.

İZZEDDİN ÇALIŞLAR ARŞİVİ

Yerel direnişten Büyük Taarruz'a

"Büyük Harp'in tecrübesi zafere taşıdı"

Askeri tarihçi Prof. Dr. Mesut Uyar, Kurtuluş Savaşı'nı bütün askeri yönleriyle Atlas Tarih'e değerlendirdi. Kurtuluş Savaşı'nın dünya savaşı'ndan ayrı düşünülemeyeceğini söyleyen Prof. Uyar'a göre, kurtuluş savaşı'nda başarıyı getiren en önemli unsur, birinci dünya savaşı'nda edinilen deneyimdi.

Röportaj: Melih ŞABANOĞLU
msabanoglu@doganburda.com

Kurtuluş Savaşı bugüne dek genellikle hep tek başına ele alındı. Askeri tarihçi Prof. Dr. Mesut Uyar, Kurtuluş Savaşı'na Birinci Dünya Savaşı ışığında değerlendirerek bu konudaki önemli bir boşluğu dolduruyor. TBMM ordusu kumandanlarının Birinci Dünya Savaşı sırasında edindikleri tecrübeyi Kurtuluş Savaşı'na aktardıklarına dikkat çeken Prof. Uyar'a göre bunu hücum taburlarında, Büyük Taarruz'daki topçu ateşinde ve süvari birliklerinin etkinliğinde görebiliyoruz. Milli mücadelenin başarıya ulaşmasında Mustafa Kemal'in zor insanları bir araya getirme yeteneğine dikkat çeken Prof. Dr. Uyar, Atlas Tarih'e genelde Kurtuluş Savaşı'nı, özelde ise Büyük Taarruz'u anlattı.

4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında gerçekleştirilen Sivas Kongresi'nden bir hatıra. Mustafa Kemal, Bekir Sami (Kunduh), Hüseyin Rauf (Orbay), Yaver Muzaffer (Kılıç), Yeni Tasvir-i Efkâr gazetesi muharriri olarak Sivas'a gelen Ruşen Eşref (Ünaydın), 5'inci Kafkas Tümeni komutanı Yarbay Cemil Cahit (Toydemir) ve Yaver Cevat Abbas (Gürer.)

FOTOĞRAFLARLA ATATÜRK'ÜN HAYATI, DOĞAN KARDEŞ YAYINLARI, 1971

Kurtuluş Savaşı ne zaman başladı gerçekte? Hem tarih, hem de ulusal yapılanma açısından?

Eğer gerçek, kapsamlı, konvansiyonel muharebeler olarak kabul edersek başlangıç tarihini 1920'ler olarak düşünebiliriz. Ama fiilen çatışmaların başlamasını, 19 Mayıs'a değil de daha erkene, güneydeki Adana'daki hadiselere bile çekebiliriz. Nihayetinde klasik tarihçi anlayışında, bir başlangıç tarihi ve bitiş tarihi tavrı olduğu için böyle bir bloklaştırma var. Fakat 19 Mayıs dediğimizde şöyle bir durumla karşılaşıyoruz. Kâzım Karabekir'in "*İstiklal Harbimiz*" kitabını okuyacak olursanız, onu "*Nutuk*"a tepki olarak yazdığı için "ben 19 Nisan'da Trabzon'a ayak bastım" diyor. Yani, "Kurtuluş Savaşı başlamışsa bir ay önce başladı. Onu başlatan da benim" demek istiyor. Yani arayacak olursanız işgale karşı muhtelif direnişlerle karşılaşıyorsunuz. Kars bölgesine giderseniz orada da bir direniş için teşkilatlanma görürsünüz. Ama organize bir mücadeleden başlıyorsak bence başlayacağımız yer Atatürk'ün Ankara'ya ulaşmasını temel almamız gerekir. 1920 aslında daha doğru. Konuya konvansiyonel bir savaş çerçevesinde bakacak olursanız bu tarih daha doğru. Direnişten bahsediyorsanız İzmir gibi, Ayvalık gibi, güneydeki yerel hareketleri de göz önünde tutmak lazım.

Bir de şöyle bir efsane var. Enver Paşa ve İttihat Terakki'nin önde gelenleri Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda durumun kötüye gittiğini görerek Anadolu'nun çeşitli yerlerine para göndermişler, silah yığmışlar. Kuşçubaşı Eşref'ten Halil Paşa'ya çeşitli isimler sayıyorlar. Ben buna inanmıyorum. Savaşın son döneminde "vaziyet çok kötüye gidiyor, bir hazırlık yapalım" diyenler var, fakat somut bir şekilde para kaydırılma-

"MİLLİ MÜCADELENİN İLK DÖNEMİNDE ORTAYA ÇIKAN EN ÖNEMLİ SORUNLARDAN BİRİSİ HALKIN SAVAŞMAK İSTEMEMESİYDİ."

sı, silah kaydırılması gibi bir hareket yok. Böyle belge de yok. Olmadığı gibi bunu destekleyecek ciddi bir akış da yok. Ama şunlar var örneğin; Ali İhsan Paşa (Sabis) Irak'ta 6'ncı Ordu komutanı. Bir kısım silahları daha kuzeye göndertip orada depolamaya çalışıyor, halka dağıtmaya çalışıyor. İttihatçı daha küçük rütbeli subaylar kendi memleketlerine gidip bir takım hazırlıklara giriyorlar. Ama Enver Paşa tarafından tasarlanmış bir plan yapıldığına inanmıyorum.

Kurtuluş Savaşı başından planlanmış bir hareket mi?

Burada şöyle bir sorundan bahsetmek lazım. Benim de çalışmalarım o yönde. Konu, büyük bir askeri yenilgi sonrasında bir devletin, bir milletin hangi reaksiyonu verdiği ve nedenidir. Türkiye'de bu işi hainler ve kahramanlar üzerinden anlatılmaya çalışılıyor. Ben buna karşı çıkıyorum. Çünkü Osmanlı'nın başına gelen savaşta yenilme durumunun başka örnekleri de var. Bunlara baktığımızda neyle karşılaşıyoruz? Bazıları yenilgiye direniyor, bazıları yenilgiyi kabulleniyor. Mesela 1945'te Nazi Almanya'sı ile Japonya'nın durumu. Yenilgiyi kabullendiler. "Efendim Almanya tarumar olmuştu, direnme gücü yoktu" deseniz bile Japonya'da yenilginin gönülden kabullenildiğini açıklamakta zorlanırsınız. Ama burada önemli olan kabullenseniz de, direnseniz de bunun bir tasfiye süreci getireceğidir. Birinci Dünya Savaşı yenilgiyle bittiğinde bu ülkeyi savaşı sokmanın ve yenilgiye neden olmanın bir sorumluluğu olduğu gibi, bu ekibin ülke içindeki veya dışındaki muhalifleri, Enver Paşa'nın ordu içinde mülki idarede tasfiye ettikleri kişilerin grupların tekrar bir güç kazanması var. Bizde daha çok Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ve ona benzer bir takım fırkaların muhalefetinden bahsediliyor, ama yenilgi çoğunluk için büyük sorunlar getirdiği gibi birçok grup veya insana da fırsatlar sağlamıştır. Mesela biz daha çok Yunanlara veya Ermenilere sağladığı fırsattan bahsederiz, ama bunun bir de Çerkeslere, Kürtlere sağladığı fırsatlar da var, değişik şahıslara veya gruplara sağladığı, yahut sağladığı düşünülen fırsatlar var. Şimdi başlangıçta, "yenildik, derhal silahları kuşanacağız" diye bir hareket yok, çünkü bekliyorlar ne olacak diye. Burada bir belirsizlik var. İş belli olmaya başladıkça buna karşı bir grubun direnişe başladığını, bir grubun ise "Bizim işgal güçleriyle iyi geçinmemiz lazım. Almanya ile Avusturya-Macaristan ile ittifak halinde iken bile yenildik, tek başımıza nasıl ayakta dururuz" dediğini görüyoruz. Bunu şahsi veya grup çıkarları içinde bir fırsat görüp istifade etmeye çalışanlar var. Tabii ki işgal gerçek yüzünü gösterdiğinde hâlâ barışçı çözümler arayanlar ve işbirliği yapanlar aynı kefeye koyulmalıdır. Buradaki en büyük sorun, ki en güzel yazan da Doğan Avcıoğlu'dur, nüfusun büyük çoğunluğunu teşkil eden Müslüman Türk ve Kürt köylülerin savaşmak istememesi. Yani nüfusun asıl kesimi savaşı istemediği için askerler, aydınlar çok sıkıntı içinde kalmışlardır. Avcıoğlu'nun çıkarımı şu: "Bunlar toprak ağalarıyla, ayanla, eşrafla anlaşmaya mecbur kaldılar." Çünkü toprak ağaları ve eşraf, köylü vatandaş üzerinde güç sahibi, onu harekete geçirebilen, onu cezalandırabilen kişilerdi. Avcıoğlu bu işi daha da büyütüyor ve diyor ki: "O yüzden Türkiye'de toprak reformu yapılamadı. Ağalar, şeyhler, şıhlar kaldırılamadı." O kitleyi harekete geçirmek çok ciddi bir zaman alıyor. Bizde doğrusal bir tarih anlayışı var. Atatürk 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. Sonrası da aynı doğrultuda ileriye ve zafere doğru devam etti deniliyor. Bu ancak bir ilkokul ders kitabında böyle anlatılabilir.

Antalya Bilim Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Mesut Uyar (üstte.)

Kurtuluş Savaşı'nın ana planlarından birisi olan Anadolu'da milli mücadeleyi organize etmek fikrinin mucidi kimdi? Kâzım Karabekir mi? Mustafa Kemal mi? Yoksa İTC erkânı mı?

Benim gördüğüm, bir grup düşüncesi var o dönemde. Üstelik çok daha erken tarihlerde bu tür konuşmalar var. 1917'deki Halep toplantısının çok önemli olduğunu düşünüyorum. →

İzmir'in işgalinin ardından Yunan askerleri Saat Kulesi'nin çevresinde (üstte.)

DENİZLER KİTABEVİ ARŞİVİ

"Yıldırım ordular grubu kurulsun, Alman komuta heyeti gelsin, Suriye, Filistin, Irak'taki bütün cephelerin sorumluluğunu onlar üstlensin" diye bir yeniden yapılanmaya kalkışıyorlar. Bunun için ordu komutanı seviyesindeki kişiler Halep'e çağırılıyor. Mustafa Kemal, Ahmet İzzet Paşa ve diğer ordu temsilcileri geliyor. Bu grup Enver Paşa gelmeden, projeyi anlatmadan önce Halep'te toplanıyorlar ve şiddetli bir tartışmaya giriyorlar. "Savaş kötüye gidiyor, siyasi ve askeri liderlik de kötü, liderliğin değişmesi lazım" fikriyatı ortaya çıkıyor. Mesela o tartışmalara girdiğinizde bu kişilerin kendi aralarında konuştuklarını ve grupça düşündüklerini görüyorsunuz. Benzeri bir durum mütarekenin başlarında İstanbul'da yaşanıyor ve ev toplantıları yapılıyor. Bunların detaylarına sahip değiliz. Ama bildiğimiz bu kişilerin çoğu kurmay subay ve Mustafa Kemal ile aynı dönemin Harbiye mezunu subayları. İttihat ve Terakki'nin savaşı kaybetmesinden lekelenmemiş bir ekip bu. Siyasi görüş açısından da birbirine çok benzeyen insanlar bunlar. Bunun sivil aydın ayağı var, mülki memur ayağı var. Ama onların ağırlığı o kadar değil, asıl ağırlığı oluşturanlar askerler. İlk kim harekete geçirdi, ilk fikri kim ortaya attı, bir planla mı yola çıkıldı, yoksa kervan yolda mı düzüldü? Ben ikisinin de bir arada olduğunu düşünüyorum.

Kuva-yi Milliye'nin düzenli orduya dönüşümü oldukça sancılı oldu. Anadolu insanının Kurtuluş Savaşı'na katılmak için orduya yazılması nasıl sağlandı?

Halkın aktif biçimde mücadeleye katıldığı yerlere baktığınızda, ki bunu özellikle doğuda ve güneyde görüyoruz, Ermeni korkusu ciddi bir destek sağlıyor. Ama mesela bu direnişi Antalya'da görmüyoruz, çünkü İtalyanlardan bir baskı söz konusu değil. "Yunan geleceğine İtalyan gelsin" demişler. Yani kendini kurtarma, yöresel kurtuluş esas. Çerkeslerin içinde oluşan, "Güney Marmara'da bizim denetimimiz altında bir devlet olsa" fikriyatı da bununla ilgili. O da bir etnik grubun bakışı. Bütün bunları tek bir kalıpla etiketlemek hatalı. Halkın desteğinin yanı sıra Kuva-yi Milliye konusu da çok sıkıntılı konu. Çünkü Kuva-yi Milliye'ye ilk katılanlar, çeteler, şakiler ve sorunlu tipler. Kuva-yi Milliye içinde subaylar var, mülki idareden gelenler var. Ama onların grupları yok, çeteleri yok; illa bir efeyle işbirliği yapmak zorunda kalıyorlar. Mesela Şefik Aker tümen komutanı, Demirci Mehmet Efe'nin emrine girmek zorunda kalıyor. Oradaki mücadeleyi devam ettirebilmek için. Ama işin içine bu tür adamlar girdiği zaman, bunlar mücadele ediyor olabilir, ama halkı ezmeye de devam ediyorlar. Bu Denizli olaylarını iyi incelemek lazım. Demirci Mehmet Efe'nin Denizli'de yaptığı aha-

"YUNAN ORDUSUNUN İZMİR'İ İŞGAL ETMESİ MİLLİ MÜCADELENİN HALKA YAYILMASINDA EN KRİTİK AŞAMALARINDAN BİRİ OLDU."

liye saldırması ve 60 kişiyi idam ettirmesi. Felaket hikâyeler var burada. Alınan paraların da hepsinin direnişe gitmediği ortaya çıkıyor. Düzenli orduya geçildiğinde bunlar Kuva-yi Milliye ile beraber tasfiye ediliyor. Tabii zaman içinde Kuva-yi Milliye'nin tasfiyesinin zararları ortaya çıoktı. Bu kez de Yunan ordusunu cephe gerisinden vuran güç ortadan kalkmış oluyor.

Yunan ordusunun işgal hareketinin direniş üzerinde etkisi nedir? İzmir'in işgali olmasaydı, Anadolu toplumunu harekete geçirmek daha mı zor olurdu?

15 Mayıs'ta Yunan ordusu İzmir'e çıkmasaydı, Ege'deki direniş nasıl ortaya çıkardı, bunu bilmek zor. Rum komşularının kitleler halinde Yunan ordusuna katılması ve yeni elde ettikleri gücü eski komşularına karşı kullanmaları büyük bir kırılma yaratıyor. Yunanlar çok kötü işgalciler. İşgal ettikleri bölgede emir komuta ve denetim güçleri zayıf olduğu için iş devamlı ahaliye yönelik saldırı, yağma, insanlara karşı zulme kadar gidiyor. Tabii İzmir'in işgali büyük bir travma, Adana veya Antep'in işgaline benzemiyor. Bunlar yöresel hikâyeler. İzmir gerçekten önemli. İzmir'in işgali olmasaydı, İtilaf devletleri doğuda ve güneyde Ermenileri işe bu kadar katmasalardı da, daha makul bir barış planı önerilseydi, Kurtuluş Savaşı olur muydu, bilemiyorum. Yine bir direniş olurdu, ama bunun adı Kurtuluş Savaşı olur muydu, sanmıyorum. Ama birtakım kesin gözlemleri de söylemek gerekiyor. Atatürk'ün bazı konularda hatası ve eksiği olabilir, ama bunları kendi başına yapmamıştır genellikle ekip halinde karar almış ve uygulamıştır. Bazı şeyler onun haberi olmadan bile yapılmıştır. "*Nutuk*" bir siyasi metindir, tarih kitabı değil. Ama hakkını da vermek gerekir, Atatürk dışında bir lider ile Kurtuluş Savaşı çapında bir harekât yapmak mümkün olmazdı, savaş sonrasındaki siyasi adımları atmak ise hiç mümkün olmazdı.

Mustafa Kemal'in Samsun'a gönderilmesinde kendisinden beklenen askeri görev neydi? Pontus için mücadele edenlere karşı yürütülen operasyonları önlemesi miydi, Mustafa Kemal'e verilen tek askeri misyon?

Mustafa Kemal bildiğiniz gibi oraya ordu müfettişi olarak gidiyor. Daha önce Yakup Şevki Paşa var orada, 9'uncu Ordu komutanı. İngilizlerle geçinemiyor, çünkü İngilizlerin istediği bir takım işlemleri yerine getirmiyor. İngilizler siyasi olarak örgütlenmeye çalışan insanların temizlenmesini istiyor, birliklerin hızlı biçimde çekilmesini, makineli tüfek, top kaması gibi kritik silahların teslim edilmesini istiyor. Yakup Şevki Paşa bunları geciktirdiği için önce görevden alıyorlar, sonra da 9'uncu (sonra 3'üncü) Ordu lağvediliyor. 3'üncü Ordu müfettişliği devreye sokuluyor. Ordu komutanlığı ile müfettişlik arasındaki fark şu. Müfettişin karargâhı küçük, karargâh birliği yok. Ordu komutanının ise büyük bir karargâhı ve kendisine bağlı ordu birlikleri var. Müfettiş olunca karargâh küçülüyor, birlikler de lağvediliyor. Atatürk'e verilen görev bölgede asayişi tesis ve özellikle Rumların bir takım şikâyetlerini gidermek. Bunun yanında İngilizler kendileriyle işbirliği yapacak, olası direnişi engelleyecek, sorun çıkaracak küçük rütbeli subayları görevden alacak birini istiyorlar. Atatürk bu çerçevede seçiliyor. Deniyor ki Vahdettin buna bir kılıf hazırladı, meşhur "vatanı kurtara- →

Burdur 28 Haziran 1919 günü İtalyanlar tarafından işgal edildi. İtalyanlar Burdur'da hükümet binası karşısındaki Halıcı Abdizade Ethem Efendi'nin evini karargâh binası yapmışlardı. Fotoğrafta İtalyan subaylar ve Burdur mutasarrıfı görülüyor.

DENİZLER KİTABEVİ ARŞİVİ

bilirsiniz paşa" sözü üzerinden –ki o konuşmayı da Atatürk'ün anlatımı üzerinden aktarıyorlar- Sultan Vahdettin Mustafa Kemal'e yetki ve para vermiş "git orada direnişi örgütle" demiş. Benim gördüğüm belgelerde ve okuduklarına göre böyle bir şey yok. Mustafa Kemal Paşa'dan istenen işgalcilerle işbirliği halinde biraz önce saydığım görevleri yapması. İstanbul'da işgalcilerle iyi ilişkiler içine girersek, oradaki Rumların bağırışlarını engellersek orada bir Pontus devleti ihtimalini engelleriz düşüncesi var. Atatürk'ün kendi söylediklerine ve elindeki yetki belgesine bakarsak bir takım ilave yetkileri var. Kendine komşu bölgelerdeki askeri ve mülki makamlarla koordinasyon yetkisini alıyor. Emrinde iki kolordu var. Bunların dışındakilere emretme yetkisi yok, ama haberleşme özgürlüğü elde ediyor. Yani 2'nci Ordu müfettişine sormadan onun emrindeki, örneğin Ankara'daki Ali Fuat Paşa ile haberleşme yetkisi elde ediyor. Bu da daha sonra büyük bir güce dönüşüyor. Anadolu'da kendisiyle beraber çalışabilecek birtakım insanlar olduğu için, Karabekir Paşa gibi, Ali Fuat Paşa gibi askerler olduğu için yetkisi kuvvetleniyor. Şimdi Mustafa Kemal eğer Vahdettin'in adamıysa niye Malatya'daki Ali Galip hadisesi yaşandı, ya da hemen görevden alınma ve hakkındaki diğer kararlar geldi? Biraz dönemin İstanbul gazetelerini okuduğunuzda "hata yaptık, yanlış adamı gönderdik" fikrinin belirdiğini görüyorsunuz. Burada önemli olan şu: Mustafa Kemal kendine bir alan yarattı. Değişik koşullarda çok farklı kişilerle çalışabilen bir kişi. Çevresindeki diğer komutanlar ekip olarak çalışabilecek insanlar değil. İlla her konuya karışacak, "micro management", yani en ufak ayrıntıya müdahale etmek isteyen yapıdalar. Mustafa Kemal öyle değil, başkalarıyla çalışabiliyor, inisiyatif veriyor, çok geniş yetkiler tanıyabiliyor, ayrıntılara bulaşmıyor, bir süre sessizce izleyebiliyor, mevcut imkânları azami kullanıp azla yetinebilen bir asker. Ve tabii şanslı da.

Mustafa Kemal'in çevresindeki subaylarla nasıl bir işbirliği içinde? Neler söylenebilir askeri kadro için?

Bu dönemin subaylarında çok ciddi bir ben merkezcilik ve ego var. Mesela Ali İhsan Sabis... Döneminin en kapasiteli, hatta dahi derecesinde yetenekli bir subay, ama beraber çalışılması mümkün olmayan biri olduğu için tasfiye oluyor. Mustafa Kemal örneğin Nurettin Paşa'yı hiç sevmemesine rağmen onu iyi kullanıyor, onunla

Ankara İstasyonu'nda Mustafa Kemal, Çerkes Ethem, Bekir Sami Bey (Günsev), Kâzım Bey (Özalp) bir arada (altta.)

MİLLİ MÜCADELE, SABAHATTİN SELEK, AĞAOĞLU YAYINEVİ, 1970.

çalışıyor. Mustafa Kemal'in büyüklüğü biraz da oradan geliyor. Kâzım Karabekir ve onun gibi düşünenlerin aklındaki sistem şu: Beraber karar alacakları politbüro gibi bir şey olacak. Orada her şeye birlikte karar verilecek, her şey oya sunulacak, işler böyle yürüyecek. Ancak ne askeri durum, ne de Kurtuluş Savaşı sonrasındaki siyasi durum buna uygun değil. Bir grubun bir oligarşi gibi yapılanmasını istiyorlar; bunlar Kurtuluş Savaşını başlatan komutanlar olarak birlikte karar verecekler. Böyle bir durum olmuyor tabii.

Buradan Kuva-yi Milliye'ye geçebiliriz. Kuva-yi Milliye'de Çerkes Ethem'i nereye koymalıyız?

Çerkes Ethem astsubaylıktan geçme, fahri subay yapılmış. Mustafa Kemal onunla geçiniyor. Durum gerçekten kötü. Mersinli Cemal Paşa da örneğin kolay geçinilebilir biri değil. Ekim 1918'den beri, Filistin Cephesi'nin çökmesinden kaynaklı Atatürk'le aralarında itilaf var. Şahsi bir garezi var Mustafa Kemal'e karşı. Atatürk bu kadar sorunlu adamların içinde adeta bir sihirbaz gibi sonuca gitmeye çalışıyor. Çerkes Ethem'i Anadolu'daki isyanları bastırmada çok iyi kullanıyor, ama sonrasında sorun olmaya başlıyor. İsyan bastırdıkça şöhret ve güç kazanıyor. İş sadece Çerkes Ethem değil, onun gerisinde bir takım siyasi şahsiyetler var, askeri şahsiyetler var. Ali Fuat Paşa anılarında kendini savunmaya çalışır, ama uzunca bir süre Çerkes Ethem'in astı oluyor. Göründüğü kadar basit ve siyah-beyaz değil.

Anadolu'daki isyanlara katılımın ardındaki nedenler nedir? Savaştan bıkmış halk neden TBMM karşıtı isyanlara katılıyor?

Bu tür isyanları hepsini aynı çuvala atmamak lazım. Yozgat'taki Çapanoğlu hikâyesi ile Midyat'taki Ali Batı hikâyesi aynı değil. Konya civarındaki aşiret isyanı aynı değil. Hepsinin farklı dinamikleri var. Bunlara baktığınızda bazen kişisel geçimsizlikler etkili oluyor. Mesela oraya gönderilmiş mülki veya askeri amirin sertliği, yöresel farklılıklara dikkat etmemesi kırılmalara yol açıyor. Bazılarında çıkar hesabı ön planda. Bazen etnik milliyetçilik öğelerini de görebiliyoruz. Dinsel faktörler çok ön planda değil. Dinsel faktörler neden değil, bir araç. Dini kullanıyorlar, dini unvan ve mevkileri kullanıyorlar. Milli mücadelede yer alan ekipte aşırı dindar birçok insan var. Dinsel açıdan onları itham etmek zor. Enver Paşa'ya bile dinsel açıdan saldırmak mümkün değil. Çünkü o da dindar biriydi. Burada, temel yöresel ve kişisel dinamiklere dikkat edilmemesinden kaynaklı isyanlar söz konusu. Düzce Hendek'teki isyanın ilki, ikincisinden daha büyük, ikincisi daha kanlı ama. Ali Fuat Cebesoy akıllı davranıyor. Kendisi de Çerkes kökenli olduğu için af ilan ediyor. O aftan sonra epeyce insan ikinci isyana katılmıyor. O af olmasaydı ikinci isyan çok daha büyük ve tehlikeli olabilirdi. Bu isyanlara katılanlar içinde kişisel geçmişleri ve aidiyetleri nedeniyle geçmişlerinden kaçamayanlar var. Mesela Kuşçubaşı Eşref. Enver Paşa'ya aşırı saygı duyan bir Çerkes kimliği var. Başlangıçta milli mücadele içinde yer alıyor, ama Çerkes Ethem kırılmasında yanlış tarafta kalıyor ve Yunanlara sığınanlar arasına geçiyor.

Büyük Taarruz sonrasında Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Batı Cephesi komutanı İsmet Paşa ve Albay Asım Bey'le (Gündüz) birlikte birlikte harita üzerinde çalışırken.

İZZEDDİN ÇALIŞLAR ARŞİVİ

Sakarya Savaşı'na kadar TBMM ordusu daha çok savunmadaydı. Savaşın bu muharebeye kadarki bölümünde TBMM ordusunun performansı hakkında neler söylenebilir?

Öncelikle şunu söyleyeyim. İkinci İnönü Muharebesi'ne kadar elde düzgün bir ordu yok. Yani birtakım cephelerde direnişler var. Bunların çoğu Kuva-yi Milliye olarak adlandırdığımız di- →

1'inci Kolordu kumandanı Albay İzzeddin Bey (Çalışlar) ve diğer subaylar Büyük Taarruz öncesinde top başında.

İZZEDDİN ÇALIŞLAR ARŞİVİ

"KÜTAHYA-ESKİŞEHİR MUHAREBELERİ EN ÇOK ZAYİAT VERİLEN DÖNEM. EN ÇOK FİRARIN OLDUĞU DÖNEM DE BU."

renişler. Kuva-yi Milliye'nin eksiği olan makineli tüfek ve top gibi konularda milli ordunun takviyesi söz konusu. İkinci İnönü Savaşı sonrasında yapılanma başlıyor. Fakat bizde şöyle bir sorun var; başlangıçta hep savunmada kaldık deniliyor. Oysa taarruza kalkışılan bir Gediz dönemi de var. İleri harekâtı yapan TBMM ordusu. Eskişehir-Kütahya muharebelerinde ise Yunan ordusunun çıkan fırsattan yararlanıp çok ağır darbe vurduğu bir dönem var. İşte bu hep milli mücadeleyi de doğrusal bir çizgi olarak anlatmanın getirdiği yanlışlıklar. Böyle olunca aradaki bazı hikâyeleri anlatamıyorsunuz. En çok zayiat verilen dönem Eskişehir-Kütahya muharebeleri, en çok firarın olduğu dönem de bu. Sakarya'da da çok ciddi sıkıntılar yaşanıyor bu anlamda. Askeri tutmakta, emir komuta altında bulundurmakta ciddi sıkıntı var. Sakarya sonrasında üstünlük TBMM ordusuna geçti. Ama bu süreci de homojen olarak görmemek lazım. Türk tarafında olduğu gibi Yunan tarafında da birtakım siyasi ve askeri hesaplaşmalar var.

Kurtuluş Savaşı'nda Birinci Dünya Savaşı deneyiminin etkisi ne oldu?

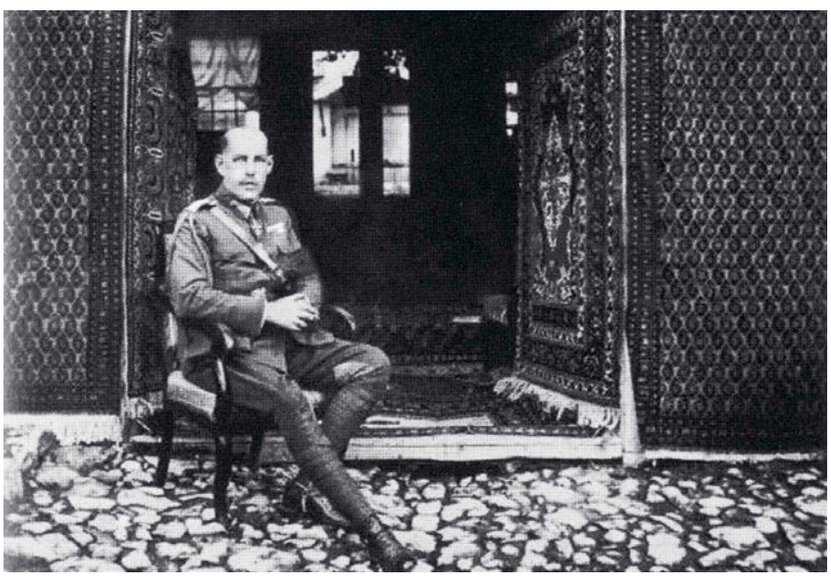
Bizim literatürde Birinci Dünya Savaşı'nın mirası ihmal ediliyor. Yunanistan Birinci Dünya Savaşı'na 1917'de dahil oldu. Ciddi bir askeri tecrübe edinmediler, Sadece Makedonya bölgesinde savaştılar. Birinci Dünya Savaşı içinde ortaya çıkan taktik ve teknik gelişmeleri bünyelerine sokamadılar. Birtakım silahlar aldılar, ama bunları hangi doktrin çerçevesinde kullanacakları noktasında gelişme kaydedemediler. TBMM ordusunun orada çok bariz bir üstünlüğü var. Türk ordusu nihayetinde Cihan Harbi'nde yenildi, ama bu süreçte çok şey öğrendi. Ve bu öğrendiklerini Kurtuluş Savaşı'nda uyguladı. Mesela Birinci Dünya Savaşı'ndaki en büyük eksik süvariydi, Kurtuluş Savaşı'ndaki en büyük üstünlük süvari oldu. Almanlardan hücum kıtaatı teknik ve taktiklerini öğrendik. Son döneminde geldiği için Birinci Dünya Savaşı'nda çok başarılı uygulanamadı. Ama Kurtuluş Savaşı'nda Yunan ordusunun karşısına algılayamadıkları bir hücum konsepti çıktı. Yani ana taarruz başlamadan önce Yunan siperlerine ve mevzilerine sızıp, taarruzun başlamasıyla beraber, beklenmedik yerden vuran birlikler ortaya çıktı. Kısacası Birinci Dünya Savaşı'ndan çok şey öğrenildi askeri açıdan. Kurtuluş Savaşı'nda da başarılı biçimde uygulandı. Peki

bu neden başta uygulanamadı? Başta ordu yok ki! Çok ciddi biçimde silah ve teçhizat işgalcilere kaptırılmış durumda ve bunun büyük sıkıntısı çekiliyor. İstanbul'dan, Gelibolu'dan silah kaçırdık deniliyor, ama çok sayıda silah da İngilizler ve Fransızlar tarafından imha edildi. Bunlar ihmal ediliyor. İşte tam o noktada Sovyet etkisini çok iyi görüyoruz. Sovyet askeri yardımının başlaması çok etkili oluyor. Sonrasında Fransızlardan silah satın alınıyor. Bütün bunlar ortaya konulduğunda yapılan işin kapsamının ne kadar geniş olduğu ortaya çıkar. Aksi takdirde "bir dominoyu devirdim, o da diğerlerinin devrilmesini tetikledi" gibi "sonuç baştan belliydi, yapılması gereken Samsun'a çıkmak, veya Erzurum ve Sivas'ta kongre toplamaktı" boyutuyla kalıyor. Yani savaşın başında zaferin kazanılacağı belli değil. En başta o zafere ümit bağlayıp inanan insan sayısı çok azdı. Mustafa Kemal'in, Karabekir'in yaptığı serbest bir tercih. Kendi istekleriyle vatan sevgisi dışında bir zorunluluk olmadan gittiler Anadolu'ya. Ama bir kısım insan için milli mücadeleye katılmak zorunluluk. İşgalciler yakalarsa asacaklar. Örneğin Adana'daki toprak ağalarını milli mücadeleci yapan nedenlerin birincisi Ermeni meselesi. Serveti gidecek, başı vurulacak belki. Dolayısıyla en taviz vermez adam haline dönüştüler.

Büyük Taarruz fiilen Sakarya Meydan Savaşı sonrasındaki takip harekâtıyla başlamış oldu. Büyük Taarruz'un ilk ana stratejisi olan Sad Planı nasıl ortaya çıktı?

Orada Mustafa Kemal'in ekipçiliğini görüyoruz. Sakarya'nın da, Büyük Taarruz'un da planını yapan Fevzi Çakmak. Fevzi Çakmak'a günümüzde yüklenen bir misyon var; vatansever, dindar. Fakat Fevzi Çakmak aslında çok zeki biri ve iyi bir askeri stratejisttir. Dikkat edilirse daha sonraki süreçte planı diğer komutanlara karşı savunan komutan Mustafa Kemal değil, Fevzi Çakmak. Diğer komutanları susturan, "bu böyle olacak" diyen Fevzi Çakmak. Meşhur hikâyedir; soyadı alınacağı zaman Atatürk Fevzi Paşa'ya "Sakarya" soyadını öneriyor. Fevzi Paşa "bizim aile unvanımız budur, ben "Çakmak" soyadını alacağım" diyor. Yani Sakarya'nın mimarlarından biri o. Tabii her şeyi tek bir şahsa mal etmek doğru değil. Bu bir ekip işi. Planın büyük kısmını Fevzi Çakmak'ın hazırlaması Atatürk'ün rolünü azaltmıyor. Atatürk faktörü olmasa Fevzi Çakmak'ın bu planları hazırlama şansı yok.

Büyük Taarruz'da büyük bir risk alınıyor, bütün birlikler 1'inci Ordu bölgesine kaydırılıyor, 2'nci Ordu bölgesi ise zayıf tutuluyor. Güneyden Yunan genelkurmayının beklemediği taraftan büyük bir taarruzla Yunan ordusu yenilgiye uğratılıyor. Ama sadece bu manevra planı →

1 Ekim 1921, Yunan Kralı Konstantin askeri üniforma ile Eskişehir'deki Yunan karargâhında (altta.) Afyon'da Yunan askeri kamyonları (en altta.)

ATİLLA ORAL ARŞİVİ

Büyük Taarruz öncesinde Türk süvarileri (en üstte.) Yunan askerleri 1 Eylül 1921'de Sakarya Meydan Muharebesi esnasında siperde (üstte.)

ATİLLA ORAL ARŞİVİ

değil, birçok başka yenilik de uygulanıyor. Örneğin süvarilerin derinlikteki harekâtı, hücum kıtalarıyla Yunan mevzilerine sızıp vurma bir yenilik. Almanların 1917-1918'de geliştirdiği topçu atış tekniğiyle "düşmanı" belli bir süre etkisiz kılma sisteminin denenmesi de büyük bir yenilik. Bu konuda tek bir noktaya takılınmamalı. Bunun nedeni Birinci Dünya Savaşı'nı iyi okumadan tahlil yapmak. Birinci Dünya Savaşı'nı iyi okuduğunuzda bu savaşın Kurtuluş Savaşı'nda devamını görürsünüz. Yani Türk tarafının bir takım şeyleri iyi öğrendiğini ve iyi uyguladığını görürsünüz. Bu her zaman başarılı olmuyor, ama en azından yenilikleri almış, taktik teknik seviyede bunları uygulayan bir yapı olduğu görülüyor.

Ali İhsan Sabis'in Büyük Taarruz planına katkısı var mıydı? Bu plana 2'nci Ordu komutanı Yakup Şevket Paşa hangi gerekçelerle karşı çıktı?

Haklı olarak karşı çıktıkları şeyler var. Çünkü alınan büyük bir risk var. Atatürk, Fevzi Çakmak'a diyor ki, "Biz Yunanları imha edemezsek, İzmir'e daha yakın bir noktaya çekilip tekrar karşımıza çıkacaklar. Belki de bu kez başarı şansımız azalacak." Çünkü Yunan ordusu geri çekildikçe ikmal hatlarının mesafesi kısalıyor. İşgal ettiği mevzi, kilometre olarak kısalıyor. Mesela Büyük Taarruz'da büyük bir aldatma yapılıyor. O da şu: Yunan tarafına taarruzun, İnönü'de olduğu gibi kuzeyden, Eskişehir tarafından geleceği izlenimi veriliyor. Bu yüzden Yunanlar kuzeyde bir grup tutuyorlar. Daha sonra Büyük Taarruz başladıktan sonra kendini imhadan kurtaran grup da o kuzeydeki grup. Eğer Büyük Taarruz bir imha muharebesine çevrilemeseydi, kuzeydeki grup da dahil Yunan ordusu İzmir çevresinde yerleşecekti. O bölge belki de geri alınamayacaktı. Yeniden Milne Hattı'na dönülmüş olacaktı. Yunanların bir savunma mevzi hattı hazırlığı da vardı, ama beceremiyorlar. Yunanlar kuzeydeki zayıflığı fark edip istifade etseydi, Yakup Şevki Paşa'nın eleştirileri haklı olurdu.

Ancak Ali İhsan Sabis'in durumu farklı. Ali İhsan Paşa plana değil, İsmet Paşa'ya karşı çıkıyor. Ali İhsan Sabis çok megaloman biri. Birinci Dünya Savaşı'nda Atatürk kendisinden önce paşa olunca, şikâyet dilekçesi yazmıştı.

Büyük Taarruz'un komutanlarının bu muharebenin provasını Nablus Muharebesi'nde yaptıkları yolunda bir görüş var. Bu ne kadar gerçeği yansıtıyor?

Ona çok itibar etmeyelim. Elbette edinilmiş deneyimler vardır. Türk ordusunun Nablus ve daha öncesindeki Gazze muharebelerinden öğrendiği en önemli unsur süvariler. Yani süvariler konusunda söylediğiniz doğru kabul edilebilir, ama diğer açılardan mukayese edilebilecek bir durum yok. Şimdi, Nablus'ta başarıyı getiren öğelerden bir tanesi İngilizlerin elindeki inanılmaz mühimmat ve silah gücü. Diğer yandan hava hâkimiyetleri var, derinlikte çok rahat hareket edebiliyorlar; yani Avrupa'daki Batı Cephesi seviyesinde, binlerce mermiyi kullanabilecek durumdalar. TBMM ordusunun ise Büyük Taarruz'da böyle bir kapasitesi yoktu.

Mesela Büyük Taarruz'daki topçu ateş planı, Nablus'taki plan gibi değil. Nablus'ta Allenby topçu ateşi ile ezip imha etmeyi hedefledi ve bunu gerçekleştirdi. Kurtuluş Savaşı'nda ise TBMM ordusunun topçusu mühimmat yetmediği için Yunan ordusunu belli bir süre pasif hale getirme yöntemini seçti. Bu da Nablus planının uygulan-

"BÜYÜK TAARRUZ ASLINDA BİRÇOK İLKİN YAŞANDIĞI BİR SAVAŞ. KENDİLERİNE GÜVENDİKLERİNİ GÖRÜYORUZ."

madığını gösteriyor bize. Nablus'ta İngilizlerin ezici bir üstünlüğü var, öyle ki hangi planı uygularsan uygula karşı tarafın direnme şansı yok.

Büyük Taarruz'da ise öyle bir durum yoktu, mesela Yunan ordusu sezebilseydi, arkadan vurabilirdi TBMM ordusunu. Çünkü geriye çekilip kuzeydeki birlikleriyle TBMM ordusunun arkasını çevirme şansları vardı. Ancak Allenby örneğinde, onun planı önceden keşfedilse bile, bu plana karşılık verme kapasitesi yoktu. Sadece daha çabuk kaçma ve daha az zaiyat verilebilirdi.

Sizce Başkomutanlık Meydan Savaşı'nda TBMM ordusu Yunan ordusunun önemli bölümünü imha etme fırsatını yitirdi mi?

Sadece esir düşen asker sayısı artacaktı. Yani Yunan ordusunun 1.5 tümeni kaçabildi oradan. Böyle bir harekâtta önemli olan cephede savaşan adamlar, cephe gerisindeki personeli de eklediğinizde sayı çok artar. Zaten bir yenilgi halinde cephe gerisindekiler herkesten önce kaçar. Ama birlikler açısından bakmak lazım olaya. Sonucu çok da etkileyecek bir durum değildi diye düşünüyorum.

İzmir'e bir an önce varmak konusunda Fevzi Paşa'yla İsmet Paşa farklı görüşlere sahiptiler. Askeri açıdan bunu nasıl analiz etmeliyiz?

Burada biraz İsmet Paşa'ya fazla yükleniliyor. Orda asıl karar makamı Atatürk'tü. Biz 9 Eylül'de her şey bitti sanıyoruz, ama öyle değil. Kuzeydeki Yunan birlikleri kaçabildiği için bu sefer onlar Trakya'da toparlanıp boğazlardan da yararlanmak için İstanbul'u işgale kalkışıyorlar. "De facto" bir durum ortaya çıkartıyorlar. Kuzeydeki grubun kaçırılmasının da bu gibi sorunlara yol açtığını söyleyebiliriz. Burada en temel sorun silahları ve teçhizatları ile düzenli birlikler halinde geri çekilebilmeleri. Yani her şey 19 Mayıs'ta başlamadığı gibi, her şey 9 Eylül'de de bitmiyor. Çatışmalar ve mücadeleler devam ediyor. Eğer İngilizler müsaade etseydi ve Yunan ordusu İstanbul'u işgal etseydi, o zaman çok daha kanlı hikâyeler ile karşılaşacaktık; Kurtuluş Savaşı'nın hikâyesi farklı bir boyutta devam edecekti

Büyük Taarruz, uzun bir süre sonra kazanılan bir taarruz savaşı. Uzun süreden beri Osmanlı/Türk ordusu bir taarruz savaşı kazanamamış.

Büyük Taarruz aslında birçok ilke imza atılan bir muharebe. Bir kere hazırlanan plan ve alınan riski dikkate alacak olursak, kendilerine epey güvendiklerini görüyoruz. Tek başına bu güvenin kazanılması bile çok önemli bir şey. Mesela Sarıkamış planı da cüretkârdı, ama planı uygulayacak olanların kendilerine güvenleri eksikti. Sarıkamış'ta da belki başarı kazanılabilirdi, ama orada güveni göremiyoruz.

Ağustos 1922, Büyük Taarruz başlamış. Fotoğrafçı Etem Tem'in karesinde Mustafa Kemal Kocatepe'de.

CENGİZ KAHRAMAN ARŞİVİ

Büyük Taarruz'da, deneyimli, kendine güvenen ve askerlere istediğini yaptırabilen bir ekip var ve bu ekip birbirine güveniyor. On küsur senedir beraber çalışıyorlar, bazen doğru, bazen yanlış yapılmış da olsa, beraber çalışarak işi öğrenmiş vaziyetteler. Büyük Taarruz'un gerçekten böyle bir özelliği var, kendine güvenen ve sorunlara rağmen beraber çalışabilen bir ekipten söz ediyoruz. İkmal sistemi, hava desteği mükemmel değil, fakat yine de başaracaklarına inanıyorlar.

Bu süreç başladıktan sonra aynı ekibi kuzeye yönlendirebilir miydik sorusu, selin önünü kesmeye çalışmaya benziyor. O seli bırakacaksın ki İzmir'e doğru aksın ve gitsin ●

5'inci Süvari Kolordusu komutanı Fahrettin Altay'ın kaleminden Büyük Taarruz:

İzmir'e doğru doludizgin

5'İNCİ SÜVARİ KOLORDUSU İYİ TUTULMAYAN BİR PATİKADAN CEPHE GERİSİNE SARKARAK YUNAN BİRLİKLERİNDE PANİĞE YOL AÇTI. BÖYLECE BÜYÜK TAARRUZ'DA ÇOK KRİTİK BİR GÖREV ÜSTLENMİŞ OLDU.

Nihayet cephe komutanı orduya harekât emrini verdi ve bütün birlikler gece vakti harekâta geçtiler. Ok yaydan çıkmıştı artık, olan olacaktı.

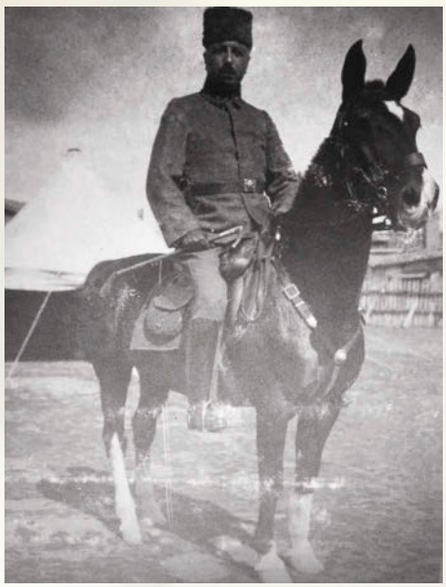
Süvari kolordusu da aynı gece hareketle 24 Ağustos akşamı kötü yollardan Sandıklı'ya vardı. Sandıklı'ya vardığımız zaman Afyon güneyindeki dağların hâkim tepelerinin düşman tarafından iyice tahkim edildiğini ve üstün kuvvetlerle tutulduğunu gördük.

Kafalarımız düşmanın açığını yakalayıp ve kahredici bir darbeyi bir an önce indirebilmenin çarelerini araştırmakla meşguldü, düşündüğümüz tek şey ise zaferdi.

Bundan önceki bir önemli olayda olduğu gibi bu sefer de, gene keşif birliklerine görev verirken bir taraftan da kendim keşfe çıktım. Yaptığım bu keşifler sırasında Çiğiltepe batısında Ahır Dağları'nda ormanlık ve sarp arazide Yörük Mezarı'ndan geçerek, Sinanpaşa Ovası'na inen bir patikanın mevcudiyetini öğrendim. Şunu da anlamıştım ki bu gedik düşman tarafından tahkim edilmekte ihmale uğramıştır.

Bu yolun Sinanpaşa Ovası'na çıktığı yerdeki Tokuşlar Köyü'nde Haydar Ağa isminde birisi bizim 6'ncı Tümen komutanı Nazmi Bey'le irtibatta bulunuyor, önemli haberleri bildiriyordu. Ona bir teğmen göndererek gediğin düşman tarafından nasıl muhafaza edildiğini sordurdum. Bir taraftan da ordu komutanlığından piyadelerin cepheyi yarmalarına intizardan (beklenilmesinden) ise bu gece bu patikadan hareketime müsaade etmesini rica ettim. Muvafakat (uygunluk) cevabını alınca da hiç vakit kaybetmeden 1'inci Tümen ile 14'üncü Tümen'i birbiri ardından harekete geçirdim. 15 kilometre gerideki 2'nci Tümen de bunları takip edecekti. Kılavuzların yardımı ile gece yürüyüşüne koyularak süvari kolordusunun tek koldan ormanlık ve çok fena bir keçi yolundan ilerlemesi ve bu yürüyüşü düşmandan saklayabilmek için ayrıca uğraşması hakikaten hayli güç oldu. 1'inci Tümen'in arkasında karargâh arkadaşlarımla giderken kolbaşına geçmek istedim. Uçurum ve karanlıklar arasında bu daracık yoldan ileri geçmem bile mesele

5'inci Süvari Kolordusu kumandanı Fahrettin Altay.

oldu. Yolda keşiften dönmekten olan teğmene rastladım ve Haydar Ağa'dan aldığı bilgiyi sordum. Teğmenin anlattıklarından düşmanın yalnız gündüzleri bu gediği bir bölük süvari ile tuttuğu, geceleri ise Sinanpaşa'ya çekildiği anlaşılıyordu. Sabahın erken saatlerinde 1. Tümen kolbaşı vadinin ovaya çıktığı noktaya varmıştı. 14'ncü Tümen de arkadan ilerlemekteydi. İşte tam bu sırada, doğudan şiddetli top sesleri gelmeye başlamıştı, ki bu Büyük Taarruz'un başladığını bildiriyordu.

Top sesleri ile heyecanımız artmış askerlerimizin yüzleri gerilmiş ve omuzları dikilmişti. Bir an önce atlarımızı mahmuzlayıp dörtnala düşman gerilerine yapacağımız akınlarımıza başlamak istiyorduk.

Toplanma çok uzun sürdü

Ne var ki bu şartlar yüzünden bu mümkün olmuyordu. Tümenler tesbih gibi tek koldan birbirlerinin arkasından gelmekte ve kolbaşında toplanmaktaydılar. Bu toplanma saatlerce sürdü ve yorgunluk, açlık, uykusuzluk bizi bağladı. Tümenler toplandıkça hayvanlara yem kestiriliyor, su veriliyordu.

İlk toplanan alaydan ileriye keşif kolları gönderildi, önümüzdeki Sincanlı Ovası'nın ötelerinde neler olduğunu bilmiyorduk. Evvelce işittiklerimiz doğru ise düşman →

Milli mücadele sırasında Türk süvarileri (altta.)
ATİLLA ORAL ARŞİVİ

hakikaten kuvvetli bir süvari tümeni teşkil etmiş ve onu Altınbaş Ovası'nda yedekte tutmuş olabileceği gibi, elinde elbette tekerlekli topları da çok sayıda mevcut olabilirdi, arazi ise bunların harekâtına müsaitti. Bizim tekerlekli toplarımızı ise dağdan geçiremedik. Tümenlerimizin birer dağ bataryası vardı, bunların zayıf olan hareket kabiliyetlerini süvarinin çevik hareketine uydurmak çok güçtü. Tümenler toplanıncaya kadar 1'inci Tümen'in bataryası boğaz kenarına bir alayla beraber yerleştirildi, ileri sürülen keşif kollarına da İzmir demiryolunu ve telgraf hatlarını kesmeleri emri verildi. Keşif kolları telgraf hattını kesmiş ve demiryolları üzerine taş yığdıkları sırada düşman demiryolu muhafızları ile çarpışmışlar. Bir keşif kolu subayı bana bir balas taşını raporla beraber gönderdi, bize doğru gelen bir düşman süvari bölüğü de zayiat verdirilerek tart edildi.

Hareketimiz gittikçe hızlanıyor ve savaşın havası hepimizi sarıyordu. 1'inci Tümen'i kuzeyden gelecek düşman kuvvetlerini önlemek üzere Balmahmut'a, 14'üncü Tümen'i de batıdan gelecek düşmana karşı Akçaşar taraflarına sürdüm. 2'nci Tümen de bize yaklaşıyordu. 1'inci Tümen kuzeyden gelen bazı düşman kollarına çarparak kılıçtan geçirdiğini, 14'üncü Tümen de Dumlupınar tarafından gelmekte olan bir düşman piyade kolunu geri attığını bildirdi. 1'inci Ordu kumandanlığından zayıf bir telefon hattından Çiğiltepe gerilerine saldırmamız için bir emir geldi, yeni gelen 2'nci Tümen'i oraya göndermeye mecbur oldum. Kırka istikametinde düşman piyade ve topçuları bu tümeni karşıladılar. Düşman süvari tümeninin ve ihtiyat kuvvetlerinin cephelerine yardıma gelmeleri ihtimalini düşünürken düşmeye mahkûm Çiğiltepe'ye dönmeyi yersiz görerek bizi inisiyatifimizde serbest bırakmasını ordudan rica ettim. Buna canları sıkılmış.

Akşam olunca tümenler bulundukları köylerde gecelediler, yiyecek kollarımız gelmediği için ne bulunabildiyse onunla geçinilmek zorunda kalındı. Kolordu karargâhı da geceyi Tokuşlar Köyü'nde Haydar Ağa'nın misafiri olarak geçirdi, mızıkamıza İzmir Marşı'nı çaldırdım, köylülerin kurtuluş ümidi sevinçlerini unutamıyorum. Haydar Ağa'yla öpüştük, beş yaşlarında oğlu da elimi öptü. Düşman süvari tümeninin bugün meydana çıkmaması şüphemizi çekmişti. Belki uzaklarda bir yerde idi ve yarın gelecekti. Ancak biz onları bulup ortadan kaldırmadıkça serbest olamazdık. Onunla karşılaşmada üç tümenimi bir anda birleştirmek esas düşüncem oluyordu. Fakat bu arada Küçükköy İstasyonu'nu elde etmek şarttı. Düşman İzmir'den trenle getirebileceği kuvvetlerini burada indirirse cephesine kolay yardım edebilirdi. Onun için bu istasyonun indirmeye elverişli olmayacak surette tahribi gerekiyordu, bu görevi de 2'nci Tümen'e verdim. Düşman da gece burasını ve bütün hat boyları muhafızlarını kuvvetlendirmişti.

Yıldırım Kemal şehit düşüyor

27 Ağustos'ta düşman Balmahmut güneyindeki tayyare alanını bozarak birkaç tayyaresini Uşak'a doğru kaçırdı. Bunlar üzerimizden geçerken yaptığımız ateşler isabet etmiş olacak ki biri düşecek gibi

İZMİRLİ TEĞMEN YILDIRIM KEMAL İZMİR'İ KURTARMAK İÇİN HASTANEDEN KAÇMIŞTI.

Büyük Taarruz sırasında Türk süvarilerinin az sayıdaki fotoğrafları (üstte ve altta.)

oldu ve pek alçaktan Dumlupınar'a doğru akıp gitti. 2'nci Tümenimiz bu arada Akçaşar'a vararak Küçükköy'e kadar demiryolu muhafızları ile savaşa tutuştu. 14'üncü Tümen'in karşısında ilerlemek isteyen bir piyade kolu da durduruldu. Kolordu karargâhı da ilerlerken önde giden muhafız süvari bölüğü Kumarlı ile Akçaşar arasında düşmanın bir hat muhafızı kuvvetine tesadüf ederek buna saldırdı, düşman şiddetli bir ateş açtı, çarpışma sırasında genç teğmen Bayramiçli Lütfü Osman şehit oldu. Teğmen Süreyya ağır biçimde yaralandı. Bu gençler son zamanlarda Kuleli Lisesi'nden kaçarak Ankara'ya gelen ve orada kısa zamanda yetiştirilen fedakârlardandır.

2'nci Süvari Tümeni görevini yaptı ve istasyona sürdüğü 2'nci Süvari Alayı, bu istasyonu muhafaza eden düşman kuvvetlerine saldırarak onları dağıtıp istasyonu zapt etti. Bu muharebe olurken ben de Akçaşar Tepesi'nde bulunuyordum. Bu savaşın en şiddetli bir sırası idi ki, daha önce hastalandığı için Konya Hastanesi'ne gönderdiğimiz karargâh subaylarından İzmirli genç teğmen Yıldırım Kemal'i karşımda buluverdim. Her vakit arkadaşlarına neşe saçan bu sevimli, kabına sığmaz vatansever genç subay karşımda gençliğinin verdiği o heyecanlı haliyle selam verdikten sonra:

- Taarruz haberini alır almaz hastaneden çıktım ve trene atlayıp geldim. Emrinizdeyim.

- Bu hali takdir ve sevgi ile karşıladım.

- Eski vazifenize devama başlayınız.

Yıldırım Kemal benim bu sözümden sonra bir an durdu ve gene o güzel heyecanı ile:

- Kılıcımı sallayarak İzmir'e önde girmek isterim. Beni en ilerdeki bir alaya göndermenizi rica ediyorum.

Sevimli genci kırmak istemedim, önce 2'nci Tümen'e gönderildi, oradan da 2'nci Alay'da vazifelendirildi. Aradan iki saat geçtikten sonra şahadet haberi geldi. Bu vatansever subayın arkasından gözlerim dolu dolu oldu. İzmir'e girdiğimiz zaman da babasının subaylarımızdan onu sorduğunu unutmak mümkün değildir. Ve Küçükköy İstasyonu'na onun adını vermekle hem babasını, hem de arkadaşlarını teselli etmiş oluyorduk."

Şehit süvarinin at borcu düğün parasıyla ödendi

"İzmir'e giriyoruz. Bütün ordu şevk ve şetaret (şenlik) içinde. Herkes birbirini kucaklıyor. Ellerinde çiçek demetleri tutan genç kızlar, yağız yüzlü süvarilerin üzengilerini öpüyorlar. (...) İşte bu sırada ömrünün son günlerine erişmiş, ak sakallı ılık bakışlı bir ihtiyar, kuru parmaklarının arasına küçük bir fotoğraf sıkıştırmış, her kavuştuğu askere soruyor:

- Oğlum bunu tanır mısınız? Adı Yıldırım Kemal. Hani uzun boylu, esmer bir delikanlı?

Bu titreyen sese, sevinçle hasretin acı ihtimallerle kavuşma zevkinin birbirine karışmasından doğmuş bir inilti olan bu sese kimse cevap vermiyor. Gönüllerinden izi ve hatırası silinmeyen Yıldırım'ı kimse tanımaz gibi görünüyor. Fakat en sonunda bir nefer, tok sözlü, sert bakışlı nefer ihtiyarı önleyerek mırıldanıyor:

- Baba... Biz hepimiz birer Yıldırım'ız. Gel onun yerine beni kucakla.

- Ya... Öyle mi. Öyle mi oğlum... Demek ha...

Baba fazla konuşamıyor. Ilık bakışlarında biriken iki damla yaş, yanaklarından yuvarlanarak ak sakalında eriyor. Ve zayıf kollarını açarak nefere doğru yürüyor, onu kucaklıyor. Öpüyor, öpüyor ve inliyor...

- Oğlum... Yıldırım...

Ben bu acıklı bitişe ondan daha acıklı olduğu nisbette acı acı düşündürücü müthiş bir son vereceğim. Şehit Yıldırım Kemal'in babası ve babam merhum Hasan Askeri'nin, ağabeyimin şehadeti hakkında Fahrettin Paşa'dan aldığı mektubun tam dördüncü günü idi. En çok sevdiği oğlunun acısına dayanamayan merhum annem, bir daha kalkamadığı verem döşeğine yatmıştı. Bütün evi, bir mezar sükûtu kaplamıştı. En gamlı bir saatimizde, kapı çat çat vuruldu. Kapıyı ben açtım.

Bu başı poşulu, şalvarlı bir adamdı. Babamı görmek istiyordu. Buyur ettim, yukarı çıkardım. Oturdular konuştular. Hatırlayabildiğim sözler şunlardı. Köylü: Oğlunu borçlu yatırmazsın değil mi Hasan Askeri Bey, diyordu. Oğlunuzun bana bir at borcu vardır. Büyük Taarruz'un başlamasından iki gün evvel bana geldi. Tedavi için yattığı Konya Menzil Hastanesi'nden kaçtığını, taarruza iştirak edeceğini, kendisine benim güzel birat vermemi, şayet sağ kalır da İzmir'e girerse bunun bedelini ödeyeceğini ve eğer şehit olursa parayı sizden alabileceğimi söyledi. Tuttum, ona kendi atımı verdim. İkisi de şehit düştü. Sen bilirsin gayrı.

Babam hiç sesini çıkarmamıştı. Kalktı. Çekmesini açtı, oradan bir çıkın çıkardı. Ve:

- Al evladım, dedi. Hizmetin meşkûr (övülmüş) olsun. Bunu nişanlı oğlumun düğün masrafı için biriktirmiştim. Onun ben şan ve nişanlarla düğününü yaptım, ona layık şerefli bir tarihle evlendirdim. Buna lüzum kalmadı."

Halide Edip Adıvar İzmir yangınına tanıklık etmişti

İzmir'in üstünde yangın kızıllığı

MUSTAFA KEMAL VE DİĞER KOMUTANLAR İZMİR'E GİRERKEN YANLARINDA ONBAŞI HALİDE EDİP DE VARDI. İZMİR YANGININI VE YANGINDAN KAÇANLARI YAKINDAN GÖREN HALİDE EDİP GÜNLÜĞÜNE KÖPEĞİ YOLDAŞ'A TÜM İNSANLARDAN DAHA YAKIN OLDUĞUNU YAZDI.

İzmir'de Ermeni mahallesinde başlayan yangın tüm kenti etkisine aldı ve tam üç gün boyunca devam etti.

9 Eylül Bizim kafile İzmir rıhtımına varıp da denizin mavi suları görününce, Mustafa Kemal Paşa'nın "Hedefiniz Akdeniz!" diye yapmış olduğu beyanatı düşündüm. Hakikat, bu sular uğrunda ölmeye değer bir hedefti. Fakat Türk askerinin gayesi çok daha derin ve manidardı, su ile denizle münasebeti yoktu. O gaye, bir milletin yaşamak arzusuydu.

Konağın büyük sofasının aynalarında, üstleri tozlu, haki elbiseli bir grubun oturduğunu görüyordunuz. Buraya açılan bir odada Mustafa Kemal Paşa ile Nurettin Paşa askeri meseleleri münakaşa ediyorlardı. Kadifekale'de Türklerle Rumlar arasında boğuşmalar olduğu, Ermeni mahallelerinde pencerelerden bombalar atıldığı söyleniyordu. Sokaklarda da kalabalık arasında garip kıyafetli kimseler vatan aşkına nutuklar veriyorlardı. Bunlar, daima bir başarıdan sonra, köşedeki bucaktaki sinmiş adamların birer mantar gibi meydana çıkmasını ifade ediyordu.

Masanın üstünde, İzmir'e ilk girmiş olana verilmek üzere şark vilayetlerinden birinin göndermiş olduğu kılıç duruyordu. Muhtelif birlikler aynı zamanda başka başka yerlerden şehre girmiş oldukları için, buna hak kazanan birden fazla insan vardı. Fakat İzmir rıhtımına ilk gelmiş olan süvari birliğinin kumandanı Yüzbaşı Şerafettin buna hak kazanıyordu. Sofanın ortasında başı sargılı, ufak tefek bir adam varlığından sergüzeşt havası sezilen genç bir çocuk gibi macerasını anlatıyordu. Diyordu ki:

"Rıhtım bomboştu. Orada gördüğümüz ilk adam bir Fransız miralayıydı (albayıydı). Uzun bir nutuk söylemeye ve Hıristiyanlara iyi muamele edilmesini tavsiyeye başladı. Amirale rıhtımın kendisi için emin bir yer olmadığını söyledim. Bu kehanet gibi bir şey oldu. Bu laflar ağzımdan çıkarken, pencerelerin birinden bir bomba atıldı ve tüfek sesleri gelmeye başladı. Biz, hemen amirali bu tehlikeli sahadan uzaklaştırmak için harekete geçtik. Başımdaki sargı o hareketin hatırasıdır." (...)

Ondan sonra, biz Karşıyaka'ya geçtik. Orada iki ev karargâh olarak seçildi. Ev sahipleri, iki tane yaşlıca, rabıtalı Türk kadınıydı. Bizimle beraber yemek yerler, Mustafa Kemal Paşa'ya bir ana gibi bakarlardı. (...)

12 Eylül Sabahleyin erkenden Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhından biri beni uyandırdı.Tercüme edilmesi gereken bir kâğıt getirmişti. Bu, İngiliz amiralinden gelen resmi bir kâğıttı. (...)

Ermeni mahallelerinde yangın başlamıştı. Sakinleri ellerinde bohçalar, sırtlarında eşya, rıhtımı dolduruyorlardı. Yangının kızıllığı şehre vurmuş ve etrafı sarmıştı. Rıhtımdaki halkın yüzü korku içindeydi. İsmet Paşa'nın karargâh kumandanı itfaiye borularının parça parça edilmiş olduğunu söyledi. Anlattığına göre Yunanlar şehri yakmak için her türlü tertibatı almışlardı. Geceye doğru, rıhtımdakilerin korkusu arttı. Kızıllık çoğaldı. Kargaşalık son dereceyi bulmuştu. Bizim karargâh ateş alır almaz, Karşıyaka'ya geçtik. Gazete muhabirleri için vasıta da temin ettik. Ben Yoldaş'la (Halide Edip köpeğinin adı) yalnız gittim. Yoldaş'ın gözüne bakarken, kendimi ona bütün insanlardan daha yakın hissettim.

Yangın üç gün devam etti. Birkaç saat sonra yangın sahasına yaklaşmak imkânı kalmamıştı. Yunanların Aya Tria ve Foti kiliselerinin ve bazı hususi evlerin altına yerleştirmiş oldukları dinamitler patlıyordu. Manzara ve gürültü korkunçtu. İzmir'in üstündeki kızıl sahne öteki şehirlere de sirayet etti. Allahım! Ateş ve kılıç imtihanı daha ne kadar sürecekti? Acaba halk, politikacıların oyunundan canlarını ve yurtlarını ne zaman kurtaracaktı.

1915'ten 7 yıl sonra Çanak Olayı

Çanakkale'de yine karşı karşıya

İzmir kurtarıldıktan sonra Türk ordusu Çanakkale' de yeniden İngiliz birlikleriyle karşı karşıya geldi. 7 yıl önceki sıcak çarpışmanın ucundan Mudanya Mütarakesi'yle dönüldü.

Tuncay YILMAZER
tyilmazer@gmail.com

Popüler tarih anlatımının aksine, Kurtuluş Savaşı, Başkomutanlık Meydan Muharebesi sonrasında TBMM ordusunun 9 Eylül 1922'de İzmir'e girmesiyle sonuçlanmamıştı. Hatırı sayılır bir Yunan askeri gücü Urla Yarımadası, Bursa-Ayvalık arasında ve Doğu Trakya'da bulunuyordu. İşgal altındaki İstanbul (Çatalca'dan İzmit'e kadar) ve Karabiga-Ezine arası ise İtilaf güçlerinin kontrolündeydi. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki TBMM ordusunun zaferi dünyanın bir anda dikkatini çekecek, Yunan unsurlarının temizlenmesinden sonra birlikler, İzmir'in kurtarılmasının da psikolojik üstünlüğüyle daha kuzeye yönlendirilecekti. Bu ise Çanakkale'yi Eylül 1922'de yeni bir uluslararası krizin merkezi haline getirecekti. Üstelik Birinci Dünya Savaşı'nda neredeyse pek kullanılmayan bir silahla. Bu öyle bir silahtı ki, onunla masa başında binlerce askerin, sivilin kaybını engelleyip çok daha büyük başarılara imza atılabilirdi. İki tarafı yeni bir Çanakkale Savaşı'nın eşiğine getiren krizi risk alarak ustalıkla yönetmek, Mudanya Mütarekesi ile sonlandırmak, dünyanın güçlü devletlerinin temsilcileriyle aynı masaya oturmak, şartları kabul ettirmek büyük bir başarıydı. 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz'un etkisi Birleşik Krallık'ta 2 Eylül'de Atina büyükelçisinin raporuyla yankılandı. Büyük Taarruz'da cephenin yarılması ve Yunan ordusunun İzmir'e doğru, etrafını da yakıp yıkarak geri çekilmesi Londra'da şok etkisi yapmıştı. Yunanistan yardım istiyor, müzakerelere başlanmasını talep ediyordu. "Çanakkale Krizi" başlıklı, artık klasikleşmiş eserin yazarı David Walder'in ifadesiyle "Başbakan Lloyd George'un Yakındoğu'yu çalışkan Hıristiyan ve Latin köylüleri ile iskân etmek, eski Roma ve Yunan uygarlıklarını canlandırmak düşünün tek kaynağı olan Yunan ordusu ise denize dökülmüştü. Şimdi 1922 yılı sonbaharında ortada yeni bir Türk ulusu ile muzaffer bir Türk →

Kasım 1922 Çanakkale'yi işgal altında tutan İngiliz kuvvetleri.
FOTOĞRAF: GETTY IMAGES

Mondros Mütarekesi'nin ardından Gelibolu'ya yeniden asker çıkaran İngilizler Osmanlı ordusuna ait top bataryalarını imha ettiler (üstte.) Birleşik Krallık başbakanı Lloyd George (karşı sayfada üstte.) Çanakkale bölgesinde 9 Eylül 1922'den sonraki İngiliz ve Türk askeri pozisyonlarını gösteren harita (karşı sayfada altta.)

ordusu vardı. Bu ordunun başında kararlı, usta bir kumandan bulunuyor, bu kumandan geri aldığı toprakları değil, İstanbul ve Doğu Trakya'yı da istiyordu."Peki neden Birleşik Krallık başbakanı Lloyd George Yunanistan'ın Anadolu'yu işgaline göz yummuş, hatta hem askeri, hem de diplomatik olarak diğer müttefiklerini kızdırma pahasına, üstelik İstanbul da işgalleri altındayken desteklemişti? Kendisi ile görüştüğümüz Exeter Üniversitesi'nden, "Lloyd George and Churchill: Rivals for Greatness" adlı kitabın yazarı Prof. Richard Toye başbakanın Osmanlı karşıtı eğilimlerinin çok daha öncesine dayandığının altını çiziyor. Başbakan Lloyd George'un realist bir politikadan daha çok duygusal ve romantik bir politika gütmesi, gençlik döneminde Gladstone'un yeniden iktidara yürüdüğü ünlü Midlothian kampanyasındaki liberallerin klasik Osmanlı karşıtı önyargılarından da etkilendiğini belirtiyor.

12 Eylül 1922'de İzmir'de Mustafa Kemal Paşa'nın İngiliz Daily Mail muhabiri Ward Price'a verdiği demeç Londra'yı sarstı. Yeni Türkiye'nin Suriye'de ve Mezopotamya'da gözü yoktu. Boğazlar silahsızlandırabilir, İstanbul Türklere antlaşma ile devredilebilirdi. Ancak çok fazla bekleyecek zaman yoktu. Ertesi gün İngiltere'nin İzmir konsolosu Harold Lamb ile görüşmenin biraz daha soğuk geçtiği söylenebilir. Mustafa Kemal Paşa'ya göre Türkiye İngiltere ile hâlâ savaştaydı. Gerçi son söyledikleri daha sonra biraz yumuşatılacaktı. Ancak hedefin misak-ı milli olduğu kesindi.

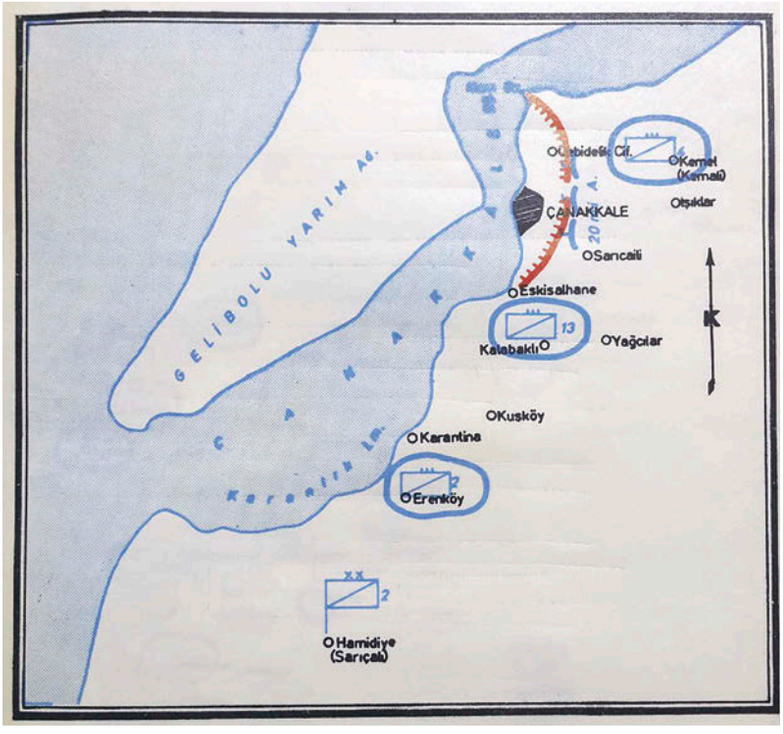
Gelişmeleri yakın takip eden Britanya kabinesi birdenbire beliren yeni bir savaş olasılığı ile teyakkuza geçti. Ege'deki TBMM ordusunun kuzeye yönelmesi süvari birliklerinin Çanakkale'ye doğru ilerlediğinin anlaşılması, dönemin Sömürgeler bakanı Winston Churchill'i çok sinirlendirmişti. Yunanistan ordusunun Anadolu'yu işgalinde koşulsuz destek veren Lloyd George'u bundan dolayı eleştiren Churchill, Türkiye ile yeni bir savaşı göze alabileceklerini açık açık dillendirmeye başlamıştı. 1915'te Gelibolu operasyonunun hazırlayıcılarından Maurice Hankey, "şu ana kadar Anadolu'da Yunan harekâtına karşı çıkan Winston bile Helen destekçisi kesildi" demişti. Aslına bakılırsa iş Yunanistan'ı desteklemekten ziyade prestij meselesine dönmüştü. Birleşik Krallık Çanakkale Boğazı gibi stratejik öneme sahip bir su yolunu, savaşı uzattığı için kızdığı, her açıdan küçümsediği bir "düşman"a bırakamazdı. 15 Eylül'de İngiliz kabinesi toplandı. Lloyd George Mustafa Kemal'den kaçmayacaklarını ilan etti. Churchill tıpkı yedi sene önceki gibi yeni bir Çanakkale Savaşı'na hazırlığın ilk adımlarını attı. Dışişleri bakanı Curzon, başta Fransa olmak üzere müttefiklerini ve Çanakkale Savaşı'nın başlangıcındaki gibi Balkan devletlerini ikna etme çabasına girişti. Tüm dominyonlara, Yeni Zelanda, Avustralya, Güney Afrika ve Kanada hükümetlerine asker gönderme çağrısında bulunuldu. Ancak dominyonlara çağrıda beklenmedik bir usul hatası yapılmıştı. Kanada ve Avustralya başbakanları saat farkından dolayı kendilerine ulaşmayan asker gönderme çağrısını basından öğrenmiş ve isteği reddetmişlerdi. Asıl neden bu gibi dursa da yeni bir savaş çağrısının, Birinci Dünya Savaşı travmasını üzerinden atmaya çalışan savaş yorgunu ülkelerde kabul görmediği de açıktır. İngiliz Milletler Topluluğu yeni bir savaşı, hele Çanakkale'de kaldıramazdı.

Lord Curzon'ın direnci

Diplomaside ani gelişmeleri, özellikle de olumsuzsa kabullenmek zordur. Bu gelişmeyi kabullenmeyenlerin başında ise Türklere karşı sert ve tavizsiz davranılmasını savunan Dışişleri bakanı Lord Curzon geliyordu. Paris'e gidip Fransız cumhurbaşkanı Poincaré ile Mustafa Kemal'e nasıl baskı kurulabileceğini, kendilerinin istediği gibi antlaşma dikte ettirileceğini konuşmalıydı. Ancak görünen o ki, Fransa artık eski Fransa değildi, köprünün altından çok sular akmıştı.

Önce askeri gelişmelere bakalım. 18 Eylül'e kadar Batı Anadolu'nun büyük kısmı Yunan ordusundan temizlenmiş, 11 Eylül 1922'de Bursa kurtarılmış, resmi tarihin ifadesiyle Yunan ordusu vatanın "harim-i ismetinde" (mukaddes ocağında) boğulmuştu. İşin kısa sürede tüm dünyayı yeni bir savaşın eşiğine getirecek kısmı 19 Eylül 1922'de 2'nci Süvari Tümeni'ne İngilizlerin işgali altındaki Çanakkale üzerine yürüme ve 6'ncı Kolordu birliklerine de Çanakkale ve Balıkesir bölgelerine ilerleme emri verilmesiyle başladı. İlginçtir; süvari tümeni komutanı yedi yıl önce Çanakkale'de 57'nci Alay 1. Tabur komutanlığını yapan Zeki Bey'di (Soydemir).

Curzon Paris yolunda iken Çanakkale'de durum neydi? 16 Eylül'de Çanakkale'de ağırlıklı İngiliz askeri olmak üzere yaklaşık 1,5 taburluk kuvvet mevcuttu ve üç ülkenin bayrağı dalgalanıyordu. Çanakkale dışındaki İngiliz kuvvetlerinin toplamı İstanbul da dahil şöyleydi: Beş piyade taburu, bir süvari alayı, iki istihkam bölüğü, üç sahra bataryası, bir zırhlı tren ve beş deniz uçağı. Fransa'nın askeri gücü, altı piyade taburu, birkaç zırhlı araba, hafif tanklar, üç topçu bataryası ve 12 uçak; toplam 7 bin 600 kişiden oluşuyordu. Ancak krizin başlamasından kısa bir süre sonra Fransa ve İtalya Çanakkale'deki birliklerini geri çektiklerini bildirdiler. Bu, İngilizler için tam bir hayal kırıklığı idi. General Harington Londra'ya gönderdiği 17 Eylül 1922 tarihli raporunda Kemalist bir tehditle karşı karşıya olduklarını vurguluyor, bir ay içinde TBMM ordusunun Çanakkale'ye yürüyebileceğini belirtiyordu. 20 Eylül'de Fransa başbakanı Poincaré ve Lord Curzon Fransa Dışişleri Bakanlığı'nda buluştular. Gergin bir ortam. Curzon Fransız ve İtalyan askerlerin Çanakkale'den çekilmelerini protesto etmiş, İngiltere'nin yalnız bırakıldığını savunmuştu. Başbakan Poincaré ise çekilmenin sorumluluğunu üstlenmiş, mevcut şartlarda hiçbir askerin Çanakkale'de kalmak istemeyeceğini belirtmişti. Bu beklenmedik yanıt Lord Curzon'u öfkelendirmişti. "Gelibolu Yarımadası'nda 25 bin mezarımız ve hak- →

1921'DE ANKARA'YLA ANLAŞMA İMZALAMIŞ OLAN FRANSA BİR YIL SONRA ÇANAKKALE KRİZİNDE İNGİLTERE'Yİ YALNIZ BIRAKTI.

kımız var, Anadolu kıyısında ittifakımız sona ermiştir. Bunu hükümetime anlatacağım. Durum ciddidir. Önemli olan boğazlar bölgesinde işbirliğinin bozulmasıdır" diyecekti. Curzon Fransızların kayıtsızlığına karşı öfkesini gizlemiyor, başlıca müttefiklerinin Çanakkale konusunda kendilerini yalnız bıraktığını düşünüyordu. Ona göre dört tehlikeli nokta vardı: Çanakkale, İstanbul, İzmit Cephesi ve Trakya'da ihtilal olasılığı. "Mustafa Kemal tarafsız bölgeyi çiğneyip çiğnememe kararını bugün verecek. Çiğnerse karşısında Britanya ve dominyonlarını bulacağını açıkça duyurdum" demişti raporunda. Başbakan Poincaré'nin ise cevabında Çanakkale konusunda atıf yapması dikkat çekiciydi. "General Pellé "durum pek vahimdir" diyor. Karşımızda ulusal topraklarını kurtarmaya kararlı, morali yüksek büyük bir düşman var. Fransız genelkurmayı, Mareşal Foch, General Charpy ve diğer generaller, hepsi durumu pek tehlikeli görüyorlar. Fransa daha önce (1915'i kastediyor) bir kez Çanakkale'de tehlikeye sürüklenmişti. Böyle bir riski tekrar göze alamaz." Sözün özü; Fransızlar Çanakkale krizinin başından beri Ankara yanlısı bir tutum izlemişlerdi. Başbakan Poincaré Paris'e gelen Lord Curzon'un muhtemel bir Çanakkale operasyonunda ortak hareket etme talebini kesin bir dille reddetmiş, Fransız temsilciler de Mustafa Kemal Paşa ile sık sık görüşmüşlerdi. Andrew Mango'nun da belirttiği üzere Franklin Boullion 28 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş, yakın zamanda masaya oturulduğu takdirde Doğu Trakya'dan Yunan birliklerinin geri çekilmesi, Edirne'nin geri verilmesi konusunda Fransız hükümetinin desteklerini iletmişti.

İngiliz işgali döneminde Çanakkale sokakları ve İngiliz askerler (altta.)

BAŞAR ERYÖNER ARŞİVİ

Çanakkale'de İngiliz gücü artıyor

İstanbul'daki İngiliz işgal kuvvetleri komutanı General Harington Mustafa Kemal Paşa'nın savaş istemediğini düşünüyor, ancak askeri açıdan güçlü olmayı da istiyordu. Tamamen tesadüf eseri 1. Dünya Savaşı'nda Batı Cephesi'nde 2'nci Ordu komutanı olan Malta valisi Mareşal Plumer, General Harington'u ziyaret etmeye İstanbul'a gidiyordu. Çanakkale'ye uğrayarak gelişmeleri yerinde görmüş, Albay Shutleword'dan bilgi almıştı. Plumer durumu Londra'ya da rapor etmiş, yeni birliklerin gönderilmesini sağlamıştı.

İngilizler tek kalsalar bile güç gösterisinde kararlı görünüyorlardı. 26 Eylül'de Çanakkale'deki birliklerin toplamı bir tugayı bulmuştu. General Marden komutanlığa getirildi. Onlarca tabur asker İngiltere'den, Cebelitarık'tan, Mısır'dan Çanakkale'ye doğru yola çıkarıldı. Eğer iş savaşa dönüşürse Mustafa Kemal Paşa önemli bir risk almış olacaktı. Çünkü başlangıçta bir tabur asker ve birkaç savaş gemisi varken şimdi hava kuvvetlerinin desteği de dahil adamakıllı büyük bir güç toplamıştı İngiltere Çanakkale'de. David Walder, İngiltere başbakanı Lloyd George'un 30 Eylül'de TBMM ordusunun saldırıya geçeğine dair bir istihbarat aldığını da belirtiyor. Türk kaynaklarında böyle bir kayıt yer almıyor.

Çanakkale'nin 15 km güneyindeki Erenköy, 23 Eylül akşamı işgal edildi. İngiliz birliklerinin arasından geçerek ileri doğru giden Türk süvarilerinin tüfekleri omuzlarına asılı, namluları ise yere bakıyordu. Böylece sıcak bir çatışma

İngiliz kuvvetlerinin çekilmesinden sonra Çanakkale'de Türk süvarileri (en üstte.)

BAŞAR ERYÖNER ARŞİVİ

Namlusu patlatılarak görev yapamaz duruma getirilmiş bir topun önünde İngiliz denizciler (üstte.)

ATİLLA ORAL ARŞİVİ

yaşanmadı. İngiliz Yüksek komiseri mutasarrıfa Türk birliklerinin geri çekilmesi için bir nota verdi. General Harington da Mustafa Kemal'e Türk süvarilerin bölge dışına çekilmesi hakkında bir telgraf gönderdi. Mustafa Kemal bu telgrafa şu yanıtı verdi: "Tarafsız bir bölgenin, şimdiye kadar Büyük Millet Meclisi hükümeti ile müttefik hükümetler arasında kararlaştırılmış olduğundan haberim yoktur. Süvarilerimizin ve kıtalarımızın harekâtı, mağlup Yunan ordusunu takip harekâtından ibarettir." Mustafa Kemal ayrıca Harrington'a "Asya sahilinde bulunan kıtalarınızı çekmeye hazır olduğunuz takdirde Boğazlar sahilinde bulunan kıtalarımıza yavaş yavaş geri çekilmeleri hususunda emir vermeye hazır" olduğunu da bildirdi.

27 Eylül'de Fransız Doğu donanması komutanı Amiral Dumesnil, İzmir'de Mustafa Kemal Paşa'ya, Türk süvarilerinin tarafsız bölgeden geri alınması konusunda Fransız hükümetinin isteğini bildiren bir mektup verdi. Bunu İzmir'e gelerek Mustafa Kemal'le görüşen Franklin Bouillon'un verdiği teminat izledi. Harekât 28 Eylül 1922'de Mustafa Kemal Paşa tarafından durduruldu.

Aslına bakılırsa Mustafa Kemal Paşa'nın savaş yanlısı olmadığını düşünebiliriz. Nutuk'ta Çanakkale krizinden kısa ve oldukça mütevazı bir şekilde bahseder, itidalli politika izlediklerini yazar. Birliklere İngilizlerle herhangi bir silahlı çatışma yaşanmaması konusunda da emir vermişti. Garp Cephesi Kurmay başkanı Asım Gündüz hatıralarında Çanakkale'deki İngiliz birliklerine yönelik harekât seyrini birlikte hazırladıklarını, sıcak çatışmadan kaçınılmasını hedeflediklerini belirtir. Ancak uygulanan kontrollü krizde en ufak bir kıvılcım yeni bir savaşa neden olabilirdi. 40 bin kişilik TBMM ordusunun Çanakkale'deki İngiliz birliğini ortadan kaldırması işten bile değildi. Ancak belli ki zaten politik olarak bölünmüş müttefiklerin yeniden birleşmesine yol açacak böyle bir hareketten mümkün olduğunca kaçınılmaya çalışılmış, sorun görüşmeler yoluyla çözülmüştü.

İtilaf devletleri kâğıt üzerinde Mart 1922'deki tekliflerinin arkasındaydılar. Bu teklifte Yunan ordusunun Doğu Trakya'nın bir bölümünden ve Ege'den çekilmesi öngörülüyor, Edirne ise Yunanistan'da kalıyordu. Ancak Mustafa Ke- →

mal Paşa özellikle Fransız ve İtalyanların artık İngilizlerle birlikte hareket etmeyeceğinin farkındaydı. Misak-ı mili sınırları baz alınmalı, Yunan ordusu Meriç ötesine çekilmeliydi. Britanya hükümeti Ankara hükümeti ile Fransız ve İtalyanların aksine doğrudan görüşmeye girmekten kaçınıyordu. İlginçtir; Çanakkale harekâtının başında seferin başlangıç hazırlıklarını başbakan Lloyd George tıpkı yedi sene önce bu konuda başrol oynayan Churchill'e bırakmıştı. Bu kez Fischer'in yerinde Amiral Beaty, Carden'in yerinde ise Amiral Broch vardı. Düşük yollu topların tahkimat yapmış birliklere etkili olup olmadığı tartışmaları yedi senede pek fazla birşeyin değişmediğini ortaya koyuyor.

ÇANAKKALE KRİZİNİN ÇÖZÜMÜNDE FRANSA ÖNEMLİ BİR ROL OYNADI.

Yunanistan'da ayaklanma

Britanya hükümeti Çanakkale'nin sarılmasını daha sindiremeden yeni bir krizle karşı karşıya kaldı: 11 Eylül'de Yunanistan'da başlayan ayaklanma. Küçük Asya felaketinin yol açtığı iç huzursuzluk Kral Konstantin'e karşı askeri ayaklanmaya yol açtı. Konstantin ülkesinden kaçmak zorunda kaldı. Artçı şoklar İngiliz kabinesinde de yankılandı. Destek verilen Yunanistan, ağır yenilgi sonrası ayaklanmayla sarsılmış, İngiltere'nin Küçük Asya krizindeki rolü, sadece basın tarafından değil, kabine içinde de sorgulanmaya başlanamıştı. Daily Mail gazetesi Çanakkale'nin Türklere verilebileceğini bile yazmıştı. David Walder yazar: "Mustafa Kemal yalnız Yunan ordularını silip süpürmekle kalmamış, genel seçimlerde koalisyonun çıkarları için hazırlanan gizli planları da silip süpürmüştü. İngiliz siyasi partilerinin kaderi İzmir yangınının alevleri arasında kaybolmuştu." Bu bağlamda krizin doruğa çıktığı 27 Eylül kabine toplantısı önemliydi. Çanakkale'ye iki tümen daha asker gönderiliyordu. Çok daha önemlisi 29 Eylül'de Türk birliklerine ültimatom verilmesine yönelik İstanbul'da General Harington'a tebligat da gitmişti. Tebligatta, "Türk kuvvetlerinin tarafsız bölgeden geri çekilmediği taktirde, üzerlerine ateş edileceğine dair Türk başkomutanına bir ültimatom verilmesi" bildiriliyordu. Bu ültimatomdan Birleşik Krallık'ın savaşı göze aldığı anlaşılıyor. Prof. Toye'ye göre Çanakkale için yeni bir savaşı hem Churchill, hem de Lloyd George göze almıştı. Bu anlaşmazlığı güç kullanma ile kolaylıkla halledeceklerini düşündüler. Başbakan Lloyd George, Churchill'in Çanakkale Muharebeleri'nde düşündüğü gibi ilk donanma ateşiyle Türk askerlerin kaçacağını düşünüyordu. Çanakkale etrafını çeviren dikenli tellerin her iki yakasındaki askerler gergin bir bekleyiş içerisin-

İzmir'in kurtuluşundan sonra İngilizlerle görüşmelerde bulunmak üzere şehre gelen Fransız siyasetçi Franklin Bouillon. Kendisini karşılayanlar arasında Mustafa Kemal, Fethi Bey, Rauf Bey, Ruşen Eşref Bey de bulunuyor (altta.)

ALİ FETHİ OKYAR ARŞİVİ

deydiler. Zaman zaman sigara alışverişi gibi yedi yıl önceki görüntülerin başka versiyonları da yaşanmıyor değildi. Ancak her iki taraf da ateş açmadı. Çünkü buna gerek kalmadı.

Daha önce görüldüğü gibi Mustafa Kemal, Fransa'nın Bouillon nezdinde araya girmesiyle harekâtı durdurmuştu. Diğer taraftan bu gelişmeleri bilen General Harington da İngiliz kabinesinin ültimatomunu Türk tarafına iletmedi. Harington muhtemel bir çatışmada İstanbul'u korumanın pek mümkün görünmediğinin de farkındaydı. Kriz başladığından beri İstanbul'daki Ankara hükümeti temsilcisi Hamdi Bey'le sürekli temas halinde olmuş, krizin büyümemesi için elinden geleni yapmıştı. Muzaffer bir orduya karşı askeri açıdan bir şey yapılamayacağını biliyordu.

Eylül 1922'de dünyayı yeni bir savaşın eşiğine getiren bu krizde özellikle üç kişinin hakkını teslim etmemiz gerekiyor. Bu kriz şüphesiz öncelikle Mustafa Kemal Paşa'nın soğukkanlı tutumu ile yeni kurulan Türk devleti için bir başarı hikâyesine dönüştü. Kontrollü, adım adım tırmandırılan kriz tek bir Türk askerinin burnu kanamadan İngilizleri Mudanya'da masaya oturtmaya mecbur etmişti. Çanakkale krizinin çözülmesinde Fransa başbakanı Poincaré'nin tutumu da önemlidir. Poincaré İngilizlerin tehditlerine rağmen Türk tarafıyla anlaşılmasını, Doğu Trakya'daki Yunan ordusunun Meriç'in batısına çekilmesi görüşünü savundu. Bouillon üzerinden Ankara ile sürekli irtibat halindeydi. Bunda özellikle başta Birinci Dünya Savaşı'nın muzaffer komutanlarından General Foch olmak üzere, askerlerden gelen yeni bir Çanakkale yaşanmaması ve Suriye'deki nazik durumdan dolayı barış gerektiği yolundaki uyarılar başrol oynadı. En önemli müttefiki Britanya'ya güvenmeyen Poincaré Mudanya Konferansı'nın görünmeyen mimarlarından biriydi. Ve son olarak İstanbul işgal komutanı Harington'dan da bahsetmeliyiz. Londra'daki ihtiraslı politikacıların yeni bir savaşa meydan verecek isteklerine set çekti. Karşısında artık sıradan bir ordu olmadığını biliyordu.

27 Eylül 'de Londra'ya çektiği telgrafta "neden Türkiye'ye bir an önce Doğu Trakya verilmiyor" diye yazmıştı; "unutmayalım ki Türkler hedeflerine yakınlar, gururlu durumdalar." Harington yeri geldiğinde askerlerin sivilerden daha barışçı olduklarına dair güzel bir örnektir.

Birleşik Krallık tören kıtası Çanakkale'yi terk ediyor (üstte.)

BAŞAR ERYÖNER ARŞİVİ

Çanakkale krizinin kaybedenleri ise tahmin edilebileceği gibi Başbakan Lloyd George ve Winston Churchill olmuştu. Prof. Richard Toye'a göre Lloyd George koalisyonun ömrünün sınırlı olduğunu biliyordu. Çanakkale krizi çaresiz kumarbazın son bir hamlesi gibi görülebilir. Başbakan Lloyd George muhtemelen hükümet krizinden ziyade siyasi bir kriz beklemiş, seçim zaferi için faydalanmayı düşünmüştü. Ancak Çanakkale siyasi hayatının sonu oldu. Winston Churchill ise yedi sene önce yaşananlara benzer bir hataya yine düşmüş, Çanakkale'den ikinci kez mağlubiyetle ayrılmıştı. Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki TBMM hükümeti dünyayı savaşın eşiğine getiren Çanakkale krizinden alnının akıyla çıkacak, 3 Ekim 1922'de başlayan Britanya, Fransa, İtalya ve Yunanistan temsilcilerinin katıldığı Mudanya Konferansı'na haklı ve güçlü olarak katılmanın gururunu yaşayacaktı ●

Bibliyografya

- David Walder, Savaştan Sonra Çanakkale Olayı, Çev. M.Ali Kayabal, Örgün Yayınları, İstanbul, 2004.
- Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi 6. Kısım IV. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1969.
- Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, İş Kültür Yay. Baskısı, 2010.
- Garp Cephesi Kurmay Başkanı Asım Gündüz, Hatıralarım, Haz. İhsan Ilgar, Kervan Kitabevi, 1973.
- Bilal N. Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, Cilt 4 Ekim 1921- Ekim 1922, TTK Yayınları, 1984.
- Richard Toye, Lloyd George and Churchill, Rivals for Greatness, MacMillan, 2007. (Ayrıca yazarla mail üzerinden söyleşi.)
- General Sir Charles Harington, Tim Harington Looks Back, John Murray, 1941.
- A. L. Macfie, The Chanak Affair September - October 1922, https://ojs.lib.uom.gr/index.php/BalkanStudies/article/view/5126/5155.
- Martin Gilbert, History of the Twentieth Century, Volume I, Harper Collins, 1997.
- Ali İhsan Sabis, Harp Hatıralarım, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991.
- Andrew Mango, Atatürk, Çev. Füsun Doruker, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.

Faruk Eren'den "Kayıp bir devrimin hikâyesi"

Bir zamanlar Hasköy'de

Gazeteci Faruk Eren'in 12 Eylül döneminde gözaltında kaybedilen ağabeyi Hayrettin Eren'in öyküsüyle birlikte bir dönem tanıklığını anlattığı kitabında Hasköy, Sütlüce ve Cibali semtlerinin 60'lı ve 70'li yıllara dair sözlü tarih bilgilerini de aktarıyor.

A. HİLMİ HACALOĞLU

Kayıplar Haftası'nın ilk günü, Mimarlar Odası'nın Karaköy'deki toplantı salonu. Konferansın açılış konuşması için mikrofon bir anneden diğerine geçiyor. Önce derin bir nefes alma sesi geliyor hoparlörden, sonra üç kısa cümle: "39 yıldır aynı şeyi söylüyorum. Çocuğumun kemiklerini bana verin. Daha ne diyeyim?"

Nefesim kesildi. Az önce elini öperken zar zor zapt ettiğim gözyaşlarımı artık tutamayacağımı hissettim, kaçtım. Çünkü 39 yıldır oğlunu aradığı halde bir gün bile kocasının, kızlarının ve küçük oğlunun yanında ağlamamış dağ gibi anaydı Elmas Eren. 12 Eylül döneminin gözaltında kaybedilen ilk devrimcilerden Hayrettin Eren'in annesiydi. O da eşi "İşçi Kemal" gibi Çerkesti. İnatçı, kararlı ve gözüpek olmak genlerinde var. Oğlunun yakalandığını öğrendikten sonra, -elbette herkesten gizli ve kimseye haber vermeden- o dönem Gayrettepe'deki Siyasi Şube'ye gitmiş, oğlunun akıbetini sormuştu. Memurlar "böyle biri yok" dediğinde kapıdaki Murat 124'ü gösterip, "bu buradaysa oğlum da buradadır" demiş. Israr edince tartaklanarak uzaklaştırılmıştı.

Örgüt şöyle demiş, arkadaşları böyle. Dinler mi Elmas Anne? Gözünü karartmış bir kere. Eşi uzaktan akrabası MİT Müsteşarı Burhanettin Bigalı'ya haber saldı. Ailesiyle cezaevi cezaevi gezip oğlunu aradı, Kenan Evren'e dahi dilekçe yazdı, gözaltına alındı. Tüm çabaları nafile kalsa da hiç yılmadı. İnsan Hakları Derneği ile Tutuklu ve Hükümlü Aileleri Derneği gibi hak örgütleri, "çiçeklerle donatacak bir mezar arıyorum" diyen Elmas Anne ve İşçi Kemal gibi o günlerde çocukları için mücadele eden ana babaların ürünü. Elmas Anne ve İşçi Kemal'in küçük oğlu, meslektaşım ve arkadaşım Faruk Eren, üzerinde yıllardır çalıştığı abisi "Gözlük Hayri"nin hikâyesini, ailesi, Hasköy ve 70'lerin İstanbul sosyolojisi ve psikolojisiyle harmanlayıp satırlara dökerek

MİLLİ MÜCADELE YILLARI, İSTANBUL VE ANKARA YANLISI OLARAK AYRILAN GAZETELERİN MÜCADELESİNE SAHNE OLDU. DİRENİŞİN YANINDAKİ GAZETECİLER İSTANBUL'DAN ANKARA'YA GEÇERKEN, MUHALİF YAZARLAR SAVAŞTAN SONRA 150'LİKLER LİSTESİNE ALINDI.

Gazanfer İBAR
gazanfer.ibar@gmail.com

6 Haziran 1921 tarihli *Güleryüz* gazetesi (üstte.)
NALAN DÖNMEZ YAKARÇELİK ARŞİVİ

Ankara'da Meclis matbaasının da içinde yer aldığı Darülmuallimin Mektebi (solda.)
TURAN TANYER KOLEKSİYONU, TÜRKİYE MATBAACILIK TARİHİ

Mayıs 1919-1923 yıllarını kapsayan dönemdeki basın faaliyetleri milli mücadele matbuatı olarak anılagelmiştir. İstanbul'da Osmanlı hükümeti, Ankara'da da Büyük Millet Meclisi hükümeti vardı. Bu dönemde başta İstanbul ve İzmir'de işgal altında yayın yapan gazete dergiler ile büyük teknik ve mali zorluklar içinde olsalar dahi daha hür yayın yapabilecek Anadolu basını mevcuttu.

Dönem matbuatı genellikle milli mücadeleye öncülük eden veya destekleyen ve milli mücadeleye karşı duranlar olarak iki zıt gruba ayrılarak incelenmiştir Ancak bu o günlerdeki durumu doğru yansıtmaktan uzak bir sınıflandırmadır. Milli mücadeleye öncülük etmek ve propagandasını yapmak için çıkarılan pek çok siyasi gazete olduğu gibi, milli mücadeleyi veya İstanbul hükümetini destekleyen ancak propaganda organı olmayan gazeteler ve normal gazetecilik faaliyetlerini sürdürmeye gayret eden, duruma göre hareket eden yayınlar da vardı. Ayrıca *Kurtuluş, Aydınlık, Emek* gibi sosyalist gazeteler, *Sebilürreşad* adlı İslamcı bir gazete, hatta Wilson prensiplerini savunmak için Manisa'da çıkartılan *Vilson* adlı bir gazete bile çıkarılmıştı. Bunlara işgal altındaki topraklarda çıkan ve işgal güçleriyle işbirliği yapan (örneğin Bandırma'da çıkan *Adalet* gibi) gazeteleri de eklemek gerekir. Eskişehir'de Çerkes Ethem'in çıkarttırdığı kendini "İslam Bolşevik Gazetesi" olarak tanıtan *Yeni Dünya* benzeri gazeteler ise bugün dahi karanlıkta kalmış yayınlardı. Ayrı olarak incelenmesi gereken ancak Osmanlı matbuatının önemli unsurları olan yabancı dillerde çıkan Fransızca, İngilizce gazeteler →

DİRENİŞİ DESTEKLEYEN GAZETELER, KÂĞIT, MÜREKKEP VE ELEMAN SIKINTISI İÇİNDEYDİ.

منبر

توفیق پاشا قابینه‌سی یارین مجلس مبعوثانده پروغرامنی اوقویه‌جق واعتماد رأیی طلب ایده‌جکدر ؛
بونکله برابر هیئت وکلانك قریباً استعفا ایده‌جکی ده مصرّاً روایت ایدلمکده‌در !

مصطفی کمال پاشا ایله ملاقات

آلمانیانك تخلیه ایده‌جکی یرلر

بوده بویوك قابینه

آوسترياى انحلالى

آلمان اختلالى

1918 sonunda Fethi Okyar ve Mustafa Kemal tarafından yayımlanan *Minber* gazetesi (üstte.)

ve pek çok Rumca, Ermenice gazetede aynı dönemde yayın faaliyetlerini sürdürüyor ve önem taşıyorlardı.

Hâkimiyet-i Milliye'de tek yıldızlı makale Gazi'den

Mustafa Kemal, basının kamuoyu oluşturma, halkı bilinçlendirme etkilerinin farkında olarak daha Anadolu'ya geçmeden önce 1918'de Fethi Okyar ile birlikte İstanbul'da *Minber* gazetesini çıkarmıştı. Dolayısıyla Anadolu'ya geçtikten sonra da bir milli mücadele matbuatı oluşması konusuna büyük önem verdi. Sivas Kongresi, 4 Eylül 1919 tarihinde, çalışmalarına başlamadan önce milli mücadelenin esaslarının anlatılacağı bir gazetenin neşredilmesi fikri Mustafa Kemal'in bilgisi dahilinde delegelerce de benimsenmişti. Sivas Kongresi'nin sekizinci toplantısında (11 Eylül 1919) *İrade-i Milliye* gazetesinin çıkarılmasına karar verilip üç gün sonra da ilk nüshası yayınlandı. *İrade-i Milliye* gazetesi, Sivas Kongresi'nin akabinde başlayan yayınını 1922 yılı sonuna 254'üncü sayıya kadar Sivas'ta devam ettirdi. *İrade-i Milliye*'nin gayesi, milli mücadelenin gereğini, hedeflerini ve Sivas Kongresi kararlarını dünyaya ilan etmekti. Ancak 10 Ocak 1920'de *Hâkimiyet-i Milliye*'nin kurulmasıyla, *İrade-i Milliye*, milli mücadelenin yayın organı olma vasfını yitirdi. Aslında Mustafa Kemal *İrade-i Milliye*'yi Ankara'ya taşımak istemişti ancak bu gerçekleşemeyince adını kendi koyduğu *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesini çıkarmaya karar verdi. Gazete Heyet-i Temsiliye'nin yayın organı olarak 10 Ocak 1920'de yayın hayatına başladı. Gazetenin ilk baş makalesi Mustafa Kemal'in tashihi ile kaleme alındı. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin başyazılarına imza konmamış, bazı makalelerin altına tek bir yıldız atılmıştı. Bu yazıların Atatürk'ün kaleminden çıktığı, ya da Atatürk tarafından dikte ettirildiği iddia edilir. Yazı işleri müdürlüğüne Nizamettin Nazif (Tepedenlioğlu) getirildi. Gazetenin sorumlu müdürü ise Recep Zühtü idi. İlk yıl haftada iki kez yayınlanan gazete 6 Şubat 1921'den itibaren günlük oldu. Halide Edip'le Yunus Nadi'nin milli mücadeleye katılmak üzere Ankara'ya gelişlerinden kısa bir süre sonra kurulan Anadolu Ajansı, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi için her gün haber kaynaklığı yaptı. Bu ajansın kurulması, *Hâkimiyet-i Milliye* için büyük bir önem taşımaktaydı. Anadolu Ajansının ilk çalışanı da Halide Edip'ti. *Hâkimiyet-i Milliye* Anadolu'da çıkacak tüm milli mücadele destekçisi gazetelere öncü oldu.

Hâkimiyet-i Milliye, cumhuriyetten sonra 1934 yılına kadar aynı adla yayınını sürdürdükten sonra 4794'üncü sayıdan itibaren *Ulus* adını aldı. Anadolu'nun pek çok kentinde 100'ün üstünde gazete yayınlandı ve bunların büyük bölümü milli mücadeleyi destekledi. Adana'da *Yeni Adana*, Kastamonu'da *Açıksöz*, Ankara'da *Sebilürreşat*, İzmir'de *Sada-i Hak* ve *Anadolu*, Nazilli'de *Aydın*

İli, Bursa'da *Ertuğrul, Hüdavendigar, Kardaş* ve *Arkadaş*, Eskişehir'de *Ahrar*, Kayseri'de *Adana'ya Doğru*, *Erciyes, Misak-ı Milli* ve *Kayseri*, Ordu'da *Güneş, Ses* ve *Ordu Bucak*, Balıkesir'de *Ses, Doğru Söz* ve *İzmir'e Doğru*, Konya'da *Babalık* ve *Öğüt*, Trabzon'da *İstikbal*, Giresun'da *Işık, Yeni Giresun* ve *Gedikkaya*, Erzurum'da *Şarkın Sesi*, *Albayrak* ve *Varlık*, Amasya'da *Emel, Hakikat* ve *Hadise*, Edirne'de *Ahali, Trakya* ve *Yeni Edirne*, Samsun'da *Aksiseda* ve *Ahali*, Antalya'da *Anadolu*, Elazığ'da *Satvet-i Milliye*, Maraş'ta *Amal-i Milliye*, Bolu'da *Dertli* ve *Türkoğlu*, Artvin'de *Yeşil Yuva* bu gazeteler arasında öne çıkanlardı.

Yeni Gün Ankara'ya taşındı

Milli mücadeleyi İstanbul'dan destekleyen *Yeni Gün* gazetesi de işgalcilerin baskıları nedeniyle 1921'den itibaren Ankara'ya taşındı ve yayınını burada zor şartlar altında sürdürdü. Gazetenin matbaası Sakarya Savaşı sırasında kağnılarla Kayseri'ye taşındı ve bir süre burada yayınlandı, savaşın zaferle sonuçlanmasının ardından yeniden Ankara'ya getirildi.1918'de Afyon'da kurulan, Yunan işgali üzerine Konya'ya taşınan, işgal kuvvetlerinin baskısı nedeniyle 1921'de Ankara'ya nakledilen ve 1923'e kadar yayınını sürdüren *Öğüt* de bu dönemin önemli gazetelerinden biriydi. Milli mücadele dönemi gazeteleri dönemin koşullarından kaynaklanan sıkıntılar yanında özellikle kâğıt, mürekkep, baskı makinesi ve yetişmiş eleman sıkıntısı çektiler. Genellikle iki sayfa olarak haftalık, ya da daha sık periyotlarda yayınlanan bu gazetelerin Ankara'da yayınlananları 2 bin 500 civarında tirajlara ulaşırken, taşradaki gazetelerin tirajı 200-400 arasında değişti. Ancak *İzmir'e Doğru* gibi bazı gazetelerin tirajı 1000 civarında oldu. Milli mücadele gazetelerinin çoğu renksiz ve resimsizdi. İstanbul basını renkli, Anadolu basını renksiz yapıdaydı. Genel olarak gazeteler iki sayfa tek yapraktı. Haftada iki-üç gün çıkanlar ancak dört sayfaydı. Başyazarları belliydi, ancak kesin yazar kadroları yoktu.

Babıâli'nin kafası karışık

İstanbul gazetelerinin bazıları işgal kuvvetlerinin sansürüne rağmen milli mücadeleyi desteklediler. *İleri, Akşam, Yeni Gün* ve *Vakit* gazeteleri İngilizlerin baskılarına direnerek Mustafa Kemal'in yanında yer aldı. Bunlardan *İleri*'yi 1919'da Celal Nuri İleri ile kardeşi Suphi Nuri İleri →

Ankara Telgrafhanesi, 1919 (üstte.)
ASKERİ MÜZE ARŞİVİ

28 Ağustos 1922 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi (sağda.)
DENİZLER KİTABEVİ ARŞİVİ

1Ø Ağustos 1921, Yunan ordusunun Sakarya'ya doğru ilerlemesi üzerine Kayseri'ye göç eden bir kafile ile matbaa makineleri de götürülüyor.
ATATÜRK VE KURTULUŞ SAVAŞI 1919-1923, SELAHATTİN TANSEL, TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 1965

İLK KURTULUŞ SAVAŞI HABERLERİ İLERİ'DE YAYINLANDI. SAHİBİ CELAL NURİ BU NEDENLE İNGİLİZLERCE MALTA'YA SÜRÜLDÜ.

kurmuştu. *İleri* İttihatçıları ve İstanbul hükümetini sert bir dille eleştirerek milli mücadeleyi destekledi. Anadolu'daki cephe haberleri ilk olarak *İleri*'de çıktı. Mustafa Kemal duyulmasını istediği yazıları *İleri*'ye ulaştırırdı. İleri adete milli mücadelenin İstanbul sözcüsüydü. Bu yüzden İngilizler Celal Nuri'yi Mart 1920'de Malta'ya sürdü. *İleri* yayın hayatını 1924'e kadar sürdürdü.

Yeni Gün Yunus Nadi tarafından Eylül 1918'de kurulmuştu. Zekeriya Sertel ve Nebizade Hamdi yazı kadrosundaydı. Gazete açıkça milli mücadeleyi destekleyince İngilizler tarafından basıldı ve Yunus Nadi Ankara'ya kaçtı ve *Yeni Gün* yayın hayatına Ankara'da devam etti. *Akşam* 1918'de Necmettin (Sadak), Kazım Şinasi (Dersan), Ali Naci (Karacan) ve Falih Rıfkı (Atay) tarafından kurulmuştu. *Vakit* ise 1917'de Ahmet Emin (Yalman) ve Mehmet Asım (Us) tarafından kurulmuştu. Ahmet Emin Mart 1920'de Malta'ya sürüldü.

Milli mücadeleye muhalif *Peyam-ı Sabah* gazetesi.
İBB ATATÜRK KİTAPLIĞI ARŞİVİ

İstanbul gazetelerinin bir bölümü ise milli mücadele aleyhinde yayın yaptılar. *İstanbul, Alemdar* ve *Peyam-ı Sabah* gazeteleri Mustafa Kemal'e ve kurtuluş mücadelesine muhalif bir tavır aldılar. Bunlardan *İstanbul* gazetesi İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kontrolündeydi ve Osmanlı'nın İngiliz himayesiyle kurtulabileceğini savunmaktaydı. *Alemdar* gazetesinde de Kuva-yi Milliyecileri eleştiren pek çok yazı yayınladı. Mütareke dönemi, iktidara gelen Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın desteğiyle Ali Kemal'in *Peyam-ı Sabah*'ı, Refi Cevat Ulunay'ın *Alemdar*'ı, Mevlanzade Rıfat'ın *Serbesti*'si, İngiliz Muhipler Cemiyeti üyesi ve aynı zamanda onların sözcüsü konumunda olan Said-i Molla'nın *Yeni İstanbul* gazetesi Kuva-yi Milliye aleyhtarlığı ile ön plana çıkmışlardı. Daha sonra da mizah türünde yayınlanan Refik Halid'in *Aydede*'si bu gruba eklenmişti.

Tasvir-i Efkâr, İkdam, Tercüman-ı Hakikat gazeteleri ise milli mücadeleye sempati beslemekte ve zaman zaman destek vermekteydi. *Tasvir-i Efkâr* muhabiri Ruşen Eşref ve fotoğrafçısı Kenan Bey'i Sivas'taki milli mücadeleyi yürütenlerin yanına göndererek Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Refet beyler ile mülakatlar yaptırdı. *Tasvir-i Efkâr*, Kurtuluş Savaşı'na başlayan Mustafa Kemal Paşa'nın resmini ve biyografisini ilk kez yayımlama cesaretini gösteren gazete oldu.

Kuvvacı mizah dergileri

Gazeteci Sedat Simavi'nin o yıllarda çıkarmaya başladığı *Diken* dergisi, II. Meşrutiyet yıllarından beri yayımlanan *Karagöz* dergisi ile birlikte Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen ilk mizah basını arasında yer aldı. 1921 yılına gelindiğinde *Güleryüz* ve *Ayine* dergileri, 1922 yılının başında ise *Aydede* gazetesi mizah basınının en çok satan dergileriydi.

Bu dönemde net tavır alan iki mizah gazetesi bulunmaktaydı. Bunlardan ilki Sedat Simavi'nin çıkardığı *Güleryüz*, diğeri ise Refik Halid Karay'ın çıkardığı *Aydede*'ydi. *Güleryüz*, Ankara hükümetini destekleyerek milli mücadele yanlısı bir yayın politikası izledi; *Aydede* ise Kurtuluş Savaşı aleyhinde, İstanbul hükümeti ve işgal kuvvetleri yanlısı bir anlayışı yayınlarına yansıttı.

Bu dönemde yayın hayatına atılarak 122 sayıyla en uzun ömürlü gazetelerden biri olan *Güleryüz*, yayım hayatına son verene kadar sürekli Anadolu'daki milli mücadele yanlısı bir tavır takınarak, karikatürleri ve yazılarıyla cesur bir biçimde Ankara'yı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni destekledi. Fevkalade güzel çizilmiş Türk bayrağı, ay yıldız, Türk askeri, kahramanlık temalarının işlendiği renkli kapaklarıyla halkın moralini yükseltmekte çok önemli bir rol oynadı.

Refik Halid Karay'ın bulduğu Rıfkı adlı karikatürist, Kurtuluş Savaşı'nın, Türk ordusunun, Atatürk ve Kuva-yi Milliye'nin aleyhine çizimler yaptı, Refik Halid de yazıları ile ona destek verdi. *Güleryüz* ile kavga eden bu derginin yazar ve çizer kadrosunda ayrıca Yusuf Ziya, Orhan Seyfi Orhon

İLERİ

Mustafa Kemal, milli mücadelenin son günlerinde *Vakit* gazetesi yazarı Ahmet Emin Bey'in (Yalman) sorularını yanıtlıyor (solda.) Suphi Nuri Bey'in (İleri) yayımladığı *İleri* gazetesinin 1 Eylül 1922 tarihli sayısı (altta.)

DENİZLER KİTABEVİ ARŞİVİ

ve Ramiz gibi isimler de yer alıyordu. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından Refik Halid ve karikatürist Rıfkı yurtdışına kaçtı ve *Aydede* dergisi kapandı.

İzmir'de Yunan işgali yanlısı *Köylü* gazetesi

Mondros Mütarekesi imzalandığında İzmir'de belli başlı gazeteler *Ahenk, Anadolu, Duygu* ve *Köylü*'ydü. *Ahenk* 1895 yılından beri çıkmaktaydı. 1911'de yayın hayatına başlayan *Anadolu* ve *Duygu* Haydar Rüştü Bey tarafından çıkarılıyordu ve İttihatçı görüşe sahipti. Yunan işgalinden dört gün önce her ikisi de kapatıldı. Haydar Rüştü kaçmayı başardı ve 1921 yılında Antalya'da *Anadolu* gazetesini bu kez milli mücadele yanlısı olarak yayınlamaya başladı. İttihatçı diğer bir gazete ise Mehmet Refet'in *Köylü* gazetesiydi ki işgalden sonra Ege'de Yunan çıkarlarının savunuculuğuna soyundu. Zaman içinde *Köylü* gazetesi milli mücadeleye karşı en sert saldırıları yapan gazete haline geldi.

Kasım 1918'de Hasan Tahsin'in *Hukuk-ı Beşer* gazetesi çıktı. Aynı günlerde İtilafçı *Müsavat* da yayın hayatına başladı. Hürriyet ve İtilaf'ı destekleyen *Islahat* bunları takip etti. *Islahat*'ın sahibi ve başyazarı Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın İzmir idare heyetinde bulunan Avukat Emin Süreyya idi. *Islahat* ve *Müsavat* işgalden sonra Yunan çıkarlarını savunan bir politika izlediler. İşgalden sonra ise *Sada-yı Hak* gazetesi çıkmaya başladı. *Hukuk-ı Beşer* İtilafçı olmamasına karşı İttihatçılara en ağır biçimde saldıran gazetelerdendi. Sık sık sansürlenen *Ahenk* gazetesi temkinli bir yayın politikası sürdürmesine karşın zaman zaman ülke çıkarlarını savunmaktan geri kalmadı.

15 Mayıs sabahı Yunan işgali başlayınca ilk kurşunu *Hukuk-ı Beşer* gazetesi sahibi ve başyazarı Hasan Tahsin attı ve şehit edildi. *Köylü* gazetesinin sahibi ve müdürü İzmirli Mehmet Refet Midilli'ye kaçtı. Daha sonra *Köylü* gazetesi baş muharriri Ferit ile beraber 150'likler listesine alındı. *Müsavat* gazetesinin sahibi ve baş muharriri Hafız İsmail kaçtı ve o da 150'likler listesinde yerini aldı. En ağır bedeli ise *Islahat* gazetesi sahibi Emin Süreyya kurtuluştan hemen sonra 9 Eylül 1922 günü Konak Meydanı'nda asılarak ödedi. İzmir'in →

işgalinden sonra, Balıkesir milli mücadelenin en önemli ön cephelerinden birisi haline geldi. Yaklaşık bir yıllık üstün bir mücadele örneği gösteren şehir, bir yıl sonra Yunan işgaline maruz kaldı. İşgalden önce Mustafa Necati Bey, Vasıf Çınar ve Esat Çınar gibi İzmirli vatansever aydınlar nasıl Balıkesir'e gelip, işgale karşı mücadelelerini burada sürdürdülerse, işgal esnasında Ömer Fevzi Bey ve Ali Sami Bey gibi başka yerlerden gelen Yunan taraftarı gazeteciler de Yunanistan'a hizmetlerini Balıkesir'de sürdürdüler. İzmir'in işgalinin hemen ardından 22 Mayıs 1919'da yayına giren *Doğru Söz*, vilayet matbaasında haftada bir basılan ve mandaya karşı, bağımsızlığı savunan bir gazeteydi. Sındırgılızade A. Bakır'ın sahipliğini yaptığı gazete de çok uzun ömürlü olmadı. Yerini *İzmir'e Doğru* aldı.

Milli mücadele matbuatımızın en önemli gazetelerinden biri olan *İzmir'e Doğru* Mustafa Necati Bey'in idaresi altında, Hüseyin Vasıf ve kardeşi Mahmut Esat Bey tarafından, Batı Anadolu'nun işgaline karşı ve milli mücadelenin sesi olarak Balıkesir'de çıktı. *İzmir'e Doğru*'nun ilk nüshası bin adet basıldı. Fakat *İzmir'e Doğru*'nun bu ilk nüshası görüldükten, duyulduktan hemen sonra her taraftan talep gelmeye başladı ve dördüncü sayıda tiraj üç bine ulaştı.

Balıkesir'de Kurtuluş Savaşı yıllarında yayımlanan ve direnişi destekleyen iki gazete. *İzmir'e Doğru* (altta solda) ve *İstanbul'a Doğru* (üstte sağda.)

GAZANFER İBAR ARŞİVİ

İstanbul'a Doğru

Gazete genellikle orta boy tek yaprak ve iki sayfadan ibaretti. Anadolu'nun her tarafındaki milli mücadeleye ilişkin haberleri aktaran *İzmir'e Doğru* gazetesi Balıkesir'in 27 Haziran 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine 74'üncü sayısında yayın hayatına son verdi. Milli mücadele matbuatının bugün nüshası nadir bulunan örneklerinden biri olan *İstanbul'a Doğru* da Bandırma'da çıktı. Balıkesir ve Bandırma'nın Yunan işgali ile yukarıda bahsi geçen gazeteler yayın hayatını durdurdu. Kuva-yi Milliye taraftarı gazeteler kapandı, onların yerlerini Yunan işgalini savunan mütareke basını aldı. Balıkesir'de Yunan işgali 30 Haziran 1920'de başladı, 6 Eylül 1922'de bitti. İşgal yaklaşık 27 ay devam etti. Balıkesir'de işgal döneminde üç tane gazete yayımlandı. Bunlar *Adalet*, *İrşad* ve *Balıkesir* gazeteleriydi. Söz konusu gazetelerden ilki önceleri Balıkesir'de sonra Bandırma'da son ikisi ise Balıkesir merkezde yayımlandı.

İrşad İngiliz propagandası yapan Kuva-yi Milliye karşıtı bir yayın organıydı. Gazetenin imtiyaz sahibi müdürü ve başmuharriri Trabzonlu Ömer Fevzi Beydi. Kurtuluştan sonra Ömer Fevzi Yunan ordusuyla birlikte Yunanistan'a kaçtı ve 150'likler listesinde yer aldı.

Balıkesir'de işgal döneminde çıkan bir diğer yayın da *Balıkesir* gazetesiydi. *Balıkesir* gazetesinin 1920 yılı 12 Ekim'inden 1921 yılı 27 Şubat'ına kadar 40 sayı çıktı. Gazetenin 1920 yılı içinde çıkan sayılarında Mustafa Kemal Paşa ve Anadolu'da başlayan kurtuluş mücadelesi ile ilgili az sa-

BALIKESİR'DE YAYINLANMAYA BAŞLADI.

yıda haber vardı. Bu haberler genellikle kurtuluş mücadelesini halkın gözünden düşürmeye yönelik haberlerdi. Gazete 1921 yılında çıkan sayılarında ise genellikle tarafsız bir tutum benimsemeye çalıştı. İzmir gazeteleri ile İstanbul gazetelerinden alıntı haberlere sayfalarında yer veren *Balıkesir* gazetesi, Mustafa Kemal Paşa ve TBMM'nin yavaş yavaş dünyada adının duyulmasıyla birlikte Ankara'daki gelişmeleri ve TBMM hükümetinin bazı başarılarını kısmen sayfalarına aktardı.

Adalet gazetesinin sahibi ve yayınlayıcısı Abdülhamit'in fotoğrafçıbaşısı ünlü Bahriyeli Ali Sami Bey'di. *Adalet*, Bandırma'da Yunan işgal kumandanın gözetiminde çıkmıştı. Bandırma ve civarında Yunan hâkimiyetini yerleştirmeye çalışan bir propaganda gazetesiydi. Ali Sami Bey kurtuluştan sonra Yunan ordusuyla birlikte Yunanistan'a gitti. 150'likler listesinde yer alan Ali Sami Türkiye'ye bir daha dönmedi.

Milli mücadeleye karşı çıkan ve/veya işgal altındaki topraklarda işgalcilerle işbirliği yapan gazetelerin en önemlileri olarak şunları sayabiliriz; Adana'da *Ferda*, Balıkesir'de *İrşad*, Kastamonu'da *Zafer*, İzmir'de *Köylü*, *Şark*, *Müsavat* ve *Islahat*, Edirne'de *Teemmin*, Bandırma'da *Adalet*, Bursa'da *Bursa* ve *Mücahede*, Trabzon'da *Selamet*.

11 Ekim 1922'de Mudanya Bırakışması'nın imzalanmasının ardından İsmet Paşa, *Tevhid-i Efkâr* gazetesini çıkaran Velid Ebuzziya Bey ile sohbet ediyor. ATİLLA ORAL ARŞİVİ

Bibliyografya

- K. Yust, Kemalist Anadolu Basını (yayına hazırlayan Orhan Koloğlu), ÇGD yayınları, Ankara, Nisan 1995.
- Zeki Arıkan, Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1989.
- Bünyamin Ayhan, Milli Mücadele'de Basın: Olağanüstü Durumlarda Propaganda, Tablet Kitabevi, Konya, 2007.
- Fatih M. Dervişoğlu, Milli Mücadele Döneminde Basın ve İrade-i Milliye Gazetesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research), Volume 2/6 Winter 2009.
- Gazanfer İbar, Şa Şa Şa'dan Çapkın Kız'a Müstesna Yayınlar, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

150'likler listesinde 13 gazeteci

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra ülkeden çıkarılması istenen 150 kişilik listede 13 gazeteci vardı. Milli mücadele aleyhine kamuoyu oluşturan gazeteciler 13 kişi olup bunların isimleri şöyleydi: *Serbesti* gazetesi sahibi Mevlanzade Rıfat; *İstanbul* gazetesi *sahibi Sait* Molla; *İzmir'de Müsavat* gazetesi sahibi ve baş muharriri Hafız İsmail; *Aydede* gazetesi sahibi Refik Halid; Bandırma'da *Adalet* gazetesi (sağda) sahibi Bahriyeli Miralay Ali Sami; Edirne'de *Teemin* ve *Elyevm*, Selanik'te *Hakikat* gazetesi sahibi Neyir Mustafa; *Köylü* gazetesi sahibi ve müdürü Mehmet Refet ile baş muharriri Ferit, *Alemdar* gazetesi sahibi Refii Cevat ve Pehlivan Kadri, Balıkesir *İrşad* gazetesi sahibi Trabzonlu Ömer Fevzi; Halep'te *Doğru Yol* gazetesi sahibi Hasan Sadık; Adana'da *Ferda* gazetesi sahibi Fanizade Ali İlmi.

Milli mücadele dönemi basın tarihimizin şüphesiz ki en zor dönemlerinden biriydi. Kâğıda ulaşımda zorluklar ve mali problemlerin yanında işgal güçlerinin sansür ve baskısı, ülkenin İstanbul ve Ankara hükümetleri şeklinde bölünmüş olması, yıllardır savaş yaşayan fakirleşmiş, bunalmış bir halka hitap etme gibi zorlu engellere karşın matbuat ayakta durmayı başardı. Milli mücadele dönemi, basının ne derece hayati bir öneme sahip olduğunun tam anlamıyla anlaşıldığı ve dolayısıyla basını kontrol etme kudretinin cazibesinin iyice arttığı dönemin başlangıcı olarak da görülebilir.

Savaşın ve Gazi'nin fotoğrafçıları

Kurtuluş Savaşı'nın ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın cephedeki en önemli fotoğraflarını Esat Nedim Tengizman ve Etem Tem çektiler. İki fotoğrafçının çalışmaları ülke içi ve dışındaki basında sıklıkla yer aldı.

Cengiz KAHRAMAN
cergizkah@yahoo.com

Pek dikkat çekmez; Kurtuluş Savaşı'nı yansıtan fotoğraf sayısı oldukça azdır. Bu açıdan Kurtuluş Savaşı örneğin Birinci Dünya Savaşı gibi büyük bir çeşitlilik ve zenginliğe sahip değildir. Elimizdeki fotoğrafların çoğunu ise sadece iki isme, Esat Nedim Tengizman ve Etem Tem'e borçluyuz. Kurtuluş Savaşı'nı belgeleyerek tarihe önemli belgeler bırakan bu iki fotoğrafçı, hayatlarının geri kalanını foto muhabirliği yaparak geçirdi. Ayrıca Etem Tem, çeşitli dönemlerde İstanbul ve Ankara'da fotoğraf stüdyosu çalıştırdı.

Esat Nedim Tengizman.

En sağda Etem Tem.

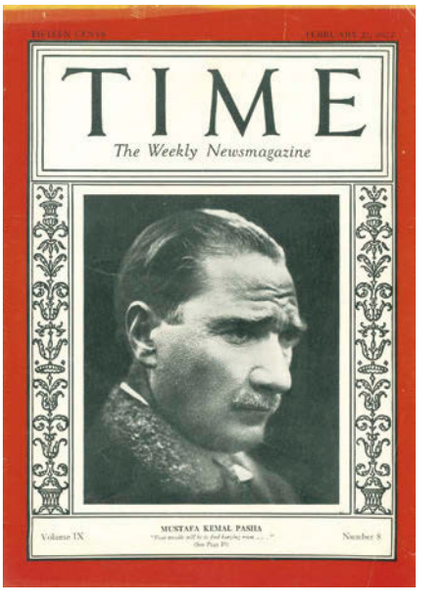
Atatürk'ün fotoğrafçısı Esat Nedim

İstanbul'da 1898'de doğan Esat Nedim Tengizman, Öğretmen Okulu'nu bitirdikten sonra, askerliğini topçu subayı olarak yaptı. Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı sırasında, "Bu ölüm kalım mücadelemizde bir harp fotoğrafçısını yanımızda götürelim, bana böyle birini bulun" diye emir vermişti. Askerliğini Garp Cephesi Askeri Polis Teşkilatı fotoğraf zabiti olarak yapan Esat Nedim, 15 Şubat 1921'de Başkumandanlık fotoğraf zabiti olarak görevlendirildi. Esat Nedim, Mustafa Kemal'le karşılaştığı anı bir röportajında şöyle anlatıyor:

"Benim fotoğrafçılıkla uğraştığımı bilen bir yaveri hemen bana gelip emir verdi. Birlikte Ata'nın huzuruna çıktık. Atatürk bana, "senin topçu rütben yine sende kalsın, ama bugünden itibaren sen Başkomutanlık fotoğraf zabitisin" dedi. İşte o günden sonra hem Atatürk'ün hem de milli mücadelenin binlerce fotoğrafını çektim." Esat Nedim, terhis olduğu 14 Eylül 1923 tarihine kadar bu görevini başarıyla sürdürdü. Bu sürede Birinci ve İkinci İnönü, Eskişehir-Kütahya ve Sakarya muharebeleriyle Büyük Taarruz'u görüntüledi. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra bir süre Maarif Nezareti'nde görev yaptı. Üç yıl

Esat Nedim Tengizman'ın çektiği fotoğrafta Mustafa Kemal, Eskişehir'deki Garp Cephesi karargâh binasından çıkarken (sağda.)

Esat Nedim Bey, 30 Ağustos 1924'te Atatürk'ün çok sevdiği fotoğrafları arasında yer alan bu fotoğrafı çekti. Fotoğraf 21 Şubat 1927 tarihli Time dergisinde kapak oldu (üstte.) Etem Tem'in fotoğrafında Başkumandan Mustafa Kemal (altta.)

boyunca savaşta yakılan, yıkılan şehirlerin yeniden imar edilmesine yardımcı olmak amacıyla fotoğraflarını çekti. 30 Ağustos 19924'te çektiği fotoğraf 21 Şubat 1927 tarihli *Time* dergisinde kapak oldu. 1970 yılında da *Hayat* dergisi tarafından ilk kez polietilen (naylon) üzerine tifdruk baskısı yapılarak dergiyle birlikte dağıtıldı.

1943 yılından itibaren bir süre Arkeoloji Müzesi fotoğraf servisi şefi olarak görev yaptı. Kısa bir süre *Cumhuriyet* gazetesinde, 1960'lı yıllarda da *Hayat* dergisinde dört yıl foto muhabiri olarak çalıştı. Üsküdar'ın Çiçekçi semtinde 28 Ağustos 1979 gecesi çıkan yangında, Esat Nedim Tengizman'ın kiracı olarak yaşadığı dört katlı tarihi konak kül oldu. 82 yaşındaki Tengizman, binayı saran alevlerin arasından komşuları tarafından güçlükle kurtarıldı. Sabahın erken saatlerinde yangın kontrol altına alınsa da, Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı'na ait özel belgesel filmler ve fotoğraflar kurtarılamadı. Esat Nedim Tengizman yaşadığı bu acıdan yaklaşık bir yıl sonra İstanbul'da vefat etti.

"TOPÇU RÜTBEN SENDE KALSIN, AMA ARTIK BAŞKOMUTANLIK FOTOĞRAF ZABİTİSİN."

Etem Tem ve Kocatepe'deki o an

Halep'te doğan ama doğum tarihi kesin olarak biilinmeyen Etem Hamdi, 1934 yılındaki Soyadı Kanunu'yla Tem soyadını aldı. Birinci Dünya Savaşı'nın son döneminde Doğu Cephesi'nde yedek subay olarak görev yaptığı yıllarda Bakü'de fotoğraf çekmeyi ve basmayı öğrendi. Bu sayesde Kurtuluş Savaşı'nda, fotoğrafçı subay olarak Garp Cephesi'nin görev yaptı. Fotoğraf makinesi 10 x 15 cm Reflex İCA idi. Büyük Taarruz'un başladığı 26 Ağustos 1922 sabahı Kocatepe'de Etem Hamdi'nin çektiği ve Mustafa Kemal Paşa'yı anıtlaştıran iki kare Kurtuluş Savaşı'nın simgesi olarak kabul edilir. Ancak herkesin aşina olduğu bu önemli fotoğrafları kimin çektiği neredeyse hiç bilinmez. Bu simgesel fotoğraf, 1960-1980 emisyonu madeni 2,5 liranın bir yüzünde kullanılmıştı. "Fotoğraf objektifi, tarihe bu kadar canlı bir eser bırakmamıştır!"

Gazeteci, yazar Falih Rıfkı Atay, *Milliyet* gazetesinde yayımlanan *"Bir 26 Ağustos Yıldönümü"* başlıklı yazısında Etem Tem'in Mustafa Kemal'i Kocatepe'de gösteren fotoğrafı hakkında şu ifadeleri kullanmıştı: "Başkumandan Mustafa Kemal, 26 Ağustos sabahı, Kocatepe'nin sert kayaları arasında, karşı dağın eteklerine bakıyor. Yüzünde endişe değil, derin bir tekerrür var. Fotoğraf objektifi, tarihe bu kadar canlı bir eser bırakmamıştır!" Etem Tem, hatıralarında ise o anı şöyle anlattı: "Mustafa Kemal 23'üncü Fırka'ya (tümene) kati emri verdi; "bu tepe işgal edilecek." İşte tam bu sıralarda 23'üncü Fırkamızdan gelen bir rapor Kocatepe'de aşağıda gördüğünüz manzarayı yarattı. Sağda birbirine

26 Ağustos 1922, Büyük Taarruz'un ilk gününde Mustafa Kemal'in Kocatepe'deki ünlü fotoğrafını Etem Tem çekti (solda.)

"YALNIZ BAŞINA KAYALARIN ARASINDA BİRAZ DOLAŞTI. KARARINI VERMİŞ VAZİYETTE İLERLEDİ."

yıkılmış gibi duran grubun arasından ilk evvel ayrılan başkumandandı. Raporu okur okumaz o grubun içinden ayrıldı. Yalnız başına şu kayaların içinde biraz dolaştı ve kararını vermiş bir vaziyette o gruba doğru ilerlediği görülüyor. Başkumandanın buradaki bu vaziyetini tarihe gösterebilmek şerefi benim objektifime düştüğü için ne kadar övünsem haklıyım zannederim."

Etem Tem, gazeteci-yazar Hikmet Münir Ebcioğlu ile yaptığı röportajda, tarihi fotoğrafı çekmiş olmaktan duyduğu gururu şöyle ifade etmişti: "Başta "Ebedi Şef" Atatürk'ün ve "Milli Şefimiz" İsmet İnönü'nün resimlerini çekmiş olmakla iftihar ederim. Atatürk'ün Kocatepe'de tarihi resmini çekmek bana nasip olmuştur. İstanbul'da Taksim'deki abidede görülen Atatürk'ün yegâne kalpaklı heykeli, benim Kocatepe'de çektiğim resimden alınmıştır. Onu heykeltıraş Canonica'ya ben vermiştim."

Milliyet'in foto muhabiri

Etem Tem, cumhuriyetin ilk yıllarında Siirt milletvekili olarak TBMM'de görev yapan Mahmut Soydan'ın sahibi olduğu *Milliyet* gazetesinde foto muhabiri olarak çalıştı. Tem, 1932 yılında Ankara Caddesi (Cağaloğlu Yokuşu) 42 numarada açtığı stüdyosunu 1934 yılı sonunda Beyoğlu'na taşıdı.

Ankara'da Atatürk Bulvarı ve İzmir Caddesi'nde de fotoğraf stüdyoları açan Etem Tem, 1945 yılında Ankara'da kurulan Fotoğrafçılar Küçük Sanat Koperatifi'nin yönetim kurulu üyesi olarak görev yaptı ve 1947 yılında başkanlığa seçildi.

Etem Tem, 1970 yılı başında kendi çektiği Kurtuluş Savaşı'na ait fotoğrafların yayın haklarını Basın Yayın Kurumu'na devretmek istedi. Kurum bir telif sözleşmesi yapmayıp fotoğrafları, izinsiz ve ücretini ödemeden yayınlayınca büyük hayal kırıklığı yaşayan Etem Tem, 16 Ocak 1971 yılında Ankara'da vefat etti. Etem Tem'in fotoğrafları ve negatiflerinin bir bölümü 1979 yılında arkeolog İlhan Akşit tarafından eşi Melek Tem'den satın alındı. Bu fotoğraflardan Ertuğ & Kocabıyık tarafından 1998 yılında Bernard Lewis ve Halil İnalck'ın makaleleriyle "*Kemal Atatürk Değişim ve Uluslaşma Süreci*" adıyla bir albüm yayınlandı.

Etem Tem'in Atatürk fotoğrafları, 2006 yılında, Cemal Işıksel'inkilerle birlikte Akşit Yayıncılık tarafından "*Atatürk*" başlığıyla albüm olarak yayınlandı. 2018 yılında gazeteci Suzan Kapsız, elinde bulunan Etem Tem'in çektiği Kurtuluş Savaşı ve Atatürk fotoğraflarını, Yeditepe Üniversitesi'ne bağışladı.

1998 yılında Suzan Kapsız'la yaptığım bir görüşmede bana Etem Tem'in eşi Melek Hanım'ın Atatürk ve Kurtuluş Savaşı'na ait filmleri mutfaktaki dolapta sakladığını ve lavabodaki çeşmenin açık unutulması sonucunda da çürüdüğünü anlatmıştı. Belgesel sinema çalışmaları da bulunan Etem Tem'in bu önemli filmleri maalesef günümüze ulaşmadı.

Bibliyografya

- Mediha Olgun, "Atatürk Fotoğraflarını Kastelli Kurtarmış", *Sabah*, 27.4.2010.
- Savaş Ay, "Atatürk'ün Çok Özel Filmleri ve Fotoğrafları Yandı", *Milliyet*, 29 Ağustos 1979.
- Hikmet Münir, "Meslekler Konuşuyor: Bir Fotoğrafçı Mikrofon Başında", *Radyo Mecmuası*, 15 Birinci Kanun 1942, Sayı: 13.

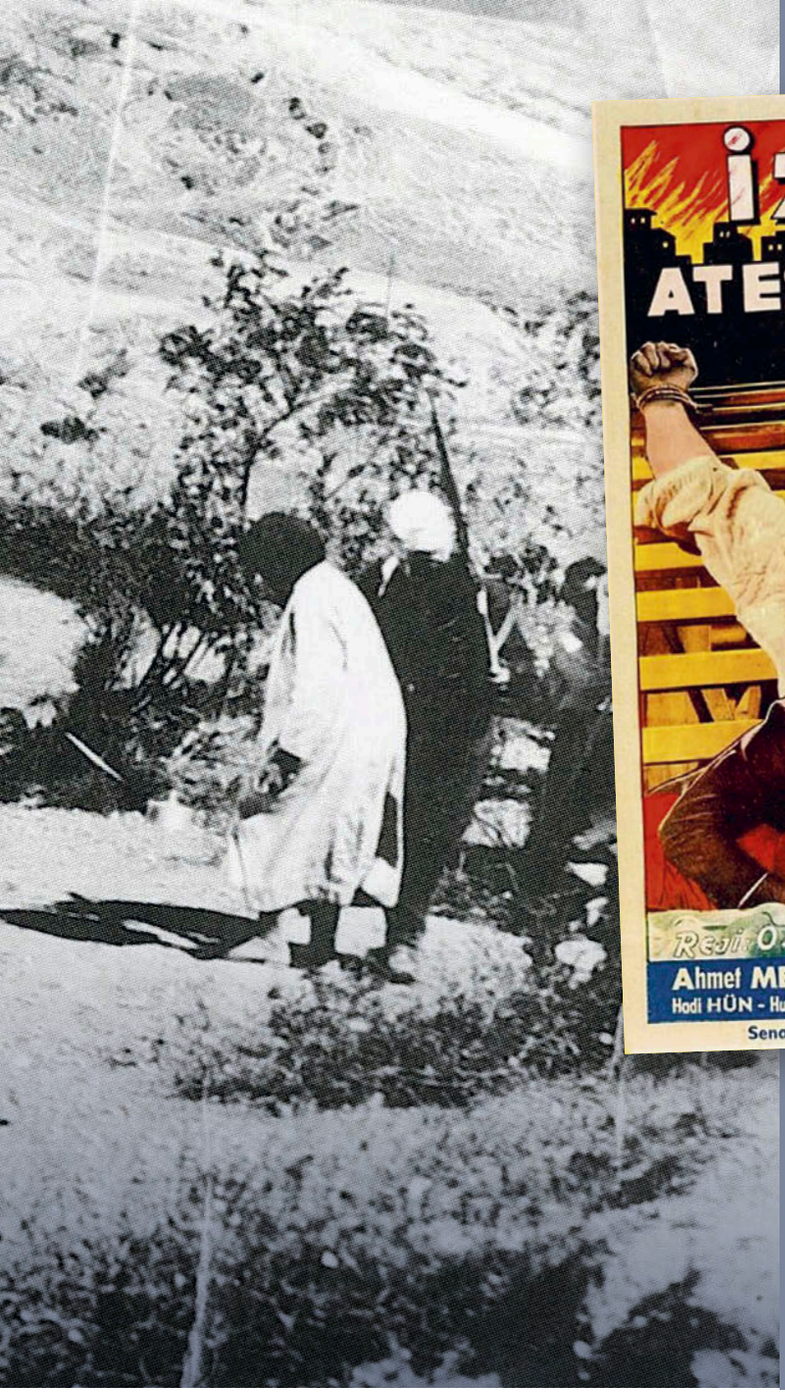
Türk sinemasında İstiklal Harbi

"Bir millet uyanıyor"

Milli mücadelenin drama yapıtlar olarak sinema perdesine yansıması Lozan görüşmeleri sırasında başladı. *"Ateşten Gömlek"* filminin öncülüğünde Kurtuluş Savaşı filmleri Türk izleyicisinin uzun yıllar en çok ilgi gösterdiği kategori oldu.

Ali ÖZUYAR
aliozuyar@gmail.com

Türk sinemasının İstiklal Savaşı'yla imtihanı, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgal edilmesinin ardından çekilen haber filmleriyle başladı. Türkiye'de milli bilincin uyanmasını tetikleyen bu işgal, başkentte düzenlenen mahşeri gösterilerle protesto edildi. Özellikle 23 Mayıs 1919 günü Halide Edip'in de (Adıvar) hatipler arasında bulunduğu ve yaklaşık iki yüz bin kişinin katıldığı Sultanahmet Mitingi'nin Türk sinemasının İstiklal Savaşı'yla imtihanının başlangıç günü olarak tarihe geçti. Malul Gaziler Heyeti Sinema-Film İmalathanesi müdürü olan Fuat Bey (Uzkınay), mitingi filme alması için Cemil Bey'i (Filmer) görevlendirmişti. 23 Mayıs sabahı erkenden miting alanına gelen Cemil, bu

Tamamen memleketimizde yapılan ilk muazzam TÜRKÇE sözlü

Bir Millet Uyanıyor

Rejisör: Ertuğrul Muhsin - Yazan: Nizamettin Nazif

Elhamra ve Melek sinemalarında

Temsil edenler: Komik NAŞİT B. (Tilki rolünde) E. BEHZAT, FERDİ, EMİN BELİG - ATIF SAİT - MAHMUT Beylerle EMEL RİZA ve KEVSER Hanımlar

Dikkat: Her seans nihayetinde salon tahliye edileceğinden seans başlarında gelinmesi ve 10-12-14 seanslarının tercihi rica olunur.

Matineler ELHAMRA'da 10-12-14-16-18-20

MELEK'te 10-15-12,15-14,15,16,15-18,15-20,15

Matinelerde havadis gazetesi yoktur - Serbest kartlar bu film için muteber değildir.

Muhsin Ertuğrul, "*Bir Millet Uyanıyor*" filmini çekiyor (en solda.) Filmin gazete ilanı (altta.) "*İzmir Ateşler İçinde*" filminin afişi (solda.)

hadiseyi filme alışını anılarında şöyle anlatıyordu: "Bütün meydan dolmuştu, mahşeri bir kalabalık. Siyah çarşaflı kadınlar, bazıları peçelerini açmışlar. Etraftaki binaların duvarlarına kırmızı-siyaha boyanmış, sadece beyaz hilali görülen matem bayrakları asılmış. Kalabalığı yara yara camiye ulaştım ve minarelerden birine çıktım. Meydanı tamamen görüyordum. Orada minare şerefesinin korkuluklarına makineyi yerleştirerek panoramik çekimi yaptım. İngilizler mitingin filme alınmasını istemiyorlardı. Fuat Bey beni uyarmıştı. Onlara görünmeden minareden indim ve Halide Hanım'ın konuştuğu kürsüye yanaşmaya çalıştım. Bir de yakından çekmek istiyordum (…) İki yüz bin kişinin gürültüsü semalara yükseliyordu. Meydanda büyük bir heyecan dalgası vardı. Yakın çekimleri de tamamladıktan sonra doğru cemiyet merkezine gittim. Gece yarısına kadar uğraşarak filmi yıkadık, banyo ettik, bastık." İstiklal Savaşı, Cemil Filmer'in çektiği ve işgal yıllarında "*Sultanahmet Mitingi*" adıyla sinemalarda gösterilen bu aktüalite filmiyle beraber en başından itibaren beyazperdeye yansımış oldu.

Lozan sürerken "Ateşten Gömlek"

İstiklal Harbi'nin aktüalite filmleri dışında kurmaca sinema tarafından konu edilmesi savaşın bitiminden hemen sonra başladı. Lozan Konferansı'nın devam ettiği aylarda Kemal ve Şakir Seden kardeşlerin (Kemal Film) yapımcılığını, Muhsin →

Ertuğrul'un ise yönetmenliğini üstlendiği "*Ateşten Gömlek*" filminin çekilmesi, bu alandaki ilk örnekti.

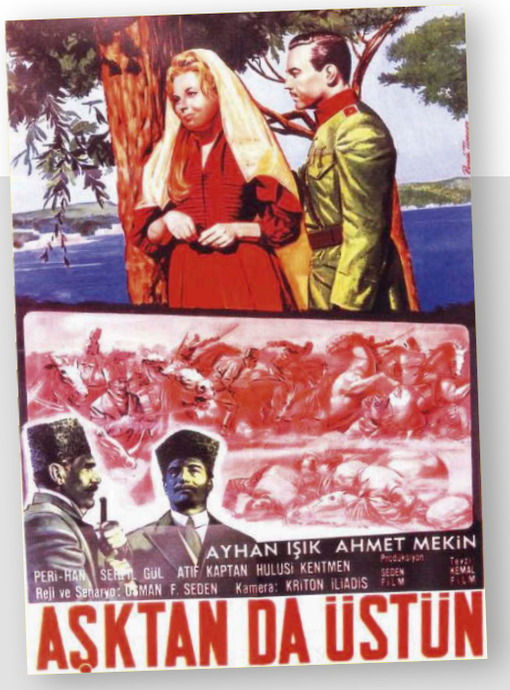
"Ateşten Gömlek", İstiklal Savaşı'ndaki katkılarından dolayı önce onbaşı, sonra üstçavuş rütbelerini alan Halide Edip'in aynı adlı eserinden sinemaya uyarlanan bir filmdi. Roman büyük ölçüde Halide Edip'in savaş yıllarında yaşadığı olaylar ve gözlemlere dayanıyordu. Haziran 1922'de basılan kitabın kahramanları Ayşe ve Peyami İzmir'in kurtarılmasını düşlemektedir. Muhsin Ertuğrul, filmde Ayşe ve Kezban rollerini Türk oyuncuların canlandırmasını istiyordu. Halide Edip'in de kendisini desteklemesi üzerine kadın oyuncu arayışına gidildi. Ayşe için Darülbedayi (İstanbul Şehir Tiyatroları) oyuncularından Muvahhit Bey'in eşi Bedia (Muvahhit) seçildi. Kezban rolü için kimse bulunamayınca gazetelere ilan verildi. Bu rol için sadece bir kolej öğrencisi olan Neyyire Hanım (Ertuğrul) başvuruda bulundu. Lozan Barış Konferansı sürecinin devam ettiği zaman diliminde çekimlerine başlanılan filme dönemin Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın da (Çakmak) çok önemli katkıları oldu. Filmdeki Sakarya Muharebesi ve Büyük Taarruzu içeren sahneler doğrudan ordu birliklerinin desteğiyle çekildi. Filmde ayrıca İstiklal Savaşı sırasında çekilen birçok aktüalite görüntüsü de kullanıldı. Filmin beş kısımdan oluşan ilk bölümü ünlü sinemacı Sigmund Weinberg'in işlettiği Palas Sineması ile bu sinemanın karşısında yer alan Oryanto'da 22 Nisan 1923'te; ikinci bölümü ise Mayıs ayının ilk haftasından itibaren gösterime girdi. Ertuğrul filmin gişe başarısı hakkında daha sonra şunları diyecekti: "Zafer coşkusu içerisinde Kurtuluş Savaşı'nı konu alan "*Ateşten Gömlek*" filmi, beklenenin çok üstünde bir gelir sağladı. Yalnız İzmir ve çevresinden filmi göstermek amacıyla gelen alıcılar, filme harcanan para tutarından daha fazlasını peşin olarak ödediler."

1923 YAPIMI "ATEŞTEN GÖMLEK" ZAFER COŞKUSU İÇİNDE BEKLENENİN ÇOK ÜSTÜNDE GELİR SAĞLADI.

Halkın yoğun ilgi gösterdiği ve basının yere göğe sığdıramadığı "*Ateşten Gömlek*" filmi yakaladığı başarıyla Türk sinemasında İstiklal Savaşı'nı konu edinen filmlerin kapısını açtı. "*Ateşten Gömlek*" 27 yıl sonra Kale Film'in yapımcılığında ve Vedat Örfi Bengü'nün yönetmenliğinde ikinci kez sinemaya uyarlandı. 1950 yılında gösterime giren film, teknik bakımdan daha iyi olsa da, ruh bakımından Muhsin Ertuğrul'unkiyle pek kıyaslanmadı.

"Ankara Postası" izleyici rekoru kırdı

İstiklal Savaşı, "*Ateşten Gömlek*" filminden yaklaşık altı yıl sonra yine Muhsin Ertuğrul'un çektiği "*Ankara Postası*" filmiyle beyaz perdeye aktarıldı. İpek Film'in yapımcılığını üstlendiği (bu aynı zamanda İpek Film'in ilk filmiydi) "*Ankara Postası*", Françoise de Curel'in Alman-Fransız çatışmasına dayanan

***"Vurun Kahpeye"* filmi Taksim (Majik) Sineması'nda (sağda.) *"Aşktan da Üstün"* filminin afişi (üstte.)**

"*Bir Gece Faciası*" (*La Terre Inhumaine* - 1923) adlı oyununa dayanıyordu. Reşat Nuri'nin (Güntekin) çevirdiği ve İstiklal Savaşı'na uyarladığı bu oyun ilk olarak 15 Nisan 1924'te Darülbedayi'de sahnelenmişti. Curel'in oyununda I. Dünya Savaşı'nda Alman hatlarının gerisinde kalan Alsace-Lorraine, Güntekin'in uyarlamasında Adapazarı'na, Fransız pilot Kuva-yı Milliyeci bir subaya, Alman prensesi ise Çerkes asıllı bir sultan hanıma çevrilmişti.

Çekimleri belirli aralıklarla yaklaşık 11 ayda tamamlanan filmde Kuva-yı İnzibatiye komutanı Şerafettin Paşa'nın karısı Necmiye Sultan, kocasını görmek için İstanbul'dan Adapazarı'na geliyor ve kaymakam aracılığıyla Kuva-yı Milliyecilere kuryelik yapan Kudret'in annesi Melek Hanım'ın evine misafir oluyordu. Aynı gece bir uçak çok önemli bir postayı (Ankara Postası) yetkililere ulaştırmak için Kudret'i Adapazarı'na indiriyor, Kudret evde Necmiye Sultan'la karşılaşıyor ve ikili arasında hızlı bir yakınlaşma başlıyordu. Muhsin Ertuğrul'un "Kudret" karakterini canlandırdığı filmin oyuncu kadrosunda Münire Eyüp (Neyyire Neyir), Nafia (Arcan), Behzat Haki (Butak), Ercüment Behzat (Lav), İ. Galip (Arcan), M. Mustafa (Küçük), Sait (Köknar) Emin Beliğ (Belli), Vasfı Rıza (Zobu) ve Hazım (Körmükçü) gibi Darülbedayi'nin tanınmış simaları yer aldı. "*Ankara Postası*", 2 Ekim 1929'da Elhamra ve Melek sinemalarında yapılan galanın ardından her iki sinemada birden gösterime girdi ve seyircilerden büyük bir ilgi gördü. Öyle ki sadece iki buçuk günde 16 bin 575 kişi tarafından seyredilerek o zamana kadar kaydedilmiş en yüksek gişe başarısına ulaştı.

Senaryosunu Atatürk de okudu

Muhsin Ertuğrul üç yıl aradan sonra Nizamettin Nazif'ten (Tepedelenlioğlu) uyarladığı "*Bir Millet Uyanıyor*"la İstiklal Savaşı konulu filmler yapmaya devam etti. Senaryosunu bizzat Atatürk'ün okuyup beğendiği, hatta görüntü verdiği bu film, "*Ankara Postası*" gibi Ertuğrul ve İpek Film işbirliğiyle ortaya çıktı. Filmde Kuva-yı Milliyeye mensup Yüzbaşı Davut ve "Tilki" lakaplı emir eri, Akbaş Cephaneliği baskınından sonra işgal altındaki İstanbul'da görevlendiriliyorlar. İkili başkentte istihbarat toplarken işgalcilerle işbirliği yapan saray yaverlerinden Feridun ile mücadele ediyor, Feridun'un adamları tarafından esir alındıkları sırada Kuva-yı Milliyeci Yahya Kaptan ve adamları tarafından kurtarılıyordu. Ertuğrul'un diğer filmlerinin aksine "*Bir Millet Uyanıyor*"da Ferdi (Tayfur), Atıf (Kaptan), Naşit (Özcan), Emel Rıza ve Kevser gibi Darülbedayi dışından oyuncular da yer alıyordu. Filmde oyunculuğuyla öne çıkan ve göz dolduran kişi Yahya Kaptan rolünü başarıyla canlandıran Atıf oldu. Bu rolle adeta özdeşleşen Atıf, sonradan "Terzioğlu" olarak aldığı soyadını "Kaptan" olarak değiştirecekti. Sesli olarak çekilen "*Bir Millet Uyanıyor*", 7 Aralık 1932'de İpekçi'lerin işlettiği Elhamra ve Melek sinemalarında gösterime girdi ve yoğun bir ilgiyle karşılandı. Kimi yazarlarca Muhsin Ertuğrul'un en iyi filmi olarak kabul edilen "*Bir Millet Uyanıyor*", sonrasında İstiklal Savaşı'nı konu alan filmlere içerik açısından da model oluşturdu. 1967 yılında Ertem Eğilmez'in yönetmenliğinde, Eren Film'in yapımcılığında ve daha farklı bir içerikle yeniden çekildi.

1959 yılı yapımı "*Kalpaklılar*" filminin bir lobi fotoğrafı. Filmde aynı yıl evlenen Sadri Alışık ve Çolpan İlhan başrolleri paylaşmışlardı (üstte.)

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte dünyanın ve Türkiye'nin dengesi altüst oldu. Bu, İstiklal Savaşı'nın Türk sineması tarafından konu edilmesini 1948 yılına kadar duraksattı. 1949 yılında yönetmenliğini ünlü seslendirme sanatçısı Ferdi Tayfur'un yaptığı "*İstiklal Madalyası*" adlı filmle, İstiklal Savaşı filmlerinin yapımı yeniden başladı. Yine aynı yıl yönetmenliğini Şakir Sırmalı'nın yaptığı "*Unutulan Sır*" ("*Domaniç Yolcusu*") filmi gösterime girdi.

Lütfü Akad'dan "Vurun Kahpeye"

İstiklal Savaşı furyası, çekilen bu dört filmden sonra, Halide Edip'in 1923 yılı sonlarında *Akşam* gazetesinde tefrika edilmeye başlanan ve üç →

1959 YAPIMI "BU VATANIN ÇOCUKLARI" FİLMİNİN SENARYOSUNU, ATIF YILMAZ, YAŞAR KEMAL VE YILMAZ GÜNEY ORTAKLAŞA YAZMIŞTI.

yıl sonra kitap olarak yayımlanan *"Vurun Kahpeye"* romanının sinemaya uyarlanmasıyla devam etti. Erman Film'in yapımcılığını ve Ö. Lütfü Akad'ın yönetmenliği üstlendiği filmde olaylar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "*Yaban*" romanında olduğu gibi, adı bilinmeyen bir Anadolu köyünde geçiyordu. Genç, idealist, vatanperver ve milli mücadeleden yana olan Aliye adlı bir öğretmen, Yunan işgalinin yaklaşmakta olduğu bir köyde göreve başlıyor; söylemleri ve duruşuyla, başta Fettah Hoca olmak üzere, işgalcilerle işbirliği yapanların tepkisini çekiyordu. Köyün işgal edilmesinden sonra Fettah Hoca, dini ve namusu bahane ederek kendisine iftiralar atıyor ve köylüyü galeyana getirerek Aliye'nin linç edilmesini sağlıyordu. Sezer Sezin'in Aliye rolüyle yıldızlaştığı ve Lütfü Akad'ın ilk yönetmenlik sınavından başarıyla çıktığı film, 1949'da gösterime girdiğinde kimi muhafazakâr yazarlarca tepkiyle karşılansa da seyircilerden büyük bir ilgi gördü. Halide Edip'in bu romanı, Lütfü Akad'dan sonra 1964'te Orhan Aksoy, 1973'te ise Halit Refiğ tarafından yeniden sinemaya uyarlandı.İstiklal Savaşı temalı filmler, *"Vurun Kahpeye"*den bir yıl sonra Çetin Karamanbey'in Refik Halit Karay'ın bir romanından uyarladığı "*Çete*" ve Vedat Örfi Bengü'nün "*Ateşten Gömlek*" romanını ikinci kez uyarlamasıyla devam etti. 1950 yılında Kore'ye asker gönderilmesinin de etkisiyle Türk sinemasında milli mücadeleyi konu edinen filmlerin sayısında ciddi bir artış yaşandı. 1951 yılında gösterime giren kırka yakın filmden sekizi İstiklal Savaşı'yla ilgiliydi. Bunlar Aydın Arakon'un "*Vatan İçin*", Kani Kıpçak'ın "*İstanbul Kan Ağlarken*", Turgut Demirağ'ın "*Fato-Ya İstiklal Ya Ölüm*", Orhan Arıburnu'nun "*Sürgün*" ve "*Yüzbaşı Tahsin*", Sami Ayanoğlu'nun "*Allahaısmarladık*", Nuri Akıncı'nın "*Ege Kahramanları*" ve Faruk Kenç'in "*Kendini Kurtaran Şehir*" adlı filmleriydi. Aynı eğilim 1952 yılında da devam etti. Seyfi Havaeri "*Destan Destan İçinde*", Lütfü Akad "*İngiliz Kemal Lawrens'e Karşı*", Nusret Eraslan "*Kocatepe'nin Beş Atlısı*" ve Mümtaz Ener "*Hürriyet İçin Şahlanan Belde*" adlı filmleri çektiler. 1953'te Seyfi Havaeri "*Zafer Güneşi*", 1954'te Muharrem Gürses "*Hürriyet Uğrunda Mukaddes Yalan*", Hayri Esen "*İstiklal Harbi*" ve Rahmi Kafadar "*İstiklal Uğrunda*" filmleriyle Kurtuluş Savaşı'nı sinemada konu edinmeyi sürdürdüler.

Muharebeler filme alınamadı

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra başlayan milli mücadelenin ancak çok az bir bölümü filme çekilebildi. Ne İnönü, ne Sakarya, ne de diğer muharebelerin hiçbiri filme alınamadı. Meclis tutanaklarından anlaşıldığına göre her tümene birer fotoğraf makinesi gönderilmiş, İstanbul'dan bir kamera ve kameramanın getirtilmesi için de teşebbüste bulunulmuştu. Ancak Büyük Taarruz'un başlamasına kadar bu girişim sonuçsuz kaldı. Gazete ilanlarından anlaşıldığına göre Batı Cephesi kumandanlığı tarafından TBMM ordusunun İzmir'e girişi, Gazi Mustafa Kemal'in İzmir'e gelişi ve karşılanışı özel olarak filme aldırıldı. İstanbul sinemalarında "İzmir Nasıl İstirdad Edildi" (İzmir Nasıl Geri Alındı) adıyla gösterilen film, dört kısımdan oluşuyordu. Bu film daha sonra Kara Kuvvetleri Ordu Foto-Film Merkezi'nde görevli Fuat Uzkınay'ın yaptığı ilave çekimlerle "İzmir Zaferi" ("İstiklal") adını aldı. Batı Cephesi kumandanlığının bu girişiminden başka Malul Gaziler Heyeti ve Kemal Film şirketi de 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz'u filme çekmek için harekete geçti. Kemal Film adına birçok aktüalite filmine imza atan Fuat Uzkınay, ülkenin ve toplumun kaderini belirleyecek olan bu muharebeyi filme almak için Batı Cephesi'ne geldi. Uzkınay sadece savaşın yol açtığı tahribatı değil, bizzat ateş hattına girerek muharebelerin bir kısmını da filme aldı ve zaferin ardından Yunan ordusunun 18 Eylül'de bölgeden

“Düşman yolları kesti ”

İstiklal Savaşı filmleri konusunda nicelik ve nitelik açısından en önemli atılım 1958-1961 yılları arasında oldu. Nejat Saydam’ın İstiklal Savaşı’nı dört yıllık bir aradan sonra “*Bu Vatan Bizimdir*” filmiyle sinemaya taşıması, bu tarihi olayı, Kıbrıs olaylarının da etkisiyle, yeniden popüler hale getirdi. 1959’da Atıf Yılmaz “*Bu Vatanın Çocukları*”, Nejat Saydam “*Kalpaklılar*”, Osman Seden “*Düşman Yolları Kesti*”, Nuri Ergün “*İzmir Ateşler İçinde*”, Muharrem Gürses “*Beklenen Bomba*” ve “*Dağların Şahini Yörük Efe*” filmlerini çektiler. Bu dönemde Atıf Yılmaz, Nejat Saydam ve Osman F. Seden’in çektikleri öne çıktı ve Türk sinemasında iz bırakan filmler arasına girdiler. Senaryosunu Atıf Yılmaz, Yaşar Kemal ve Yılmaz Güney’in ortaklaşa yazdıkları “*Bu Vatanın Çocukları*”,İstiklal Savaşı’nı Türk sinemasında örneği olmayan bir öyküleme ve bakış açısıyla ele alıyordu. Filmde ne büyük kahramanlık sahneleri, ne hamasi laflar, ne de insanüstü kahramanlıklar vardı. 10-11 yaşlarında bir erkek çocuk (Attila Engin), Gaziantep’te ulusal cephenin kuruluşuyla ilgili gizli belgeleri Ankara’ya götüren babasının öldürülmesi üzerine görevi devralıyor ve kız kardeşiyle (Nesrin Gökkaya/Topkapı) birlikte yola çıkıyordu. İki kardeş Gaziantep’ten Ankara’ya kadar olan yolculuk sırasında peşlerine takılan iki padişah yanlısının takibinden kaçıyor ve birçok zorluğu yenerek gizli belgeleri Ankara’ya ulaştırıyorlardı. Değerini öyküsünden ve Atıf Yılmaz’ın yönetmenlik maharetinden alan film, Yılmaz’a I. Türk Film Festivali’nde (1959) “En Başarılı Yönetmen” ödülünü getirdi ve İstiklal Savaşı’nın konu edinen en özgün film oldu. “*Kalpaklılar*” ise Samim Kocagöz’ün *Vatan* gazetesinde yayımlanan aynı adlı romanından yönetmen Nejat Saydam’ın sinemaya uyarladığı bir filmdi. Başrollerinde Sadri Alışık, Çolpan İlhan ve Ulvi Uraz’ın yer aldıkları yapım, içerik açısından Muhsin Ertuğrul’un “*Bir Millet Uyanıyor*” filmine çok benziyordu. “*Kalpaklılar*” her ne kadar derinlik ve karakter yaratımı açısından Ertuğrul’un filminden geride de kalsa, hikâyesi ve oyuncularıyla, İstiklal Savaşı filmleri arasında ilk akla gelenler arasına girmeyi başardı.

“Düşman Yolları Kesti”, “Aşktan da Üstün”, “Ateşten Damla” da, bu dönem milli mücadeleyi konu edinen önemli filmler arasında yer aldılar.1970’li yılların ikinci yarısından itibaren Yeşilçam İstiklal Savaşı filmlerinden uzaklaştı. İstiklal Savaşı, 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında TRT tarafından dizilere konu edilmeye başlandı. Bunun ilk örneği darbeden bir yıl önce Halit Refiğ’in Kemal Tahir’in aynı adlı romanından televizyon dizisine uyarladığı “*Yorgun Savaşçı*”ydı. Sekiz bölümü çekilen ve darbeden sonra askeri yönetimce sakıncalı bulunan dizinin kopyaları yakıldı. 1993’te Tunca Yönder’in aynı romanı bir özel kanalda diziye uyarlaması üzerine TRT daha önce kopyaları yakılan “*Yorgun Savaşçı*”yı yayımlamaya başladı ●

Halide Edip Adıvar’ın romanı “*Ateşten Gömlek*” 1950 yılında Vedat Örfi Bengi tarafından ikinci kez sinemaya uyarlandı.

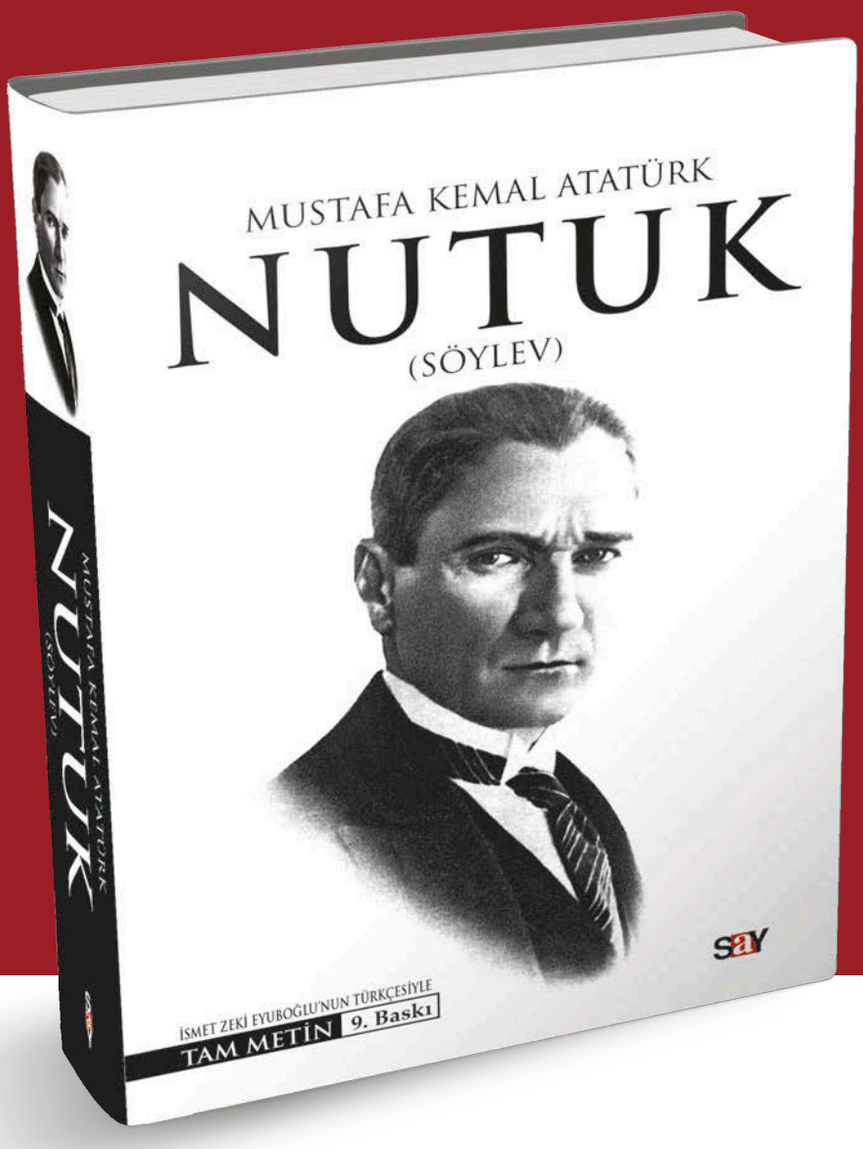
çekilmesine kadar cephede kaldı. Uzkınay, 9-18 Eylül tarihleri arasındaki muharebelerin önemli bir bölümü de filme aldı. Bursa’nın ve Mudanya’nın düşman işgalinden kurtuluşunu, muharebelerin sona ermesinin ardından da Yunan ordusunun geride bıraktığı yıkımı ve işlenen insanlık suçlarının izlerini filme çekti. Böylece 3 bin 500 metre uzunluğunda 46 adet kısa film ortaya çıktı. Bu filmler ilk kez 16 Kasım 1922’de İstanbul’da Milli Sinema’da gösterildi ve gösterimler, yapılan ilavelerle, Kasım ayının sonlarına kadar üç bölüm halinde İstanbul’un çeşitli sinemalarında sürdü. Uzkınay’ın çektiği filmlere daha sonra Muhsin Ertuğrul ve Cezmi Ar’ın çektiklerinin de dahil edilmesiyle, tarihsel değeri paha biçilemez olan, “Zafer Yolları” adlı belgesel film meydana getirildi. Büyük Taarruz’un ardından imzalanan Mudanya Mütarekesi’yle barış görüşmelerinin yolu açıldı. Refet Paşa’nın İstanbul’a girişi ve şehirdeki kimi gezi ve ziyaretleri Türk sinemasının ilk görüntü yönetmenlerinden Cezmi (Ar) Bey tarafından filme alındı.

Kurtuluş savaşı kartpostallarından

Halâs: Kurtuluş

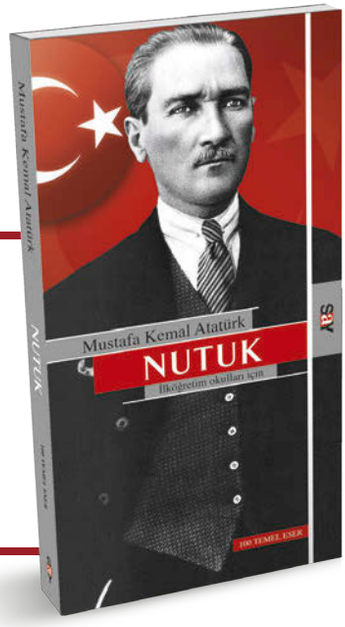
Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kuruluş Tarihinin Özeti
***Nutuk*'un Mustafa Kemal Atatürk Tarafından**
Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Okunuşunun 92 Yılı.

Tam Metin
Günümüz
Türkçesine Aktaran:
İsmet Zeki
Eyüpoğlu

Kurtuluş Savaşı kronolojisi
ve kim kimdir bölümleri ile
beraber.

Her Türk Gencinin Elinden
Düşürmemesi Gereken
***Nutuk*'u Sadeleştirilmiş**
Olarak Öğrenciler İçin
Hazırladık.

www.sayyayincilik.com / www.saykitap.com
Tel.: (0212) 512 21 58 • e-posta: dagitim@saykitap.com
www.facebook.com/sayyayinlari www.twitter.com/sayyayinlari www.instagram.com/sayyayincilik

say

MİLLİ MÜCADELE'NİN YÜZÜNCÜ YILI

İlk adım

19 MAYIS 1919 - 2019

SAMSUN

T.C.
SAMSUN
GÜNEŞİN DOĞDUĞU ŞEHİR
SAMSUN VALİLİĞİ

